

**Вищий навчальний заклад
«Університет економіки та права «КРОК»**

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
УНІВЕРСИТЕТУ «КРОК»**

Фахове видання

Випуск №1 (53)

Київ – 2019

ISSN (Print) 2307-6968
ISSN (Online) 2663-2209

ББК 65я5
В-90

Збірник наукових праць «Вчені записки Університету «КРОК» внесено до списку друкованих (електронних) періодичних видань, що включаються до Переліку наукових фахових видань України (Додаток 11 до наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 № 1021)

Міжнародні бази та каталоги, які індексують видання:

- Google Scholar;
- Index Copernicus;
- Ulrichsweb Global Serials Directory;
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Вчені записки Університету «КРОК» : зб. наук. праць. Київ : Вид-во Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2019. Вип. №1 (53). 230 с.

У п'ятдесят третьому випуску зібрані статті науковців Університету економіки та права «КРОК», інших вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ України, підготовлені за результатами їх наукової роботи. Розраховано на викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у сфері економічної теорії, фінансів, обліку і аудиту, міжнародної економіки, економіки підприємства, менеджменту і маркетингу, економічної безпеки.

Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК» (протокол №5 від 25 квітня 2019 року)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17174-5944ПР від 18.11.2010 р.*

Головний редактор:

Мігус І.П.

доктор економічних наук, професор,
проректор з наукової роботи,
професор кафедри управління фінансово-економічної
безпеки, Університет «КРОК», Київ, Україна

Відповідальний секретар:

Коваль Я.С.

кандидат наук з державного управління, доцент
кафедри управління фінансово-економічної безпеки,
Університет «КРОК», Київ, Україна

Редакційна колегія:

Лантєв С.М.

кандидат економічних наук, професор,
ректор, Університет «КРОК»,
Київ, Україна

Алькема В.Г.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управлінських технологій,
Університет «КРОК», Київ, Україна

Акімов О.О.

кандидат наук з державного управління, доцент,
заслужений економіст України, начальник відділу
правового забезпечення, Національна служба
посередництва і примирення, Київ, Україна

Акімова Л.М.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
фінансів та природокористування, Національного
університету водного господарства та
природокористування, Рівне, Україна

Андрієнко В.М.

доктор економічних наук, професор, директор
Державного підприємства зовнішньоекономічної
діяльності "УКРІНТЕРЕНЕРГО", Київ, Україна

Брадул О.М.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри
обліку, аналізу, аудиту та адміністрування підприємств
гірничо-металургійного комплексу ДВНЗ «Криворізький
національний університет», Кривий Ріг, Україна

Грабець Олімпія

PhD (економічні науки), заступник директора Інституту
менеджменту та економіки Вищої школи Гуманітас,
Республіка Польща

Грушко В.І.

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри
національної економіки та фінансів,
Університет «КРОК», Київ, Україна

Денисенко М.П.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри
бізнес-економіки та туризму, Київський національний
університет технологій та дизайну, Київ, Україна

Едгар Сіка

доктор економічних наук, професор кафедри економіки,
декан економічного факультету,
Університет Фоджа, Італія

Захаров О.І.

кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри
управління фінансово-економічною безпекою,
Університет «КРОК», Київ, Україна

Кавун С.В.

доктор економічних наук, професор,
ректор, Харківський технологічний університет «ШАГ»,
Харків, Україна

Копитко М.І.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри
менеджменту, Львівський державний університет
внутрішніх справ, Львів, Україна

Мельничук Д.П.

доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу
та поведінкової економіки,
Університет «КРОК», Київ, Україна

Петрова І.Л.

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри
маркетингу та поведінкової економіки,
Університет «КРОК» Київ, Україна

Одягайло Б.М.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри
міжнародних економічних відносин,
Університет «КРОК», Київ, Україна

Радіонова І.Ф.

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри
теоретичної та прикладної економіки,
Університет «КРОК», Київ, Україна

Рокоча В.В.

доктор економічних наук, професор, декан факультету
міжнародних економічних відносин,
Університет «КРОК», Київ, Україна

Сова О.Ю.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
національної економіки та фінансів,
Університет «КРОК», Київ, Україна

Терехов В.І.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри управлінських технологій,
Університет «КРОК», Київ, Україна

Токар В.В.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри
міжнародних фінансів, Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана,
Київ, Україна

Чирва О.Г.

доктор економічних наук, професор, директор Інституту
економіки та бізнес-освіти, Уманський державний
педагогічний університет імені Павла Тичини,
Умань, Україна

Шепелюк В.А.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
національної економіки та фінансів,
Університет «КРОК», Київ, Україна

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

- Паращенко Л.І., Одарчук К.М.* Специфіка економічних механізмів управління освітою 8
- Терон І.В.* Оцінювання розвитку внутрішнього ринку праці у контексті безпеки та інклюзивності економічного зростання 19

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

- Філатов С.А., Єрусланов А.А.* Вплив міжнародних транспортних коридорів на розвиток інфраструктури України 27

РОЗДІЛ 3. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

- Августин Р.Р., Демків І.О.* Стимули та інструменти детінізації підприємництва: секторальний аспект 36
- Денисенко М.П., Шапошнікова О.М., Будякова О.Ю.* Сутність та роль інвестиційного бізнес-планування в сучасних умовах господарювання 46

РОЗДІЛ 4. ОБЛІК, АУДИТ ТА ОПОДАТКУВАННЯ

- Шепелюк В.А.* Порядок формування інформації щодо корпоративних прав у фінансовій звітності підприємства 51

РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВОЮ І СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- Зайченко В.В.* Декомпонування технологічної конкурентоспроможності економіки в аспектах її оцінювання та забезпечення 57
- Коваль Я.С.* Державний інструментарій ідентифікації ризиків, як елемент попередження негативного впливу на економічний стан банківської системи 65
- Шапоренко О.І., Фарзалиєв Е.Е.О.* Вплив державного управління на економіку: аналіз поглядів та роль знань 76
- Штець Т.Ф.* Світовий досвід впровадження механізмів державного регулювання розвитку сектора цифрової економіки 84

РОЗДІЛ 6. МЕНЕДЖМЕНТ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

- Данченко О.Б., Бєлова О.І., Сафар Х.М.* Забезпечення ефективного управління якістю діяльності підприємства торгівлі через використання концепції TQM 90
- Васенко В.К.* Принципи менеджменту та їх вплив на формування понятійного апарату 97

Гаман П.І., Гаман Н.О. Впровадження концепції керування підприємством, як засіб забезпечення ефективності діяльності підприємства	105
Джалал Е.Е. Використання інформаційних систем управління (MIS) для адміністрації вищих технічних інститутів в Лівії	110
Жосан Г.В., Кириченко Н.В. Сучасні тенденції формування ефективної системи оцінки персоналу на підприємстві	116
Наумова О. О., Бабенко А.В. Вплив зовнішнього вигляду упаковки товарів на поведінку покупця	126
Сумбасва Л.П. Коледжі в системі національної освіти – шлях становлення та реформ	132

РОЗДІЛ 7. МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Мігус І.П. Механізм захисту акціонерних товариств від недружнього поглинання при публічній емісії акцій на фондових біржах	139
---	-----

РОЗДІЛ 8. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Белоусова І.А. Методологічні засади посилення економічної безпеки України в контексті формування продовольчої безпеки	145
Герасименко О.М. Шахрайства у вітчизняних компаніях: види, фактори виникнення, професійні схеми та заходи боротьби	151
Козаченко Г.В., Погорелов Ю.С. Загроза діяльності підприємства як імперативне поняття економічної безпекології мікрорівня	161
Літвін Н.М., Січиокно Г.Б. Класифікація актуальних загроз економічній безпеці держави в контексті кризових тенденцій національної економіки	171
Слатвінський М.А. Оцінювання ефективності інвестицій в розвиток системи інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки	181
Терехов В.І. Економічна безпека в системі лізингових операцій	189
Токар В.В., Ткаленко С.І. Інвестиційна безпека в умовах фінансової глобалізації	197

РОЗДІЛ 9. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Бойко О.М. Основні засади інноваційного розвитку пріоритетних галузей переробної промисловості України	206
Цюцюпа С.В. Вплив конкуренції на інноваційну діяльність підприємства	221

CONTENT

CHAPTER 1. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

- Paraschenko L., Odarchyk K.* Specificity economic mechanism of management education 8
- Teron I.* Evaluation of the internal labor market development in the context of safety and inclusivity of economic growth 19

CHAPTER 2. INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

- Filatov S., Ieruslanov A.* Influence of international transport corridors on the development of Ukraine's infrastructure 27

CHAPTER 3. FINANCE, BANKING AND INSURANCE

- Avhustyn R., Demkiv I.* Stimula and tools for deshadowing enterprise: sectoral aspect 36
- Denisenko N., Shaposhnikova O., Budiakova O.* The essence and role of investment business planning in modern economic conditions 46

CHAPTER 4. ACCOUNTING, AUDIT AND TAXATION

- Shepeluk V.* The order of formation of information on corporate rights in the financial statements of the company 51

CHAPTER 5. ECONOMY AND MANAGEMENT OF THE STATE AND ECONOMIC ENTITIES

- Zaychenko V.* Decomposition of technological competitiveness of economics in aspects of its evaluation and provision 57
- Koval Y.* State risk identification tool as a element of prevention of negative influence on the economic status of the banking system 65
- Shaporenko O., Farzaliyev E.* The evolution of views on the role of the state in the economy 75
- Shtests T.* World experience of implementation of mechanisms of government regulation of the digital economy sector development 84

CHAPTER 6. MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

- Danchenko O., Bielova O., Safar H.* Ensuring of effective quality management in trading company through the use of tqm concept 90
- Vasenko V.* Principles of management and their influence on the formation of the conceptual apparatus 97

Haman P., Haman N. Implementation of the concept of management by the enterprise, as a means of providing efficiency of activity of enterprises	105
Jalal E. Implementing management information systems (MIS) for administration of higher technical institutes in Libya	110
Zhosan H., Kyrychenko N. Modern trends in the formation of an effective system of staff assessment at the enterprise	116
Naumova O., Babenko A. Influence of external view of packaging goods on personal behavior of buyer	126
Sumbayeva L. Collagations in the system of national education - ways of development and reform	132

CHAPTER 7. MARKETING, ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND STOCK EXCHANGES

Mihus I. Mechanizm of defence of joint-stock companies is from unfriendly absorption at public emission of shares	139
--	-----

CHAPTER 8. ECONOMIC SECURITY OF THE STATE AND ECONOMIC ENTITIES

Belousova I. Methodological principles of enhancing economic security of Ukraine in the context of formation of food safety	145
Herasymenko O. Fraud in domestic companies: types, factors of origin, professional schemes and measures of struggle	151
Kozachenko G., Pogorelov Y. Threat to an enterprise activity as an imperative notion in economic security studies at the micro level	161
Litvin N., Sichyokno G. Classification of actual threats to the economic security of the state in the context of crisis trends of the national economy of Ukraine	171
Slatvinskyi M. Evaluation of the efficiency of investments in the information and analytical support for financial and economic security	181
Terekhov V. Economic security in the leasing operations system	189
Tokar V., Tkalenko S. Investment security within the framework of financial globalization	197

CHAPTER 9. INNOVATIVE ACTIVITIES

Boiko O. The basic principles of innovative development of priority sectors of the processing industry of Ukraine	206
Tsiutsiupa S. Influence of competition on innovative activity of enterprise	221

Розділ 1. Економічна теорія та історія економічної думки

УДК 373.5. 091.26

СПЕЦИФІКА ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

Паращенко Л.І.¹, Одарчук К.М.²

¹ д.н.держ.упр., доцент, професор кафедри управлінських технологій, Університет «КРОК», м. Київ,
вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,

тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: lidmilapl@krok.edu.ua, ORCID: 0000-0003-0613-2998

² к.пед.н., доцент кафедри управлінських технологій, Університет «КРОК»,

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,

тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: katerinaom@krok.edu.ua, ORCID: 0000-0003-4960-0878

DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-8-18>

SPECIFICITY ECONOMIC MECHANISM OF MANAGEMENT EDUCATION

Paraschenko L.¹, Odarchyk K.²

¹ doctor of science in public administration, associate professor, professor, department of management
technologies, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine,

tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: lidmilapl@krok.edu.ua, ORCID: 0000-0003-0613-2998

² candidate of pedagogical sciences, associate professor of department of managerial technologies,

«KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine,

tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: katerinaom@krok.edu.ua, ORCID: 0000-0003-4960-0878

DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-8-18>

Анотація. Соціально-економічні (або соціоекономічні) системи, як і живі системи (living systems), є прикладами складних адаптивних систем. У свою чергу складна адаптивна система – це складна система, що має такі властивості: складається з підсистем, які також є складних адаптивних систем; є відкритою системою, що обмінюється з оточенням речовиною, енергією та інформацією; є складною системою, властивості якої невиведені із властивостей її підсистемних рівнів; має самоподібність (фрактальну будову); здатна до адаптивної активності, за рахунок якої приростають корисні здатності і зменшуються марні здатності; здатна підтримувати свій стаціонарний стан; здатна нарощувати впорядкованість і складність за рахунок адаптивної активності. Проте визнати систему загальної середньої освіти чи навіть усю систему освіти в ранзі складних адаптивних систем, мабуть, було б завищеною оцінкою якості існуючих нині освітніх систем. Тому найточнішою характеристикою для системи загальної середньої освіти, на нашу думку, є визнання її як соціоекономічної організації. У цьому контексті дослідження загальної середньої освіти, зокрема, як фактору економічного добробуту чи виживання в умовах сучасної всесвітньої та локальної економічної кризи, вимагають розвитку соціоекономічного підходу до її вивчення. Такий підхід означає, що різні наукові галузі – економіка, соціологія, політичні науки, теорія управління, психологія, право, історія і філософія – інтегруються з метою просунутися до розуміння економічної поведінки людини. З погляду соціоекономіки як метадисципліни, економіка не є замкненою системою, вона «вставлена» в суспільство, державний устрій, культуру і освіту. Соціоекономіка надалі допускає, що індивідуальні альтернативи формуються цінностями, емоціями, соціальними зобов'язаннями і моральними судженнями скоріше, ніж вузьким егоїзмом. Не потрібно припускати, що люди діють лише раціонально, або що вони тільки переслідують егоїзм чи задоволення.

Ключові слова: механізм, заклад вищої освіти, державні органи управління освітою, загальна середня освіта, механізм державного управління, складних адаптивних систем, управління освітою.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл: 16

Annotation. Socio-economic (or socioeconomic) systems, like living systems (living systems), are examples of complex adaptive systems. In its turn, a complex adaptive system is a complex system that has the following properties: it consists of subsystems, which are also complex adaptive systems; is an open system that interacts with matter, energy and information with the environment; is a complex system whose properties are not eliminated from the properties of its subsystem levels; has a self-similarity (fractal structure); capable of adaptive activity, through which grows useful abilities and decreases futile ability; capable of maintaining its steady state; capable of increasing order and

complexity due to adaptive activity. However, recognizing the system of general secondary education, or even the whole system of education in the rank of complex adaptive systems, would probably be an overestimate of the quality of existing educational systems. Therefore, the most accurate characteristic for the system of general secondary education, in our opinion, is recognition of it as a socio-economic organization. In this context, the study of general secondary education, in particular, as a factor of economic prosperity or survival in the context of the current global and local economic crisis, requires the development of a socio-economic approach to its study. Such an approach means that various branches of science - economics, sociology, political science, management theory, psychology, law, history and philosophy - are integrated with the aim of advancing to an understanding of human economic behavior. From the point of view of socioeconomics as metadiscipline, the economy is not a closed system, it is "inserted" into society, state structure, culture and education. Socioeconomics further assumes that individual alternatives are formed by values, emotions, social obligations and moral judgments rather than narrow selfishness. It is not necessary to assume that people act only rationally, or that they only pursue selfishness or pleasure.

Key words: *mechanism, higher education, state education authorities, secondary education, governance mechanism, complex adaptive systems, management education.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl. : 16

Постановка проблеми. У сучасних умовах становлення ринкової економіки, демократизації суспільства та модернізації державного управління на засадах сервісної держави особливої актуальності набуває завдання розвитку економічних відносин в системі шкільної освіти, що базується на пошуку альтернативних способів використання обмежених ресурсів і оптимізації співвідношення зисків і витрат кожним економічним агентом-суб'єктом системи ЗСО. Виходячи з цього положення і вибудовуватимемо логіку формування моделі економічних механізмів управління освітою. Опираючись на теоретичні здобутки вітчизняних та зарубіжних науковців, шукатимемо відповідь, як в умовах хронічного дефіциту бюджетних коштів створити можливості для ефективного функціонування навчального закладу в процесі в виробництва освітніх послуг, тобто здійснення навчально-виховного процесу, відповідно до запитів особистості й суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою управління навчальних закладів займалось чимало вчених: Л. Даниленко, Л. Карамушка, В. Крижков, О. Мармаза, Є. Хриков та інші, проте залишається відкритим питання особливостей економічних механізмів управління освітою.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження специфіки економічних механізмів управління освітою.

Виклад основного матеріалу дослідження. З точки зору економіки, освіта - одна з найбільших галузей у будь-якій країні світу, яка потребує лівової частки суспільних ресурсів. Для реалізації завдань освітньої політики держави та прийняття ефективних управлінських рішень фахівцям у сфері державного управління освітою необхідно знати відповіді, приміром, на такі питання, як:

Чи приводить до поліпшення якості освіти збільшення витрат на освіту?

Як впливає оплата праці вчителів на результати освіти школярів?

Як фінансувати школи для досягнення кращих результатів?

Вивченням взаємозалежності освіти та економіки займається окрема наукова галузь «економіка освіти». У економічній теорії, це один з наймолодших напрямків міждисциплінарних досліджень, який з'явився у другій половині XX століття. Спочатку дослідників цікавив взаємозв'язок освіти з економічним зростанням країни. Дещо пізніше освіта почала розглядатися як інвестиційна сфера, яка дає деяку віддачу протягом усього життя індивідуумів, а ближче до кінця 90-х років освіта стала «однією з галузей», поряд з іншими галузями економіки. У цей період дослідники-економісти аналізували ресурси освіти, виробничу функцію освіти, вплив на економіку країни, формування людського капіталу та ін. Щодо економіки освіти, то дослідники узагальнено поділяються на дві групи:

1) Неоконсерватори, послідовники М. Фрідмена, які вважають, що основна проблема освіти – це проблема державної монополії в цій сфері, отже посилення конкуренції і розвиток ринку освітніх послуг будуть сприяти кращим результатам;

2) прихильники державного регулювання, за яким ключова роль належить центральному уряду.

В економіці освіти досі залишається багато невивчених питань і суперечливих концепцій. Передусім це пов'язано зі складністю об'єкта і предмета вивчення цієї наукової галузі, специфікою освіти як суспільного блага, яке не може продукувати і розподілятися лише за ринковими механізмами. Освітні послуги як продукт, що формується в рамках системи освіти, на відміну від матеріальних товарів мають значну специфіку і тенденцію до урізноманітнення форм і видів. Активне виникнення нових форм і видів освіти та освітніх послуг, що спостерігається в останні десятиріччя, також ускладнює проблему. При цьому достатня кількість робіт, що існують у вітчизняній економічній літературі, досі концентрується на окремих сторонах процесу утворення або формування ринку освітніх послуг переважно у сфері вищої освіти. Механізми, що зумовлюють взаємодію та взаємовплив сфери освіти й освітніх послуг у системі ЗСО залишаються поза увагою дослідників. Серед вітчизняних науковців варто відзначити праці І.С. Каленюк, яка досліджує економіку освіти. Вона визначає об'єктом економіки освіти систему освіти як галузь соціально-економічної діяльності, а предметом – економічний механізм функціонування та розвитку системи освіти [1].

З точки зору економічної теорії, всі економічні агенти (тобто виробники товарів і послуг):

- зіставляють вироблені витрати на виробництво з отриманими результатами;
- оцінюють альтернативну вартість використання обмежених ресурсів;

- оптимізують співвідношення вигод і витрат.

Відтак, предметом економіки освіти є вивчення розподілу обмежених ресурсів між альтернативними способами їх застосування для отримання найкращих результатів та обміну одних об'єктів (ресурсів, результатів) на інші, в якому відбувається їх співвідношення.

Надалі, спираючись на праці ми пропонуємо використовувати таке визначення: економіка освіти – це економічні відносини економічних агентів щодо розподілу, використання та обміну обмежених ресурсів для досягнення найкращого результату.

У процесі дослідження необхідно знайти відповіді на актуальне питання, як і механізми державного управління в умовах хронічного дефіциту бюджетних коштів забезпечать ефективне функціонування і розвиток школи (загальноосвітнього навчального закладу) в процесі виробництва освітніх послуг, або звичніше для освітян – здійснення навчально-виховного процесу для задоволення освітніх потреб індивідуума, держави і суспільства [2].

Для виконання цього завдання важливо з'ясувати співвідношення державного управління освітою і економічного механізму управління освіти. Питання полягає передусім у їх взаємозалежності: система державного управління освітою визначає ЕМУО чи навпаки? Зрозуміло, що відповісти однозначно не можна без уточнення понять.

Якщо звернутися до російських досліджень економіки освіти (оскільки в Україні ця важлива сфера освіти залишається вкрай не дослідженою), а саме праць таких авторів, як С. Беляков, Г. Балихін, то ЕМУО постає як феномен повністю залежний від системи державного управління, за винятком обсягу коштів, які держава може на нього спрямувати. Водночас з'ясовується, що специфіка економічного механізму сфери освіти виявляється в неможливості його однозначного визначення. І хоча ситуація тут не статична, дослідниками сьогодні

виділяються різні типи економічних відносин в системі освіти, розробляються різноманітні моделі механізму функціонування економіки освіти, концептуальні економічні моделі системи освіти та моделі фінансування, однак єдності думок щодо трактування змісту самого терміну «економічний механізм освіти» немає. Так, в одних публікаціях економічний механізм позначається як механізм функціонування в інших його називають організаційно-економічним або організаційно-фінансовим механізмом, в інших дослідженнях йдеться про «механізм забезпечення ресурсами системи загальної освіти».

Н. Болдирєва під організаційно-фінансовим механізмом системи загальної освіти розуміє «систему управління фінансами, призначену для організації, планування, стимулювання й контролю фінансових потоків з метою їхнього ефективного впливу на розвиток об'єкта управління, установлювану органами державної влади відповідно до вимог об'єктивних економічних законів, реальними потребами суспільства й наявними в держави фінансовими ресурсами». Цей автор, пропонуючи «систему генерування інновацій та інноваційних процесів», які пронизують всі елементи і процеси в рамках механізму фінансування ЗСО й тим самим їх поєднують, констатує, що сьогодні під впливом інноваційних освітніх технологій і розвитку ринкових механізмів новий організаційно-фінансовий механізм у галузі освіти включає в себе: нові механізми державного фінансування освіти; диверсифікованість джерел фінансування освіти; учнівське самофінансування; податкове стимулювання інвестицій у сферу освіти; нові механізми оплати праці в сфері освіти; механізми економії від масштабу освітньої діяльності; механізми кредитування учня на різних щаблях його освіти [4].

Інший автор дослідник – Ю. Скоробогатова – організаційно-економічними механізмами називає

сукупності правил, що визначають функціонування організації як об'єднання людей, що спільно реалізують деяку програму й діючих на основі певних процедур – таких, як форми оплати праці, фінансово-кредитні важелі й стимули (ціни на послуги, доходи, прибуток, якщо вона планується в процесі освітньої діяльності, фінансові, трудові ресурси, взаємини з бюджетом, платежі за ресурси та інше) [5].

Одна із перших розробок сучасної концептуальної моделі економічного механізму в загальній освіті і визначення на цій основі головних напрямків його реформування належить В. Єрошину. Він вказав, що в процесі модернізації старої моделі економічних відносин, що була складовою і невід'ємною частиною адміністративно-розподільчої системи господарювання, не були достатньо глибоко опрацьовані питання власності, розмежування повноважень у процесі економічної взаємодії освітніх установ з внутрішньогалузевими економічними партнерами, не було створено конкретних механізмів раціонального розподілу бюджетних асигнувань та забезпечення ефективного залучення позабюджетних коштів. Разом з тим, система економічних відносин у ЗСО суттєво відрізняється від тієї, яка забезпечує функціонування та розвиток вищої школи. Система ЗСО менш чутлива до кон'юнктурних коливань попиту і пропозиції на її послуги з боку матеріального виробництва і галузей соціально-культурної сфери, вона більше, ніж вища освіта, «віддалена» від ринку, оскільки покликана забезпечувати досягнення переважно стратегічних цілей розвитку суспільства. Відповідно рішення в організації економічних відносин, дієві для вищої школи, не виявляються ефективними в умовах школи загальноосвітньої. Більше того, іноді запозичення таких рішень деформує систему економічних відносин в загальній середній освіті, утрудняє управління економікою галузі і, в цілому, гальмує її розвиток. Для того, щоб виключити подібні явища, необхідно враховувати безсумнівну унікальність системи

економічних відносин в ЗСО і розробляти заходи щодо її вдосконалення, в тому числі і на базі вивчення особливостей саме цієї системи відносин.

На основі вивчення світового досвіду Д. Цирендоржієва встановила наявність загальної тенденції розвитку спільного інвестування в освіту з боку населення, бізнесу і держави, що виявляється у формуванні нових інструментів приватного інвестування, впровадження непрямих методів державного фінансування, які змінюють механізми прямого бюджетного фінансування. На її думку, оскільки оплата освіти понад гарантований державою рівень все більше перекладається на фізичних осіб, які фінансують її з індивідуальних доходів у розрахунку на збільшення майбутнього потоку доходів і на зростання добробуту, то це актуалізує проблему вивчення перспектив становлення системи приватного інвестування в освіту, розвиток відповідних фінансових інструментів [6].

Дослідники виділяють три моделі фінансування освіти: модель фінансування освіти, орієнтована на вільний ринок; модель фінансування освіти, орієнтована на державний ринок; державна модель фінансування, які реалізуються через відповідні механізми фінансування.

Для розуміння суті ЕМУО в контексті нашого дослідження розглянемо детальніше визначення економічного механізму, запропоноване Л. Гурвіцем, Р. Маєрсоном та Е. Маскіним. Нобелівський комітет оцінив висновки дослідників як «основоположний внесок в теорію економічних механізмів» і в 2007 році вручив ученим Нобелівську премію з економіки. У тлумаченні вчених, економічний механізм – це не простий набір економічних важелів та інструментів, а їх система, тобто взаємопов'язане і взаємозумовлене поєднання конкретних економічних регуляторів. А найбільш загальне визначення, яке можна застосувати до будь-якої взаємодії між економічними суб'єктами, розглядає таку взаємодію як стратегічну гру і називає механізмом самої

форму гри. Гра – це опис того, як можуть діяти гравці (економічні суб'єкти): до чого призведе різний набір дій. Учені визначають механізм як взаємодію між суб'єктами і центром, що складається із трьох стадій: кожен суб'єкт у приватному порядку посилає центру повідомлення – m_i ; центр, одержавши всі повідомлення, обчислює передбачуваний результат $Y = f(m_1, \dots, m_n)$; центр повідомляє результат Y і, за необхідністю, перетворює його в життя [7].

Отже, якщо механізми розглядати як взаємодію між суб'єктами і центром, то ЕМУО бачиться таким:

1) кожен суб'єкт (платник податків, органи управління освітою, споживачі освітніх послуг тощо) в приватному порядку посилає центру повідомлення (m_i) про свої запити на освіту (просить місця у школах, ВНЗ для бюджетного фінансування, форми і програми освіти і т.д.);

2) центр (МОН, Мінфін і т.д.), одержавши всі такі повідомлення, обчислює передбачуваний результат $Y = f(m_1, \dots, m_n)$ і

3) повідомляє його на місця у формі законів, постанов, наказів тощо і перетворює їх у життя за допомогою фіскальних і контролюючих органів державного управління.

Але, що є цей передбачуваний результат? Виникає безліч питань. Як такий передбачуваний результат можуть розглядатися, приміром, дослідження, які здійснив Ю. Вітренко, або проект листа Міністерства фінансів України, за яким передбачалося різке зниження заробітної плати працівників освіти, скорочення робочих місць, обмеження соціальних гарантій тощо і який вчасно був опротестований федераціями профспілок України.

Наведений вище формалізований опис ЕМУО оголює проблеми функціонування як самого ЕМУО, так і ЗСО загалом. Адже ні в суб'єктів немає чіткого способу заявити центру про свої освітні потреби, ні в центра немає точних алгоритмів обчислювати передбачуваний результат.

Існуючі і впроваджувані освітні програми в навчальних закладах країни є дуже наближеними уявленнями про невідоме майбутнє. Враховуючи теперішні проблеми суспільства, можемо висловити ретрооцінку освіти минулого: вона не змогла забезпечити суспільство відповідними знаннями і навичками для вирішення проблем нашого часу. Немає у нас впевненості і в тому, що сучасна освіта витрачає ефективно навіть ті обмежені кошти, що їй надаються сьогодні, засобами своїх споживачів забезпечуючи для вирішення їх як сучасних, так і майбутніх проблем. Адже в ЗНЗ можна вивчати історію, яка нічого не навчає, математику, яка не допомагатиме розв'язувати життєві проблеми, літературу, яка формуватиме хибні цінності тощо. Тому результати економічного механізму освіти (а це, з одного боку, затребувані ним і швидко спожиті ним же суспільні ресурси – час, кошти – на певні форми і типи освіти, а з іншого – вироблена за його допомогою певна кваліфікація суспільства), або вхід і вихід економічного механізму освіти є об'єктами, які ніяк не пов'язані лінійними чи прямо пропорційними залежностями. Це переконливо демонструється у сучасних економічних дослідженнях сфери освіти [8].

Тому приватні повідомлення центру від споживачів освітніх послуг та інших суб'єктів тощо центр обробляє за інтуїцією і дуже наближено, до того ж без належного знання залежності між входом і виходом економічного механізму освіти. А перетворюючи в життя передбачуваний ним результат $Y = f(m_1, \dots, m_n)$ у формі законів, постанов, наказів, центр продовжує робити помилки, змушуючи освітян виконувати даремну чи неправильну роботу, а необхідну і продуктивну не стимулює і не вимагає. Єдине, з чим потрібно погодитися, що витрати на освіту – це довгострокова інвестиція в людину, ефективність якої необхідно вимірювати здатністю знайти місце в суспільстві, на ринку праці, забезпечити собі повноцінне життя тощо.

Але ризик неправильно вкласти ці інвестиції залишається значним.

На наш погляд, ЕМУО є феномен, яким система державного управління не може керувати, а здатна лише його регулювати. Справа в тому, що повідомлення-запити на освіту, які посилає кожен суб'єкт центру, відсилаються з розумінням, що вони не завжди будуть враховані центром. Тому суб'єкт не завжди очікуватиме відповіді центру і намагатиметься самотійно розв'язувати свої проблеми. Спектр самотійного вирішення цих проблем широкий – це і так звана корупція у сфері освіти («купівля» оцінок, грамот, свідоцтв, дипломів, місць у престижних навчальних закладах і т.д.), це і репетиторство, й приватні школи, й різні платні форми позашкільної освіти, добровільна фінансова підтримка навчальних закладів, економічні інтереси суб'єктів видавничої справи та інших економічних агентів, які так чи інакше пов'язані із забезпеченням життєдіяльності шкільної молоді. Перелічені процеси регулюються загальною економічною ситуацією в суспільстві і переважно не залежать від директив державного управління освітою і не завжди ним враховуються.

Прикладом незалежного існування компоненту ЕМУО від державного управління освітою є організація харчування дітей у школах, для якої відсутні адекватне законодавче регулювання і нормальний механізм реалізації. Наказ Міністерства охорони здоров'я та Міністерства освіти і науки «Про затвердження Порядку організації харчування дітей у навчальних та оздоровчих закладах» був прийнятий ще в 2005 році і відтоді не змінювався. Як можна встановити за матеріалами ЗМІ, проведення тендерів на харчування школярів не гарантують його якості; зазвичай, вони проводяться без участі директорів шкіл, представників ДООУ освітою, санітарно-епідеміологічної служби, а відтак ці актори-споживачі не можуть вплинути на результати тендерів. Досить часто їх виграють непрофесійні приватні підприємці, а вибір

постачальників лише на 1 рік не спонукає їх розвивати інфраструктуру харчування у ЗНЗ – обладнання їдалень, шкільних кухонь тощо [9].

Водночас за якість і безпечність завезених у школу продуктів відповідає директор, завуч, медичний працівник. Саме вони мусять перевіряти якісні посвідчення, гігієнічні висновки, інші документи, що підтверджують якість і безпечність запропонованих продуктів. Добре відомо, що неякісне харчування дітей призводить до захворювань. Дослідження Всесвітньої організації охорони здоров'я, свідчать про те, що здоров'я дитини залежить від роботи медичної служби на 15%, на 25% – від генетичних особливостей і на 60% – від збалансованого харчування. Тим часом у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах повсюдно порушуються норми та якість харчування дітей, обсяги його фінансування. Відбуваються скорочення мережі шкільних їдалень, зміна режиму харчування дітей, спрощення рецептури страв, застосування дешевих продуктів, і, нарешті, масові харчові отруєння дітей. Половина бюджетних грошей, які виділяються на харчування дітей, витрачається на накладні витрати, які до того ж обчислюються цілком непрозоро. Фактично, якщо на харчування однієї дитини в Києві має виділятися з міського бюджету 7 гривень на день, то з цієї суми близько 3,5 гривні йдуть на транспортні та накладні витрати. Раніше ці витрати становили лише 20%, в останні ж два роки вони часом сягали 60-80%. Школи, що організовують харчування учнів самостійно, такої проблеми не мають – у цих школах харчування дітей не тільки дешевше, але й якісніше. Спроби підвищення контролю за якістю їжі в шкільних їдальнях з боку батьків, налагодження громадського контролю за якістю харчування, звичайно, здійснюються, проте механізм організації харчування дітей у навчальних та оздоровчих закладах має бути ефективним та безпечним і без батьківського

контролю. Система державного управління освітою виявляється за нинішніх умов не здатною розв'язати це питання [10].

Інший приклад елементу ЕМУО – новий податковий кодекс 2010 року, який унеможливує діяльність української приватної школи. Ці та інші випадки гальмування діяльності ЗНЗ, ДОУ освітою в аспекті функціонування та розвитку освіти вказують на недостатню апробацію впроваджуваних порядків діяльності в аспекті їх адекватності як можливостям ЗНЗ, так і зовнішнього їх оточення.

Система державного управління ЗСО зобов'язана повсякчас з'ясовувати специфіку дії ЕМУО та висловлювати щодо цього своє ставлення, не допускаючи випадків погіршення діяльності ЗНЗ, обласних, міських та районних ДОУ освітою шляхом зміни чи запровадження нових механізмів державного управління. Це по суті, означає зміну чи встановлення нових правил функціонування для тих чи інших державних службовців й інших функціонерів. Оскільки якісь правила можуть не виконуватися зовсім або погано працювати через певні обставини, тоді необхідно запроваджувати нові правила, щоб домогтися виконання цих правил, що нехтуються, або ж вводити дозвіл на невиконання цих правил [11].

Що є визначальним у цих дискусіях і впровадженні в класифікації все нових механізмів? Лише те, що єдино правильного визначення економічних механізмів управління освітою не існує. Економічний механізм управління освітою в найзагальнішому розумінні є сукупністю правил, норм, процедур, за якою здійснюються витрати на забезпечення та функціонування мережі освіти. Оскільки освіта в ринковій економіці трансформується з чинника безоплатної трансляції накопиченого культурного досвіду від покоління до покоління людей в оплачувану споживачем послугу, проте більшість з яких однак не мають і не матимуть змоги її оплачувати, то для державного управління передусім постає питання справедливого розподілу суспільного блага та ресурсів інвестування

в освіту з боку населення, бізнесу і держави.

Механізм розподілу ресурсів як складова ЕМУО. Більшість протиріч в сфері управління освітою, на наш погляд, породжуються неефективним і непрозорим розподілом і витрачанням наявних обмежених ресурсів.

У контексті нашого дослідження під ресурсами (від франц. *resource* – допоміжний засіб) розуміється сукупність засобів виробництва у формі кадрових, фінансових, матеріальних, інформаційних, інфраструктурних та інших засобів. Наголосимо, що функції «ресурси – витрати – випуск» в освіті істотно нелінійні. Чи можливий тоді «бездоганно-науковий» метод визначення для сфери шкільної освіти оптимального розподілу узагальнених ресурсів? Під оптимальним розподілом ресурсів розуміємо такий розподіл ресурсів, який забезпечує найкраще, найбільш ефективне їх використання з урахуванням критерію оптимальності, що вирішується за допомогою дослідження операцій, економіко-математичних моделей лінійного і нелінійного програмування, логістики – сучасних дисциплін про прийняття рішень щодо нормування й розподіл ресурсів [12].

Для сучасної системи державного управління зростаюча невідповідність між обмеженістю ресурсів і зростанням соціальних очікувань і потреб різних верств суспільства веде до невдоволення населення і відчуження влади, появи нових суспільних рухів, кризи політичних інститутів. Отже питання про систему розподілу ресурсів в Україні є критичним. З одного боку, цей розподіл повинен бути справедливим в очах різних соціальних груп, з іншого – влада змушена проводити політику економії ресурсів та їх більш раціонального розподілення. Одним з аспектів даної проблеми є пошук нових механізмів розподілу дефіцитних ресурсів в системі загальної середньої освіти.

Механізмом розподілу ресурсу Д. Новіков називає процедуру планування, що ставить у відповідність запитам агентів

кількість ресурсу, яка виділяється кожному з них центром. Учений аналізує такі механізми розподілу ресурсу, як пріоритетні, конкурсні та інші механізми. При їхньому вивченні вирішуються два основних питання – синтез механізму максимальної ефективності й дослідження маніпульованості механізмів планування, тобто можливості побудови для них еквівалентних прямих механізмів. Зрозуміло, що якщо є дефіцит ресурсу, то виникає проблема маніпульованості – елементи можуть повідомляти недостовірну інформацію, прагнучи одержати оптимальну для себе кількість ресурсу. Проте, як наголошує дослідження для будь-якого механізму розподілу ресурсу існує еквівалентний неманіпульований механізм, у якого всі елементи повідомляють істинну інформацію про свої потреби й одержують у рівновазі ту ж кількість ресурсу, що й у вихідному механізмі. Більше того, доведено, що всі анонімні (симетричні щодо перестановок елементів) механізми розподілу ресурсу еквівалентні, тому на практиці не варто використовувати складні процедури, а досить обмежитися простими, наприклад, процедурою розподілу ресурсу пропорційно заявкам елементів. Конкурсні механізми розподілу ресурсу є особливим типом пріоритетних механізмів, у яких на основі пріоритетів визначається множина переможців. Доведено, що конкурсний механізм забезпечує оптимальний (з погляду сумарної ефективності) розподіл ресурсу [13-14].

В Україні механізм централізованого планового розподілу ресурсів (відомчий розподіл) все більше витісняється в ЕМУО альтернативними механізмами децентралізованого розподілу, конкурсними або грантовими механізмами розподілу ресурсів. Проте головні труднощі залишаються – як вибрати ті вузькі пріоритетні напрями розвитку освіти, на яких концентрація ресурсів зможе у порівняно короткий термін забезпечити успіх і ланцюгову реакцію перелому в сфері освіти в цілому

(«стратегія лазерного променя»). Важливо при цьому не потрапити в «чорні діри» освіти, маючи на увазі компоненти освіти, які поглинають в достатку ресурси, проте не в змозі забезпечити конкурентоспроможність освіти. В освіті так само, як і в промисловості, де є підприємства оснащені технікою вчорашнього дня, що не витримують конкуренції з високотехнологічним виробництвом, є також компоненти, які оснащені методиками минулого [15-16].

В промисловості за таких умов припиняють вкладати кошти в підтримку виробництва застарілої продукції, яка не має перспектив збуту. В освіті це не так очевидно, тому в системі ЗСО діють рішення вчорашнього дня, а вся справедлива критика щодо української освіти, наприклад, українського підручникотворення це приклад випадку, коли системою державного управління не використовується «стратегія лазерного променя».

Існує значне розмаїття у методах аналізу економічного механізму освіти України. Зокрема, Ю. Вітренко здійснює такий аналіз за допомогою декількох основних показників:

- Державні видатки на освіту в Україні в % від ВВП;
- Індекс освіти, що має країна за дослідженнями ООН Індексу людського розвитку, за яким національний розвиток оцінюється не лише за національним доходом, а й за рівнем тривалості життя та за рівнем грамотності;
- Кількість осіб, які навчаються у навчальних закладах;
- Співвідношення «учень – учитель» (кількість учнів на одного вчителя);
- Повна тривалість середньої освіти в астрономічних годинах;
- Продуктивність праці в освітянській галузі, обчислена як валова додана вартість, що припадає на одного найманого працівника галузі «Освіта»;
- Показник валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС) у доларах США;

- Відсоток працівників освіти у загальній структурі зайнятих.

Значення більшості цих показників Ю. Вітренко запозичує з Доповіді ПРООН про розвиток людини 2010 «Реальне багатство народів: шлях до розвитку людини». Аналізуючи українську освіту в порівнянні з розвинутими країнами світу, автор статті намагається довести тезу про низьку продуктивність праці освітян України та завелике її державне фінансування.

Висновки. Не звертаючись до детального аналізу цієї статті, зауважимо, інше: якщо ми прагнемо поліпшити освіту, то ми повинні звернутися до всіх факторів, які визначають успіх чи брак успіху наших учнів і учителів. Про кількість цих факторів можна скласти уявлення з документу «Public Expenditure Database» Світового Банку (СБ). У цій Базі даних використовується приблизно 850 індикаторів для характеристики витрат держав і домогосподарств на освіту. В преамбулі до Базі даних СБ вказується, що ці дані не можна інтернаціонально порівнювати, оскільки не має ніякого стандартного методу обчислення для багатьох індикаторів. Додаткові дані про витрати на освіту, які показують у яких пропорціях країни асигнують свої витрати між первинною, вторинною і третинною освітою, має сайт EdStats, що подає інтернаціонально порівнянні дані Інституту статистики ЮНЕСКО.

З огляду на природу нашого дослідження й обмеженість національних даних, у цій роботі ми зможемо навести лише основні ідеї щодо розробки й створення інституціональної структури ЕМУО в Україні, зокрема національного центру освітньої статистики, інституту економіки освіти, центру прогнозування та моделювання розвитку освіти та ін. Адже розв'язувати сьогодні національні проблеми розподілу ресурсів для системи ЗСО без відповідних економіко-математичних моделей неможливо, аналогічно як і вдосконалювати економічний механізм управління освіти

на основі лише десятка показників з 800 наявних.

Література:

1. Шилова В. І. Державне регулювання ринку освітніх послуг в Україні : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. наук з держ. управл. : 25.00.02 / Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т держ. та муніципального управління». Запоріжжя, 2007. 20 с.
2. Яременко Л. М. Організаційно-економічні механізми державного управління вищою освітою в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 / Науково-дослідний економічний ін-т. Київ, 2008. 20 с.
3. Балыхин Г. А. Управление развитием образования: организационно-экономический аспект : научное пособие. Москва, 2003. 428 с.
4. Болдырева Н. В. Совершенствование организационно-финансового механизма системы общего образования на основе инновационного подхода : на примере Оренбургской области: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: 08.00.10 / Оренбург. гос. аграр. ун-т. Оренбург, 2008. 22 с.
5. Скоробогатова Ю. А. Развитие механизма обеспечения ресурсами системы общего образования в регионе : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: 08.00.05 / Байкал. гос. ун-т экономики и права. Иркутск, 2009. 23 с.
6. Цырендоржиева Д. Ж. Организационно-экономический механизм развития общего образования в регионе : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.05 / Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. Москва, 2006. 25 с.
7. Беляков С. А. Модернизация образования в России : совершенствование управления : науч. пособие. Москва, 2009. 437 с.
8. Каленюк І. С. Економіка освіти : навч. посіб. Київ, 2003. 316 с.
9. Падалка О. С., Каленюк І. С. Економіка освіти та управління : посібник. Київ, 2012. 184 с.
10. Беляков С. А. Новые лекции по экономике образования: учебник. Москва, 2007 г. 424 стр.
11. Беляков С. А. Основные положения нового организационно-экономического механизма в системе общего образования : российская политическая энциклопедия (РОССПЭН) Москва, 2003. 176 с.
12. Ерошин В. И. Экономический механизм в общем образовании: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора економ. наук : 08.00.05 / МГУ им. М.В. Ломоносова. Москва, 1997. 34 с.
13. Бочарникова И. В. Модернизация экономического механизма общего образования в условиях рыночных преобразований : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: 08.00.05 / Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена. Санкт-Петербург, 2003. 18 с.
14. Вифлеемский А. Б. Организационно-экономический механизм в общем среднем образовании России : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора економ. наук : 08.00.05 / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Москва, 2006. 46 с.
15. Цырендоржиева Д. Ж. Организационно-экономический механизм развития общего образования в регионе : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.05 / Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. Москва, 2006. 25 с.
16. Leo Hurwicz, Roger Myerson, Eric Maskin. Теория экономических механизмов (Нобелевская премия по экономике 2007г. часть №1). URL : <http://institutiones.com/teories/259-207-1.html/>.

Refenence:

1. Shilova, V. I. (2007) "State regulation of the educational services market in Ukraine": author's abstract. dis to bake sciences Degree. Candidate state sciences Thesis, control mechanisms of public administration, Humanitarian Unitary Enterprise "Zaporizhzhya Institute of the State. and the municipal administration ". Zaporozhye. p. 20
2. Yaremenko, L. M. (2008) "Organizational and Economic Mechanisms of Public Administration in Higher Education in Ukraine" Ph.D. Thesis, economy and management of the national economy. Research Institute of Economics. Kyiv. p. 20.
3. Balykhin, G. A. (2003) *Upravlenye razvytyem obrazovaniya: orhanyzatsyonno-ekonomycheskyi aspekt* [Management of the development of education: organizational and economic aspect]. Moscow. p. 428.
4. Boldyreva, N. V. (2008) "Improvement of organizational-financial mechanism of the system of general education on the basis of innovative approach", dissertation dissertation. for the sciences. Degree Candidate economics Sciences : statistics. Orenburg. state agrar un Orenburg. p. 22.
5. Skorobogatova, Yu. A. (2009) "Development of the mechanism of providing resources for the system of general education in the region", author's abstract. dis for the sciences. Degree Candidate economist Sciences : the development of productive forces and the regional economy. Baikal. state University of Economics and Law. Irkutsk. p. 23.
6. Tsyrendorzhieva, D. J. (2006) "The organizational-economic mechanism of development of general education in the region", author's abstract. dis for the sciences. Degree Candidate economics Sciences: special the development of productive forces and the regional economy. Ros. acad. state Service under the President of the Russian Federation. Moscow. p. 25.
7. Belyakov, S. A. (2009) *Modernyzatsiya obrazovaniya v Rossyy* [Modernization of education in Russia]. Moscow. p. 437.
8. Kaleniuk, I. S. (2003): *Ekonomika osvity* [Economics of Education], Kyiv. p. 316.

9. Padalka O. S., Kalenyuk I. S. (2012) *Ekonomika osvity ta upravlinnia* [Economics of Education and Management]. Kyiv. p. 184.
10. Belyakov, S. A. (2007) *Novie lektsyy po ekonomyke obrazovaniya: uchebnyk* [New lectures on the economy of education]. Moscow. p. 424.
11. Belyakov, S. A. (2003) *Osnovnye polozheniya novoho orhanyzatsyonno-ekonomycheskoho mekhanizma v sisteme obshcheho obrazovaniya* [Basic provisions of the new organizational-economic mechanism in the system of general education]. Moscow. p. 176.
12. Eroshin, V. I. (1997) "Economic mechanism in the general education: author's abstract" : dis for the sciences. doctor's degree economist. Sciences : the development of productive forces and the regional economy, MSU them. M.V. Lomonosov Moscow. p. 34.
13. Bocharnikova, I. V. (2003) "Modernization of the economic mechanism of general education under conditions of market transformations", author's abstract. dis for the sciences. degree Candidate economics Sciences: the development of productive forces and the regional economy. Ros. state ped Un-t them. AI Herzen St. Petersburg. p. 18.
14. Bethlehem, A. B. (2006) "Organizational-economic mechanism in the general secondary education of Russia", author's abstract. dis for the sciences. doctor's degree economist. Sciences: the development of productive forces and the regional economy. Moscow. state Un-t them. M.V. Lomonosov Moscow. p. 46.
15. Zyandorzhiev, D. J. (2006) "Organizational-economic mechanism of development of general education in the region", author's abstract. dis for the sciences. Degree Candidate economics Sciences: special the development of productive forces and the regional economy. Ros. acad. state Service under the President of the Russian Federation. Moscow. p. 25.
16. Leo Hurwicz, Roger Myerson, Eric Maskin. Theory of Economic Mechanisms (Nobel Prize in Economics, 2007, part 1). Available at : <http://institutiones.com/teories/259-207-1.html/>.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2019 р.

УДК 331.526 : 332.122.5

ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ПРАЦІ У КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКИ ТА ІНКЛЮЗИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Терон І.В.

к.е.н., ст.наук.співр., пров.наук.співр. відділу проблем формування соціального капіталу, Інститут демографії та соціальних досліджень ім.М.В.Птухи НАН України, м.Київ, бульвар Тараса Шевченка, 62, 02000, Україна,
тел.: (044)-486-62-37, e-mail.: irinat@krok.edu.ua

ORCID: 0000-0002-2492-2515, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-19-26>

EVALUATION OF THE INTERNAL LABOR MARKET DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF SAFETY AND INCLUSIVITY OF ECONOMIC GROWTH

Teron I.

*candidate of economic sciences, senior researcher, leading researcher in department of problems of social capital formation, M.M. V. Ptukha institute of demography and social studies, National Academy of sciences, Kyiv, bulv.Tarasa Shevchenka, 62, 02000, Ukraine
tel.: (044)-486-62-37, e-mail.: irinat@krok.edu.ua*

ORCID: 0000-0002-2492-2515, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-19-26>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню стану внутрішнього розвитку ринку праці сільських поселень регіонів України у парадигмі інклюзивного економічного зростання. Обґрунтовано, що параметри функціонування і рівень розвитку внутрішнього ринку праці є головними маркерами відповідності розвитку регіонів вимогам інклюзивного економічного зростання. Відповідно до змісту інклюзивного зростання сформульовано показники оцінки рівня розвитку внутрішнього ринку праці на прикладі сільських поселень. Запропоновано кількісні критерії депресивності і кризовості стану внутрішнього ринку праці: рівень зайнятості за методикою Міжнародної організації праці — нижчий за середньоукраїнський рівень на 20 %; рівень зареєстрованого безробіття осіб працездатного віку — вищий за середній по країні на 30 %; рівень безробіття за методологією МОП для осіб 15-70 років вищий за середній по країні на 30 %; тривалість пошуку роботи на повному ринку праці — вища за середній по країні показник на 30%. В статті для оцінки рівня розвитку внутрішнього ринку праці регіонів використано таксономічний показник рівня розвитку З. Хельвіга. За розрахунками, відсутні такі регіони, які є проблемними за усіма сформульованими критеріями. Однак за окремими критеріями інклюзивності зростання усі регіони країни є проблемними. Обґрунтовано, що: переважна більшість областей характеризується нестійкістю тенденцій щодо змін параметрів продуктивності зайнятості чи соціальної напруженості; регіони з високим інтегральним показником рівня розвитку внутрішнього ринку праці сільських поселень відзначаються стійкими тенденціями забезпечення інклюзивності функціонування соціально-трудова сфери; економічна поведінка сільського населення регіонів є найбільш мобільною і адаптованою до сучасних змін; депресивні області з низькими (порівняно з середньоукраїнськими) загальноекономічними параметрами мають обмежений трудовресурсний потенціал забезпечення інклюзивності економічного розвитку. Визначено, що довготривалість і стійкість негативних тенденцій внутрішнього ринку праці окремих областей формують пастку економічної відсталості, соціальної напруженості, знижують потенціал досягнення інклюзивної якості економічних трансформацій в країні.

Ключові слова: внутрішній ринок праці, інклюзивний розвиток, рівень розвитку, таксономічний показник, зайнятість, безробіття.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 2, бібл.: 13

Annotation. The article is devoted to the study of the state of domestic development of the labor market of rural settlements of regions of Ukraine in the paradigm of inclusive economic growth. It is substantiated that the parameters of functioning and the level of development of the domestic labor market are the main markers of the compliance of development of regions with the requirements of inclusive economic growth. According to the content of inclusive growth, indicators of estimation of the level of development of the domestic labor market are formulated on the example of rural settlements. The quantitative criteria of depression and crisis of the state of the domestic labor market are offered: the level of employment according to the methodology of the International Labor Organization is lower than the average Ukrainian level by 20%; the registered unemployment rate of working-age people is higher than the

national average by 30%; the level of unemployment according to the ILO methodology for persons 15-70 years higher than the national average by 30%; the length of the search for a job in the full labor market - higher than the national average by 30%. In the article to assess the level of development of the domestic labor market taxonomic ones used indicator of the level of S. Helviha. According to the calculations, there are no such regions that are problematic for all the criteria formulated. However, according to certain criteria of inclusive growth, all regions of the country are problematic. It was substantiated that: the vast majority of regions are characterized by instability of trends in changes in the parameters of productivity of employment or social tension; regions with high integral indicator of the level of development of the domestic labor market of rural settlements are characterized by persistent tendencies of ensuring the inclusiveness of the functioning of the social and labor sphere; the economic behavior of the rural population of the regions is most mobile and adapted to modern changes; depressed regions with low (in comparison with the average Ukrainian) general economic parameters have a limited labor-resource potential for ensuring the inclusiveness of economic development. It is determined that the long-term and sustainability of negative tendencies of the domestic labor market of certain regions form a trap of economic backwardness, social tension, and destroy the potential of achieving the inclusive quality of economic transformations in the country.

Key words: domestic labor market, inclusive development, level of development, taxonomic index, employment, unemployment.

Formulas: 0, fig.: 4, tabl.: 2, bibl. : 13

Постановка проблеми. Сучасна парадигма інклюзивності економічного зростання має за мету досягнення гуманістично-ціннісної орієнтації економіки, високої якості сталого людського розвитку. Інклюзивне зростання тлумачиться міжнародними документами як високе і стійке, що охоплює усі сектори економіки, залучає значну частину трудової сили і характеризується рівністю можливостей в доступі до ринку і ресурсів [1]. Такий підхід визнає пріоритетними результатами економічного зростання створення можливостей для усіх груп економічно активного населення реалізувати своє право на працю та досягнення високої продуктивності зайнятості як основи забезпечення бажаного рівня життя. Отже, насамперед ключовими показниками функціонування соціально-трудої сфери та, відповідно, рівень розвитку внутрішнього ринку праці можна визначити досягненням необхідних параметрів інклюзивності соціально-економічного розвитку регіонів. Однак сьогодні низька продуктивність сільської зайнятості, зменшення місткості сфери праці на селі та посилення її монофункціональності, безробіття та практично повне скорочення професійних груп й секторів сільської економіки, на яких потенційно поширювалися умови гідної праці, у регіонально-поселенському розрізі набули загрозливих значень і формують не лише пастку економічної

відсталості (периферійності) [2], а й закріплення деструктивних відмінностей у якості життя залежно від типу поселення (сільське-міське), унеможливаючи досягнення інклюзивності та людиноорієнтованості формату економічних трансформацій в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження стану та рівнів соціально-економічного розвитку регіонів та, зокрема, внутрішніх ринків праці представлене публікаціями С. Бандура, Т. Заяць, Л. Ільч, Л. Лисогор, І. Новак, І. Петрової, М. Семикіної. Різні аспекти соціального розвитку (соціально-трудоого, демопопеленського, соціоекономічного тощо) сільських територій України висвітлено у працях О. Бородіної, В. Борщевського, В. Геєця, І. Гнибіденка, А. Доценка, О. Заставецької, М. Махсми, І. Прокопи. Однак, попри вагомість наявних наукових здобутків та переконливу акцентуалізацію відомими українськими науковцями соціоекономічного формату аграрного і сільського розвитку [3], проблематика реалізації парадигми інклюзивності економічного зростання сільських територій, зокрема, у соціально-трудоому напрямі, та аналіз відповідних параметрів функціонування внутрішнього ринку праці сільських поселень залишається поза колом ґрунтовних наукових пошуків. Нагальність даної наукової проблеми посилюють наявні дисбаланси та суттєві відмінності у поселенському розрізі

соціально-економічного розвитку як мультиплікатор регіональної соціально-політичної дезінтеграції та деструктивного соціального капіталу.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження стану, рівнів та проблемності розвитку внутрішнього ринку праці сільських поселень в аспекті інклюзивності економічного зростання регіонів країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазвичай у наукових дослідженнях до проблемних відносять адміністративно-територіальні утворення різного таксономічного рівня з параметрами соціально-економічного розвитку, значно нижчими від середніх по країні. Так, в ЄС критеріями проблемності певного регіону є: ВВП на душу населення нижче 85 % від середнього по країні; рівень безробіття, що перевищує 110% середній по країні.

Задля цілей нашого дослідження вважаємо необхідним доповнити базу показників оцінювання регіонів країни, урахувуючи новітні міжнародні підходи (Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва та розвитку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Світового банку) щодо визначення ефективним соціально-економічного розвитку країн, якщо забезпечується інклюзивність та соціальна орієнтованість економічного зростання [4; 5; 6, с. 10]. Так, «класичний» індекс інклюзивного розвитку (Inclusive Development Index, IDI) [7], який було введено на початку 2017 р. на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, включає 12 індикаторів, об'єднаних у три групи IDI: зростання і розвиток (зростання ВВП, рівень зайнятості, продуктивності праці, очікуваної тривалості життя); інклюзивність (середній дохід домогосподарств, рівень бідності та нерівності); міжнародна справедливість і стійкість (рівень заощаджень, демографічного навантаження, державного боргу і забруднення навколишнього середовища).

Виходячи з викладеного вище, з позицій інклюзивності розвитку внутрішнього ринку праці, доцільно застосувати такі соціально-трудова маркери проблемності регіонів.

1. Рівень зайнятості сільського населення як індикатор трудоресурсної місткості сільської економіки сприятливості інституційних умов для реалізації економічної активності сільського населення та перспектив стабільного комплексного соціального розвитку внутрішнього ринку праці поселень. Індикатор також свідчить про диспропорції у співвідношенні непрацюючих та зайнятих та у відповідному навантаженні непрацюючими – тих, хто реалізував свою трудоактивність має певне джерело трудового доходу. Пропонується прийняти за «межу проблемності» значення цього індикатора, менше за середньоукраїнський рівень на 20 %.

2. Рівень безробіття (зареєстрованого для селян працездатного віку та обчисленого за методологією МОП для осіб 15-70 років) є індикатором: невідповідності попиту та пропозиції на внутрішньому ринку праці, ексклюзії сільського населення на ринку праці та позбавленості селян можливостей легальною працею забезпечити свій добробут, а отже — посилення соціальної напруженості на селі, загроз економічній та соціальній безпеці країни. Вважаємо, що надійним кількісним маркером проблемності слугуватиме значення показників, що перевищують відповідні середньоукраїнські показники на 30 %.

3. Показник тривалості пошуку роботи на повному ринку праці. Оскільки даний показник, як правило, більший за період незайнятості на 2-3 місяці, то він, по суті, є для безробітного індикатором тривалості відчутного скорочення власних ресурсів життєзабезпечення, аж до рівня маргіналізації безробітної особи. Рівнем проблемності приймаємо значення тривалості пошуку сільським населенням роботи, що на 30 % перевищує середньоукраїнський показник.

4. Показник душевого виробництва валового внутрішнього продукту сільських територій свідчить про продуктивність зайнятості, але для практичного використання потребує необхідного методичного забезпечення і статистичної звітності. Певним аналогом може бути обсяг продукції сільського господарства у розрахунку на 1 зайнятого сільського населення, грн., який також дає змогу виявити продуктивність зайнятості в аграрному секторі економіки. З урахуванням традиційної спеціалізації, природо-кліматичних умов як об'єктивних чинників продуктивності праці, він не є безпосереднім ключовим маркером проблемності регіону, тому пропонується використовувати його лише для оцінювання рівня розвитку ринку праці.

5. Важливим показником ефективності ринку праці та інклюзивності функціонування сільської економіки є рівень трудових доходів населення — джерела платоспроможності потреб, можливостей відтворення власної робочої сили на селі тощо. Однак офіційна статистика не надає повноцінної інформації що охоплювала б усі джерела трудових доходів у регіональному розрізі. Показник заробітної плати у сільському господарстві та пов'язаних з ним видів діяльності, попри характеристику оплати праці у головному виді діяльності на селі, не є вичерпним: частка штатних працівників сільгосппідприємств у загальному числі зайнятих селян досить невелика та у різних регіонах суттєво різниться; варто приймати, що не завжди розширення діяльності агрохолдингіва інших підприємств супроводжується створенням нових робочих місць для села. Тому зазначимо доцільність його використання у розрахунках рівня розвитку регіону, однак не його проблемності.

За даними критеріями визначено проблемні регіони України (табл. 1).

Зазначимо, що за показником рівня зайнятості упродовж аналізованого

періоду – 2010-2017 рр. проблемні регіони відсутні. Результати свідчать про відсутність регіону, проблемного за усіма обраними критеріями. Разом з тим, проблемнимив різних аспектах ринку праці сільських поселень є усі регіони — різні за економічною спеціалізацією, динамікою, загальним рівнем економічного розвитку та добробуту населення. Це підтверджує стійкість проблемності сільських територій регіонів, зумовлену, як констатують дослідники О. М. Бородіна, І. В. Прокопа, В. Юрчишин, М. Махсма [8; 9], накопиченням і «хронізацією» проблем сільського розвитку упродовж усього ринкового періоду України. Разом з тим, аналіз індикаторів проблемності внутрішнього ринку праці сільських поселень регіонів показує, що фактичні перевищення обраних показників «проблемної межі» набули загрозливих значень у 1,5-2 рази і є непоодинокими навіть серед порівняно високорозвинених регіонів.

Додамо, що донині функціонування внутрішнього ринку праці сільських поселень спирається на екстенсивні джерела та ресурси й кон'юнктурні переваги, а тому має ситуативний характер, коли «на плаву» залишаються лише окремі традиційні відносно потужні агропромислові території, а ті з них, що вичерпали джерела й «запас» екстенсивного зростання, стагнують та поглиблюють соціально-трудову проблемність.

Здійснюючи інтегральну оцінку інклюзивності регіонального розвитку за обґрунтованими параметрами внутрішнього ринку праці сільських поселень, відмітимо, що найбільш популярними підходами у подібних розрахунках є: інтегрування на основі середньо-арифметичних чи середньогометричних обчислень [10]; інтегрування на основі обчислень таксономічного показника рівня розвитку З. Хельвіга [11]; інтегрування на основі факторних значень [12; 13].

Таблиця 1

Проблемні регіони України за станом ринку праці сільських поселень

Рівень безробіття МОП, %	Середня тривалість пошуку роботи, міс	Рівень зареєстрованого безробіття, %
2010 рік		
Вінницька 31,9; Волинська 33,3; Хмельницька 51,4	Донецька 66,7; Черкаська 33,3; Кіровоградська 33,3; Львівська 33,3; Полтавська 66,7; Чернігівська 33,3	Житомирська 31,0; Кіровоградська 41,4; Полтавська 69,0; Сумська 41,4
2011		
Волинська 34,2; Закарпатська 36,8; Полтавська 40,8; Хмельницька 30,3	Вінницька 40,0; Донецька 40,0; Дніпропетровська 60,0; Запорізька 40,0; Луганська 40,0; Полтавська 60,0; Сумська 40,0	Житомирська 34,3 Кіровоградська 34,3 Полтавська 57,1 Черкаська 31,4
2012		
Донецька 34,7 Кіровоградська 45,3 Полтавська 49,3	Вінницька 40,0; Запорізька 60,0; Київська 60,0; Полтавська 80,0; Дніпропетровська 80,0;	Вінницька 35,5; Черкаська 45,2; Житомирська 45,2; Кіровоградська 45,2; Полтавська 45,2
2013		
Донецька 67,1; Полтавська 57,5	Дніпропетровська 50,0; Донецька 33,3; Львівська 33,3; Полтавська 50,0	Кіровоградська 51,6 Полтавська 45,2
2014		
Донецька 73,7; Луганська 50,5; Полтавська 56,8	Дніпропетровська 40,0; Кіровоградська 60,0; Полтавська 40,0	Вінницька 31,3; Черкаська 31,3; Кіровоградська 59,4; Полтавська 40,6
2015		
Донецька 134,0; Кіровоградська 41,5; Полтавська 67,0; Хмельницька 43,6	Львівська 33,3; Полтавська 33,3;	Житомирська 43,8; Кіровоградська 71,9; Полтавська 68,8; Черкаська 34,4
2016		
Волинська 47,4; Донецька 126,8; Полтавська 49,5; Тернопільська 32,0; Хмельницька 32,0	Донецька 33,3; Полтавська 33,3; Харківська 50,0	Вінницька 32,3; Черкаська 35,5; Житомирська 38,7; Миколаївська 38,7; Полтавська 61,3
2017		
Волинська 47,5; Донецька 106,1; Полтавська 45,5; Тернопільська 34,3	Донецька 50,0; Київська 33,3; Черкаська 33,3	Вінницька 39,3; Запорізька 42,9; Кіровоградська 89,3; Миколаївська 57,1; Полтавська 60,7; Черкаська 39,3

Розраховано за: <http://www.ukrstat.gov.ua>

*Примітка: поруч назви області позначене перевищення регіонального показника відповідних середньоукраїнських значень

Насамперед виокремимо таксономічний показник рівня розвитку З. Хельвіга [11], важлива особливість якого, що надає йому безумовний пріоритет щодо застосування в подібних оцінках, полягає у визначенні позиції конкретного регіону щодо певного «еталона розвитку» — умовного регіону, який має найкращі у визначений момент часу характеристики.

За таких умов значення таксономічного показника рівня розвитку варіюють у межах від 0 до 1: чим вищий рівень розвитку регіону, тим більше значення G_j^* . Застосування даної методики дало змогу отримати наступні значення інтегральних показників (табл. 2).

Таблиця 2

Таксономічний показник рівня розвитку внутрішнього ринку праці сільських поселень у 2010-2017 роках

Регіони	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Вінницька	0,158	0,119	0,136	0,150	0,182	0,129	0,140	0,163
Волинська	0,259	0,303	0,275	0,241	0,270	0,179	0,204	0,224
Дніпропетровська	0,204	0,187	0,181	0,203	0,196	0,155	0,174	0,197
Донецька	0,262	0,223	0,245	0,272	0,311	0,293	0,302	0,287
Житомирська	0,196	0,176	0,201	0,182	0,185	0,142	0,154	0,187
Закарпатська	0,269	0,320	0,308	0,328	0,341	0,271	0,276	0,274
Запорізька	0,186	0,159	0,163	0,165	0,199	0,149	0,183	0,184
Івано-Франківська	0,241	0,244	0,244	0,229	0,282	0,251	0,232	0,267
Київська	0,228	0,234	0,231	0,218	0,267	0,194	0,187	0,183
Кіровоградська	0,194	0,197	0,218	0,176	0,183	0,202	0,205	0,182
Луганська	0,210	0,153	0,238	0,216	0,249	0,240	0,246	0,253
Львівська	0,202	0,214	0,232	0,214	0,234	0,199	0,213	0,240
Миколаївська	0,190	0,174	0,195	0,182	0,217	0,182	0,163	0,153
Одеська	0,230	0,257	0,298	0,275	0,278	0,235	0,244	0,232
Полтавська	0,171	0,170	0,200	0,218	0,224	0,200	0,194	0,177
Рівненська	0,189	0,214	0,253	0,229	0,286	0,228	0,225	0,218
Сумська	0,187	0,128	0,222	0,207	0,238	0,155	0,181	0,195
Тернопільська	0,174	0,192	0,188	0,209	0,236	0,205	0,213	0,222
Харківська	0,164	0,191	0,200	0,166	0,229	0,146	0,164	0,203
Херсонська	0,270	0,261	0,297	0,270	0,285	0,206	0,210	0,236
Хмельницька	0,208	0,178	0,206	0,189	0,239	0,203	0,168	0,184
Черкаська	0,199	0,201	0,227	0,172	0,224	0,139	0,150	0,140
Чернівецька	0,253	0,263	0,251	0,221	0,266	0,223	0,290	0,312
Чернігівська	0,183	0,198	0,241	0,229	0,232	0,150	0,167	0,201
max - min	0,112	0,201	0,172	0,178	0,159	0,164	0,162	0,172

Розраховано за: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Як видно з таблиці, за аналізований період:

- за обґрунтованими параметрами інклюзивного розвитку не можна визначити безумовного регіона-лідера: ми пояснюємо це не лише радикальними політико-економічними зрушеннями у геополітичних векторах та пріоритетах країни, регіональними особливостями динаміки реалізації адміністративно-територіальної реформи, але й специфікою проходження регіонами кризової складової чергового великого циклу економічної кон'юнктури у 2008-2014 роках [14];

- переважна більшість областей мають нестійку рангову диспозицію внутрішніх ринків праці сільських поселень, яка не має тенденцій до покращення/погіршення параметрів

продуктивності зайнятості чи соціальної напруженості, що знов-таки підтверджує наші розрахунки проблемності регіонів за станом внутрішнього ринку праці сільських територій та констатує можливість відчутного забезпечення інклюзивності регіонального розвитку на середньострокову і більш віддалену перспективу лише за сприятливих умов;

- регіони з порівняно високими інтегральними показниками рівня розвитку внутрішнього ринку праці сільських поселень відзначаються усталеністю функціонування соціально-трудової сфери, ринковою мобільністю економічної поведінки сільського населення та його адаптованістю до змін;

- депресивні області з низькими загальноекономічними параметрами мають

обмежені перспективи забезпечення інклюзивності сільського розвитку регіонів та, зокрема, внутрішнього ринку праці сільських поселень. Разом з тим, важливою їх спільною ознакою є домінування компактної форми сільського розселення, що створює сприятливі перспективи для розвитку локальних (внутрішньо поселенських) ринків праці, забезпеченню умов гідної праці та інклюзивного зростання сільських економік;

- регіони з низьким і нижче середнього інтегрованим показником рівня розвитку внутрішнього ринку праці сільських поселень (та з більш високим рівнем загального соціально-економічного розвитку), мають меншу, порівняно з попередньою групою, компактність сільського розселення, більшу питому вагу мешканців у великих (понад 1000 осіб) сільських поселеннях, порівняно краще природоресурсне забезпечення регіонального розвитку, а також певний лаг внутрішніх ринків праці до зазначених вище змін.

Висновки. Викладене дає змогу дійти наступних висновків. Сучасний розвиток внутрішнього ринку праці сільських поселень не супроводжується бажаними змінами у напрямі забезпечення інклюзивності сільської економіки та її подолання проблемних зон. Існує усталена гетерогенність й асинхронність у забезпеченні інклюзивності регіонального розвитку, зумовлена різними траєкторіями та ефективністю розвитку внутрішніх ринків праці в межах конкретних типів сільського розселення; така неоднорідність супроводжується перманентним збільшенням кількості проблемних у соціально-трудовому аспекті сільських поселень і загостренням соціальної напруженості і деструктивної мутації соціального капіталу, що може стати драйвером соціальної нестабільності навіть у тих регіонах, які у цьому відношенні вважалися благополучними. Ефективна стабільність внутрішнього ринку праці, можливість швидкого формування ексклюзивної якості економічного

зростання сільських територій безпосередньо визначається наявністю у сільської громади солідарного соціального капіталу відкритого типу та територіальної ренти, сформованої вигідним розташуванням поселення - близькістю до великих українських агломерацій, які навіть в умовах кризи зберегли певний потенціал працевлаштування, а також до країн ЄС, які полегшують процеси міжнародної короткострокової трудової міграції. Необґрунтованість і непослідовність реалізації адміністративно-територіальної реформи через об'єднання громад можуть зумовити ріст числа поселень без суб'єктів господарювання та закриття закладів соціальної інфраструктури, що гранично скорочує ймовірні варіанти працевлаштування за місцем проживання до самозайнятості у особистому підсобному господарстві тазовнішньої трудової міграції трудової міграції за межі регіону часто із зміною (разом із родиною) місця проживання. Зазначене формує пастку прогресуючого згортання економічної активності на селі, скорочення можливостей для соціального розвитку сільського поселення та його поступове вимирання, і отже – накопичення і загострення соціально-трудових проблем та погіршення якості людського життя. Важливою детермінантою поточних дискретних станів і проблемності внутрішнього ринку праці сільських поселень є інституційно-інвестиційні умови і загальна економічна динаміка, а саме, проходження національною економікою, як складовою світової економічної системи, кризового етапу великого циклу економічної кон'юнктури.

Література:

1. The Growth Report Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6507/449860PUB0Box3101OFFICIAL0USE0ONLY1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Терон І. В. Особливості й типодинаміка ринків праці сільських територій. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. Вип. 1 (34). Кропивницький: ЦНТУ, 2018. С. 141-149.

3. Геєць В., Юрчишин В., Бородіна О., Прокопа І. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення). *Економіка України*. 2011. № 12. С. 4–14.

4. Всемирный экономический форум составил индекс справедливости. URL: <http://www.vedomosti.ru/economics/articles/2017/01/16/673218-rossiya>

5. Ranieri R., Almeida Ramos R. Inclusive Growth: Buildingup a Concept. Working Paper number 104. *Brazil: International Policy Centre for Inclusive Growth (IPC-IG)*. March 2013. URL: <http://www.ipc-undp.org/pub/IPCWorkingPaper104.pdf>.

6. Єрмак С. О. Дескриптивні характеристики інклюзивного зростання як інноваційного вектора соціально-економічного розвитку країни. *Проблеми економіки*. 2017. № 4. С. 8-14.

7. The Inclusive Growth and Development Report 2017. URL: <http://tufcos.appspot.com/www.weforum.org/system-initiatives/economic-growth-and-social-inclusion>

8. Бородіна О. М., Прокопа І. В., Юрчишин В. В. та ін. Соціоекономічний розвиток сільськогосподарства і села: сучасний вимір : монографія. Київ : НАН України. Київ, 2012. 320 с.

9. Махсма М. Б. Зайнятість та рівень життя сільського населення України: теорія та практика регулювання : монографія. Київ : КНЕУ, 2017. 383 с.

10. Новак І. М. Соціальний розвиток регіонів України: оцінка та напрями зменшення диспропорцій : монографія. Київ : НАН України. 2008. 196 с.

11. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в эконометрическом моделировании. монографія. Москва: Статистика. 1989. 175 с.

12. Бандур С. І., Заяць Т. А., Терон І. В. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика : навч. посібник. Київ, 2002. 250 с.

13. Терон І. В. Модернізація соціально-трудових відносин: сценарії, пріоритети, ефекти. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 7-8 (1). С. 97-100.

References:

1. The Growth Report Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development. Available at : <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6507/449860PUB0Box3101OFFICIAL0USE0ONLY1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

2. Teron, I. V. (2018) “Features and typology of labor markets in rural areas”. *Tsentrlnoukrainskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky*. Vol. 1 (34). P. 141-149.

3. Heets, V. Yurchyshyn, V. Borodina, O. Prokop, I. “Socioeconomic modernization of the agrarian sector of Ukraine (conceptual provisions)”. *Ekonomika Ukrainy*. № 12. P. 4–14.

4. The World Economic Forum has compiled a fairness index (2017). Available at : <http://www.vedomosti.ru/economics/articles/2017/01/16/673218-rossiya>.

5. Ranieri, R. Almeida Ramos R. (2013) “Inclusive Growth : Buildingup a Concept. Working Paper number”. *Brazil: International Policy Centre for Inclusive Growth (IPC-IG)*. Available at : <http://www.ipc-undp.org/pub/IPCWorkingPaper104.pdf>.

6. Ermak, S. O. (2017) “Descriptive characteristics of inclusive growth as an innovative vector of socio-economic development of the country”. *Problemy ekonomiky*. № 4. P. 8-14.

7. The Inclusive Growth and Development Report 2017. Available at : <http://tufcos.appspot.com/www.weforum.org/system-initiatives/economic-growth-and-social-inclusion>.

8. Borodina, O. M. Prokopav, I. V. Yurchyshyn, V. V. (2017). *Sotsioekonomichnyi rozvytok silskohohospodarstva i sela: suchasnyi vymir* [Socioeconomic development of agriculture economy and village: modern dimension], NAN Ukraine, Kyiv, Ukraine.

9. Mahsma, M. B. (2017) *Zainiatist ta riven zhyttia silskoho naselennia Ukrainy: teoriia ta praktyka rehulivannia* [Employment and living standards of the rural population of Ukraine: the theory and practice of regulation]. Kyivskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet, Kyiv, Ukraine.

10. Novak, I. M. (2008) *Sotsialnyi rozvytok rehioniv Ukrainy: otsinka ta napriamy zmenshennia dysproportsii* [Social Development of the Regions of Ukraine: Assessment and Directions of Reduction of Disproportions], NAN Ukraine, Kyiv, Ukraine.

11. Plyuta, V. (1989) *Sravnitel'nyi mnohomernyi analiz v ekonomicheskoi modelirovani* [Comparative Multidimensional Analysis in Econometric Modeling], Statystyka, Moscow, Russia.

12. Bandur, S. I. Zayats, T. A. Teron, I. V. (2002) *Suchasna rehionalna sotsialno-ekonomichna polityka derzhavy: teoriia, metodolohiia* [Contemporary Regional Socio-Economic Policy of the State: Theory, Methodology, Practice], Kyiv, Ukraine.

13. Teron, I. V. (2013) “Modernization of social and labor relations: scenarios, priorities, effects”. *Ekonomichnyi chasopys XXI*. № 7-8 (1). P. 97-100.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2019 р.

Розділ 2. Міжнародні економічні відносини

УДК 338.58:65.014

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ НА РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Філатов С.А.¹, Єрусланов А.А.²

¹ к.т.н., доцент кафедри управлінських технологій, Університет «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна 30-32, 03113, Україна,
тел.: (044)-455-69-80, e-mail.: filatovy@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9831-7051

² магістр, Університет «КРОК», вул. Табірна 30-32, 03113, Україна,
тел.: (095)-440-08-03, e-mail.: ant101@ukr.net
ORCID: 0000-0001-2563-4412, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-27-35>

INFLUENCE OF INTERNATIONAL TRANSPORT CORRIDORS ON THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S INFRASTRUCTURE

Filatov S.¹, Ieruslanov A.²

¹ Ph.D., associate Professor Department of Management Technologies,
«KROK» University», Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-69-80, e-mail.: filatovy@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9831-7051

² master, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine,
tel.: (095)-440-08-03, e-mail.: ant101@ukr.net
ORCID: 0000-0001-2563-4412, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-27-35>

Анотація. У статті проведено аналіз впливу транспортно-логістичної системи країни на розвиток економічного зростання інфраструктури України, підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Одним із головних напрямків реалізації транспортної політики в світі останнім часом є організація функціонування і розвитку міжнародних транспортних коридорів (МТК) та залучення їх до міжнародної транспортної мережі. Це обумовлено факторами глобалізації, нової науково-технічної революції, світовими інтеграційними процесами. Тому, з урахуванням ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, питання розвитку пріоритетних МТК є актуальним та стратегічно важливим для України. Проведений аналіз досліджень і публікацій що стосуються функціонування МТК, які проходять територією України та загальної значимості їх для економіки держави, свідчить про те, що низка проблемних питань, щодо впливу МТК на розвиток та функціонування логістичної інфраструктури України, ще не достатньо вивчена та потребує подальшого дослідження. Розглянуто сучасний стан функціонування існуючих транспортних коридорів, що проходять територією України. Систематизовано наявну інформацію про розбудову МТК України та проаналізовано перспективи їх розвитку. Обґрунтовано оптимальний варіант розбудови найбільш перспективного МТК Гданськ – Одеса та визначено його вплив на поліпшення транспортної інфраструктури України. Показано зв'язок розбудови цього транспортного коридору з розвитком регіональної інфраструктури прилеглих до нього територій Львівської, Волинської, Тернопільської, Хмельницької, Вінницької, Черкаської, Миколаївської, Херсонської та Одеської областей, з будівництвом конкретних логістичних та транспортних об'єктів. Встановлено важливість реалізації найбільшого в Україні проекту – GO Highway в галузі дорожньої інфраструктури, який має на меті покращити міжнародні та прикордонні зв'язки, безпеку на дорогах, регіональний економічний розвиток українських міст, з'єднання польських балтійських портів у Гданську та Гдині з українськими чорноморськими портами Миколаєва та Одеси. Визначено стратегічні перспективи для України в європейській транспортній мережі TEN-T, як для країни Східного партнерства, що повинно стати об'єктом подальших досліджень.

Ключові слова: міжнародний транспортний коридор, транзитний потенціал, морський, залізничний, автомобільний транспорт, інфраструктура, проект GO Highway.

Формул: 0, рис.: 4, табл.: 1, бібл: 15

Annotation. The article analyzes the influence of the country's transport and logistics system on the development of the economic growth of Ukraine's infrastructure and increasing the competitiveness of the national economy. One of the main directions of the implementation of transport policy in the world in recent times is the organization of the

operation and development of international transport corridors (ITC) and their involvement in the international transport network. This is due to the factors of globalization, the new scientific and technological revolution, global integration processes. Therefore, taking into account the ratification of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, the development of priority ITCs is relevant and strategically important for Ukraine. The analysis of studies and publications related to the functioning of the MTC that pass through the territory of Ukraine and their general significance for the economy of the country indicates that a number of problematic issues regarding the impact of MTC on the development and operation of Ukraine's logistics infrastructure have not yet been sufficiently studied and require further research. . The present state of functioning of existing transport corridors passing through the territory of Ukraine is considered. The information on the development of the ITC of Ukraine is systematized and the prospects for their development are analyzed. The optimal variant of development of the most promising MTK Gdansk - Odessa is substantiated and its influence on improvement of transport infrastructure of Ukraine is determined. The connection of the development of this transport corridor with the development of regional infrastructure of adjacent territories of Lviv, Volyn, Ternopil, Khmelnytsky, Vinnytsya, Cherkasy, Mykolayiv, Kherson and Odesa regions, with the construction of specific logistic and transport facilities is shown. The importance of implementation of the largest project in Ukraine - GO Highway in the field of road infrastructure, aimed at improving international and border links, road safety, regional economic development of Ukrainian cities, connection of Polish Baltic ports in Gdansk and Gdynia to the Ukrainian Black Sea ports of Nikolaev and Odessa. The strategic perspectives for Ukraine in the European transport network TEN-T, as for the Eastern Partnership, which should become the subject of further research, are defined.

Key words: international transport corridor, transit potential, marine, rail, road transport, snfrastructure, GO Highway project.

Formulas: 0, fig.: 4, tabl.: 1, bibl. : 15

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, які відбуваються в усьому світі, відкривають кордони, які раніше були закритими. Саме тому одним із головних напрямків реалізації транспортної політики останнім часом є організація функціонування і розвитку МТК та залучення їх до міжнародної транспортної мережі

Одна з основних конкурентних переваг національної економіки України знаходиться в площині реалізації її транзитного потенціалу. Унікальне географічне розташування на перехресті торговельних шляхів потенційно дозволяє Україні отримувати більше переваг від глобалізації у разі забезпечення динамічного розвитку транспортної інфраструктури.

В умовах агресивної політики Росії по відношенню до України (анексія Криму, військові дії на сході, перешкоджання судноплавству в Керченській протоці та Азовському морі) і з урахуванням ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, питання розвитку пріоритетних МТК є актуальним та стратегічно важливим для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій показав, що сфера міжнародного транзиту

і проблеми розвитку МТК виступають предметом дослідження значної кількості праць зарубіжних і вітчизняних науковців, як Д. Бауерсокс [1], Ю. В. Волинчук [2], І. О. Демченко [3], М. Ю. Григорак [4] та багато інших.

Розвитку вітчизняних МТК приділяють увагу такі науковці, як О. О. Бакаєв, С. І. Пирожков, В. Л. Ревенко (автори відмічають, що МТК являються основним пріоритетом для України на шляху прискорення інтеграції економічну систему світу [5]), В. М. Мирошко (виявив деякі напрямки подальшого розвитку вітчизняних МТК [6]), Н. В. Якименко (показав напрямки розгалуження МТК, які в майбутньому можуть бути пріоритетними на території України [7]), О. В. Захарова (проведена оцінка потенціалу розвитку транспортної системи України [8]).

Разом з тим, аналіз досліджень з цього питання свідчить про те, що низка проблемних питань, щодо впливу МТК на розвиток та функціонування логістичної інфраструктури України ще не достатньо вивчена та потребує подальшого дослідження.

Незважаючи на значну кількість публікацій, що стосуються функціонування МТК, які проходять територією України та загальної

значимості їх для економіки держави, не достатньо досліджено вплив розбудови МТК на розвиток транспортної і логістичної інфраструктури в цілому, а особливо в окремих регіонах України, тому надзвичайно актуальним є розкриття перспективи для інвестування в конкретні об'єкти інфраструктури для українських і закордонних інвесторів та створення сучасного транзитного потенціалу.

Формулювання цілей статті. Полягає в аналізі ситуації функціонування існуючих транспортних коридорів, що проходять територією України, дослідженні аспектів розбудови оптимального варіанту найбільш перспективного нового транспортного коридору Гданськ – Одеса та визначення його впливу на розвиток інфраструктури України для підвищення рейтингу та конкурентоспроможності нашої держави на світовому ринку транспортних послуг, відновленню її транзитного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародний транспортний коридор – сукупність магістральних транспортних комунікацій різних видів транспорту з відповідною інфраструктурою. Організація МТК ставить за мету уніфікувати національне законодавство гармонізувати транспортні системи Сходу і Заходу, створити міжнародну транспортну інфраструктуру, яка має єдині технічні параметри і забезпечує застосування єдиної технології перевезень.

Принципова ідея будь-якого МТК – концентрація транспортних, вантажних і пасажирських потоків на магістралях, що мають максимальну пропускну здатність і високий рівень облаштування. Додатковий ефект виникає, коли в смузі транспортного коридору проходять комунікації декількох взаємодіючих видів транспорту.

Завдяки цьому забезпечується прискорення та здешевлення перевезень за рахунок виникнення ефекту масштабу, коли у кордонах МТК [9]:

- діють спрощені правила і фактичний порядок митного, санітарного, прикордонного й іншого оформлення

- переміщення пасажирів і вантажів;

- застосовуються пільгові (знижені на 25 – 50 %) тарифи на всі види послуг і зборів, у тому числі при митному, прикордонному, санітарному й іншому оформленні;

- існує єдиний орган керування, що об'єднує і синхронізує роботу його окремих ділянок і служб;

- діє стабільна правова база, забезпечені надійний захист та безпека вантажів і пасажирів від кримінальних і розбійних випадків.

Україна має найбільшу протяжність державного кордону серед європейських країн (7590 км), а 19 з 26 її регіонів є прикордонними територіями. Зокрема, на заході Україна межує із Польщею, Словаччиною, Румунією, Молдовою, Угорщиною; на півночі та сході – із Білорусією та Російською Федерацією. Південні регіони України мають вихід до Чорного та Азовського морів, що дозволяє використовувати морські шляхи сполучення із Туреччиною, Болгарією та Грузією. Територією України проходять чотири Критських МТК (Пан-європейський № 3, № 5 № 7, № 9), а також МТК Гданськ – Одеса (Балтійське море – Чорне море), Європа – Кавказ – Азія (ТРАСЕКА), ЧЕС (Чорноморське економічне співробітництво), Європа – Азія, ГУАМ, схема яких представлена на рис.1.

Таким чином, існують необхідні передумови для ефективного використання Україною її транзитного потенціалу та розвитку логістичної інфраструктури. Однак, на думку окремих експертів, рівень використання транзитного потенціалу складає лише 60 %, а доходи від транзиту і комплексу пов'язаних з ними послуг складають біля 6–10 % ВВП [5].

Останнім часом транзитно-транспортні проблеми МТК ЧЕС та Європа – Азія виходять далеко за межі суто економічних і набувають політичного й геополітичного характеру. Труднощі використання даних МТК пов'язані з російсько-терористичною агресією на Донбасі, внаслідок чого вся інфраструктура даного регіону зруйнована.

Рис. 1. Схема стратегічно важливих транспортних напрямів, що проходять територією України

Джерело: [10, с.82]

Це призвело до зменшення транзитних можливостей МТК, що проходять територією України, а саме: МТК № 3 задіє лише на 10,3 % (201,8 млн т), МТК № 5 (38,4 млн т) – на 29 %, МТК № 9 (100,1 млн т) – на 18 %, МТК «Балтійське море – Чорне море» (92,9 млн т) – на 4,4 %, МТК «ТРАСЕКА» (204,35 млн т) – на 15 % [11]. В основному, коридори працюють лише на окремих ділянках України, забезпечуючи регіональні потреби.

Отже, на даний час транспортна система України не повною мірою готова до забезпечення перевезень у обсягах, що зростають, і це, в умовах жорсткої конкуренції, призводить до витіснення українських перевізників з міжнародних ринків транспортних послуг, знижує якість обслуговування вітчизняних підприємств і населення, створює реальну загрозу економічній безпеці держави.

За період з 2014 до 2017 суттєво змінилася структура експортно-імпортних операцій України. Доля країн ЄС збільшилася понад 50%, а доля країн СНД та РФ зменшилася на 50%.

Найбільше експортне постачання товарів здійснювались до Польщі – 15,5% від загального обсягу експорту до країн ЄС, Італії – 14,1%, Німеччини – 10,0%, Нідерландів – 9,6%, Угорщини – 7,6%, Іспанії – 7,2%, Румунії – 4,8% та Чехії – 4,1%, що підтверджує рис. 2.

У 2017 році проти 2016 року обсяг експорту товарів серед найбільших країн-партнерів збільшився до Нідерландів на 68,4%, Італії – на 28,0%, Чехії – на 27,5%, Угорщини – на 26,0%, Іспанії – на 25,4%, Польщі – на 23,8%, Німеччини – на 23,2% та Румунії – на 17,4%.

Найбільші імпортні поставки товарів серед країн ЄС здійснювались із Німеччини – 26,2% від загального обсягу імпорту до країн ЄС, Польщі – 16,6%, Італії – 7,8%, Франції – 7,5%, Угорщини – 5,5%, Чехії – 4,2% та Великої Британії – 3,8%, що зображено на рис. 3.

У 2017 році проти 2016-го обсяг імпорту товарів серед найбільших країн-партнерів збільшився з Угорщини на 43,7%, Чехії – на 32,7%, Польщі – на 28,2%, Німеччини – на 26,1%, Італії – на 19,6% та Великої Британії – на 12,6%.

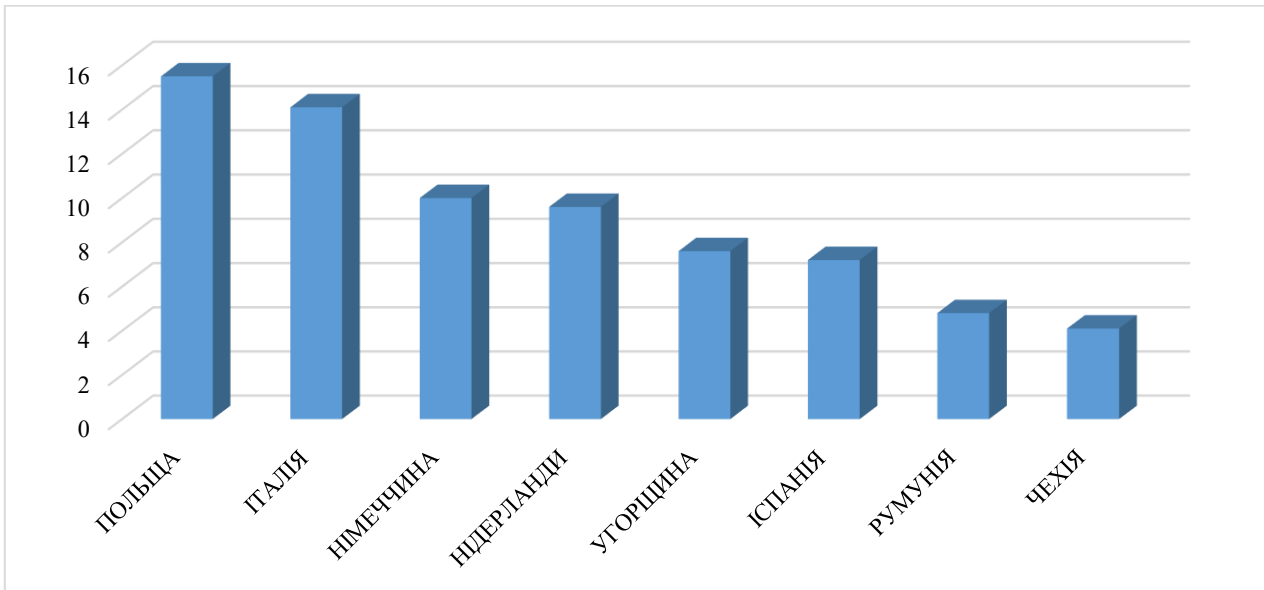

Рис. 2. Основні країни-партнери ЄС в експорті товарів у 2017 році

Джерело: складено авторами за даними [12]

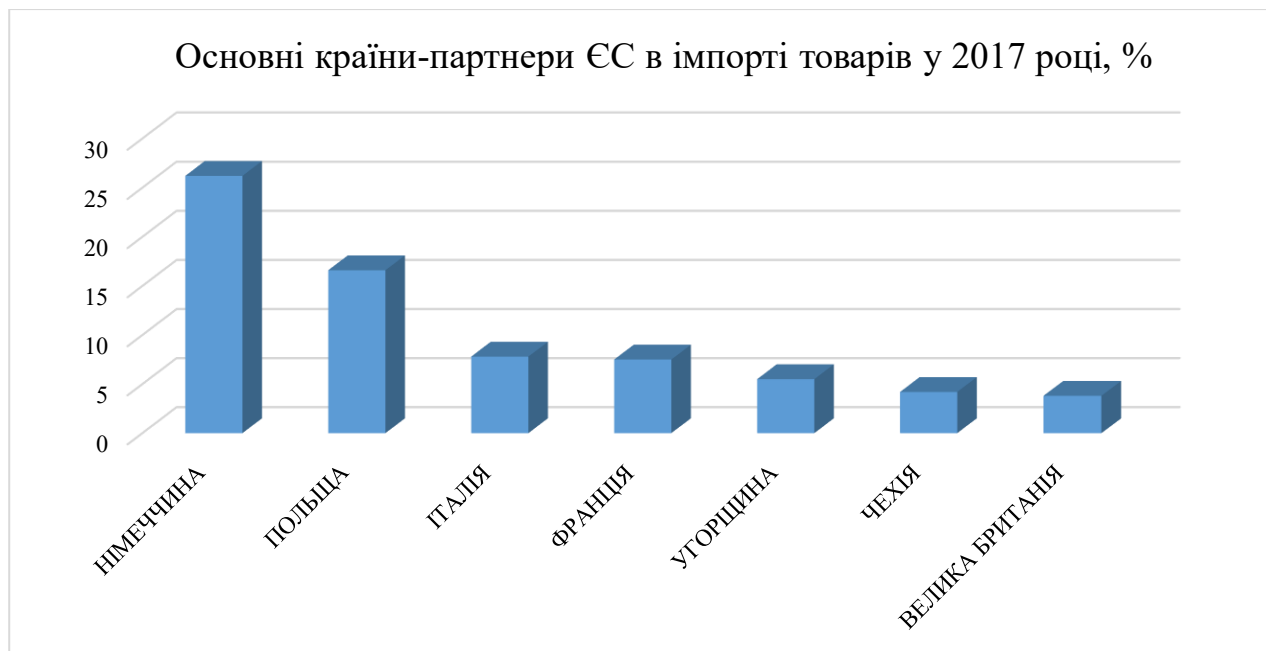

Рис. 3. Основні країни-партнери ЄС в імпорті товарів у 2017 році

Джерело: складено авторами за даними [12]

Таким чином організація МТК Гданськ – Одеса базується як на національних інтересах, так і на зміцненні міждержавних зв'язків, виникненні якісно нових вимог до ефективності міжнародних перевезень, обліку загальних перспектив економічного розвитку. Реалізація даного проекту дозволить не тільки прискорити і

здешевити перевезення вантажів від Балтійського до Чорного моря, але й призведе до стрімкого зростання транснаціональних транспортних потоків та розвиненню інфраструктури України.

Особливого значення розвиток МТК Гданськ – Одеса набув після 16 вересня 2014 року, коли Верховна Рада України та

Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами.

Маршрут коридору МТК Гданськ – Одеса, який представлений на рис. 4 є найкоротшим шляхом між Балтійським і Чорним морями і має досить розвинену інфраструктуру.

Рис. 4. Міжнародний транспортний коридор Гданськ – Одеса (Балтійське море – Чорне море)

Джерело: [13]

Протяжність МТК Гданськ – Одеса по території України:

- 927 км залізничних колій, з яких 85,3 % – двокільні залізниця. Однокільною є ділянка: Державний кордон – Ягодин – Ковель – Ківерці, від кордону з Польщею до Ковеля прокладена друга колія шириною 1435 мм.

- 1088 км автошляхів, а також відгалуження – близько 300 км. Маршрут по території України: Ягодин / Ізов – Ковель – Здолбунів – Козятин – Жмеринка – Роздільна – Одеса / Чорноморськ; Ягодин – Ковель – Луцьк – Тернопіль – Хмельницький – Вінниця – Умань – Одеса / Чорноморськ.

У функціонуванні МТК Гданськ – Одеса зацікавлені як Польща, так і Україна. Значення цього МТК полягає в тому, що

значно скорочується транспортування вантажів із країн Північної і Західної Європи до Близького Сходу та Північної Африки і навпаки. Скорочення відстані і перевезень порівняно з морським маршрутом навколо європейського континенту становить від 2 000 до 3 500 км [13].

В смугі транспортного коридору проходять комунікації декількох взаємодіючих видів транспорту. Саме так відбувається з МТК Гданськ – Одеса. Тут тісно взаємодіють різноманітні види транспорту: морський, залізничний та автомобільний.

Більш детальний аналіз інфраструктури цього МТК підтверджує той факт, що при його розбудові робиться акцент на будівництво об'єктів конкретного регіону,

які є характерними для місцевої економічної інфраструктури.

Так в західних прикордонних регіонах України (Волинська, Львівська області) передбачається реконструкція контрольно-пропускних пунктів (КПП), під'їзних автомобільних шляхів, будівництво автобанів європейського зразку, перехід на європейську залізничну колію та побудову логістичних складів.

В центральних регіонах України (Тернопільська, Хмельницька, Вінницька, Черкаська області), по яких проходять транспортні складові МТК, акцент зроблено на будівництво основних автомобільних транспортних магістралей, автомобільних розв'язок, будівництві сполучених шляхів, реконструкції залізничних станцій, заміна залізничних колій, заміні переїздів на транспортні шляхопроводи.

В південних регіонах і чорноморських портах відбувається масштабне

будівництво і реконструкція логістичної інфраструктури портів та припортових районів. Перш за все, це будівництво спеціалізованих транспортних терміналів (контейнерних, зернових, олійних, нафтових та ін.) реконструкція під'їзних автомобільних і залізничних шляхів, реконструкція і будівництво причалів, реконструкція припортових залізничних станцій, поглиблення дну біля причалів та суднохідних каналів, електрифікація залізниць, будівництво об'їзних автошляхів. Напрямки розвитку місцевої інфраструктури МТК Гданськ – Одеса в Україні наведено в таблиці 1.

Як видно з таблиці автомобільні шляхи потребують розвитку у всіх регіонах, прилеглих до МТК Гданськ – Одеса. Тому на сьогоднішній день реалізується найбільший в Україні проект – GO Highway в галузі дорожньої інфраструктури.

Таблиця 1

Напрямки розвитку місцевої інфраструктури МТК Гданськ – Одеса в Україні

Області України	Основні об'єкти місцевої інфраструктури, кількість об'єктів				
	Прикордонні переходи	Об'єкти залізниці	Автомобільні дороги	Морські канали і причали	Термінали
Волинська	2	3	2	–	–
Львівська	6	2	3	–	–
Тернопільська	–	2	2	–	–
Хмельницька	–	2	3	–	–
Вінницька	1	1	2	–	–
Черкаська	–	–	2	–	–
Миколаївська	–	4	3	–	–
Порт Миколаїв	–	4	3	5	5
Херсонська	–	2	2	–	–
Порт Херсон	–	2	2	2	3
Одеська	–	2	3	–	–
Порт Одеса	–	–	2	7	6
Порт Чорноморськ	–	1	2	17	3
Порт Південний	–	3	1	11	2

Джерело складено авторами

Проект GO Highway – це швидкісна автомагістраль, яка повинна з'єднати польські балтійські порти у Гданську та Гдині з українськими чорноморськими портами Миколаєва та Одеси [14]. Він має на меті покращити міжнародні та прикордонні зв'язки, безпеку на дорогах,

регіональний економічний розвиток українських міст Львова, Тернополя, Хмельницького, Вінниці, Одеси та Миколаєва, прискорити та здешевити товарообіг з України, Китаю та інших країн Азії до країн Євросоюзу та у зворотньому напрямку. Приблизний

кошторис проекту – 2 мільярди євро. Планується, що цілісна магістраль буде завдовжки майже 1746 кілометрів, 658 з яких пройдуть по території Польщі, а 1088 кілометрів – територією України. При цьому українська частина коридору пролягатиме через Львівську, Тернопільську, Хмельницьку, Вінницьку та Черкаську області. Далі розділиться у напрямку Одеси та Миколаєва, зачепивши Кіровоградщину.

Наведені факти ще раз підкреслюють стратегічне значення розбудови МТК Гданськ – Одеса для розвитку інфраструктури окремих регіонів і економіки України в цілому. Оскільки саме цей шлях розвитку дозволить залучати іноземні інвестиції і створювати додаткові робочі місця.

Потенційні можливості залучення в Україну міжнародних транспортних потоків мають великі перспективи. Обсяг транзитних перевезень через територію нашої країни в смузі МТК Гданськ – Одеса може бути збільшений вже найближчим часом на 25-30%, а в майбутньому – в декілька разів. Відповідне зростання надходжень до бюджету може скласти декілька млрд доларів США.

Національна транспортна стратегія України «Drive Ukraine 2030» схвалена урядом на період до 2030 року, була розроблена за підтримки європейських партнерів і передбачає реалізацію 39 українських інфраструктурних проектів, що включені до Індикативного плану розбудови Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T), підготовленого Європейською комісією та Світовим банком з метою розвитку транспортного сполучення в країнах Східного партнерства [15].

Таким чином Україна стає важливим учасником розбудови транспортного коридору у сполученні Європа – Азія.

Висновки. В результаті дослідження доведено стратегічне значення розбудови МТК, що проходять територією України, для економічного розвитку держави в умовах обмеженості фінансових ресурсів, та для розвитку високовартісних об'єктів

транспортної інфраструктури України, максимально використовуючи можливості, що надає співробітництво з ЄС.

Обґрунтовано оптимальний варіант розбудови найбільш перспективного МТК Гданськ – Одеса та визначено його вплив на поліпшення транспортної інфраструктури України.

Показано зв'язок розбудови цього транспортного коридору з розвитком регіональної інфраструктури прилеглих до нього територій Львівської, Волинської, Тернопільської, Хмельницької, Вінницької, Черкаської, Миколаївської, Херсонської та Одеської областей, з будівництвом конкретних логістичних та транспортних об'єктів.

Визначені стратегічні перспективи для України в європейській транспортній мережі TEN-T, як для країни Східного партнерства, що повинні стати об'єктом подальших досліджень.

Література:

1. Бауэрсекс Дональд Дж., Клосс дейвид Дж. Логистика: интегрированная цепь поставок. 2-е изд. / Пер. с англ. М.: ЗАО «Олимпик-Бизнес, 2005. 640 с.
2. Волинчук Ю. В. Курс лекцій «Транспортна логістика». Луцький національний технічний університет Кафедра економіки та підприємництва. URL : <http://elbib.lutsk-ntu.com.ua/book/fb/ep/2014/14-17/page15.html>.
3. Демченко І .О. Формування міжнародних транспортних коридорів. URL : http://www.rusnauka.com/7_NMIW_2009/Economics/42120.doc.htm
4. Григорак М. Ю., Костюченко Л. В., Соколова О. Є. Логістична інфраструктура: навчальний посібник. Київ : Логос, 2013. 400 с.
5. Бакаєв О. О., Пирожков С. І., Ревенко В. Л. Міжнародні транспортні коридори – особливий пріоритет України на шляху інтеграції у світову економічну систему. URL : http://tourlib.net/statti_ukr/karpan.htm.
6. Мірошко В. М. Міжнародні транспортні коридори і Україна URL : http://www.rusnauka.com/12.APSN_2007/Economics/20623.doc.htm.
7. Якименко Н. В. Пріоритетні напрямки розбудови міжнародних транспортних коридорів на території України (з точки зору Харківського регіону). *Коммунальное хозяйство городов*. 2007. Вып. № 78. С. 381-386.
8. Захарова О. В. Розвиток потенціалу світової транспортної системи: монографія Маріуполь : МДУ, 2012. 234 с.

9. Герамі В. Д. Управління транспортними системами. Транспортне забезпечення логістики. Москва : Видавництво Юрайт, 2015. 510 с.

10. Михайленко Н. А. Міжнародна логістика: навчальний посібник. Київ, 2006. 192 с.

11. Вінниченко Л. Ф. Динаміка ефективності розвитку логістики в Україні. URL : http://www.confcontact.com/2016-ekonomika-imenedzhment/2_vinnichenko_korzh.htm.

12. Український експорт : підсумки 2016 року та погляд в майбутнє. Сайт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. URL : <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles?pid=5503>.

13. Митні переходи. Vsetut. Інтернет – журнал. URL : <http://vsetutpl.com/mytni-perekhody>.

14. Проект Go Highway // Сайт Міністерства інфраструктури України. URL : https://mtu.gov.ua/files/Go-Highway_%20Concession%20of%20projects.pdf.

15. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/>.

Reference:

1. Bowersox Donald, J. Closs, D. Deivid, J. (2005) *Lohystyka: yntehryrovannaia tsep postavok* [Logistics: Integrated Supply Chain]. 2nd ed, ZAO «Olympyk-Byznes, Moscow, Russia.

2. Volinchuk, Yu. V. “Kurs leksiі: Transportna lohistyka” [Course of lectures: "Transport logistics"]. Available at : <http://elib.lutsk-ntu.com.ua/book/fb/ep/2014/14-17/page15.html>.

3. Demchenko, I. O. “Formuvannia mizhnarodnykh transportnykh korydoriv” [Formation of international transport corridors]. Available at : http://www.rusnauka.com/7_NMIW_2009/Economics/42120.doc.htm.

4. Grigorak, M. Yu. Kostyuchenko, L. V. Sokolova, O. E. (2013) *Lohistychna infrastruktura* [Logistic infrastructure], Lohos, Kyiv, Ukraine.

5. Bakayev, O. O. Pyrozhkov, S. I. Revenko, V. L. *Mizhnarodni transportni korydory – osoblyvyi priorytet Ukrainy na shliakhu intebratsii u svitovu ekonomichnu systemu* [International transport corridors - a special priority of Ukraine on the way of integration into the world economic system]. Available at : http://tourlib.net/statti_ukr/karpan.htm.

6. Miroshko, V. M. *Mizhnarodni transportni korydory i Ukraina* [International transport corridors and Ukraine]. Available at : http://www.rusnauka.com/12.APSN_2007/Economics/20623.doc.htm.

7. Yakimenko, N. V. (2007) “Priority directions of development of international transport corridors on the territory of Ukraine (in terms of the Kharkiv region)”, *Kommunalnoe khoziaistvo horodov*, Vol. 78. P. 381-386.

8. Zakharova, O. V. (2012) *Rozvytok potentsialu svitovoi transportnoi systemy* [Development of the potential of the world transport system], MDY, Mariupol, Ukraine.

9. Herami, V. D. (2015) *Управління транспортними системами. Транспортне забезпечення логістики* [Management of transport systems. Transportation logistics], Yurait, Moscow, Russia.

10. Mikhailenko, N. A. (2006) “Mizhnarodna lohistyka” [International logistics], Nauka, Kyiv, Ukraine.

11. Vinnichenko, L. F. *Dynamika efektyvnosti rozvytku lohistyky v Ukraini* [Dynamics of the efficiency of logistics development in Ukraine]. Available at : http://www.confcontact.com/2016-ekonomika-imenedzhment/2_vinnichenko_korzh.htm.

12. Ukrainian exports: the results of 2016 and a vision to the future. The site of the Institute for Economic Research and Policy Consulting. Available at : <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles?pid=5503>.

13. Custom Transitions. Available at : <http://vsetutpl.com/mytni-perekhody>.

14. The site of the Ministry of Infrastructure of Ukraine. Available at : https://mtu.gov.ua/files/Go-Highway_%20Concession%20of%20projects.pdf.

The official website of the Cabinet of Ministers of Ukraine. Available at : <https://www.kmu.gov.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2019 р.

Розділ 3. Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 338.24:343.37

СТИМУЛИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ДЕТІНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА: СЕКТОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Августин Р.Р.¹, Демків І.О.²

¹ д.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту та публічного управління, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, вул. Львівська 11, 46009, Україна,
тел.: (0352) 47-50-63, e-mail.: avgustyn@ukr.net, ORCID: 0000-0003-3101-7107

² к.е.н., доцент кафедри менеджменту та публічного управління, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, вул. Львівська 11, 46009, Україна,
тел.: (0352) 47-50-63, e-mail.: demkiv_irina@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6538-7988, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-36-45>

STIMULA AND TOOLS FOR DESHADOWING ENTERPRISE: SECTORAL ASPECT

Avhustyn R.¹, Demkiv I.²

¹ Doctor of Economics, Associate Professor, Department of Management and Public Administration, Ternopil National Economic University, Ternopil, st. Lvivska, 11, 46009, Ukraine
tel.: (0352) 47-50-63, e-mail.: avgustyn@ukr.net, ORCID: 0000-0003-3101-7107

² Ph.D. in Economics, Associate Professor, Department of Management and Public Administration, Ternopil National Economic University, Ternopil, st. Lvivska, 11, 46009, Ukraine
tel.: (0352) 47-50-63, e-mail.: demkiv_irina@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6538-7988, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-36-45>

Анотація. Для формування здорового конкурентного середовища і забезпечення раціональних структурних змін в системі національного господарства України особливо важливою є легалізація комерційної господарської діяльності. Ефективність державної політики у цій сфері в значній мірі залежить від усвідомлення домінантних особливостей злочинів (з мінізації економічних відносин) і відповідної диференціації застосовуваних інструментів, засобів та заходів за секторами вітчизняного підприємництва. В цих цілях виокремлено три групи секторів підприємництва України – суб'єкти малого бізнесу на спрощеній системі оподаткування, звітності та обліку, малі і середні підприємства та великі підприємства. Встановлено, що головними пріоритетами політики детінізації економіки у секторі «спрощенців» є оптимізація та модернізація спрощеної системи оподаткування, легалізація трудових відносин і зайнятості, унеможливлення «співпраці» з приховування доходів, фінансових ресурсів та операцій з юридичними особами на загальній системі оподаткування, недопущення здійснення окремих видів господарської діяльності без отримання необхідних дозвільних документів і ліцензій. У сегменті малих та середніх підприємств найбільш важливими завданнями є виявлення і недопущення неправдивого і неправомірного нарошування валових витрат, викриття тіньових операцій з купівлі/продажу бізнесу, матеріальних і нематеріальних активів, виведення з тіні оплати праці, недопущення фіктивного співробітництва підприємств з суб'єктами фінансового сектору, провадження нелегального господарювання і створення фіктивних підприємств. У секторі суб'єктів великого бізнесу державну системну політику детінізації важливо зорієнтувати на протидію і унеможливлення застосування офшорних юрисдикцій для виведення капіталу та ухилення від оподаткування, прозоре і справедливе відшкодування податку на додану вартість, розміщення державних замовлень, виявлення і легалізацію діяльності альтернативних банківських і платіжних систем, недопущення фіктивних операцій на ринку цінних паперів, адекватну протидію нелегальному імпорту, контрабанді та виробництву фальсифікованих товарів.

Ключові слова: тіньова економіка, державна політика детінізації, підприємництво, інструменти детінізації підприємництва

Формул: 0; рис.: 1, табл.: 0, бібл.: 5

Annotation. Legalization of commercial economic activity is especially important for the formation of a healthy competitive environment and ensuring rational structural changes in the system of national economy of Ukraine. The effectiveness of the state policy in this area depends considerably on understanding dominant peculiarities of crimes (of

shadowing economic relations) and the corresponding differentiation of applied instruments, means and measures in the sectors of domestic entrepreneurship. For these purposes, three groups of Ukrainian entrepreneurship sectors - small business entities: of a simplified system of taxation reports and accounting have been distinguished: small and medium-size enterprises and large enterprises. It was established that the main priorities of the policy of deshadowing of the economy in the "simplified" sector are optimization and modernization of the simplified taxation system, legalization of labor relations and employment, the impossibility of "cooperation" to conceal incomes, financial resources and operations with legal entities the general system of taxation, preventing from implementation of some types of economic activities without obtaining the necessary permits and licenses. In the segment of small and medium-sized enterprises, the most important tasks are detection and prevention of false and unlawful increase in gross expenditures, disclosure of shadow transactions on purchase/sale of business, tangible and intangible assets, withdrawal of wages from the shadow, preventing fictitious cooperation of enterprises with financial sector entities, engagement in illegal business and creation of fictitious enterprises. In the sector of large business entities, it is important to focus the state system policy of deshadowing on counteraction and making it impossible to use offshore jurisdictions for capital withdrawal and tax evasion, transparent and equitable reimbursement of value added tax, placing government orders, detection and legalization of activities of alternative banking and payment systems, prevention of false operations at the securities market, adequate counteraction to illegal import, smuggling and production of counterfeit goods.

Key words: shadow economy, state policy of deshadowing, entrepreneurship, tools for deshadowing of entrepreneurship.

Formulas: 0; fig.: 1, tabl.: 0, bibl.: 5

Постановка проблеми. В Україні злочини, які пов'язані з тінізацією у підприємстві, набули доволі широкого і комплексного змісту, що переросло навіть у відтворення тінювих процесів. Негативними наслідками для вітчизняної економіки стало й те, що більша частина господарювання перебуває в тіні, а це суттєво ускладнює ефективність державного управління і регулювання розвитку національного господарства; значна частина операцій не обліковується, що спотворює статистичні дані і інформацію про реальний стан справ з обсягами і ефективністю діяльності підприємств і організацій, цілих секторів економіки та видів економічної діяльності; великі обсяги коштів обертаються в готівкових операціях, що призводить до девальвації гривні та інфляційних процесів, вимивання коштів з банківської системи; масштаби тінізації зайнятості і оплати праці не дозволяють забезпечити трудові гарантії та виконання соціальних стандартів перед працюючим населенням.

Все це посилює необхідність активізації і забезпечення належної ефективності державної політики детінізації підприємництва в Україні. Беззаперечно, державна політика тут має бути комплексною, але одночасно й диференційованою за секторами бізнесу, видами економічної діяльності, галузями,

типами підприємств і суб'єктами господарювання тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значним теоретико-методологічним підґрунтям формування та реалізації ефективної державної політики детінізації економіки та економічних відносин стали праці українських і зарубіжних учених, таких як: А. Базилюк, Г. Беккер, З. Варналій, Т. Васильців, О. Власюк, А. Гальчинський, В. Геєць, Дж. Гроссман, П. Гутман, Б. Данилишин, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Засанський, А. Качинський, П. Куцик., Б. Контіні, А. Мокій, І. Маркіна, О. Мандибур, О. Мних, В. Мунтіян, Р. Лупак, М. Олсон, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Пірожков, В. Предборський, Ю. Сафонов, Е. де Сото, А. Сухоруков, М. Флейчук, М. Фрідман, Ю. Харазішвілі, А. Ходжаян, В. Шевчук, Ф. Шнайдер та ін.

Водночас, незважаючи на значущість здобутків вітчизняних і зарубіжних науковців, для вирішення теоретико-методологічних і практичних проблем підвищення ефективності державної політики детінізації економіки в Україні на цей час залишаються недостатньо дослідженими і в теоретико-прикладному плані вирішеними такі завдання, як обґрунтування дієвих інструментів та засобів детінізації підприємництва.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є виявлення найбільш системних форм і проявів тінізації економічних відносин представників малого, середнього та великого бізнесу, а також обґрунтування засобів їх протидії, що дозволяє більш комплексно підійти до реалізації ефективної державної політики детінізації підприємництва шляхом впливу на діяльність у всіх його секторах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складність і комплексність вирішення проблеми системної тінізації національного господарства об'єктивно потребує планування, організації і реалізації цілого комплексу механізмів та інструментів державного регулювання. Важливо, аби при цьому система (матриця) застосовуваних механізмів формувалася за напрямками: “сфери політики детінізації” – “функціональні підходи” з їх подальшим впровадженням у відповідності до напрямів державного регулювання. Зокрема, у сфері детінізації економічних відносин у базових видах економічної діяльності та секторах підприємництва України ефективним є впровадження відповідного організаційно-економічного механізму з інструментами, зорієнтованими на протидію провідних форм та способів тіньових обороток диференційовано за секторами: малого, середнього та великого бізнесу.

Передусім органам влади слід врахувати особливості тінізації та, відповідно, визначитися із стратегією і заходами відносно легалізації економічних відносин за секторами підприємництва – великим, середнім і малим бізнесом, адже об'єктивно різними є масштаби проблеми і можливі форми та способи її розв'язання [1].

Так, щодо групи суб'єктів малого бізнесу на спрощеній системі оподаткування, звітності та обліку, то ці т. зв. класичні суб'єкти малого бізнесу здебільшого прагнуть використовувати тіньові схеми для того, аби залишитися на спрощеній системі.

Сюди входять фізичні особи – підприємці (перша, друга та третя групи спрощеної системи), юридичні особи – малі підприємства юридичні особи (третя група

спрощеної системи) та дрібні сільськогосподарські виробники (четверта група спрощенців). Такі суб'єкти бізнесу на сьогодні сплачують 10 % (перша група) та 20 % (друга група) єдиного податку від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, або 3 % (з ПДВ) чи 5 % (без ПДВ) від доходу (виручки) від реалізації товарів (робіт, послуг). Відповідно, за невеликих обсягів господарської діяльності таким суб'єктам вигідно сплачувати ці відносно невеликі частки податків. Але для збереження умов перебування на відповідній спрощеній системі оподаткування їм необхідно аби обсяги доходу не перевищували законодавчо визначені максимальні критерії. Для групи 1 це 300 тис. грн., два – 1,5 млн. грн., три – 5 млн. грн. [2].

Відтак, обсяги доходу тут відіграють важливу роль, адже за умови перевищення зазначених меж суб'єкт господарювання має або змінювати групу спрощеної системи (на більш не вигідну) або переходити на загальну систему оподаткування. Саме ці обставини в багатьох випадках обумовлюють приховування частини доходу спрощенців, особливо при наближенні до граничної межі доходу [3].

Податкова база суб'єктів, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, також в значній мірі залежить і від чисельності найманих ними працівників. Відтак, ще одним важливим напрямом тінізації для таких суб'єктів часто є приховування зайнятості, тобто використання персоналу без оформлення на роботу і повна виплата тіньової заробітної плати. Такого роду правопорушення менш характерні для великих суб'єктів бізнесу, де існує профспілкова організація, складніша система обліку і взаємовідносин з працівниками, вищий рівень внутріфірмової комерційної таємниці.

Наступна група злочинів суб'єктів малого бізнесу на спрощеній системі оподаткування, звітності і обліку полягає у їх т. зв. співробітництві з юридичними особами на загальній системі оподаткування – представниками великого, але частіше, середнього бізнесу, які намагаються

використати спрощенців в якості напівлегальних конвертаційних центрів і переведення в тіньову готівку частини власного робочого капіталу. При цьому такого роду злочини, по-перше, інколи перебувають на межі злочину та, по-друге, можуть передбачати, до прикладу, структурування і подрібнення фінансових операцій більших суб'єктів бізнесу. Відтак, частими є випадки, коли середні та великі підприємницькі структури спеціально створюють і використовують у своїй фінансово-господарській діяльності афільованих суб'єктів – спрощенців.

Ще одна група головних злочинів щодо тінізації економічних відносин суб'єктів малого бізнесу, здебільшого фізичних осіб, стосується здійснення певних видів господарської діяльності без отримання необхідних дозвільних документів і ліцензій. Це, як правило, невеликі за обсягами доходу і не завжди регулярні оборудки – надання у найм рухомого і нерухомого майна, різного роду споживчі послуги (ремонт, прибирання, будівництва, консультування, особистої гігієни тощо), професійні послуги (юридичний та бухгалтерський супровід бізнесу, бізнес-планування та інвестиційне проектування), дрібна торгівля і перепродаж товарів.

Саме на ці чинники і напрями злочинів, здійснюваних найдрібнішими суб'єктами вітчизняного бізнесу, органам державного управління потрібно звернути особливу увагу для детінізації економічних відносин у цьому секторі економіки.

Але справедливим і видається висновок про те, що всі з визначених напрямів в тій, чи іншій мірі все рівно зводяться або принаймні суттєво залежать від переваг, які надає спрощена система оподаткування і саме цей чинник суб'єкти бізнесу і намагаються, здебільшого, використати в злочинних цілях. Саме тому, особливо важливим є визначення шляхів та засобів подальшого удосконалення спрощеної системи оподаткування в Україні.

Головними чинниками необхідності реформування цієї системи в цілях забезпечення детінізації підприємництва в Україні є наступні. По-перше, це те, що

спрощена система продовжує використовуватися суб'єктами, як правило середнього бізнесу, для ухилення від оподаткування. Тобто представники середнього бізнесу застосовують інструмент спрощенців в цілях приховування частини свого доходу, його конвертації та мінімізації податкових платежів.

По-друге, спрощена система оподаткування так і не реалізувала в Україні в повній мірі своєї головної функції – стимулювання до детінізації найдрібніших суб'єктів бізнесу, особливо фізичних осіб – підприємців, тобто населення, що прагне якнайпростішим чином і якнайшвидше започаткувати свій бізнес, реалізувати власний підприємницький хист та інтелектуальні здібності, нагромадити дохід та капітал і стати середнім класом суспільства.

По-третє, положення вітчизняної спрощеної системи оподаткування, звітності та обліку не змінюються своєчасно та адекватно до динаміки соціально-економічної ситуації в державі. В Україні спостерігаються високі темпи інфляції, а критерії для суб'єктів малого бізнесу змінюються лише періодично. Показники ідентифікації малих підприємств (а саме – річний обсяг доходу в розмірі 70 млн. грн.) взагалі не відповідають жодній критиці. Це обумовлює важливість запровадження автоматичних змін як щодо критеріїв малого бізнесу, так і спрощеної системи оподаткування.

По-четверте, спрощена система оподаткування, звітності та обліку, що застосовується в Україні, не стимулює вітчизняне населення до самозайнятості. Іншими словами, вона не є достатнім стимулом для громадян для започаткування власного бізнесу. В країнах, де такі системи більш ефективні, передбачені суттєві стимули для тих, хто бажає займатися бізнесом як приватна особа – підприємець. Це і податкові канікули, і податкова амністія, і достатнє інформаційно-консалтингове та фінансово-ресурсне, бюджетно-грантове забезпечення та підтримка бізнесу, державні замовлення та

розвинена інфраструктура підтримки приватного підприємництва.

Ці найбільш суттєві недоліки спрощеної системи оподаткування мають бути усуненими в процесі її удосконалення. Разом з тим, відповідні заходи мають бути диференційованими і для кожної групи спрощенців.

Так, видається доцільним визначити такі доречні удосконалення умов оподаткування для фізичних осіб – підприємців, які перебувають у першій групі спрощенців:

- підвищення граничної межі доходу з 300 тис. грн. до економічного обґрунтованого вищого рівня;

- запровадження повного переходу до застосування реєстраторів касових апаратів (РРО), включно з їх повним чи частковим придбанням за коштів податкових платежів;

- посилення контролю та відповідальності за афільованість, наявність родинних та з ознаками родинності зв'язків між співпрацюючими юридичними особами та фізичними особами – підприємцями, що перебувають у першій групі спрощеної системи оподаткування, звітності та обліку;

- активна підтримка і використання спрощеної системи оподаткування в цілях розвитку самозайнятості, зокрема шляхом: (а) надання податкових канікул (не менше одного року) та пільгового кредитування на відкриття власної справи; (б) уніфікації всіх податкових, у т. ч. соціальних платежів, їх нарахування, адміністрування та сплати єдиним платежем; (в) запровадження єдиної форми звітності для суб'єктів, що перебувають на спрощеній системі оподаткування, звітності та обліку; (г) створення консультаційно-захисних центрів для суб'єктів спрощеної системи і мікропідприємств.

Відносно суб'єктів, які перебувають на другій групі спрощеної системи оподаткування, звітності та обліку, то, виходячи з наведених вище недоліків, їх усунення пропонується за наступними напрямками:

- збільшення ставки сплати єдиного податку, але одночасно зі зміною підходу до її встановлення, зокрема через перехід до застосування прогресивної шкали

оподаткування при збільшенні обсягу товарообороту суб'єкта господарювання, але також і регресивної шкали при збільшенні чисельності офіційно зайнятих осіб;

- підвищення граничної межі доходу для суб'єктів другої групи спрощенців з 1,5 млн. грн. на величину інфляції, що відбулася в нашій державі з початку 2010 року, до близько 3,0 млн. грн.;

- запровадження стимулів до самозайнятості населення, аналогічних як наведено вище для спрощенців першої групи.

Для суб'єктів третьої групи «спрощенців» найбільш доречними на сьогодні є такі зміни:

- внесення поправок до Господарського Кодексу України та Закону України «Про розвиток і державну підтримку малого і середнього підприємництва», по-перше, щодо встановлення однакового (для всіх нормативних актів господарського і податкового законодавства) критерію обсягу доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) віднесення підприємств до малих (наприклад, 20 млн. грн. або, що краще, – 1 млн. дол. США) та, по-друге, розмежування підходів до державної підтримки суб'єктів сектору середнього і малого бізнесу для надання кращої бюджетно-податкової підтримки другому з них;

- законодавче запровадження податкових пільг і преференцій для суб'єктів сектору мікропідприємництва України. В ідеалі необхідний перехід до європейської практики, де сектор малого бізнесу складається з чітких трьох сегментів – фізичні особи – підприємці (само зайняті в бізнесі особи), мікропідприємництво, малі підприємства, для яких встановлені різні норми оподаткування заради стимулювання їх створення і розвитку, а також легалізації господарювання;

- запровадження регресивної шкали оподаткування (в цілях детінізації при зростанні масштабів діяльності суб'єктів бізнесу) при збільшенні чисельності зайнятих суб'єктами господарювання.

Необхідними також є і загальні зміни в системі оподаткування в Україні, адже «спрощенці» не функціонують ізольовано від суб'єктів бізнесу на загальній системі оподаткування, а включені в загальногосподарську систему. Найбільш важливими з них є реформування системи оподаткування суб'єктів сектору середнього підприємництва, зокрема шляхом зниження загального рівня податкового тиску; впровадження «податкових стимулів» для переходу суб'єктів малого бізнесу у сектор середнього підприємництва, реорганізації фізичних осіб – підприємців у юридичні особи – суб'єкти господарювання[4]. При модернізації системи оподаткування суб'єктів великого бізнесу важливо забезпечити детінізацію через деофшоризацію оподаткування, запровадження рівних «умов гри» та дистанційного електронного контролю за ключовими індикаторами бази оподаткування і сплаченими податковими платежами великих підприємств, унеможливлення використання особистих зв'язків керівників підприємств з представниками фіскальних служб для отримання преференцій і вигод при адмініструванні та сплаті податків.

Як було показано вище, для другого сектору вітчизняного підприємництва (малі та середні підприємства) найбільш характерними є зловживання (пов'язані з тінізацією економічних відносин) щодо, по-перше, «штучного» нарощування валових витрат в цілях відшкодування ПДВ та мінімізації сплати податку на прибуток. Ця особливість обумовлена тим, що в суб'єктів сектору великого підприємництва потреби у такому нарощуванні витрат, як правило, немає, адже в реальному секторі економіки витратомісткість продукції і без цього висока, а в суб'єктів на спрощеній системі оподаткування таких податків просто немає.

Відтак, «штучне» нарощування витрат здебільшого характерне саме для вітчизняних малих і середніх підприємств. Ця проблема доволі масштабна і державний бюджет щороку недоотримує значні обсяги коштів у вигляді податку на прибуток та ПДВ. Необхідне посилення державного

контролю за валовими витратами суб'єктів бізнесу. В цих цілях державним фіскальним службам потрібно активізувати роботу у напрямі здійснення т. зв. дзеркальних перевірок сумнівних контрагентів, формування бази даних суб'єктів господарювання, що мали зловживання, пов'язані з наданням послуг іншим представникам бізнесу щодо необґрунтованого нарощування витрат, розробки і використання програмного забезпечення для складання народногосподарських балансів реальних та фіктивних економічних і фінансово-господарських операцій.

По-друге, це тіньові операції з купівлі-продажу бізнесу, матеріальних і нематеріальних активів. Обсяги тіньового ринку купівлі-продажу активів чи бізнесу в Україні значні, що призводить до значної тінізації фінансових ресурсів і капіталів. В якості протидії цьому органам державного управління необхідно підготувати і здійснити національну інвентаризацію активів суб'єктів вітчизняного бізнесу. В результаті її проведення буде отримано переоцінювання активів вітчизняних суб'єктів господарювання. В подальшому вирівнюється їх ринкова та балансова вартість і, відповідно, суб'єктів бізнесу, що унеможливить тінізацію такого роду трансакцій.

По-третє, це утворення цілого прошарку тіньової оплати праці. Йдеться про те, що в секторі «спрощенців» частина оплати праці здійснюється безпосередньо через дохід підприємця, а в сегментів великих підприємств виплата заробітної плати «в конвертах» має місце, але в менших обсягах, адже має вищий рівень загрози (в разі скарг працівників у відповідні контролюючі структури) для безпеки бізнесу. Відповідно, саме на малих та середніх підприємствах України утворився чи не найбільший прошарок тіньової оплати праці.

Звичайно, що вирішити цю проблему особливо складно, адже вона в комплексі пов'язана із проблемою трудодефіцитної кон'юнктури ринку праці в нашій державі і працівники здебільшого змушені погоджуватися на змішану (легальну та

конвертну) оплату праці через побоювання втратити місце роботи. Відтак, органам влади слід поєднати політику детінізації оплати праці з вирішенням головних проблем і усуненням домінантних вад функціонування та розвитку внутрішнього ринку праці України.

По-четверте, фіктивне співробітництво з суб'єктами фінансового сектору. Створення та започаткування діяльності малих і середніх підприємств – юридичних осіб потребує меншого розміру інвестицій та фінансових вкладень, відтак, – характеризується меншим рівнем фінансового ризику за умови банкрутства і припинення господарювання.

Через визначені обставини органам державного управління, відповідальним за виявлення, недопущення і протидію злочинам у фінансовій сфері, потрібно більш активно боротися з їх недопущенням. Інструментами тут можуть слугувати: підвищення рівня відповідальності посадових осіб суб'єктів ринку страхових послуг за злочини, їх сприяння та бездіяльність щодо їх протидії, включно з позбавленням права працювати в подальшому на суб'єктах господарювання, діяльність яких пов'язана з ліцензуванням фінансових послуг; формування електронних баз даних порушників (юридичних і фізичних осіб); проведення низки комунікативних заходів, орієнтованих на підвищення рівня фінансової грамотності, а також внутрішньої фінансово-економічної безпеки підприємництва суб'єктів ринку страхових послуг; прирівнення фіктивних фінансових операцій до злочинів з приховування податкових платежів в цілях привернення до них більшої уваги та забезпечення вищого рівня відповідальності.

По-п'яте, провадження нелегального господарювання і створення фіктивних підприємств. Окремою формою тінізації господарювання є створення різного роду фіктивних суб'єктів бізнесу. Для протидії цієї форми тінізації економічних відносин в Україні визріла необхідність запровадження практики електронного реєстру несумлінних та неефективних керівників (вищі посадові особи, керівники фінансово-економічних

структурних підрозділів) суб'єктів господарювання. Нагромадження таких баз даних слугувало б перешкодою для працівників, особливо молодих кадрів, яким пропонують за винагороду очолювати фіктивні суб'єкти господарювання, адже подальше їх працевлаштування через негативну «трудова історія» було б ускладненим.

Для вітчизняних великих підприємств найбільш характерними формами тінізації економічних відносин є наступні. По-перше, це застосування офшорних юрисдикцій для виведення капіталу за кордон та приховування податкових платежів. Застосовувати офшори для виведення капіталів з держави об'єктивно не можуть суб'єкти малого бізнесу та вітчизняні середні підприємства передусім з причин значно менших обсягів фінансового ресурсу, яким вони розпоряджаються.

Реалізація завдання системної детінізації економіки, а також європейської інтеграції нашої держави, впровадження цивілізованих «правил гри» та господарювання потребує вивчення та удосконалення методів державного регулювання податкових відносин, забезпечення оптимальних умов ведення бізнесу, в тому числі зовнішньоекономічної діяльності та інвестування, з врахуванням інтересів держави щодо збереження національних ресурсів [5].

Таким чином, органам державного управління потрібно значно активізувати зусилля в напрямі протидії офшоризації оподаткування. Для цього слід реалізувати низку заходів, які мають бюджетно-фіскальний, фінансово-економічний та організаційно-інформаційний характер (рис. 1.).

Наступним напрямом тінізації економічних відносин вітчизняними суб'єктами великого бізнесу потрібно вважати незаконні дії, часто з ознаками корупції, підкупу державних службовців чи надання їм різного роду неофіційних послуг для відшкодування значних сум податку на додану вартість.

Об'єктивно доречним видається висновок про те, що вирішити це питання об'єктивно складно без усунення його головної причини.

Йдеться про імплементацію в Україні зарубіжних практик, коли частина податку

сплачується в повній мірі, а інша частина, на яку у платника податку є відповідне відшкодування, – ні.

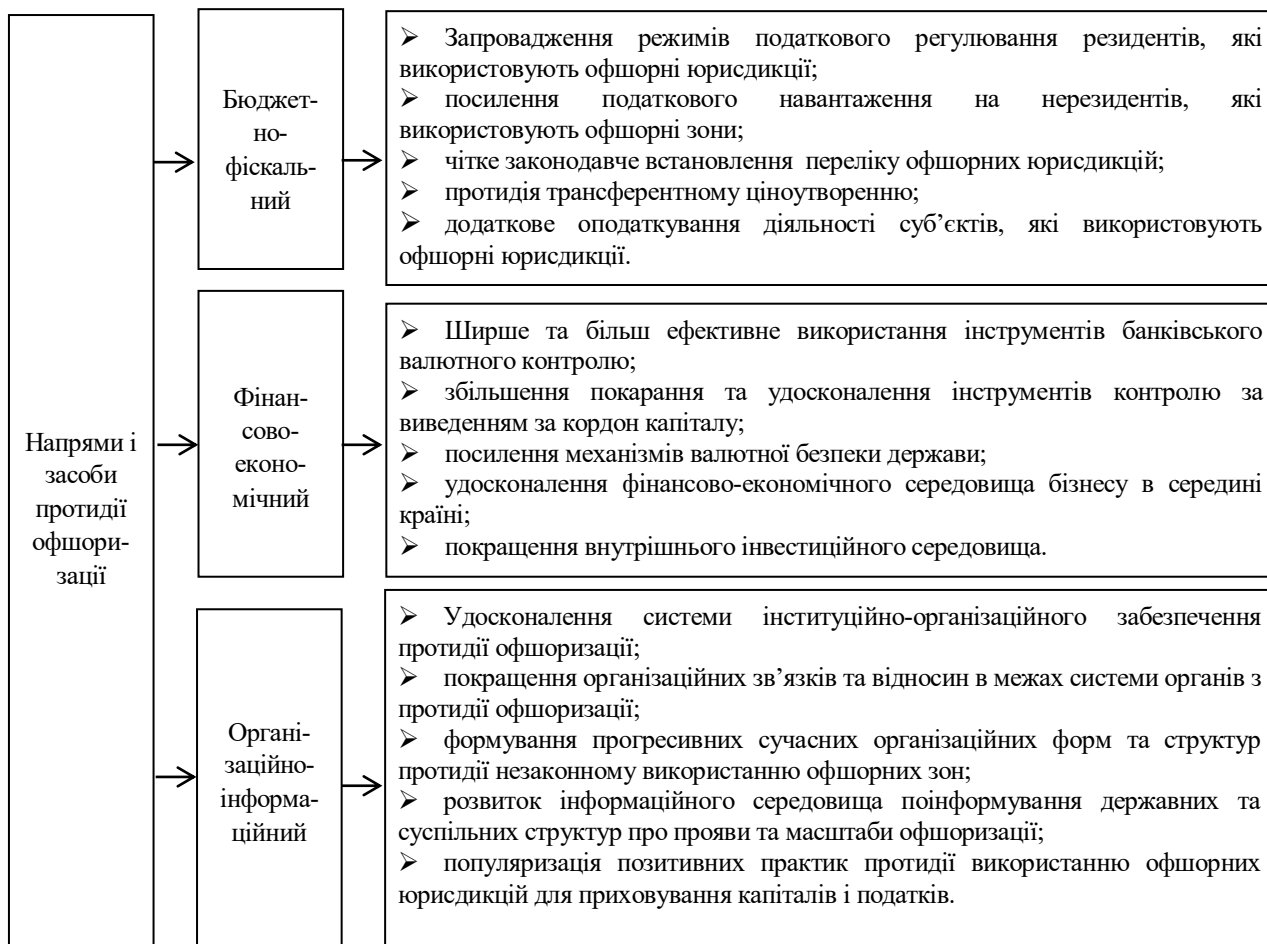

Рис. 1. Пріоритетні напрями та засоби протидії використання офшорних юрисдикцій в цілях приховування оподаткування та виведення капіталу за межі країни

Таким чином, позбавляється банальна необхідність відшкодування коштів з бюджету. Компенсація «бюджетної прогалини» має бути забезпеченою оптимізацією витрат на державне управління і регулювання, у т. ч. в частині адміністрування податків. В іншому разі прозоре, ефективне та фінансово забезпечене функціонування вітчизняних суб'єктів великого бізнесу й надалі стримуватиметься.

По-третє, це участь у тендерах в цілях використання особистісних зв'язків для отримання доступу до державного замовлення, виконання робіт, послуг,

продаж продукції суб'єктам державної та комунальної форми власності. Під тінізацію в такому випадку потрапляє як механізм прийняття рішень і обрання переможців конкурсів, так і непрозоре, часто неефективне використання бюджетно-фінансового ресурсу, а, відтак, приховування частини коштів з їх подальшим використанням у тіньовому секторі або легалізацією.

Систему державних закупівель в цілях детінізації економічних відносин потрібно й надалі удосконалювати, у т. ч. на законодавчому рівні в напрямі чіткої ідентифікації замовників, для яких

постачається продукція (товари, роботи, послуги), а також узгодження співпраці з контролюючими органами, унеможливлення участі в тендерах недобросовісних учасників (у т. ч. таких, що занижують ціну), визначення періоду подання учасниками пропозицій, недопущення зловживань замовниками шляхом виписування специфікацій під «своїх» конкретних виробників, здійснення закупівель простих стандартизованих товарів, які у більшій своїй кількості не розробляються за окремою специфікацією, а критерієм оцінки для яких виступає лише ціна.

Четвертим напрямом, де вітчизняні суб'єкти великого бізнесу в значній мірі здійснюють тіньові операції, є приховування великих обсягів фінансового ресурсу через використання альтернативних банківських і платіжних систем. Такі системи поширені в так званому «золотому трикутнику» (Таїланд, Бірма, Лаос). Кошти проходять складний ланцюг осіб і взагалі не потрапляють до банківської системи, а, отже, їх не можливо відстежити, що дозволяє повністю приховати як напрями руху, так і обсяги тінізації фінансів.

В цивілізованому світі для протидії застосуванню такого роду схем створена міжурядова організація ФАТФ – міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей, метою роботи якої є розвиток і впровадження на міжнародному рівні заходів і стандартів з боротьби щодо відмивання грошей. ФАТФ відслідковує процеси імплементації таких заходів, вивчає способи і техніку відмивання грошей, розробляє превентивні та запобіжні заходи, сприяє загальносвітовій імплементації стандартів боротьби з відмиванням грошей. Виконуючи зазначені функції, ФАТФ плідно співпрацює з багатьма міжнародними організаціями, чия діяльність також спрямована на протидію відмиванню т. зв. «брудних» грошей. Україні слід використати можливості цієї організації в цілях виявлення і протидії такого роду злочинів.

Вітчизняним профільним органам щодо протидії злочинам у сфері фінансування потрібно звернути особливу увагу і на протидію фіктивним операціям на ринку

цінних паперів, адже це п'ятий суттєвий напрям тінізації економічних відносин вітчизняних суб'єктів великого бізнесу.

Хоча, значна тінізація системи національного господарства України пов'язана з такими злочинами великих підприємств, як нелегальний імпорт, контрабанда та виробництво фальсифікованих товарів. Такі зловживання характерні і для суб'єктів середнього та малого бізнесу, втім масштаби діяльності в цих секторах значно вужчі і, відповідно, завдають менш негативного впливу. Саме великі суб'єкти господарювання мають, по-перше, великий фінансовий ресурс, який може вкладатися у тіньовий бізнес, та, по-друге, їх керівники мають налагоджені особистісні відносини з представниками державних контролюючих структур, що також дозволяє організувати нелегальний бізнес.

Ефективна протидія нелегальному імпорту, виробництву та продажу фальсифікованих або товарів, що мають напівпрозоре походження, в значній мірі можлива шляхом розбудови в Україні незалежних недержавних організацій контролю за головними параметрами функціонування внутрішнього споживчого ринку. Це і організації захисту прав споживача, і представники легальних виробників, і асоціативні підприємницькі організації, і структури з перевірки та контролю якості і відповідності продукції, каналів її походження та поширення. Такого роду структури зможуть надавати об'єктивну інформацію як для учасників ринку, так і державних контролюючих структур, у т. ч. з реалізації політики системної детінізації економічних відносин.

Звернімо увагу й на те, що значний обсяг тіньової економіки України знаходиться на ринку праці та у сфері зайнятості і її оплати. Більше того, він чинить негативний вплив на якість життя і доходи вітчизняного населення, а, відтак, соціально вразливий і значимий.

Висновки. За результатами проведеного дослідження запропоновано інструментарій державної політики детінізації підприємництва шляхом запровадження

диференційованого, але водночас й збалансованого підходу в цій сфері. Як правило, результати досліджень відносно детінізації підприємництва у більшій мірі охоплюють управління процесами легалізації в секторі малого бізнесу, а також декриміналізації діяльності представників великих форм господарювання. Особливість авторського підходу – у виявленні найбільш системних форм і проявів тінізації економічних відносин представників малого, середнього та великого бізнесу, а також обґрунтуванні засобів їх протидії, що дозволяє більш комплексно підійти до реалізації ефективної державної політики детінізації підприємництва шляхом впливу на діяльність у всіх його секторах.

Література:

1. Мокій А. І., Флейчук М. І. Підвищення ефективності інституційного середовища як чинник детінізації економіки : аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/716>.
2. Тенденції тіньової економіки в Україні / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2016. URL: <http://me.gov.ua/Documents/TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
3. Лупак Р. Л. Галузеві аспекти державної структурної політики імпортозаміщення в Україні. *Інтелект XXI*. 2017. Вип. 3. С. 36-42.
4. Куцик П. О., Васильців Т. Г. Теоретико-методичні засади та прикладні механізми державного регулювання розвитку внутрішньої торгівлі. Львів : В-во «Растер-7», 2016. 379 с.

5. Vlasiuk O., Olszewski W., Osinska M. and Voloshyn V. System transformations of the national economy : challenges and expectations : collective monograph. University of Economy Publishing House, Bydgoszcz, Poland, 2016. Vol. 1. 242 p.

References:

1. Mokiy, A. I. and Fleychuk M. I. (2016) "Pidvyshchennia efektyvnosti instytutsiinoho seredovyscha yak chynnyk detinizatsii ekonomiky : analitychna zapyska" [Improving the effectiveness of the institutional environment as a factor in the shadowing of the economy]. Available at : <http://www.niss.gov.ua/articles/716>.
2. Trends in the Shadow Economy in Ukraine. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. – 2016. Available at : <http://me.gov.ua/Documents/TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
3. Lupak, R. L. (2017) "Sectoral aspects of the state structural policy of import substitution in Ukraine", *Intellect XXI*, №3, p. 36-42.
4. Kutsyk, P. O. Vasyl'tsiv, T. H. (2016) *Teoretyko-metodychni zasady ta prykladni mekhanizmy derzhavnoho rehulyuvannya rozvytku vnutrishn'oyi torhivli* [Theoretical and methodological principles and applied mechanisms of state regulation of the development of domestic trade], LTEU. Lviv, Ukraine.
5. Vlasiuk, O. Olszewski, W. Osinska, M. and Voloshyn V. (2016). *Systemni peretvorennia natsionalnoi ekonomiky [System transformations of the national economy: challenges and expectations]*, Bydgoszcz, Poland.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2019 р.

УДК 005.511(477)

СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ ІНВЕСТИЦІЙНОГО БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Денисенко М.П.¹, Шапошнікова О.М.², Будякова О.Ю.³

¹ д.е.н., професор, професор кафедри бізнес-економіки та туризму, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, вул. Немыровича-Данченка, 2, 01011, Україна
тел.: (044) 256-21-56, e-mail.: profden3@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8767-9762

² к.н.держ.упр., доцент, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
м. Дніпро, пр. Д. Яворницького, 19, 49000, Україна
тел.: (056) 745-05-60, e-mail.: e.shap@i.ua, ORCID: 0000-0001-9146-0069

³ к.е.н., старший викладач кафедри бізнес-економіки та туризму, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, вул. Немыровича-Данченка, 2, 01011, Україна
тел.: (044) 256-21-56, e-mail.: bud1971@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6028-2650, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-46-46-50>

THE ESSENCE AND ROLE OF INVESTMENT BUSINESS PLANNING IN MODERN ECONOMIC CONDITIONS

Denisenko N.¹, Shaposhnikova O.², Budiakova O.³

¹ doctor of economics, professor, professor department of business economics and tourism, Kyiv national university of technology and design, Kyiv, st. Nemyrovych-Danchenko, 2, 01011, Ukraine
tel.: (044) 256-21-56, e-mail.: profden3@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8767-9762

² Ph. D. in Public Administration, Associate Professor, National TU Dnipro Polytechnic
Dnipro, lan. D. Yavornitsky 19, 49000, Ukraine
tel.: (056) 745-05-60, e-mail.: e.shap@i.ua, ORCID: 0000-0001-9146-0069

³ candidate of economic sciences, Senior Lecturer Chair Business Economics and turizm, Kyiv national university of technology and design, Kyiv, st. Nemyrovych-Danchenko, 2, 01011, Ukraine
tel.: (044) 256-21-56, e-mail.: bud1971@ukr.net,
ORCID: 0000-0001-6028-2650, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-46-46-50>

Анотація. У статті досліджено що в умовах ринкової економіки одним з головних чинників конкурентоспроможності та ефективності організації є якісно розроблений інвестиційний бізнес-план, який дозволяє ефективно розвивати підприємницьку діяльність, залучати інвесторів, партнерів та кредитні ресурси та використовується для підвищення ефективності управління підприємством й прогнозування діяльності. В сучасних умовах господарювання інвестиційний бізнес-план є робочим інструментом, який може бути використаним у всіх сферах підприємницької діяльності. Бізнес-план – це постійно діючий документ, до якого вносяться зміни та доповнення, пов'язані зі змінами у внутрішніх та зовнішніх середовищах підприємства. Інвестиційний бізнес-план являє собою модель діяльності підприємства, яка використовує всі елементи планування так стосовно до категорій ринкової економіки – бізнесу, конкурентній боротьбі, діяльності маркетингових служб, комерційного ризику, стратегії беззбитковості та необхідного рівня рентабельності. Якісно розроблений інвестиційний бізнес-план дозволяє ефективно розвивати підприємницьку діяльність, залучати інвесторів, партнерів та кредитні ресурси; використовується для підвищення ефективності управління підприємством і прогнозування діяльності. Світовий досвід свідчить, що бізнес-план – це документ загальноприйнятий в більшості країн з розвинутою ринковою економікою. В Україні поняття «бізнес-план» з'явилося на початку 90-х років та з тих пір пройшло своєрідну еволюцію: спочатку бізнес-план розглядався лише як інструмент, що дозволяє залучити іноземні інвестиції; на сьогоднішній же день необхідність складання бізнес-планів усвідомлена та бажана для розвитку підприємницької діяльності в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: інвестиції, бізнес, планування, підприємство, ефективність господарювання.
Формул.: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 11

Annotation. The article investigates that in a market economy one of the main factors of competitiveness and efficiency of an organization is the well-designed business plan allows you to effectively develop business activities, attract investors, partners and credit resources; used to improve enterprise management and forecasting activities. In modern business conditions, the investment business plan is a working tool used in all areas of business. A business plan is a permanent document in which changes and additions are made related to changes in the internal and external

environment of the enterprise. The investment business plan is an enterprise activity model that uses all elements of planning as applied to market economy categories – business, competition, marketing services, commercial risk, break-even strategies and the necessary level of profitability. A well-designed investment business plan allows you to effectively develop your business, attracting investors, partners and credit resources; used to improve enterprise management and forecasting activities. World experience shows that a business plan is a document generally accepted in most countries with developed market economies. In Ukraine, the concept of a “business plan” appeared in the early 1990s and since then a kind of evolution has passed: initially, the business plan was considered only as a tool to attract foreign investment; today, the need for drawing up business plans is realized and desirable for the development of entrepreneurial activity in modern economic conditions.

Key words: investments, business, planning, enterprise, efficiency of managing.

Formulas: 0; **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 11

Stating the problem. Already in the early 90s, when Ukraine began a radical transformation of the economic system, reorienting it to operate in market conditions, the problems of developing a business plan became one of the most popular, both in business and in the scientific community. By that time, in developed market economies, the development of a business plan was perfectly normal and common practice in making any investments, but in Ukraine certain time elapsed before the business plan began to be treated with due seriousness.

The relevance of the chosen topic has two main components. On the one hand, the increasing complexity of the world economic system, the increase in the number of types of goods and services offered by the market, the increasing complexity of technology – all this requires a more thorough study of investment projects, which, in turn, stimulates the development of new, more effective methods for preparing a business plan.

Another component of relevance is associated with the rapid development of information technology in recent decades, which affects almost all spheres of human activity, and, to the greatest extent, its economic activity. As soon as innovative technologies appear, in almost all areas of entrepreneurial activity, in all types of tasks that are solved in the management process, the possibilities of applying these technologies appear, which means actual research topics, and they exist until the activity practice is brought into line with these new technologies.

Analysis of previous research. The questions of developing business plans were studied by many foreign and Ukrainian scientists and practitioners, among them are

Voronkova T. E., Derev'yanko O. H., Kvasha O. S., Lavriv L. A., Pokropyavny C. F., Perevozchikova N. O., Pugachevska K., Sobol S.M., Cherevko O. L., Shvydenko G. O. and other.

Unsolved part of the problem. The purpose of the article is to determine the essence and role of investment business planning as a tool for business development.

Main research material. In order to ensure the sustainable development of the Ukrainian economy, research and implementation of international experience in the growth businesses are of major concern, which directly determines the degree of development of the state's as a whole [1, 55].

In the 2019 World Bank Rating Ukraine ranks only 71st in terms of doing business at ease among countries with income grouping above average. The top three countries including high-income countries appear to be New Zealand at first, Singapore at second, Denmark – third, Hong Kong SAR and China – share the fourth place and accordingly Korea REP. ranked fifth. At the same time an important role in the structural and technological renewal of the economies of already developed and developing countries is played by the most flexible form of business organization – it is the small and medium business [2].

The structure of Ukraine's economy and all of the countries in the European Union are characterized by a large proportion of the small and medium businesses – more the 80%. Medium-sized enterprises in foreign countries are distinguished by high labor productivity and innovative activity – the volume of investments in the research and development work of average-sized enterprises is one of the highest. The structure

of employment in small and medium enterprises in Ukraine and the EU countries also has its own characteristics. For example, the number of employed employees in micro-enterprises in the EU is almost three times as much than in Ukraine. At the same time the number of employees in medium-sized enterprises in Ukraine exceeds 2.3 times in EU countries [3; 4].

The economy of innovation-oriented countries is dominating by the provision of business services, where competitive advantages are built on information and communication technologies and high innovation activities. The highest rates of business involvement in high-tech sectors of the economy are located in Japan, Sweden, Norway, Israel and Luxembourg, the lowest rates are in Panama, Zambia, Colombia and Suriname.

The international entrepreneurial experience shows that the creation of the technological platform for the advancement of small high-tech enterprises in advanced sectors of the economy significantly increases the competitiveness of the economic system and it also reduces the possible threats of an industrial downturn during periods of global financial economic crises.

To stimulate the evolution of the high-tech sectors of the economy reorientation of the current state policy and minimization of the support for the export-raw material sphere, which allows moving to the innovative type of an economic development. That is why the formation of the foundation of a mixed economy which will insure the gradual renewal of the structural and technological potential of Ukraine requires the development of the sphere of innovative small and medium businesses as one of the main catalysts for scientific and technological progress.

Unfortunately today in Ukraine there is an insufficient support for the growth of small businesses, but the government is taking steps to overcome this issue. For that reason, in order to assist the improvement of the businesses infrastructure including the provision of financial, logistical, informational, scientific, technological, advisory, marketing, personnel and

educational support to businesses entities, this is one of the main reasons requiring solutions at the state level are governed by the degree of the Cabinet of Minister of Ukraine "On approval of the Concept of the National Program for the development of the Small and Medium-Sixed Businesses for 2014-2024"[5].

Investments are the basis for enterprise development, individual industries and the economy as a whole. During the economic crisis, investment activity in Ukraine decreased significantly. Investment demand fell significantly faster than the production of gross domestic product. One reason for this was the fact that the inflation considerably devalued investment funds. It should be said that the relations that arise in the implementation of investment activity in Ukraine are regulated by the Law "On investment activity" [6] of Ukraine and other legislative acts of Ukraine, and the subjects of investment activity in Ukraine abroad – governed by the laws of a foreign state in whose territory the activity is carried out, the relevant treaties of Ukraine, as well as special laws of Ukraine. The main reasons for the decrease of the investment policy of Ukraine efficiency are: the instability of the economic and political situation; imperfect and contradictory legislation; ambiguity in the definition of property rights; lack of real benefits and privileges for foreign capital; unpredictable changes in tax system and others [7].

Investment planning is at the heart of investment activity of the enterprise, and thus the economy as a whole. In the new economic conditions of investment planning value increases [8]. The business area is selected during the planning, financing plans are developed, production, marketing, policy, research, etc. In terms of free enterprise, planning becomes a purely intra-event. However, a serious problem is the instability and unpredictability, sudden changes and excessive politicization, so characteristic of the Ukrainian economy. These conditions make it difficult to accurate long-term forecasts and planning. Investment planning - the process of system development plans, planning (regulatory) targets and indicators,

to ensure development of the company with the necessary investment resources and enhance the effectiveness of its investment activities [9].

The most important step is the preparation of investment project business plan. Investment business plan – is the most important document in the business planning. The main purpose and objective of the business plan is to provide a holistic assessment of systemic conditions, prospects, economic and social results of the implementation of the investment project. The business plan is needed: the investor – to determine the economic feasibility of investments; authority managing the implementation of the investment project – to develop an action program and leadership in the implementation process; creditors – to make decisions on project lending, based on the efficiency of the project and the possibility of repayment of the loan; State governments – for the regulation and control of economic relations of the budget financing of the project line, concessional lending. The composition of the business plan and its level of detail depend on the scale of the investment project and the scope of business to which it relates. Investment business plan of the enterprise – this is a short and concise document as much as possible. Based on it, you can make the right decision and to develop procedures for the successful promotion of the project. The viability and profitability of the project depends on how well it is compiled. The structure of a business plan is not strictly regulated, but is subject to a clear logic and is uniform in nature in the majority of countries with market economies. Therefore, it should be noted that the business plan of the investment project – a set of measures and actions to achieve the goals, taking into account the planned technical and economic indicators. It is required to calculate income and expenses, the sources of financial resources, estimated the actual project opportunities, profitability, return on investment and other key metrics. From the accounting and statistical reporting can be obtained summarizing the indicators. Also, this document is a major step for the

establishment of business relations. Business plan necessarily require banks in extending credit. Financial institutions should be confident in the solvency of the borrower and its promising future.

Thus, the investment business planning at the enterprises is the basis for the management of production, the basis for the formulation and adoption of rational management decisions. This is a document whose purpose is to provide information necessary to develop strategies for implementing the investment project. A sound approach to the compilation of the investment business plan ensures the success, longevity and profitability of the enterprise. It is quite possible to do without the investment of a business plan when it comes to short-term projects. If we need something long, it cannot do without the investment of a business plan. The end result of the investment business planning is the expected economic effect, which determines the overall level of achievement of the set targets, socio-economic and other goals. Given that many organizations often make the same mistakes in the development of the investment business plan, recommended: monitor closely to ensure that the raw data used in the calculations are consistent with the data, indicated in the text part of the investment business plan and tables; necessary to accurately determine parameters such as the duration of the planning horizon and interval; be able to explain to investors why choose one or another method of calculation of key performance indicators of investment in the investment business plan, especially when it comes to the discount rate, sales volume and production parameters. It is important to understand that the investor will prefer the business plan, in which all elements are not selected randomly, but according to some principle. Projects where everything is made at random, not particularly credible. Quality – is, first of all, the accuracy and completeness of the information. When a decision is made on the basis of data which, to put it mildly, incorrect, losses will be significant. Making important strategic decisions need to be based only on reliable statistical information.

In today's world, there are profound crises in the world economy. This, in turn, causes the suspension of the development of many, both world and domestic markets. The past was the time when the rapid growth of the market allowed enterprises to move effortlessly, giving practically every one of them endless possibilities for further development [10].

According to the Ukrainian legislation, entrepreneurial activity is an independent, systematic economic activity at your own risk to achieve economic and social results and profit. In this regard, in the content plan, the analysis of the financial status of the organization can be defined as a process of identifying, systematizing, and analyzing the processing of financial information, the result of which is to provide users with recommendations that can serve as formalized the basis of the adoption of sound management decisions [11].

Conclusions. The problem of attracting investments that can create a powerful impetus for the development of enterprise, is concerned today by the majority of domestic entrepreneurs. Investments are required by everyone, but not everyone gets them. Firms have to fully take into account the conditions under which they receive investments. Otherwise, they risk losing money, and in some cases becoming bankrupt. The one who provides the money, the investor is interested in the profit he can get.

The most important element of the organization of entrepreneurial activity in a market economy is the business plan, which in world practice is the basis for assessing the viability of newly created commercial enterprises or those they have planned for the implementation of new product development projects. A business plan is a necessary tool for project and investment decisions in accordance with the needs of the market with the current economic situation.

Reference:

1. Mykola Denysenko, Alona Melnyk, Zorina Shatskaya, Olena Budiakova (2019) "International regulatory experience business activity". *Doslidzhennia ta innovatsii*, p. 55-58. Available at : <http://conferencii.com/files/archive/2019-02.pdf>.
2. World Bank. 2019. Doing Business 2019: Training for Reform. Washington, DC: World Bank. World Bank. Available at : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/30438> License: CC BY 3.0 IGO.
3. World Bank. 2019. Global Economic Prospects, January 2019: Darkening Skies. Washington, DC: World Bank. World Bank. Available at : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/31066> License: CC BY 3.0 IGO.
4. World Development Indicators / The World Bank [Available at : <http://data.worldbank.org/datacatalog/world-development-indicators>].
5. On approval of the Concept of the National Program for the Development of Small and Medium-Sized Enterprises for 2014-2024. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. № 641-p. Available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80>.
6. The official website of the Verkhovna Rada. Available at : <https://rada.gov.ua/>.
7. Olshanska, O. V. Melnuk, A. O. Voronkova, T. Ye. (2018), *Suchasni problemy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Modern problems of economic development of Ukraine], DKS tsentr, Kyiv Ukraine.
8. Illiashenko, N. S. (2018) *Vyperedzhaiuchy innovatsiyni rozvytok: teoriia, metodyka, praktyka* [Outstanding innovative development: theory, methodology, practice], Trytoriia, Sumy, Ukraine.
9. Illiashenko, S. M. Bilovodska, O. A. (2003) *Instrumenty ta metody komercializatsii inovatsiynoi produktsii* [Tools and methods of commercialization of innovative products], Trytoriia, Sumy, Ukraine.
10. Olenich, A. V. Shatska, Z. (2012) "Formation and development of the project team in modern conditions" *Suchasni problemy ekonomiky*, №10, pp. 136-142.
11. Denisenko, M. P. (2019), *Stan ta tendentsii rozvytku suchasnoho pidpriemnytstva* [The current trends and trends of modern entrepreneurship], DKS tsentr, Kyiv Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2019 р.

Розділ 4. Облік, аудит та оподаткування

УДК 657(221+633):005(043.3)

ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Шепелюк В. А.

*к.е.н., доцент, доцент кафедри національної економіки та фінансів, Університет «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: verashepeliuk@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6270-5936, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-51-56>*

THE ORDER OF FORMATION OF INFORMATION ON CORPORATE RIGHTS IN THE FINANCIAL STATEMENTS OF THE COMPANY

Shepeluk V.

*Ph.D. in economics, associate professor, associate professor of the department of national economics and finance,
“KROK” University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: verashepeliuk@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6270-5936, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-51-56>*

Анотація. Важливим засобом для урегулювання господарських конфліктів, які нерідко виникають в усіх сферах суспільно-економічного життя, є інформація. Її значення суттєво зростає в умовах фінансово-економічної нестабільності, динамізму вітчизняного суспільства. Інформаційне забезпечення процесів управління як на мікро-, так і на макрорівнях великою мірою формується завдяки фінансовій звітності, яка є загальнодоступним джерелом даних про діяльність господарюючих суб'єктів. На основі її аналізу користувачі отримують відомості про результати минулих господарських операцій підприємства, його поточний фінансово-майновий стан й перспективи продовження діяльності у майбутньому. Ретельне вивчення фінансової звітності дає змогу зробити висновки про ефективність розміщення й концентрацію капіталу у певній сфері економічних відносин на договірних умовах, оцінювати потенціал зростання віддачі від його подальшого використання у господарському обігу. Це впливає на прийняття рішень з орієнтацією на досягнення стратегічних цілей. У статті досліджено питання економіко-правової сутності корпоративних прав. Визначено трактування поняття корпоративного права в законодавстві України. Надана класифікація корпоративних прав за об'єктом відображення в бухгалтерському обліку. Надана класифікація дозволить різним користувачам однаково розуміти зміст управлінську інформацію щодо корпоративних прав. Розглянути особливості відображення корпоративних прав в бухгалтерському обліку. У статті проаналізовано роль фінансової звітності як джерела інформації господарської діяльності підприємства. Проаналізовані основні дефініції фінансової звітності. В роботі здійснено дослідження питань формування інформації щодо корпоративних прав у звітності підприємства. Проведено аналіз вимог акціонерів до фінансової звітності. Встановлено проблему задоволення інформаційних потреб акціонерів, на основі чого визначено склад необхідної інформації та можливість її формування за допомогою бухгалтерського обліку. Запропоновано підхід до формування інформації щодо корпоративних прав акціонерів у фінансовій звітності підприємства.

Ключові слова: бухгалтерський облік, корпоративні права, облік корпоративних прав, підприємство, фінансова звітність, фінансова інформація, удосконалення фінансової звітності.

Формул.: 0, рис.: 1, табл.: 1, бібл.: 5

Annotation. Information is an important tool for resolving economic conflicts, which often arise in all spheres of social and economic life. Its significance grows significantly in the conditions of financial-economic instability, dynamism of the domestic society. Information provision of management processes at both micro and macro levels is largely due to financial reporting, which is a publicly available source of data on the activities of business entities. On the basis of its analysis, users receive information about the results of past business operations of the enterprise, its current financial-property status and prospects for continuing operations in the future. A thorough study of financial statements allows us to draw conclusions about the effectiveness of placement and concentration of capital in a certain area of economic relations on contractual terms, to assess the potential for growth of the return on its further use in economic circulation. It affects decision-making with the focus on achieving strategic goals. The article investigates the

issues of economic and legal essence of corporate rights. The interpretation of the concept of corporate law in the legislation of Ukraine is defined. The classification of corporate rights on the object of reflection in accounting is provided. The classification will allow different people to equally understand the content of management information regarding corporate rights. Consider the features of the reflection of corporate rights in accounting. The article analyzes the role of financial statements as a source of information of economic activity of the enterprise. The main definitions of financial statements are analyzed. The study of the formation of information on corporate rights in the reporting of the enterprise. The analysis of the requirements of the shareholders and to the financial statements. The problem of meeting the information needs of shareholders is established, on the basis of which the composition of the necessary information and the possibility of its formation with the help of accounting is determined. The approach to the formation of information on the corporate rights of shareholders in the financial statements of the enterprise

Key words: accounting, corporate rights, accounting of corporate rights, enterprise, financial reporting, financial information, improvement of financial reporting.

Formulas: 0; fig.: 1, tabl.: 1, bibl.: 5

Постанова проблеми. Для нормального функціонування будь-якої ланки управління необхідно, щоб учасники могли оперативно та обґрунтовано приймати управлінські рішення, правильність та своєчасність яких ґрунтується на використанні інформації, що детально характеризує стан діяльності підприємства. В ефективна діяльність корпоративних утворень залежить від двох процесів – корпоративного управління, що направлене на захист корпоративних прав учасників товариства і бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження питання бухгалтерського обліку здійснили такі вчені як Ф. Ф. Бутинець, А. Василенко, Г. Кім, А. М. Кузьмінський, М. Б. Кулинич, В. С. Лень, О. В. Лишиленко, І. Д. Лазаришина, В. С. Рудницький, В. В. Сопко та інші.

Питанням організації та удосконалення системи складання та подання фінансової звітності підприємства присвячували свої дослідження такі провідні науковці, як: Г. П. Голубнича, Ф. Ф. Бутинець, С. П. Івахненко, О. Р. Кіляр, В. С. Лень, В. М. Костюченко, С. О. Левицька, Н. М. Ткаченко, Ю. А. Верига, Б. І. Валуєв. Але питання організації складання та подання фінансової звітності щодо корпоративних прав потребують більш глибокого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення законодавчого регулювання, щодо сутності корпоративних прав та поняття фінансової звітності, а також розробка зведеної

класифікації корпоративних прав та відображення інформації щодо корпоративних прав у фінансової звітності підприємства. Це дозволить різним користувачам однаково розуміти зміст господарських операцій, а також підвищить відповідальність суб'єктів господарювання при підготовці звітної інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття корпоративного права визначає частина перша статті 167 Господарського кодексу України [1], а саме: «Корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.»

Трактування поняття корпоративних прав знайшло своє відображення у Податковому кодексі України [2], де передбачається, що корпоративні права – права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Відповідно до ст. 2 п. 8 Закону України «Про акціонерні товариства» розглядаються корпоративні права як сукупність майнових і немайнових прав акціонера (власника акцій товариства), які впливають із права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів і активів акціонерного товариства у випадку його ліквідації відповідно до закону, а також інші права й повноваження, передбачені законом чи статутними документами [3].

Цивільний кодекс України застосовує не поняття «корпоративне право», а такі поняття як: «право участі у Товаристві», «частка в статутному капіталі» і не існує єдиної статті, яка розкривала б зміст «корпоративного права» як це передбачено у Господарському кодексі України.

Отже, слід зазначити, що поняття корпоративного права в бухгалтерському обліку було відсутнє і зустрічалося лише в юридичній літературі. Нормативні визначення корпоративних прав містяться у Законі «Про акціонерні товариства», Господарському кодексі України і Податковому кодексі України.

Корпоративні права характеризуються з різноманітних точок зору і охоплюють широкий спектр господарської діяльності підприємства з метою інформування учасників та управління акціонерним товариством. Щодо немайнових корпоративних прав, то вони спрямовані на належну організацію і функціонування органів товариства. Також, доцільно відмітити, що в бухгалтерському обліку знайдуть відображення лише майнові корпоративні права виражені у формі акцій, дивідендів та часток учасників у зареєстрованому акціонерному капіталі акціонерного товариства, а немайнові права стосуються безпосередньої участі в управлінні суб'єктом господарювання.

Разом з тим, в сучасних умовах господарювання наявність класифікаційних ознак щодо видів корпоративних прав з метою подальшого відображення на рахунках бухгалтерського обліку тісно пов'язана з виконанням

системою бухгалтерського обліку своїх функцій.

Для прийняття управлінських рішень, а також для відображення господарських операцій корпоративні права за об'єктом відображення в бухгалтерському обліку необхідно класифікувати за наступним напрямом : право на дивіденди; право на придбання та викуп акцій; право на частку при розподілі коштів товариства при його ліквідації; право на виплату вартості майна при виході учасника).

Надана класифікація корпоративних прав призведе до правильної та достовірної методики їх облікового відображення, зокрема аналітичних розрізів бухгалтерського обліку корпоративних прав учасників акціонерного товариства.

Чинним законодавством чітко регламентовано, що корпоративні права включаються до рахунку 14 «Довгострокові фінансові інвестиції».

Для внутрішнього користування суб'єктів господарювання необхідно вдосконалити аналітичний облік до цього рахунку. Отже, в облікову практику підприємств рекомендовано ввести аналітичний рахунок 144 «Корпоративні права». На цьому аналітичному рахунку буде відображатися по дебету виникнення корпоративних прав, а по кредиту їх припинення. Аналітичний облік ведеться за видами корпоративних прав: 144.1 «Право на дивіденди»; 144.2 «Право на придбання та викуп акцій»; 144.3 «Право на частку при розподілі коштів товариства при його ліквідації»; 144.4 «Право на виплату вартості майна при виході учасника».

Разом з тим, необхідно розглянути порядок відображення корпоративних прав у вигляді акцій, облигацій та дивідендів в облікових регістрах та фінансовій звітності. Оскільки фінансова звітність повинна містити інформацію про форми вираження корпоративних відносин та прав.

Поняття фінансової звітності підприємства розглядається у Законі України «Про бухгалтерський облік та

фінансову звітність в Україні» та Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», згідно з яким фінансова звітність – це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період [4].

Згідно МСБО 1 фінансова звітність – це така звітність, яка має на меті задовольнити потреби користувачів, які не можуть вимагати від суб'єкта господарювання скласти звітність згідно з їхніми інформаційними потребами [5].

Порядок внесення даних до облікових регістрів та фінансової звітності залежить від форми ведення бухгалтерського обліку, яка застосовується на підприємстві. Розглянемо детальніше, де відображаються корпоративні права (рис.1).

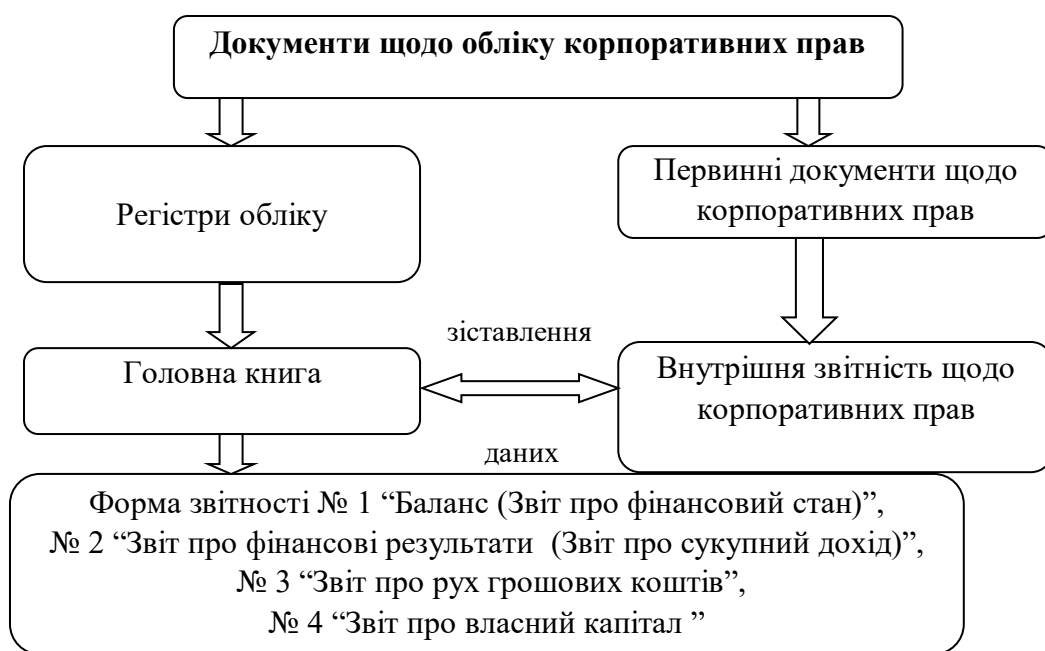

Рис. 1. Порядок відображення корпоративних прав при журнальній формі обліку

Джерело: складено автором

Виявлено, що інформація щодо корпоративних прав учасників суб'єкта господарювання за звітний період відображається у Журналах обліку № 1, 2, 3 та 4, Головній книзі, оборотно-сальдовій відомості й на кінцевому етапі у звітності, зокрема у формах № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупні доходи)», № 3 «Звіт про рух грошових коштів» і № 4 «Звіт про власний капітал», порядок складання яких встановлюється відповідними нормативними документами. Оскільки що ПАТ складають звітність згідно МСФЗ зміни відбуваються не в самих формах, а в додатках, тому

необхідно користуватися поняттям умовні активи згідно МСФЗ 37.

У фінансовій звітності корпоративні права відображають у формі акцій, дивідендів та інших, зокрема у формах 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупні доходи)», 3 «Звіт про рух грошових коштів», 4 «Звіт про власний капітал». Пропонуємо внести зміни у форму 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» до розділу 1 виділивши додаткової статті до цієї форми під назвою «Корпоративні активи» які будуть відображатися на рахунку 144 (табл. 1).

Таблиця 1

**Пропозиція щодо внесення змін до форми 1 Баланс
(Звіт про фінансовий стан)**

Актив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи	1000		
первісна вартість	1001		
накопичена амортизація	1002		
Незавершені капітальні інвестиції	1005	12	10
Основні засоби	1010	12082	9971
первісна вартість	1011	36746	36753
знос	1012	24664	26782
Інвестиційна нерухомість	1015	888	834
Довгострокові біологічні активи	1020		
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030		
<i>Корпоративні активи</i>	<i>1031</i>	2109	2109
інші фінансові інвестиції	1035		
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040		
Відстрочені податкові активи	1045		
Інші необоротні активи	1090		
Усього за розділом I	1095	15091	12924

Вважаємо, що дана пропозиція забезпечить прозорість інформації, що дозволить оперативно прийняти ефективне управлінське рішення у майбутньому. Крім того наближають його норми у сфері ведення обліку до вимог міжнародних стандартів (зокрема в контексті подання звітності) й певним чином спрощують роботу бухгалтерської служби акціонерного товариства.

Висновки. Учасники корпоративних відносин зацікавлені в прозорості інформації, сформованої за єдиними принципами. На основі звітності, підготовленої за єдиними нормами, інвестори визначатимуть надійність і прибутковість компанії, вишукувати альтернативні варіанти вкладання фінансових ресурсів незалежно від галузевої належності і характеру діяльності.

За результатами дослідження встановлено, що інтеграційні процеси в

економіці супроводжуються формуванням корпоративних структур, ускладненням їх управління, що впливає на внутрішньо-корпоративну систему бухгалтерського обліку. Зокрема, виявлено відсутність відображення корпоративних прав у звітності суб'єкта господарювання, що унеможлиблює прийняття ефективних управлінських рішень, тому необхідно Звіт про фінансовий стан внести додаткову статтю щодо інформації корпоративних прав учасників суб'єкта господарювання, що підвищить прозорість інформації у звітності.

Література:

1. Господарський кодекс України : редакція від 07.02.2019, підстава - 2473-VIII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. одатковий кодекс України : редакція від 01.07.2019, підстава - 2628-VIII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

3. Про акціонерні товариства : Закон України від 18.01.2013 № 514-VI. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/>

4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 № 73. URL : <https://zakon.help/law/73/>.

5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» від 01.01.2012. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_013.

References:

1. The Commercial Code of Ukraine: the wording of 07.02.2019, the basis - 2473-VIII. Available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

2. Tax Code of Ukraine: the wording of 01.07.2019, basis - 2628-VIII. Available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013). The Law of Ukraine “About joint-stock companies”. Available at : <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. National Accounting Standard (Standard) 1 "General Requirements for Financial Statements" dated February 7, 2013, №73. Available at : <https://zakon.help/law/73/>.

5. International Accounting Standard 1 "Presentation of Financial Statements" dated 01.01.2012. Available at : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_013.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2019 р.

Розділ 5. Економіка та управління державою і суб'єктами господарювання

УДК 330.341.12:330.34(477)

ДЕКОМПОНУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ В АСПЕКТАХ ЇЇ ОЦІНЮВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Зайченко В.В.

*к.н.держ.упр., доцент, декан факультету економіки та менеджменту Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, просп. Університетський, 8, 25000, Україна
тел.: (0522)-55-93-13, e-mail.: maksimyuks@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3648-2258, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-57-66>*

DECOMPOSITION OF TECHNOLOGICAL COMPETITIVENESS OF ECONOMICS IN ASPECTS OF ITS EVALUATION AND PROVISION

Zaychenko V.

*candidate of science in public administration, associate professor, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Central Ukrainian National Technical University, Kropivnitsky, av. Universitetsky, 8, 25000, Ukraine
tel.: (0522)-55-93-13, e-mail.: maksimyuks@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3648-2258, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-57-66>*

Анотація. На конкурентний розвиток національної економіки впливають такі чинники, як створення передумов для технологічної модернізації та інноваційного зростання. Підвищення технологічної конкурентоспроможності країни з перехідною економікою пов'язується з технологічними удосконаленнями національної економіки та створенням нових механізмів інноваційного розвитку, які відповідатимуть реальному стану ринкової економіки, при вдосконаленні та адаптації існуючих, сформованих адміністративною системою, механізмів. Метою статті є дослідження аспектів оцінювання та забезпечення технологічної конкурентоспроможності економіки. У статті наведено авторське трактування конкурентоспроможності сектору економіки, виду економічної діяльності, галузі. Проведено аналіз сутнісно-змістових характеристик конкурентоспроможності національного господарства. Наведено методики, які використовуються провідними фінансово-економічними організаціями для визначення конкурентоспроможності економік. Проаналізовано сутнісно-змістову і процесно-функціональну характеристику технологічної конкурентоспроможності та доведено що вона є складовим елементом загальної системи конкурентоспроможності економіки. Розглянуто «петлю» послідовності забезпечення технологічної конкурентоспроможності в багаторівневій системі національного господарства. Вказано доцільність врахування технологічних, інфраструктурних, ресурсних та середовищних компонентів при оцінюванні технологічної конкурентоспроможності економіки. Графічно зображено декомпонування технологічної конкурентоспроможності економіки в аспектах її оцінювання та забезпечення. Дослідження декомпонування технологічної конкурентоспроможності економіки має велике теоретичне і практичне значення. Воно дає можливість значно поглибити розуміння структури економіки, тенденцій її розвитку шляхом урахування змін співвідношення між технологічними укладами. Аналіз її оцінювання та забезпечення показує, що технологічна складова цієї структури є основою розвитку економіки. Технологічний розвиток є невід'ємною частиною сучасного розвитку країн світу. Держави, які не включаються до даного процесу, залишаючись в стороні від світових економічних процесів, ризикують зникнути як самостійні.

Ключові слова: технологічна конкурентоспроможність, галузь економіки, декомпонування, розвиток економіки, національне господарство.

Формул: 0, рис.: 1, табл.: 0, бібл.: 8

Annotation. The following factors influence the competitive development of the national economy, such as the creation of prerequisites for technological modernization and innovation growth. The enhancement of the technological competitiveness of a country in transition is associated with technological improvements in the national economy and the creation of new mechanisms for innovation development that are in line with the real state of a market economy, with the improvement and adaptation of the existing, formed by the administrative system, mechanisms. The purpose of

the article is to study the aspects of evaluation and ensuring the technological competitiveness of the economy. The author's interpretation of the competitiveness of the economic sector, type of economic activity, industry is presented in the article. The analysis of the essence-content characteristics of the competitiveness of the national economy is carried out. The methods used by leading financial and economic organizations to determine the competitiveness of economies are presented. The essence-content and process-functional characteristics of technological competitiveness are analyzed and it is proved that it is an integral part of the overall system of competitiveness of the economy. The "loop" of the sequence of ensuring technological competitiveness in the multilevel system of the national economy is considered. The expediency of taking into account technological, infrastructural, resource and environmental components while assessing the technological competitiveness of the economy is indicated. Graphically, the decomposition of the technological competitiveness of the economy in terms of its assessment and provision is depicted graphically. The study of the decomposition of the technological competitiveness of the economy has a great theoretical and practical significance. It makes it possible to significantly deepen the understanding of the structure of the economy, trends in its development by taking into account the changes in the correlation between technological structures. The analysis of its evaluation and provision shows that the technological component of this structure is the basis of economic development. Technological development is an integral part of the modern development of the countries of the world. States that are not included in this process, while remaining away from global economic processes, risk missing as separate ones.

Key words: *Technological competitiveness, branch of economy, decomposition, economic development, national economy.*

Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 0, bibl.: 8

Постановка проблеми. У аналітичній доповіді з щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України зазначається: «... лише створення якісних технологічних конкурентних переваг України в сучасному світі дозволяє вести мову про зростання продуктивності і ефективності економіки, розширення і покращення місця держави у міжнародних ланцюгах доданої вартості» [1].

Вказане об'єктивно доводить як актуальність, так і важливість і об'єктивну безальтернативність дієвої державної політики підтримки і стимулювання інноваційно-технологічної діяльності, створення і впровадження передових технологій, надсучасних виробництв, результатів науково-дослідної та інтелектуальної творчої діяльності в разі орієнтації регулюючого впливу на забезпечення стабільної конкурентоспроможності національного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню конкурентоспроможності кожного виду економічної діяльності як вагомого чинника зміцнення національної економіки присвятили свої праці такі науковці як О. Власюк Т. Васильців та Р. Лупак. Оцінювання і рейтингування економік за рівнем конкурентоспроможності національного

господарства виконують такі установи як Всесвітній економічний форум, Індекс Світового банку Doing Business. Про технологічну конкурентоспроможність як складовий елемент загальної системи конкурентоспроможності економіки йдеться у працях Л. Лісовської, І. Козловського та Ю. Полунєєва. Проте питання декомпонування технологічної конкурентоспроможності економіки в аспектах її оцінювання та забезпечення залишається недостатньо розкритим.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження декомпонування технологічної конкурентоспроможності економіки в аспектах її оцінювання та забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття конкурентоспроможності національного господарства, тим більше – технологічної, є складним, комплексним і багаторівневим. В значній мірі це узагальнююча характеристика здатності всієї системи національної економіки протидіяти і перемагати в конкурентній боротьбі з іншими економіками, причому як в конкретний момент часу, так і в динамічній перспективі.

Відтак, стверджувати про здатність забезпечити конкурентоспроможність національного господарства без відповідних змін, зрушень і досягнень на

таких рівнях, як конкурентоспроможність продукції, конкурентоспроможність виробництва, конкурентоспроможність підприємства, конкурентоспроможність виду економічної діяльності, галузі чи сектора економіки, конкурентоспроможність регіональної економіки та економічної системи держави в цілому, не доводиться. З іншої сторони, сутнісні характеристики кожного з цих понять, їх структурні складові, особливості та технологічні аспекти мають і враховуватися, і визначатися в процесі формування змісту поняття технологічної конкурентоспроможності економіки.

Поняття галузевої конкурентоспроможності доцільно розглядати як:

- ефективно функціонуючу галузь (сектор економіки), де збільшуються обсяги виробництва і збуту продукції (послуг), переважна більшість суб'єктів господарювання – прибуткові, високою є зайнятість, нарощуються обсяги інвестування, галузь робить суттєвий внесок у ВВП та податкові поступлення до бюджетів всіх рівнів і т. ін.;

- галузь, що забезпечує виробництво і пропозицію на внутрішньому та зовнішньому ринках необмежений асортимент якісної продукції (послуг);

- галузь із високим внеском у загальний соціально-економічний поступ (ВВП, податки, зайнятість, оплата праці, задоволення потреб населення, вплив на місцевий розвиток, створення нових виробництв, покращення соціальної і бізнес-інфраструктури, тощо);

- галузь, яка акумулює та ефективно використовує ресурсне забезпечення (інвестиції, фінансові ресурси, трудовий капітал, матеріально-технічну та техніко-технологічну базу, нематеріальні активи, інформаційно-комунікаційні ресурси і т. ін.);

- галузь, що найбільш прогресивна, де висока інноваційна активність, створюються та використовуються об'єкти інтелектуальної власності, впроваджуються сучасні передові досягнення науки і техніки, розвинуті

інформаційно-комунікаційні технології, робиться вагомий внесок у розвиток освіти і науки, розбудову інфраструктури інноваційно-технологічної діяльності.

Саме поєднання всіх зазначених аспектів дає підстави говорити про повноцінне трактування конкурентоспроможності сектору економіки, виду економічної діяльності, галузі. При цьому чинник технологічності конкурентоспроможності провідний і чинить достатньо потужний внесок і в ефективність, і в становлення виробничої бази, і в соціально-економічний розвиток, і у формування та ефективне використання матеріальних і нематеріальних ресурсів та активів, які акумульовані суб'єктами господарювання в рамках галузі, секторі економіки і т. д.

Технологічна, як і загальна конкурентоспроможність кожного виду економічної діяльності, має свій вагомий вклад у зміцнення конкурентоспроможності національної економіки. Підтвердження цього знаходимо в результатах сучасних наукових досліджень з проблем державної політики у сфері формування системи конкурентоспроможності економіки та її секторів.

До прикладу, у праці: «Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації» колектив авторів – представників Національного інституту стратегічних досліджень – зазначає, що глобалізація та новий рівень конкуренції між державами все більше актуалізує важливість чинника технологічної конкурентоспроможності, а в підсумку – економічної безпеки кожної країни, яка прагне бути економічно суверенною [2].

Хоча, потрібно зауважити, що в цьому дослідженні конкурентоспроможність національної економіки в більшій мірі розглядається з позиції зовнішньоекономічної безпеки як її спроможність забезпечувати масштабний і ефективний зовнішньоторговельний обмін і гарантувати власну зовнішньоторговельну безпеку. В певній

мірі це закономірно, оскільки «полем» конкурентної боротьби, власне, й виступає світовий ринок, на якому й відбувається конкуренція, а інноваційно-технологічний розвиток дозволяє ефективніше здійснювати виробництво і забезпечувати пропозицію якісних і конкурентоспроможних вітчизняних товарів та послуг.

З іншого боку, конкуренція ведеться й на внутрішньому ринку, не лише в економічній (чи суто торговельній), але й соціальній та інших сферах, інструментом конкуренції є не тільки товари (послуги), а кінцевою метою – грошові засоби у вигляді доходу і прибутку. Сучасна світова конкуренція – це ще й боротьба за високу якість життя населення, безпеку внутрішнього ринку, право вважатися світовим чи регіональним лідером у соціальному, економічному, політичному, гуманітарному, культурному та інших царинах розвитку. Це дає підстави до трактування зовнішньоторговельного напрямку лише однією з складових конкурентоспроможності національної економіки.

Разом із тим, науковці розглядають конкурентоспроможність економіки крізь призму так званого функціонально-структурного аспекту у вигляді поєднання функціональних і структурних характеристик системи національного господарства. У відповідності до цього стан конкурентоспроможності є не стільки здатністю переваги в конкурентній боротьбі, як якістю державної політики у сфері функціональних і структурних змін та зрушень. Фактично, науковці ведуть мову про передумови конкурентоспроможності національної економіки, що в цілому вірно, адже говорити про потенціал конкурентоспроможності без передумов для цього не доводиться. Звернімо увагу, що до функціональних сфер О. Власюк Т. Васильців та Р. Лупак відносять макроекономіку, виробничий сектор, фінанси, інвестиції та інновації, інформаційні технології, зовнішньоекономічну діяльність,

інтелектуально-кадровий потенціал, а до структурних – зміни у сферах підприємництва, легалізації, імпортозаміщення, інноваційно-технологічної конкурентоспроможності, фінансово-ресурсного забезпечення [2].

Про сутнісно-змістові характеристики конкурентоспроможності національного господарства можна судити й у підсумку аналізування структури методичних рекомендацій, які застосовуються провідними міжнародними фінансово-економічними організаціями в таких цілях. До прикладу, Індекс глобальної конкурентоспроможності, що розраховуються Всесвітнім економічним форумом, оперує 114 показниками, які об'єднані у 12 груп: інституції, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я і базова освіта, вища освіта та професійна підготовка, якість функціонування внутрішнього ринку, стан розвитку фінансового сектора, технологічна готовність, обсяги внутрішнього ринку, стан розвитку підприємництва, інноваційна активність [3].

У певній мірі функції оцінювання і рейтингування економік за рівнем конкурентоспроможності національного господарства виконує й Індекс Світового банку Doing Business [4]. При розрахунку індексу оперують 120 індикаторами, об'єднаними в 11 груп параметрів: започаткування власної справи, отримання дозволу на будівництво, підключення до електромереж, реєстрація майна, доступність кредитів, захист інвесторів, сплата податків, міжнародна торгівля, примусовість виконання контрактів, можливості з вирішення проблем неплатоспроможності та якість регулювання ринку праці.

Методики, які використовуються провідними фінансово-економічними організаціями, та результати розрахунків і складання відповідних рейтингів мають неабияку роль в розумінні сутності та спостереження за станом конкурентоспроможності національних економік. Але, надто обширний склад

індикаторів роблять висновки дещо заплутаними і необґрунтованими. Низка показників характеризуються високим рівнем колінеарності, не враховуються внесок того, чи іншого параметра у стан конкурентоспроможності, багато критеріїв не мають безпосереднього відношення до економіки. Відтак, отримувані індекси в більшій мірі свідчать про стан соціально-економічного розвитку країни, а ніж рівень конкурентоспроможності її економіки.

Важливими є й результати досліджень, де питання конкурентоспроможності національної економіки аналізуються в їх зв'язку з політикою інноваційно-технологічного розвитку. Так, О. Собкевич, досліджуючи питання реалізації промислово-інноваційної політики на стан економічної безпеки держави, зазначає: «... питання структурно-технологічної модернізації та повноцінного використання наявного інноваційного і науково-технологічного потенціалу є ключовими в контексті гарантування не лише конкурентоспроможності, але й економічної безпеки держави» [5].

Отже, поняття конкурентоспроможності національного господарства це характеристика місця економіки в системі міжнародного поділу праці, інвестиційної привабливості, інклюзивності економічного зростання, стану розвитку і реалізації експортного потенціалу, здатності забезпечити продукування національного продукту належної якості і високого рівня попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Очевидно, що технологічна конкурентоспроможність є складовим елементом загальної системи конкурентоспроможності економіки. Її сутність дещо конкретизованіша, хоча ще не набула надто активного поширення в економічній літературі. Так, на думку Л. Лісовської, технологічна конкурентоспроможність є відображенням ефективності державної політики нагромадження і використання інтелектуального капіталу, що забезпечує зростання продуктивності праці,

інноваційності та екологічності виробничо-технологічних і бізнес-процесів, підвищення рівня доданої вартості у наукоємних секторах економіки. Науковець визначає такі параметри технологічної конкурентоспроможності економіки: 1) організація та економіка наукових досліджень, 2) якість системи освіти та інтелектуального капіталу, 3) впровадження інновацій та високих технологій, розвиток і доступність інформаційної інфраструктури [6].

Хоча, такий підхід дозволяє в більшій мірі зрозуміти передумови, умови та середовище технологічної конкурентоспроможності економіки, об'єктивно має право на існування, але й подальше уточнення. До прикладу, у дослідженні І. Козловського технологічна конкурентоспроможність трактується як здатність і готовність країни до впровадження сучасних технологій для підвищення продуктивності в базових галузях, використання інформації і інформаційно-комунікаційних технологій в суспільному розвитку [7]. Науковець також додає такі важливі аспекти: технологічна конкурентоспроможність посилює потенціал реагування економіки на виклики глобальної конкуренції, забезпечує покращення виробничої і організаційно-господарської діяльності вітчизняних виробників, для її упровадження необхідні знання і високі технології, накопичення і ефективного використання інноваційного потенціалу не заради наслідування, а в цілях використання внутрішніх інноваційно-виробничих можливостей.

Багато уваги аспектам технологічної модернізації приділяє у власних дослідженнях Ю. Полунєєв, зазначаючи, що конкурентоспроможність є характеристикою здатності національного господарства створити такі внутрішні та зовнішні умови, які дозволяють здійснювати виробництво якісних і затребуваних на внутрішньому і міжнародних ринках товарів (послуг), використовувати відповідні результати для

зростання доходів і якості життя населення [8].

Ключовим чинником і умовами відповідних зрушень, на думку науковця, слугують інновації з ухилом в сторону технологічних нововведень. Додамо, що аналогічним сутнісно-змістовим характером наділені більшість вітчизняних і зарубіжних досліджень в аналізованій сфері.

Відтак, ведемо мову про сутнісно-змістовий і процесно-функціональний блоки поняття і характеристик конкурентоспроможності, в структурі яких визначальне місце і роль відводиться технологічному аспекту. На думку автора, під технологічною конкурентоспроможністю національного господарства потрібно вважати її провідну складову, яка характеризує сучасність і прогресивність, рівень поширення використовуваних технологій, якість системи їх продукування, залучення та впровадження, ресурсне забезпечення і ефективність використання.

Якщо конкурентоспроможність національної економіки є складною багаторівневою системою, що визначається знизу – вгору (конкурентоспроможність: продукції (послуг) → підприємства → виду економічної діяльності, галузі, сектора → національного господарства), то аналогічні процеси характерні й для її технологічної складової. Разом із тим, базування на такій стратегії дає імпульси згори – донизу відносно питань стратегування розвитку галузей і секторів економіки, модернізації виробництва і техніко-технологічної бази, удосконалення продукції, створення її нових взірців у руслі якнайглибшої і всеосяжної інноваційно-технологічної модернізації.

Зазначене слід розглядати як т. зв. «петлю» послідовності забезпечення технологічної конкурентоспроможності в багаторівневій системі національного господарства.

Розвиваючи ці та інші положення технологічної конкурентоспроможності економіки, доходимо до висновку про

врахування при її оцінюванні таких аспектів, як технологічна (показує наявність і міру впровадження сучасних передових технологій), інноваційна (стан, масштаби і ефективність інноваційної діяльності), інтелектуальна (обсяги і якість процесів створення та використання об'єктів інтелектуальної власності), інфраструктурна (рівень розвитку і дієздатність інноваційно-технологічної інфраструктури), ресурсна (достатність, якість і доступність ресурсного забезпечення технологічної модернізації) та середовищна (сприятливість середовища для планових інноваційно-технологічних змін і зрушень) компоненти (рис. 1.).

Цим аспектам оцінювання (т. зв. методичного бачення сутнісно-змістової структури) технологічної конкурентоспроможності відповідають власні аспекти забезпечення, іншими словами – об'єкти впливу в рамках державної політики управління процесами інноваційно-технологічного розвитку та посилення технологічної конкурентоспроможності економіки.

Не менш важливим теоретико-методичним підґрунтям в контексті державного регулювання є те, що на відміну від загальних аспектів конкурентоспроможності, технологічна конкурентоспроможність об'єктивно не статичне, а динамічне поняття. Ба більше, стверджувати про готовність забезпечити прийнятний рівень технологічної конкурентоспроможності у стратегічній перспективі можливо лише за умови якісної і ефективної інноваційно-технологічної політики, що була впроваджена у попередніх часових періодах.

Відповідно, політика технологічної конкурентоспроможності економіки об'єктивно має стратегічний характер і реалізується передовсім не за принципами наслідування, а за принципами випередження. Виникає питання: чи може така політика бути прерогативою «слабших» економік (з огляду на потребу в потужному інвестиційно-ресурсному

забезпеченні, якісному кадровому потенціалі, сформованій інноваційно-технологічній інфраструктурі, функціонуванні ринків інновацій та

інтелектуальної власності, дієвій судовій системі та наявності органів контролю і захисту прав на інновації і технології)?

ТЕХНОЛОГІЧНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЕКОНОМІКИ	
<u>Аспекти оцінювання</u>	<u>Аспекти забезпечення</u>
▪ Технологічна компонента ➤ загальний рівень сучасності технологій, технологічний уклад економіки; ➤ якість технологій у базових галузях, реальному секторі економіки; ➤ наявність проривних технологій ▪ Інноваційна компонента ➤ стан та динаміка інноваційної активності; ➤ структурні характеристики інноваційної діяльності; ➤ рівень впровадження інновацій ▪ Інтелектуальна компонента ➤ винахідницька активність населення; ➤ обсяги створення і рівень використання в економіці об'єктів інтелектуальної власності ▪ Інфраструктурна компонента ➤ чисельність діючих об'єктів інфраструктури підтримки інноваційно-технологічної діяльності та їх інституційні можливості; ➤ наявність об'єктів (інституцій) налагодження міжгалузевої та міжсекторальної співпраці в рамках інноваційно-технологічної діяльності ▪ Ресурсна компонента ➤ стан та ефективність використання інтелектуального потенціалу; ➤ доступність венчурного інвестування; ➤ стан розвитку і співпраці з сектором інформаційних технологій ▪ Середовищна компонента ➤ характеристики ринку інтелектуальної власності, інновацій та високих технологій; ➤ якість середовища економічної мотивації інноваційно-технологічної діяльності; ➤ якість правової системи захисту результатів інноваційно-технологічної діяльності	▪ Технологічний розвиток ➤ впровадження стратегій і програм технологічного розвитку економіки; ➤ стимулювання технологічної модернізації в реальному секторі; ➤ фінансово-інвестиційна підтримка галузей з високим потенціалом розвитку ▪ Інноваційна активність і ефективність ➤ інтеграція наукового та освітнього секторів до розробки інновацій; ➤ економічне стимулювання створення і комерціалізації інновацій у базових видах економічної діяльності ▪ Інтелектуальний потенціал ➤ перетворення креативних ідей у інтелектуальні бізнес-продукти; ➤ формування банків і баз даних з об'єктами інтелектуальної власності ▪ Інфраструктурна підтримка ➤ планування та системна підтримка створення і нарощування обсягів діяльності інституційних елементів інфраструктури інноваційно-технологічної діяльності; ➤ нарощування попиту на послуги інфраструктурних організацій підтримки інноваційно-технологічної діяльності ▪ Ресурсне забезпечення ➤ підготовка якісного кадрового забезпечення; ➤ покращення інвестиційної привабливості та розвиток міжгалузевої співпраці в інноваційній сфері; ▪ Чинник середовища ➤ становлення елементів та формування прозорого конкурентного ринку інтелектуальних бізнес-продуктів; ➤ зорієнтованість всіх складових економічної політики на стимулюванні впровадження технологічних інновацій; ➤ удосконалення системи правового захисту інтелектуальних продуктів, упровадження інституту омбудсмена

Рис. 1. Декомпонування технологічної конкурентоспроможності економіки в аспектах її оцінювання та забезпечення

Відповідь на це питання: так. Але при цьому слід провести чіткий аудит наявного інноваційно-технологічного потенціалу, глибокий аналіз внутрішнього і зовнішнього економічного середовища та

ідентифікувати галузево-функціональні пріоритети забезпечення технологічної конкурентоспроможності держави, економіко-політичний потенціал їх реалізації.

Важливо також чітко розуміти системні характеристики технологічної конкурентоспроможності економіки на поточному етапі соціально-економічного поступу держави, вивчення теоретико-методичних засад яких є предметом наступного підрозділу дослідження.

Висновки. Технологічна конкурентоспроможність є провідною складовою конкурентоспроможності національного господарства, яка характеризує сучасність і прогресивність використовуваних технологій, міру їх поширення в економіці та суспільстві, якість системи продукування, залучення та впровадження, наявність і доступність ресурсного забезпечення (передусім інвестиційно-фінансового, інтелектуально-кадрового, техніко-технологічного, освітнього, науково-дослідного та інформаційного), ефективність використання результатів інноваційно-технологічної діяльності.

Результати політики забезпечення технологічної конкурентоспроможності економіки проявляються та можуть бути оціненими на макроекономічному рівні. Проте, потребують необхідних інноваційно-технологічних змін і зрушень у всіх ланках управління конкурентоспроможністю, зокрема базисних – продукту, підприємства, галузі, території та економіки загалом.

Методологічно, внутрішні аспекти технологічної конкурентоспроможності економіки передбачають виокремлення технологічної, інноваційної та інфраструктурної компонент (аспект складу) та інфраструктурної, ресурсної і середовищної компонент (аспект забезпечення).

Література:

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». Київ : НІСД, 2016. 688 с.
2. Власюк О. С. Безпека та конкурентоспроможність економіки в умовах глобалізації : монографія. Київ : НІСД, 2017. 384 с.
3. The Global Competitiveness Report 2018 URL: The Global Competitiveness Report 2016-2017.

4. Doing business URL : <http://russian.doingbusiness.org/>.

5. Собкевич О. В. Перспективи реалізації інноваційної політики у промисловості України: вплив на економічну безпеку держави : монографія. Київ : ТОВ «ДКС Центр», 2015. 336 с.

6. Лісовська Л. С., Лушчак Н. С. Аналіз шляхів підвищення технологічної конкурентоспроможності України. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2010. № 683. С. 364–370.

7. Козловський І. В. Технологічна конкурентоспроможність і її значення для економіки України. *Ефективна економіка*. URL : http://scholar.google.com.ua/scholar_url?url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbuv.gov.ua.

8. Полунєєв Ю. В. Технологія економічного прориву: конкурентоспроможність країни та визначення стратегічних орієнтирів. *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 2. С. 29-41.

Reference:

1. Analitichna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezidenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2016 rotsi». (2016), NISD, Kyiv, Ukraine.
2. Vlasjuk, O. S. (2017) *Bezpeka ta konkurentospromozhnist ekonomiky v umovakh hlobalizatsii*. [Safety and competitiveness of the economy in the conditions of globalization], NISD, Kyiv, Ukraine.
3. The Global Competitiveness Report (2018). Available at : The Global Competitiveness Report 2016-2017.
4. Doing business (2018). Available at: <http://russian.doingbusiness.org/>.
5. Sobkevych, O. V. (2015) *Perspektyvy realizatsii innovatsiinoi polityky u promyslovosti Ukrainy: vplyv na ekonomichnu bezpeku derzhavy* [Prospects for the implementation of innovation policy in the Ukrainian industry: the impact on the country's economic security], TOV «DKS Tsentr», Kyiv, Ukraine.
6. Lisovska, L. S. Lushchak, N. S. (2010) “Analiz shliakhiv pidvyshchennia tekhnolohichnoi konkurentospromozhnosti Ukrainy”. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika"*. № 683. 364–370 p.
7. Kozlovskyi, I. V. “Tekhnolohichna konkurentospromozhnist i yii znachennia dlia ekonomiky Ukrainy”. *Efektivna ekonomika*. Available at: http://scholar.google.com.ua/scholar_url?url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbuv.gov.ua.
8. Polunicev, Yu. V. (2008) “Tekhnolohiia ekonomichnoho proryvu: konkurentospromozhnist krainy ta vyznachennia stratehichnykh oriientyrv”. *Demografiia ta sotsialna ekonomika*. № 2. 29-41 p.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2019 р.

УДК 351:336.1.07

ДЕРЖАВНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ІДЕНТИФІКАЦІЇ РИЗИКІВ, ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Коваль Я.С.

к.н.держ.упр., доцент кафедри управління фінансово-економічної безпеки, Університет «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: yanaks@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-6578-2996, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-65-74>

STATE RISK IDENTIFICATION TOOL AS A ELEMENT OF PREVENTION OF NEGATIVE INFLUENCE ON THE ECONOMIC STATUS OF THE BANKING SYSTEM

Koval Y.

candidate of sciences in public administration, associate professor of thd of management of financial and economic
security, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine,
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: yanaks@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-6578-2996, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-65-74>

Анотація. Важливість аналізу кризи банківської системи витікає не лише з особливостей функціонування банківської системи, а й з її значимості як для економіки та фінансової системи держави загалом, так і безпосередньо для кожного її суб'єкта. Тому гостро стоїть питання, по-перше, якісної діагностики банківської системи, передбачення ймовірних криз та мінімізації їх негативних наслідків для кожного суб'єкта економічних відносин, для гарантування економічної безпеки країни, по-друге, визначення ролі державних органів в цьому процесі, зважаючи на значний рівень державного регулювання банківської системи. Неможливо передбачити або спрогнозувати кризу банківської системи, визначити необхідний інструментарій і розробити будь-яку антикризову програму без якісного детального дослідження природи та сутності кризи, її характеристик, особливостей проявів та параметрів. Карта ризиків допомагає зменшити можливі втрати, пов'язані з реалізацією банківських ризиків. Комплексна система ризик-менеджменту потребує системності і послідовності, лише в цьому випадку вона дасть потрібний ефект. Робота цієї системи повинна базуватися на накопиченому досвіді і бути надзвичайно гнучкою, система повинна реагувати на всі зміни, що відбувається як всередині самого банку, так і за його межами. За допомогою карти ризиків банки матимуть змогу побачити ймовірність виникнення тих чи інших ризиків та звернути увагу на збитки які можуть настати в результаті ризиків притаманних діяльності банку, а отже, надасть змогу сформувати систему заходів, щодо мінімізації, уникнення або компенсації впливу ризиків на результати діяльності банку. Адже якісна система управління ризиками служить не тільки інтересами акціонерів і керівництва, а й забезпечить встановлення надійних і довгострокових відносин з клієнтами і сформує сприятливий імідж банку. Правильне управління ризиками має відігравати першорядну роль в діяльності банків, тому карта ризиків котра була розроблена нами для банку, допоможе оцінити і усвідомити фінансові ризики, а також дасть можливість керівництву банку побачити всю сукупність ризиків та ступінь небезпеки їх настання.

Ключові слова: державне управління, інструменти, банківська система, ризик-менеджмент, карта ризиків, ідентифікація ризиків, система управління ризиками.

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 4, бібл.: 11

Annotation. The importance of analyzing the crisis of the banking system stems not only from the features of the functioning of the banking system, but also from its importance both to the economy and the financial system of the state as a whole, and directly to each of its subjects. Therefore, there is an acute problem, firstly, of high-quality diagnostics of the banking system, prediction of possible crises and minimization of their negative consequences for each subject of economic relations, in order to guarantee the country's economic security, and secondly, the definition of the role of state bodies in this process, taking into account significant level of state regulation of the banking system. It is impossible to predict or predict the crisis of the banking system, identify the necessary tools and develop any anti-crisis program without a qualitative detailed study of the nature and essence of the crisis, its characteristics, features of manifestations and parameters. The risk map helps to reduce the potential losses associated with the implementation of bank risks. Integrated risk management system requires systematic and consistent, only in this case it will give the desired effect. The work of this system should be based on the experience gained and be extremely flexible, the system

must respond to all changes occurring both within and outside the bank itself. With the help of a risk map, banks will be able to see the probability of occurrence of certain risks and pay attention to losses that may result from the risks inherent in the bank, and thus will enable to form a system of measures to minimize, avoid or compensate for the impact of risks on the results of the bank. After all, a quality system of risk management serves not only the interests of shareholders and management, but also ensures the establishment of reliable and long-term relationships with customers and will form a favorable image of the bank. Proper risk management should play a pivotal role in the activities of banks, therefore, the risk map we have developed for the bank, will help to assess and understand the financial risks, and will enable the management of the bank to see the totality of risks and the degree of danger of their occurrence.

Key words: government, tools, banking system, risk management, risk map, risk identification, risk management system.

Formulas: 0; fig.: 1, tabl.: 4, bibl.: 11

Постановка проблеми. Важливість створення в банку якісно структурованої та незалежної системи управління ризиками у світлі ускладнення банківських продуктів, а тож сучасних кризових явищ у фінансовій сфері не потребує особливого обґрунтування. Відсутність ефективної системи управління ризиками може в кінцевому результаті привести банк до виникнення значних проблем. Окремих недооцінених банківський ризик перетворюється в ризик структурний та завдає збитки цілому банку. Однак необхідно зрозуміти, що повністю уникнути ризиків у банківській діяльності неможливо, а тому мета процесу управління ризиками в банку полягає не в повному їх уникненні, а в обмеженні та мінімізації їх впливу.

Реалії сьогодення спонукають постійно і глибше досліджувати проблему щодо запобігання легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом. Причому питання, що розглядається, хоча і має глобальний характер, проте є специфічним для кожної окремо взятої країни.

Можна стверджувати, що існуюча система протидії легалізації є недосконалою з позиції існування єдиного органу фінансового нагляду, який визначає законність операцій, що підпали під фінансовий моніторинг. Ми спробували окреслити основні напрямки підвищення та удосконалення фінансового моніторингу як механізму управління доходами отриманими злочинним шляхом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теорії і практики ризик-менеджменту та

фінансової безпеки українських банків зробили О.І. Барановський [3], В.Я. Вовк [4], С.О. Дмитров [5], Н. Я. Кравчук [12], Й.М. Петрович [13], С.К. Реверчук [14], Л.П. Шаповал [15] та інші. Однак окремі аспекти цієї проблеми з'ясовано не повністю, в тому числі, більш детального дослідження потребують питання підвищення ефективності ризик-менеджменту та фінансової безпеки банків в сучасних умовах.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розробка державного інструментарію ідентифікації ризиків для попередження їх негативного впливу на економічних стан банківської системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-яка фінансова установа, прагне зменшити можливі втрати, пов'язані з реалізацією банківських ризиків. Тому ефективне управління ризиками на рівні банку є необхідною складовою його успішної діяльності. Для зниження можливих втрат, пов'язаних з ризиками, банк повинен оцінити можливі збитки, вирішити, які види ризиків і в якому обсязі брати на себе. Для управління прийнятими ризиками банку необхідно розробити програму, основною метою якої є зниження можливих втрат.

Для правильності оцінки і мінімізації ризиків необхідно використовувати карту ризиків яку застосовують у своїй діяльності більшість закордонних банків. Зокрема, вітчизняні банки використовують карту ризиків, створену компанією «Pricewaterhouse Coopers», що одержала назву GARP (табл. 1).

Таблиця 1

Карта фінансових ризиків комерційного банку

Клас ризику	Вид ризику	Різновид ризику
Кредитний ризик	Прямий кредитний ризик	
	Розрахунковий ризик	
	Ризик кредитного еквівалента	
Ринковий ризик	Ризик кореляції	
	Фондовий ризик	ризик мінливості ціни на акції, ризик мінливості (волатильності), базисний ризик, ризик дивідендів
	Процентний ризик	ризик мінливості ціни на акції, ризик мінливості (волатильності), базисний ризик, ризик дивідендів процентного спреду, ризик передоплати
	Валютний ризик	ризик мінливості курсів валют, вольтинність курсів валют, ризик конвертації прибутку
	Товарний ризик	ризик цін на товари, ризик форвардної ціни, ризик волатильності цін на товари, базисний товарний ризик/ризик спаду
	Ризик кредитного спреду	
Ризик концентрації портфеля	Ризик інструмента	
	Ризик істотної операції	
Ризик ліквідності	Ризик сектора економіки	
	Ризик ліквідності фондирування	
Операційний ризик	Ризик ліквідності активів	
	Ризик транзакції	помилка при виконанні, складність продукту, помилка в обліку, помилка в розрахунках, ризик доставки товару, ризик документації/контрактний ризик
	Ризик операційного контролю	перевищення лімітів, несумлінні торговельні операції, шахрайство, відмивання грошей, ризик безпеки, ризик основного персоналу, ризик обробки операції
	Ризик систем	помилка програмування, помилка у визначенні ринкової ціни, кправлінська інформація, збій комп'ютерних систем, помилка телекомунікаційних систем
Ризик	Ризик конвертованості валют	
	Ризик зміни кредитного рейтингу	
	Ризик репутації	
	Податковий ризик	
	Юридичний ризик	
	Ризик непередбачених обставин	природні катаклізми, воєнні дії, криза/призупинення операцій на ринку
	Ризик законодавства	недотримання вимог у відношенні капіталу, зміни в законодавстві

Джерело: сформовано автором на основі [1]

Карта ризиків, розроблені комерційними банками, по-перше, будуть показувати специфіку конкурентної кредитної установи; по-друге, відображати цілісне уявлення про всю сукупність ризиків (однак в одну групу не повинні безпосередньо поєднуватися ризики різних рівнів розгляду); і, по-третє, виділяти такі характерні ознаки ризику, як джерело, об'єкт, що несе ризик і суб'єкт, що приймає ризик.

В загальному розумінні карта ризику – це графічний і текстовий опис обмеженого числа ризиків банку, розташованих у таблиці, по одній осі якої вказана сила впливу або значимість ризику, а за іншою – ймовірність або частота його виникнення.

По вертикальній осі відображається ймовірність втрат (від низької low до високої – high), по горизонтальній осі – значимість ризику або вплив (в грошових одиницях, від low до high).

Іншими словами, кожен виявлений ризик може бути визначений двома характеристиками і відображений на площині. І тоді величина ризику в абсолютному вираженні дорівнює добутку ймовірності та впливу.

У загальному випадку процес картографування ризиків – частина систематичної методології, яка охоплює всі сторони діяльності банку і дозволяє виділити, розташувати по пріоритетах і оцінити кількісно (розбити на кластери) ризики банку.

Карта ризиків дуже зручна, наприклад, для того, щоб показати топ-менеджерам ризики і ступінь їх небезпеки. Простота її побудови дозволяє відразу оцінити ризики, на яких варто загострити увагу [2].

Методи, які застосовують фахівці при складанні карти ризиків, включають інтерв'ю, формалізовані і неформалізовані опитування, огляди й дослідження галузі, аналіз документаційного комплексу банку, чисельні методи оцінки, тощо. Методології

побудови карти ризиків настільки ж різні, як різні ризики банків. За простою і інтуїтивно зрозумілою графічною формою криються складні процедури кількісної оцінки, що формують агреговані подання для ризик-менеджерів і керівництва банку.

Карти ризиків можуть створюватися по їх типам, зокрема, за кредитним, ринковим, операційним та іншим, потім на загальну карту вносяться найбільш критичні ризики, тощо. Карти формуються і в розрізі різних факторів (наприклад, внутрішніх або зовнішніх факторів ризику).

Фахівці виділяють також карти залишкових ризиків, тобто ті котрі залишилися після прийняття захисних заходів хоча, на наш погляд, це скоріше не карта залишкових ризиків, а процес роботи з ними з метою доведення до прийнятного рівня. На рис. 1 зображено приклад такої карти.

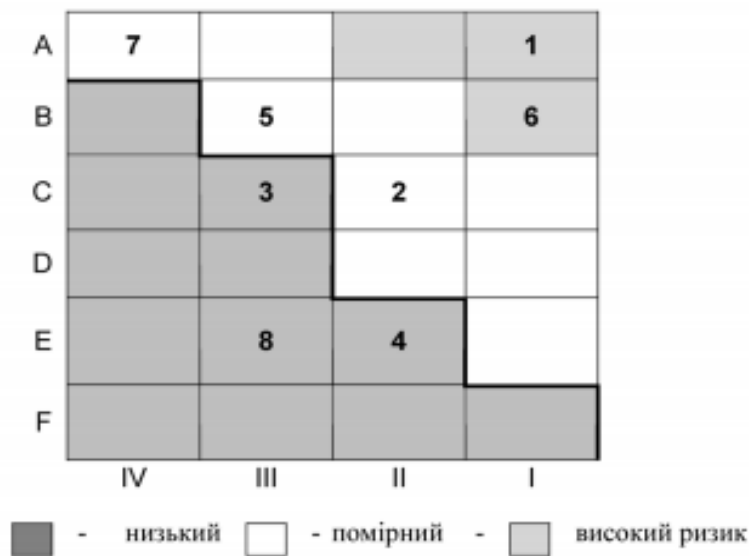

Рис. 1. Приклад карти ризиків

Джерело: сформовано автором на основі [3]

Насправді, в залежності від призначення, можна побудувати багато різних видів карт ризику або варіацій даної карти ризику. Ми ж далі будемо спиратися на наведений малюнок. На цій карті ризиків ймовірність або частота відображається по вертикальній осі, а сила впливу або значущість – по горизонтальній

осі. В цьому випадку вірогідність появи ризику збільшується знизу вверх при просуванні по вертикальній осі, а вплив ризику збільшується зліва направо по горизонтальній осі.

Арабські цифри на карті — це позначення ризиків, котрі були класифіковані за чотирма категоріями

значущості і шістьма категоріями імовірності, до того ж таким чином, щоб кожному поєднанню «імовірність-значущість» відповідав один вид ризику. Така класифікація, що розміщує кожен ризик в спеціальну окрему комірку, не є обов'язковою, проте спрощує процес встановлення пріоритетів, показуючи положення кожного ризику відносно інших [4].

Жирна ламана лінія — це так звана лінія толерантності, тобто межа, перевищивши

яку ризик може поставити під загрозу функціонування бізнесу. Саме тому ризики, що знаходяться вище лінії толерантності потребують безпосередньої і негайної уваги. Важливо розробити певні плани дій щодо зменшення величини або імовірності втрат від даного ризику. Необхідно також визначити цільові показники і міру оцінки успіху в управлінні ризиком, дати досягнення цільових показників і призначити відповідальних (табл. 2).

Таблиця 2

Цільові показники та міра оцінки управління ризиками

Ризик	Розташування на карті ризиків	Заходи щодо управління ризиком	Вимірювання успішності управління	Відповідальна особа
	Опис	Опис		
	Величина можливих втрат	Вартість		

Джерело: сформовано автором на основі [5]

Методології побудови карти ризиків різноманітні як і ризики різні за родом діяльності компаній. Не дивлячись на здавалось би легкість побудови карти ризиків, за її побудовою лежать не тільки складні процеси кількісної оцінки ризиків, які можуть бути формалізовані, але й неформальний логічно досить складний процес.

Побудова карти ризиків може здійснюватися в рамках впровадження системи управління ризиками на рівні всього банку, що складно, а часто і неможливо виконати внутрішніми силами банку. Або для вирішення відокремленого кола завдань з управління ризиками, наприклад, в рамках попередньої оцінки різних стратегій розвитку. В залежності від завдань і застосовуваної методології, банк отримує і різні переваги і вигоди. При цьому найважливіша вигода — рішуче скорочення циклів і часу прийняття рішення [6].

Безумовно, представлена карта ризиків є лише спрощеним варіантом цього інструмента. Комплексні методики допускають формування карт ризиків з урахуванням ключових індикаторів,

встановлених лімітів для заходів контролю за ризиками, тощо.

Побудована карти ризиків може відбуватися як в рамках запровадження системи управління ризиками на рівні всього банку, так і для вирішення відокремленого кола задач з управління ризиками. В залежності від задач і застосовуваної методології, банк отримує різні переваги та вигоди. Найбільша вигода — рішуче скорочення циклів і часу прийняття рішення.

При складанні карти ризиків банку дуже важливо, щоб хоча б один або два співробітники, пройшли навчання основам ризик-менеджменту. Вони в подальшому зможуть допомогти налагодити діалог між членами командами і вести всю команду під час процесу картографування. Для цього необхідно провести попереднє навчання, яке може тривати від одного до п'яти днів. Найкращий результат досягається при тривалості настановних семінарів в два-три дні. Роль такого навченого співробітника банку — менеджер процесу картографування ризиків всередині банку, постійно орієнтує команду на потрібну ціль. У тих випадках,

коли потрібна спеціальна предметна експертиза, експерт може бути введений в команду [7].

Межі аналізу, що визначають, які галузі бізнес-рішень зачіпає картографування, визначаються на початковому етапі процесу. Консультанти з управління ризиками також роблять це на першому етапі обстеження організації. У розглянутому прикладі межі визначимо як ідентифікацію, встановлення пріоритетів і розуміння всіх ризиків, що перешкоджають досягненню корпоративних стратегічних цілей при реалізації конкурентного стратегічного плану. Відзначимо, що межі аналізу можуть бути настільки широкими або настільки вузькими, як цього бажає банк. Проте повинен дотримуватися баланс між широтою кордонів, глибиною інформації та цінністю тієї інформації, яка буде отримана із процесу картографування ризиків. Наприклад, цінність однієї карти ризику для всього банку може бути значно менше, ніж карт ризику для кожного бізнес-підрозділу або якоїсь однієї ділової одиниці банку, а може бути і навпаки.

Слід визначитися з цілями, доступністю і вартістю інформації. Потім вже окреслити межі аналізу для побудови карти ризиків.

Що стосується складу команди, то ця обставина є критичною для успіху процесу картографування ризиків. При проведенні роботи професійними консультантами команда (робоча група) включає зазвичай топ-менеджмент, тобто тих фахівців, які володіють досвідом і експертними знаннями. У разі самостійного картографування ризиків консультант – це по суті «колективний розум» топ-менеджменту. Досвід показує, що команда працює ефективно, якщо складається з шести –десяти чоловік [8].

Тільки визначивши межі аналізу, можна визначити, хто включається в команду. Найбільш важливо, що команда найбільш репрезентовано представляла інституційні знання свого банку і включала топ-менеджмент.

На етапі сценарного аналізу і ранжування команда проводить керований мозковий штурм, щоб виявити всі потенційні ризики при даній стратегії розвитку і сценарії, супутні їх появи. Після того як вони ідентифіковані, ризики і сценарії обговорюються, досягається консенсус і готується письмовий опис сценаріїв. Ключовим моментами кожного сценарію є «вразливість» банку (об'єкт ризику), «критичний механізм» (фактори ризику) і «наслідки» (величина можливих втрат) [9].

Уразливість або об'єкт ризику – це цінність банку, якій властива схильність потенційними загрозами. Тригерні механізми (фактори ризику) викликають негативні наслідки для об'єктів ризику. При цьому буває так, що з вигляду несхожі сценарії і тригерні механізми, що призводять до однакових наслідків для об'єкта ризику, об'єднуються, при їх подальшому розгляді в один сценарій. Уже на цьому етапі роботи потрібно прагнути розуміти, чи можна безліч дрібних ризиків, які, як правило, виявляють співробітники організації при самостійній роботі, об'єднати в якісь групи, на підставі чого це можна зробити.

Коли виявлено обмежену кількість сценаріїв, і досягнуто консенсусу, команда повинна ранжувати сценарії в термінах «впливу» і «ймовірності». Команда визначає і вплив і ймовірність у тих термінах, які релевантні для банку. Наприклад, в якісних термінах чотири рангу впливу можна визначити в спадному порядку як (1) катастрофічний, (2) критичний, (3) істотний, і (4) граничний. Ранги ймовірності, яких на нашій карті. Як ймовірність, так і значущості можуть бути оцінені банком кількісно. Команда може використовувати будь-які кількісні визначення, однак, ця процедура набагато складніша і вимагає значного часу на аналіз. Результат сценарного аналізу та ранжування ризиків може бути представлена в таблиці такого вигляду (табл. 3).

Таблиця 3

Результат сценарного аналізу та ранжування ризиків

№	Об'єкт ризику	Фактори ризику	Наслідки (опис)	Вплив (значимість або величина втрат)	Імовірність втрат
1	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
10	...	...	...	...	...

Джерело: сформовано автором на основі [10]

Комплексна система ризик-менеджменту потребує системності і послідовності, лише в цьому випадку вона дасть потрібний ефект. Робота цієї системи повинна базуватися на накопиченому досвіді і бути надзвичайно гнучкою, система повинна реагувати на всі зміни, що відбуваються як всередині самого банку, так і за його межами.

Отже, картографування ризиків є потужним аналітичним інструментом для того, щоб розібратися в ризиках банку і розташувати їх за пріоритетами. Крім цього, в багатьох випадках карта ризиків є джерелом для формування економічної цінності банку. Вона відіграє важливу роль в стратегічному та поточному плануванні, здійсненні існуючої та оцінці майбутніх ділових стратегій.

У діяльності банку існують, звичайно, нові, так і традиційні види бізнесу банку пов'язані у свою чергу з новими ризиками, які необхідно постійно враховувати як на рівні стратегічного планування, так і оперативного управління. Нездатність враховувати ці ризики і налагодити відповідний контроль за ними може негативно позначитися на показниках банку.

Тому керівництво банку повинно мати уяву про всі ризики і контролювати їх незалежно від того, хто займається виконанням доручень клієнтів – сам банк, чи інші підрозділи в рамках однієї фінансової групи або іншої фінансові посередники.

Контроль і управління ризиками, організовані на належному рівні, дозволяють знизити ймовірність непередбачуваних втрат і, як наслідок, витрати на їх фінансування (наприклад, вартість страхування), що забезпечує

стабільність зростання прибутку і фінансову стійкість бізнесу. Крім того, банк, що успішно керує своїми ризиками, може розраховувати на підвищення кредитного рейтингу, зниження вартості залучених коштів і зростання ринкової капіталізації.

Тому для оцінки і мінімізації ризиків, що властиві діяльності банку рекомендується використовувати карту ризиків. На нашу думку, це є простим і наочним методом, доступним спеціалістам, який допоможе оцінити ризики при розвитку нових і існуючих стратегічних напрямків бізнесу. Карта ризиків є способом швидкого і стислого відображення ризиків властивих діяльності банку, що перешкоджають досягненню стратегічних цілей.

З точки зору технології управління ризиком з прибутковою карти ризиків процес управління не завершується, а тільки починається. Більш того, карта ризик банку – це «живий організм», який реагує на прийняті рішення і виконувани операції. Вона живе і розвивається з розвитком бізнесу, разом з новими можливостями з'являються нові ризики, деякі зі старих ризиків втрачають актуальність і стають незначущим для бізнесу. Тому важливо, щоб процес картографування ризику, уточнення карти був органічно вбудований у процес діяльності банку.

Це дозволить проводити актуалізацію ризиків банку з тією періодичністю, яка необхідна. Зазвичай термін «планової актуалізації» складає рік, іноді її прив'язують до сезонних циклів, якщо вони мають місце в бізнесі, тощо. Однак, при появі навіть слабких сигналів про події, які можуть сильно вплинути на

об'єкти ризику банку, слід оцінити їх вплив на карту ризиків поза всякою періодичністю.

Таким чином, для того щоб показувати специфіку, відобразити цілісне уявлення про всю сукупність ризиків та виділити характерні ознаки ризику, нами була

розроблена матриця ризиків банку з урахуванням вимог та призначена для ефективної, якісної і кількісної оцінки ризику і в майбутньому на нашу думку, саме вона стане основою ефективного управління ризиками (табл. 4).

Таблиця 4

Матриця ризиків банківського обслуговування

	Взаємовідносини «Банк – клієнт»	Класичні банківські операції	Інвестиційно – банківські операції	Управління активами
Ринковий ризик	1	1	2	3
Ризик ліквідності	1	1	2	3
Кредитний ризик	1	2	2	1
Операційний ризик	3	2	3	3
Ризик бізнес - подій	2	3	3	3

- 1- низький рівень
- 2- середній рівень
- 3- високий рівень

Джерело: сформовано автором на основі [11]

Дана матриця ризиків дає можливість побачити ризики, які мають найвищий та найменший рівень впливу ризику на діяльність банківських установ. У створенні якісної системи ризик-менеджменту зацікавлені у першу чергу керівники і власники банку.

З іншого боку, управління ризиками відіграє важливу роль і у взаєминах банку з клієнтами, котрі довіряють йому значну частину йому значну частину особистого стану, розраховуючи на його збереження і примноження. Крім того, для таких клієнтів в силу їх особливого фінансового та суспільного статусу першочергове значення мають надійність, безпека і конфіденційність. Тому завдання банку – переконати клієнта в тому, що він надійно контролює всі ризики і вміє управляти ними. Від цього залежить, чи зуміє банк встановити довірчі стосунки з клієнтами на довгострокову перспективу. Адже саме правильно організовані стосунки банку з клієнтами та найвища якість послуг є

запорукою успішної роботи з великим приватним капіталом.

Дослідження було виконано відповідно до тимчасової концепції «усвідомленості про ризики», що отримала в останні роки широке призначення в міжнародній банківській практиці. Суть концепції полягає в побудові ризик-менеджменту як форми ділової відповідальності на всіх рівнях управління банком. Вище керівництво має бути ознайомлене про можливі причини фінансових втрат (фактори ризику), для того щоб виробити комплексне першочергових та захисних заходів, спроможних запобігти подальшим небажаним подіям або зменшити їх наслідки.

Висновки. Управління ризиками – це не одноразовий захід. Необхідно постійно коригувати карту ризиків і механізми прийняття рішень в залежності від того, що відбувається. Карта ризиків постійно доповнюється, і в міру реалізації банком своїх функцій, зазнає серйозних змін. Багато ризиків з'являється із завершенням

етапів проекту. Ймовірність і наслідки одного разу виявлених ризиків та оцінка їх пріоритетності можуть надалі змінитися. Можуть з'явитися нові ризики. Повторний аналіз ризиків бажано проводити так, щоб нові дані були доступні при плануванні кожного нового етапу діяльності банку.

При управлінні ризиками банку слід враховувати як внутрішні фактори впливу на діяльності банку, так і зовнішні. Цілі банку мають бути чітко визначені. Іншими словами, від цілей, які ставить перед собою банк, залежить, які ризики виникають. Ризики слід аналізувати з точки зору ймовірності настання ризикової події та можливої шкоди, а також з точки зору перетворення цього ризику (загрози) в можливість, як і було нами зроблено.

При розробці даної карти ризику потрібно враховувати, що будь-яка реакція може змінити план проекту, але дасть можливість досягти мети.

Отже, грамотне управління ризиками має відігравати першорядну роль в діяльності банку допоможе оцінити і усвідомити фінансові ризики а також надасть можливість керівництву банку побачити всю сукупність ризиків та ступінь небезпеки їх настання, а отже, сформувати систему заходів щодо мінімізації, уникнення або компенсації впливу ризиків на результати діяльності банку. Адже якісна система управління ризиками служить не тільки інтересам акціонерів і керівництва, а й забезпечить встановлення надійних і довгострокових відносин з клієнтами і сформує сприятливий імідж банку.

Література:

1. Бережний О. Ризики використання послуг банків для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму в системі банківських ризиків. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 4. С. 3-7.
2. Коваль Я. С., Мігус І. П., Денисенко М. П. Розрахунок інтегрального показника оцінювання економічної безпеки банку. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 46. С. 125-130.
3. Куришко О. О. Особливості розвитку системи фінансового моніторингу в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 1. С. 267-275.

4. Балануца О. О. Місце і роль фінансового моніторингу в Україні як основоположного чинника ефективної боротьби держави з легалізацією (відмиванням коштів) та фінансуванням тероризму. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 35-42.

5. Маслак О. І., Квятковська Л. А., Шийка М. І. Особливості банківського моніторингу при формуванні та оцінюванні фінансової стійкості банків України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2014. 1(12). Частина II. С.33-42.

6. Самсонов М. І. Моніторинг як інструмент банківського нагляду в Україні. URL : <http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/297.pdf>.

7. Koval Y., Laptiev S., Sidak V., Mihus I. Actions to improve crisis management of economic security of banking institutions at the national level: collective monograph. Riga (Latvia), 2019. 216-224 p.

8. Шиян Д. В. Система забезпечення фінансового моніторингу в банку. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка»*. 2011. Випуск 2(54). С. 223-231.

9. Коваль Я. С., Мігус І. П. Організаційно-економічний механізм протидії злочинам в економічній сфері : кол. мон. Черкаси, 2016. 466 с.

10. Варналій З. С. Детінізація економіки як чинник забезпечення національної безпеки України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 1. С. 1-18.

11. Коваль Я. С. Державне регулювання економічною безпекою банківських установ України. *Вчені записки Університету «КРОК»* : Київ, 2018. №4 (52). С.118-134.

Reference:

1. Berezhniy, O. (2013) "Risks of the use of bank services for the legalization of proceeds from crime, or financing of terrorism in the system of bank risks". *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*. № 4. p. 3-7.
2. Koval, Y. S. Mihus, I. P. Denusenko, M. P. (2017) "Calculation of the integral index of estimation of the bank's economic security". *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*. Vol. 46. С. 125-130.
3. Kuryshko, O. O. (2012) "Features of development of financial monitoring system in Ukraine". *Aktualni problemy ekonomiky*. № 1. p. 267-275.
4. Balanutza, O. O. (2012) "The place and role of financial monitoring in Ukraine as the main factor of effective struggle of the state with legalization (money laundering) and financing of terrorism". *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*. № 1. p. 35-42.
5. Maslak, O. I. Kvyatkovskaya, L. A. Shiika, M. I. (2014) "Banking monitoring features in the formation and evaluation of financial stability of Ukrainian banks". *Finansovo-kredytna diialnist:*

problemy teorii ta praktyky. 2014. №1(12). Part II. P. 33-42.

6. Samsonov, M. I. "Monitoryng yak instrument bankivskoho nahliadu v Ukraini" [Monitoring as an Instrument of Banking Supervision in Ukraine]. Available at : <http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/297.pdf>.

7. Koval, Y. Laptiev, S. Sidak, V. Mihus, I. (2019) *Zakhody shchodo polipshennia kryzovoho upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu bankivskykh ustanov na natsionalnomu rivni* [Actions to improve crisis management of economic security of banking institutions at the national level], Riga (Latvia).

8. Shiyan, D. V. (2011) The system of financial monitoring in a bank. *Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Seriia «Ekonomika»*. Vol. 2(54). P. 223-231.

9. Koval, Y. S., Migus, I. P. (2016) *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm protydii zlochynam v ekonomichnii sferi* [Organizational-economic mechanism of counteraction to crimes in the economic sphere], Cherkasy, Ukraine.

10. Varnalij, Z. S. (2009) "Detinization of the economy as a factor in ensuring the national security of Ukraine", *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, № 1. p. 1–18.

11. Koval, Y. S. (2018) "State regulation of economic security of banking institutions of Ukraine". *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*. №4 (52). p. 118-134.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2019 р.

УДК 351.72

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НА ЕКОНОМІКУ: АНАЛІЗ ПОГЛЯДІВ ТА РОЛЬ ЗНАНЬ

Шапоренко О.І.¹, Фарзалієв Е.Е.²

¹ д. держ. упр., професор, Університет «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-57, e-mail.: shaporenkoo@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4989-0721

² аспірант, Університет «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-57, e-mail.: farz@ukr.net
ORCID: 0000-0003-3489-0241, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-75-83>

THE EVOLUTION OF VIEWS ON THE ROLE OF THE STATE IN THE ECONOMY

Shaporenko O.¹, Farzaliyev E.²

¹ doctor of science in public administration, professor, “KROK” University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine,
tel.: (044)-455-57-57, e-mail.: shaporenkoo@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4989-0721

² postgraduate, “KROK” University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine,
tel.: (044)-455-57-57, e-mail.: farz@ukr.net
ORCID: 0000-0003-3489-0241, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-75-83>

Анотація. Здійснено аналіз поглядів впливу державного управління на економіку. Виділено такі етапи: перший – ліберальний, що зводить економічну роль держави до гарантії прав власності, непорушності контрактів і захист економічних свобод громадян; другий – кейнсіанський, в який були розроблені моделі державного управління економікою за допомогою програм оподаткування, бюджетних витрат і кредитно-грошового регулювання (забезпечення стабільності макроекономічного зростання), а також виникла інституційна теорія суспільних благ; третій, названий умовно «ринкова активізація економічної ролі держави», – виник на рубежі XX і XXI століття і характеризується розширенням функцій держави в сучасній економіці глобального ринку при їх реструктуризації на ринкових принципах (теоретична основа – сучасна інституційна теорія держави). На рубежі XX і XXI століть держава змінює форми втручання в економіку: від прямої участі в формі держпідприємств і прямих бюджетних держзвдатків переходить до непрямого за допомогою регулюючих норм і держгарантій. Це призводить до роздержавлення підприємств, раніше надавали громадські послуги (енергетика, транспорт, зв'язок). Лише наприкінці XX століття кардинальним чином змінюються можливі шляхи створення, збору, поєднання, об'єднання, обробки, зміцнення і передачі знань. В результаті ефективність і результативність використання знань в процесі економічного зростання і розвитку зростають настільки, що знання стають провідним фактором створення доданої вартості і освіти багатства. Аналіз поглядів впливу державного управління на економіку призвів до появи теорії сучасного державного управління, згідно з якої «спрямовуючу роль держави» слід здійснювати за допомогою ефективного (раціонального, менш бюрократизованого, «сучасного державного регулювання») управління, орієнтованого на досягнення певних результатів, згідно з визначеними пріоритетами, цілями, мінімальним стандартам з використанням ринкових цінностей, заходів та інструментів. Визначено, що у цей період особливу увагу і більш глибокі наукові дослідження в галузі державного управління спостерігаються після затвердження паспортів спеціальностей (25.00.01 – теорія та історія державного управління; 25.00.02 – механізми державного управління; 25.00.03 – державна служба; 25.00.04). Таким чином, науковці внесли значний науковий вклад в рішення сучасних нагальних проблем з державного управління. Важливо, щоб держава допомогла вченим своєї країни брати участь в міжнародних проектах і тим самим мати доступ до новітніх технологій. Широкомасштабна дифузія науково-технологічного потенціалу дає шанс малим країнам на участь у високотехнологічному виробництві. З іншого боку висока мобільність ідей і технологій в мережевій економіці формує нову функцію держави – управління та захист національного інтелектуального капіталу.

Ключові слова: державне управління, економіка, роль знань, інтелектуально-інформаційний ресурс.
Формули: 0, рис: 0, табл.: 0, бібл. 23

Annotation. The analysis of the views of the influence of state administration on the economy is carried out. The following stages are highlighted: the first one is a liberal one, which reduces the economic role of the state to the

guarantee of property rights, the inviolability of contracts and the protection of economic freedoms of citizens; the second - the Keynesian, which developed models of state economic management through programs of taxation, budget expenditures and monetary regulation (ensuring the stability of macroeconomic growth), as well as the institutional theory of public goods; the third, called conditionally "market activation of the economic role of the state" - arose at the turn of the XX and XXI century and is characterized by the expansion of state functions in the modern economy of the global market with their restructuring on market principles (the theoretical basis - the modern institutional theory of the state). At the turn of the XX and XXI centuries the state changes the forms of intervention in the economy: from direct participation in the form of state enterprises and direct budgetary state expenditures goes indirect through regulatory norms and state guarantees. This leads to the privatization of enterprises, previously provided public services (energy, transport, communications). Only in the end of the XX century the possible ways of creating, collecting, combining, uniting, processing, strengthening and transfer of knowledge change radically. As a result, the efficiency and effectiveness of the use of knowledge in the process of economic growth and development are increasing so that knowledge becomes a leading factor in creating value added and wealth education. The analysis of the views of the influence of state administration on the economy led to the emergence of a theory of modern state governance, according to which the "guiding role of the state" should be carried out with the help of effective (rational, less bureaucratized, "modern state regulation") management aimed at achieving certain results, according to defined priorities, goals, minimum standards with the use of market values, measures and tools. It has been determined that during this period special attention and more profound scientific researches in the field of public administration are observed after approval of passports of specialties (25.00.01 - theory and history of public administration, 25.00.02 - mechanisms of state administration, 25.00.03 - civil service, 25.00.04). Thus, scientists have made a significant scientific contribution to solving contemporary pressing problems in public administration. It is important for the state to help scientists in their country to participate in international projects and thus have access to the latest technologies. Large-scale diffusion of scientific and technological potential gives small countries the chance to participate in high-tech production. On the other hand, the high mobility of ideas and technologies in the network economy forms a new function of the state - the management and protection of the national intellectual capital.

Key words: state administration, economy, role of knowledge, intellectual and informational resource.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bib.: 23

Постановка проблеми. В даний час перед урядами всіх країн світу встають складні завдання, пов'язані зі значними змінами обстановки в світі в цілому: з одного боку глобалізація, яка веде до інтеграції глобальних ринків капіталів, до посилення конкуренції, з іншого – технологічна революція, заснована переважно на інформаційно-комунікаційних технологіях, які, впливаючи на всі сектори економіки, призводять до створення глобальних виробничих та інтелектуальних мереж, великої мобільності технологій і знань, збільшують виробництво і прискорюють економічне зростання. Що має робити держава, щоб скористатися потенціалом нової економіки? Наскільки готові держави до стимулювання процесу створення інфраструктури та інститутів нової економіки? При цьому уряди намагаються вирішити ряд складних соціально-економічних проблем, включаючи викорінення бідності, боротьбу з безробіттям, усунення недоліків в системі освіти, боротьбу з епідеміями (включаючи ВІЛ / СНІД і пташиний грип), а також протидія

погіршення стану навколишнього середовища. Всі ці виклики вимагають коректування політики та методології державного управління, створення нових можливостей для держави ефективно виконувати свої функції.

В цілому, держави стикаються з трьома основними внутрішніми проблемами. По-перше, вони змушені діяти і надавати більш повноцінні і якісні громадські послуги при обмежених обсягах ресурсів і оперативних можливостей. По-друге, вони повинні забезпечувати більш високий ступінь підзвітності, чуйності та ефективності державних установ на основі заохочення більшої орієнтації системи державного управління на потреби громадян.

По-третє, що найбільш важливо, вони повинні більш адекватно реагувати на прагнення своїх громадян приймати більш широку участь в процесі управління. покликані відігравати важливу роль в цій сфері. Для поглиблення демократії в цілях забезпечення можливостей для більш активної участі в державних справах, потрібні новаторські інституційні механізми, процеси і стратегії. Розробка

інновацій в сфері державного управління та обмін досвідом є одним із дуже важливих інструментів розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тлумачення та аналіз впливу державного управління на економіку виконується в таких працях вчених, як В. Д. Бакуменко [3, 4], В. Є. Воротін [7], М.Х. Корецький [13], С. В. Майборода [15], А. В. Мерзляк [16], П. І. Надолішний [17], Я. Ф. Радиш [20], Д. М. Стеченко [22], О. І. Сушинський [23] та ін

Розробки багатьох вчених присвячено механізмам державного управління економічним розвитком держави (регіону, підприємства), однак відсутній аналіз впливу державного управління на економіку з метою визначення ролі знань, яке формує нову функцію держави – управління інтелектуально-інформаційним ресурсом.

Формулювання цілей статті. Провести аналіз впливу державного управління на економіку з метою визначення ролі знань у процесі економічного зростання та соціального розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір стратегічного розвитку будь-якої країни, визначення принципів та механізмів державного управління – головні питання будь-якої економіки.

Можна виділити наступні етапи в поглядах на вплив державного управління на економіку [2,5].

У XIX столітті, починаючи з А. Сміта, економісти класичного напрямку вважали, що держава повинна по-перше, гарантувати права власності та непорушність контрактів, по-друге, захищати економічні свободи громадян. Класики вважали, що втручання завдає шкоди господарської діяльності і перешкоджає економічному зростанню. У промислових країнах державні витрати в повній відповідності з принципом «*laissez-faire*» і концепцією «невидимої руки» становили близько 10% ВВП.

У розумінні економістів-класиків держава повинна встановлювати і

контролювати дотримання законів, що визначають рамки приватної підприємницької діяльності, в тому числі комерційні кодекси для приватних контрактів, законів про створення нових фірм і банкрутство, антимонопольне законодавство, що створює умови для конкуренції.

У XX столітті під впливом соціалістичних ідей та перерозподілу доходів, роль держави в економіці була істотно підвищена: розширено держсектор, з'явилися програми громадських робіт, збільшилися держвидатки на освіту і охорону здоров'я, введені державні пенсійні системи і програми соціальної допомоги, з'явилося субсидування товарів першої необхідності.

Відзначимо, що ще Джон Стюарт Мілль в 1848 р в «Основах політичної економіки» впритул підійшов до розуміння провалів ринку. Шведський економіст К. Вексель показав, що розрив між граничними приватними і соціальними витратами може бути покритий за рахунок податків і державних витрат, причому визначити необхідну кількість громадських благ можна лише політично – голосуванням.

Завдання забезпечення соціальної справедливості повинно бути чітко визначено в державній політиці з тим, щоб економічне зростання супроводжувалося справедливим в суспільному розумінні розподілом його благ. Цю економічну функцію держави зазвичай називають забезпечення соціальної справедливості. «Ринки, – як справедливо зауважують П. Самуельсон і В. Нордхауз [21], – не обов'язково розподіляють дохід за принципом соціальної справедливості або рівності.

Протягом XIX і XX століть поняття «державне управління» і «державно-адміністративна діяльність» отримали безпрецедентне поширення і стали розглядатися як виключно важлива мета участі держави в економіці. Термін «державне управління» став широко використовуватися в сучасній економічній теорії держави [8, 12, 14].

Багато вчених, що займаються цією теорією, вважають, що термін «державне управління» – це визначальне поняття, яким повинні керуватися адміністратори в процесі трансформації практики адміністративного регулювання в міру переходу від бюрократичної держави до того, що називається «державою оболонкою» [18], а Осборн і Геблер [1] називають «управлінням на підрядних умовах». Під державним управлінням розуміється зміна взаємовідносин між державою і суспільством і «орієнтація на використання інструментів політики, пов'язаних з меншим примусом», управління є «процес, в якому держава відіграє провідну роль, визначаючи пріоритети і встановлюючи цілі». Це фактично відповідає розумінню ролі держави як «спрямовуючої сили» суспільства і економіки.

За словами Фредеріксон і Сміта [6], «під управлінням розуміються горизонтальні міжорганізаційні зв'язки в адміністрації в умовах ослаблення суверенітету, зниження важливості меж національної юрисдикції і загальної інституціоналізаційної фрагментації». Фредеріксон і Сміт стверджують, що в результаті приділення підвищеної уваги управлінню «адміністративна держава сьогодні менш бюрократизована, менш ієрархічна і в меншій мірі орієнтована на організацію всієї діяльності по командам з центру. Підзвітність в питаннях здійснення певних функцій в інтересах громадськості все частіше передбачає відповідальність за результати діяльності, а не за досягнення конкретної мети в області політики у встановлених законом рамках».

Однак і сьогодні, на початку XXI століття, немає спільного розуміння того, що ж означають ці терміни. У швидко мінливих умовах – політичних, соціальних, економічних і культурних – ці терміни в різних обставинах означають різні речі.

Інститут управління Канади [1, 6] пропонує ще одне визначення, згідно з яким «державне управління – це процес, за допомогою якого суспільства або

організації приймають важливі рішення, визначають, кого слід залучити до їх реалізації і як забезпечити підзвітність виконавців».

Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) в своєму стратегічному документі [18] визначає управління як «здійснення політичної, економічної і адміністративної влади для ведення державних справ на всіх рівнях. Це поняття охоплює механізми, процеси і інститути (установи), за допомогою яких громадяни та групи формулюють свої інтереси, користуються своїми законними правами, виконують свої зобов'язання і врегульовують свої розбіжності».

Хоча Світовий банк довгий час приділяв увагу тільки питань приватизації, фінансової стабілізації та державних реформ, орієнтованих на скорочення держапарату, на початку 1990-х років відбулася зміна пріоритетів. Всесвітній банк в 1993 році [14] визначив державне управління як метод, за допомогою якого забезпечується реалізація владних повноважень в розпорядженні політичними, економічними і соціальними ресурсами країни з метою розвитку. Відповідно, в даний час в пакеті заходів щодо структурної перебудови Всесвітнього банку підвищена увага приділяється таким аспектам управління, як транспарентність, підзвітність і судова реформа [12]. Всесвітній банк запропонував нову концепцію оцінки якості управління: державне управління.

Згідно Світовому банку [8], під державним управлінням розуміється раціональне управління державним сектором (ефективність, результативність і економія), підзвітність, обмін інформацією та її вільне поширення (транспарентність) і правова база розвитку (правосуддя, повагу прав людини і свобод). Основна увага в цьому визначенні приділяється чотирьом головним компонентам, а саме легітимності (держава повинна користуватися підтримкою народу, яким воно управляє); підзвітності (забезпечення транспарентності, відповідальність за свої дії і свобода засобів масової інформації); компетентності

(ефективна розробка і проведення політики і надання послуг); повазі закону і захисту прав людини.

Згідно з визначенням, даним Мунши, державне управління «означає таке управління на основі широкої участі, яке здійснюється відповідальним, підзвітним та прозорим способом на основі принципів ефективності, легітимності і консенсусу з метою заохочення прав окремих громадян та громадських інтересів, що свідчить про прояв політичної волі до забезпечення матеріального благополуччя суспільства і сталого розвитку в умовах соціальної справедливості».

Херст [6] сформулював більш коротке визначення державного управління, запропонувавши вважати, що під ним «понимается создание эффективных политических рамок, благоприятствующих частной экономической деятельности: стабильных режимов, правопорядка, эффективной государственной администрации, адаптированной к выполнению функций, которые обычно могут выполняться правительствами, и сильного гражданского общества, независимого от государства».

На думку одних авторів [1], державно-адміністративна діяльність полягає в централізованій організації проведення державної політики та здійснення програм, а також в регулюванні поведінки посадових осіб (зазвичай займають невиборні посади), які офіційно відповідають за їх реалізацію.

Інші фахівці [1] в цій області визначають державно-адміністративну діяльність як всі процеси, юридичні та фізичні особи (які займають офіційні посади і виконують офіційні функції), які пов'язані з виконанням законів і дотриманням інших норм, прийнятих або розроблених законодавчою і виконавчою владою і судами. Треті [1] стверджують, що державно-адміністративна діяльність – це використання управлінських, політичних і правових теорій і процесів для виконання законодавчих, виконавчих і судових мандатів з метою здійснення нормативних і обслуговуючих функцій уряду.

На думку ПРООН [18], під державно-адміністративною діяльністю розуміються два тісно пов'язаних значення:

а) сукупний механізм (стратегії, норми, процедури, системи, організаційні структури, кадри і т. д.), який фінансується з державного бюджету і відповідає за керівництво та управління діяльністю виконавчих органів, і його взаємодію з іншими зацікавленими сторонами в державі, суспільстві і зовнішньому середовищі;

б) регулювання і здійснення всього комплексу функцій уряду, пов'язаних з лізацією законів, положень і рішень уряду, і регулювання діяльності з надання громадських послуг.

Заклики до здійснення реформи державного сектора і переосмислення функцій уряду, породжені невдоволенням громадян результатами діяльності урядів, хронічними проблемами державного бюджету і успішною, на перший погляд,

За словами Осборна і Геблера [1], сучасне державне регулювання вимагає від урядів зосередитися на досягненні результатів, а не на дотриманні встановлених процедур і перейти до проведення конкурентних, інноваційних і підприємницьких стратегій ринкового типу. Сучасне державне регулювання передбачає зміну державно-адміністративними органами своєї культури.

Таким чином для того щоб будувати свою діяльність на принципах ринку, уряду і органам державного управління, як правило, пропонується орієнтуватися на задоволення потреб клієнтів і використовувати при обслуговуванні населення механізми ринкового типу.

Озвучена прихильниками сучасного державного регулювання ідея про те, що державні адміністратори повинні діяти як підприємці, вишукуються можливості встановлення відносин партнерства з приватним сектором і обслуговування клієнтів, піддається і критиці. Денхардт і Денхардт [1] стверджують, що «такий погляд на діяльність державних адміністраторів представляється вузьким і не відповідає завданню відстоювання демократичних принципів, таких, як

чесність, справедливість, участь і вираз загальних інтересів».

У підсумку, в кінці XX століття в черговий раз відбулася еволюція поглядів на державу – від концепції великої держави перейшли до концепції ефективної держави. Вчені прийшли до думки, що держава повинна не підміняти адміністративними рішеннями ринок в справі розподілу ресурсів, а побічно стимулювати його роботу і підвищувати ефективність конкуренції за допомогою таких заходів [9-11]:

- 1) поліпшення інформаційного забезпечення ринкових агентів;
- 2) встановлення прозорих і рівних для всіх ринкових агентів правил гри;
- 3) стимулювання конкуренції (в тому числі на ринку пропозиції суспільних благ, усуваючи перешкоди для виходу на ринок нових учасників);
- 4) захист прав споживачів шляхом усунення асиметрії інформації з метою здійснення раціонального вибору;
- 5) заміна прямого державного фінансування негативних екстерналій суспільних благ державними субсидіями і гарантіями.

Особливу увагу і більш глибокі наукові дослідження в галузі державного управління спостерігаються після затвердження паспортів спеціальностей (25.00.01 – теорія та історія державного управління; 25.00.02 – механізми державного управління; 25.00.03 – державна служба; 25.00.04).

Так, змістом спеціальності 25.00.01 – теорія та історія державного управління є «... дослідження теоретико-методологічних основ державного управління як цілеспрямованого впливу держави на стан і розвиток суспільних процесів і відносин, поведінку і діяльність особи з метою досягнення цілей та реалізації функцій держави через діяльність органів державної влади і в межах, визначених законом повноважень органів місцевого самоврядування, закономірностей процесів державної оптимізації систем державного управління, дослідження соціально-

історичних джерел їх виникнення і тенденцій розвитку» [19].

За цією спеціальністю провели свої дослідження В.Д. Бакуменко, П.І. Надолішний, С.В. Майборода, О.І. Сушинський, Я.Ф. Радиш та ін.

Так, В.Д. Бакуменко запропонував загальну модель системи державного управління [3]. У своїй дисертаційній роботі їм розроблено теоретико-методологічні засади формування державно-управлінських рішень, що є одним з основних напрямів виду діяльності та галузі науки державного управління. Визначено поняття державно-управлінських рішень та проведено їх класифікацію шляхом виділення основних етапів і напрямів державного управління, а також відповідних їх видів і форм [4].

У наукових дослідженнях Надолішнього Петра Івановича розроблено системологічну концепцію етнонаціональної обумовленості адміністративної реформи в Україні, що означає започаткування нового напрямку в науці з державного управління. Дослідження проведено на основі нових наукових категорій, зокрема таких, як етнонаціональний фактор, етнонаціональна самоорганізація, етнорегіон, унітарно-децентралізований тип державного устрою, ін. Застосовано теоретико-методологічні підходи, що розширюють можливості дослідження взаємозв'язку процесів етнонаціонального розвитку і модернізації механізмів врядування з врахуванням закономірностей суспільної самоорганізаційної динаміки [17].

У дослідженні Радиша Ярослава Федоровича зроблено системний концептуально-цілісний аналіз генезису державного управління охороною здоров'я України як соціального феномену. В роботі розкрито сутність понять “державна система охорони здоров'я”, “державне управління охороною здоров'я”, “міжвідомчі державно-управлінські відносини в галузі охорони здоров'я” і уточнено тлумачення дефініцій “державна політика України в галузі охорони

здоров'я" та "єдиний медичний простір України" [20].

За спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління першими були В.Є. Ворогін, М.Х. Корецький, В.В. Юрчишин, А.В. Мерзляк та ін.

Ворогін В.Є. розробив теоретико-методологічні засади формування системи державного регулювання національної економіки в умовах глобальних ринкових трансформацій [7].

Наукові праці Корецького М. Х. присвячені вдосконаленню системи державного регулювання аграрного сектора економіки, а саме, розроблено систему концептуальних положень і заходів стратегії розвитку земельної реформи і формування багатуокладного земельного устрою в Україні [13].

У дисертаційній роботі Мерзляк А. В. "Державне управління іноземними інвестиціями: регіональний аспект" доведено, що одним з найважливіших дієвих механізмів соціально-економічного перетворення є активізація інвестиційного процесу за рахунок залучення іноземних інвестицій [16].

Таким чином, будь-яке суспільство завжди ґрунтується на знаннях, оскільки воно використовує знання – на формальній та неформальній основі – в процесі економічного зростання і соціального розвитку.

Висновки. Досвід показав, що в більшості випадків пряме державне втручання в ринкові процеси, в економіку зберігає нерівномірність в розподілі доходів, гальмує економічне зростання. Розширення обов'язків держави вело до розбухання державного апарату і неефективною його роботи. Розширення спектру виробництва суспільних благ і поєднання функцій державного управління і надання публічних послуг органами влади створили передумови для нерівних умов конкуренції і зловживання владними повноваженнями (економічна рента).

Державне управління як складний технологічний процес завжди включало стадії або окремі операції, які здійснювалися поза власне органів

державної влади. Інформаційне забезпечення та аналіз наслідків тих чи інших рішень часто виконуються недержавними інститутами, приватними експертами, а з появою інтернету і безпосередньо населенням на урядових форумах («електронний уряд»).

Невід'ємними функціями держави в будь-якій економіці було і є безпосереднє (остаточне) ухвалення рішення:

1) щодо формування і розподілу бюджетних коштів і державного майна;

2) забезпечення виконання законів і правил поведінки економічних агентів (домашніх господарств і фірм), прийнятих також державою;

3) створення фондів допомоги безробітним і стимулювання створення нових робочих місць.

У сучасній економіці одним з головних джерел порівняльних переваг стають інтелект (людський капітал по Г. Беккеру) і творчі, новаторські ідеї (креативний капітал по Б. Корнійчуку. Ці ж фактори таять в собі можливості для різкого стрибка в розвитку людського потенціалу та підвищенні якості життя

Знання, як інтелектуально-інформаційний ресурс, відрізняють нові якості і характеристики. З одного боку, засвоєння знань і інформації (накопичення людського капіталу) служить передумовою виробництва нового знання, а їх відчуження не применшує наявного кількості цього ресурсу (ось як про це сказав Томас Джефферсон: «людина, з яким я ділюся ідеєю, отримує знання, але ж власне знання від цього менше не стає. Таким чином, людина, що запалює свічку від моєї, отримує світло, але моя свічка горить все так само яскраво»). Інтелектуально-інформаційний ресурс виявляється невичерпним, що радикально змінює характер економічних процесів.

З іншого боку, доступ до інтелектуально-інформаційного ресурсу залишається обмеженим, так як знання відрізняються від більшості індустриальних благ своєю рідкістю і невідтворюваністю, а зростання витрат, використовуваних для їх

створення, не пропонують у виготовленні цих товарів.

Література:

1. Активизация государственного управления: стратегические направления на будущее. Экономический и Социальный Совет. ООН, 2005. 21 с.
2. Асемоглу Д., Джонсон С., Робинсон Д. Институты как фундаментальная причина долгосрочного экономического роста. *Экономический вестник*. 2006. Вып. 5. № 1. С. 4–43.
3. Бакуменко В. Д. Підхід до визначення паспортів спеціальностей шляхом системного аналізу державного управління. *Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління»*. Випуск 1, 2014. С. 7-18
4. Бакуменко В. Д. Теоретико-методологічні засади формування державно-управлінських рішень: Автореф. дис... д-ра наук з державного управління: 25.00.01. / Укр. акад. держ. упр. при Президентіві України. Київ, 2001. 36 с
5. Бальцерович Л. В направлении ограничения функций государства. *Экономический вестник*. 2004. Вып. 4. № 3. С. 376–402.
6. Важная роль государственного управления и благого управления в осуществлении Декларации тысячелетия ООН: электронное управление – известные сферы применения и благоприятствующие условия. Экономический и Социальный Совет. ООН, 2002. 8 с.
7. Воротін В. Є. Формування системи державного регулювання національної економіки в умовах глобальних ринкових трансформацій : дис... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 / Національна академія держ. управління при Президентіві України. Київ, 2003. 461 с.
8. Государство в меняющемся мире. Отчет о мировом развитии 1997 г. Москва : Прайм-тасс, 1997. 67 с.
9. Державне управління та державна служба: Словник довідник. Уклад. О.Ю. Оболенський. Київ : КНЕУ, 2005. 480 с.
10. Мельник А. Ф., Оболенський О. Ю. та ін. Державне управління : навчальний посібник. Київ : Знання, 2004. 342 с.
11. Власюк О. С., Дерюгіна Т. В., Запатріна І.П. та ін. Державне управління: план і проекти економічного розвитку : монографія. Київ : Вид-во «ВІП», 2006. 624 с.
12. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке. Москва : Вильямс, 2000. 272 с.
13. Корецький М. Х Формування та розвиток системи державного регулювання аграрного сектора економіки : Автореф. дис. д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. К., 2003. 35 с.
14. Линн Й. Новый подход Всемирного банка к государственному управлению. Трансформация. *Экономический бюллетень о странах с переходной экономикой*. 2001. № 2. С. 1–3.
15. Майборода С. В. Державне управління вищою освітою в Україні: структура, функції, тенденції розвитку (1917 - 1959 рр.): Автореф. дис... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01 / Укр. акад. держ. упр. при Президентіві України. Київ, 2002. 36 с.
16. Мерзляк А. В. Державне управління іноземними інвестиціями: регіональний аспект : автореф. дис ... д-ра наук з державного управління : 25.00.02 / Київ : Б.в., 2003 . 36 с.
17. Надолішний П. І. Етнонаціональний аспект адміністративної реформи в Україні (теоретико-методологічний аналіз): Автореф. дис... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / Укр. акад. держ. упр. при Президентіві України. Київ, 1999. 36 с
18. Определение основных понятий и терминов, используемых в области управления и государственно-административной деятельности. Экономический и Социальный Совет. ООН, 2006. 23 с.
19. Паспорти спеціальностей 25.00.01 – теорія та історія державного управління; 25.00.02 – механізми державного управління; 25.00.03 – державна служба; 25.00.04... Затверджено Постановою президії ВАК України 15.05.2002. № 17-11/5. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v11_5330-02.
20. Радиш, Я. Ф. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис та тенденції розвитку : дис... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01 / Радиш Ярослав Федорович ; Українська академія держ. управління при Президентіві України. Київ, 2003. 455 с.
21. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика. Москва : Бином-Кнорус, 1997. 792 с.
22. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. Київ, 2003. 262 с.
23. Сушинський О. І. Теоретико-методологічні засади контролю у сфері публічної влади: дисертація д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01 / Українська Академія держ. управління при Президентіві України. Київ, 2003.

Reference:

1. Activation of public administration: strategic directions for the future. Economic and Social Council. OON. (2005). p. 21.
2. Asimoglu, D. Johnson, S. Robinson, D. (2006) "Institutions as a fundamental cause of long-term economic growth", *Ekonomicheskyi vestnyk*, Vol. 5. № 1. p. 4–43.
3. Bakumenko, V. D. (2014) "Approach to the definition of passports of specialties through the system analysis of public administration", *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia: Seriya «Upravlinnia»*. Vol. 1. p. 7-18.
4. Bakumenko, V. D. (2001) "Theoretical and methodological principles of formation of state-management decisions", Ph.D. Thesis, public administration, Ukrainian Academy of

Public Administration under the President of Ukraine. Kyiv, Ukraine.

5. Balcerovich, L. (2004) "In the direction of limiting the functions of the state", *Ekonomicheskyy vestnyk*. Vol. 4. № 3. p. 376–402.

6. The important role of public administration and good governance in implementing the United Nations Millennium Declaration: Electronic Governance - Known areas of application and favorable conditions. Economic and Social Council. OON. (2002), p. 8.

7. Vorotin, V. E. (2003) "Formation of the system of state regulation of the national economy in the conditions of global market transformations", Abstract of Doc. dissertation. public administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Kyiv, Ukraine.

8. State in a changing world. Report on World Development 1997 Moscow: Prime-tass (1997). p. 67.

9. Obolensky, O. Yu. (2005) *Derzhavne upravlinnia ta derzhavna sluzhba* [State Administration and Civil Service], Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet, Kyiv, Ukraine.

10. Melnyk, A. F. Obolensky, O. Yu. and others (2004) *Derzhavne upravlinnia* [Public administration], Znannia, Kyiv, Ukraine.

11. Vlasyuk, O. S. Deryugina, T. V. Zapatrina, I. P. etc. (2006) *Derzhavne upravlinnia: plan i proekty ekonomichnoho rozvytku* [Public administration: plans and projects of economic development], VIP, Kyiv, Ukraine.

12. Drucker, P. (2000) *Zadachy menedzhmenta v XXI veke* [Tasks of management in the XXI century], Moscow, Russia.

13. Koretsky, M. Kh. (2003) "Formation and development of the state regulation system of the agrarian sector of the economy", Ph.D. Thesis, public administration, National acad. state exercise under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

14. Lynn, Y. (2001) "New World Bank approach to government. Transformation. Economic Bulletin on Transition Economies", *Ekonomicheskyy biulleten o stranakh s perekhodnoy ekonomykoi*, № 2. p. 1–3.

15. Majboroda, S. V. (2002) "State administration of higher education in Ukraine: structure, functions, trends of development (1917 - 1959 gg.)", Ph.D. Thesis, public administration, National acad. state exercise under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

16. Merzlyak, A. V. (2003) "State Management of Foreign Investments: Regional Aspect", Ph.D. Thesis, public administration, National acad. state exercise under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

17. Permanent, P. I. (1999) "Ethnonational aspect of administrative reform in Ukraine (theoretical and methodological analysis)", Ph.D. Thesis, public administration, Ukr acad. state exercise under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

18. The definition of basic concepts and terms used in the field of management and public administration. Economic and Social Council. OON (2006), p. 23.

19. Decisions of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine of 15.05.2002. No. 17-11 / 5. Available at : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v11_5330-02.

20. Radish, Ya. F. (2003) "Public Health Management in Ukraine: Genesis and Developmental Trends", Abstract of doc. dissertation, public administration, Ukr acad. state exercise under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

21. Samuelson, P. Nordhaus, V. (1997) *Ekonomyka* [Economy], Bynom-Knorus, Moscow, Russia.

22. Stechenko, D. M. (2003) *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky* [State regulation of Economy], Kyiv, Ukraine.

23. Sushinsky, O. I. (2003) "Theoretical and methodological principles of control in the field of public authority", Abstract of Ph.D. dissertation, public administration, Ukr acad. state exercise under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2019 р.

УДК 338.004(477)

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СЕКТОРА ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Штець Т.Ф.

аспірант, Львівський торговельно-економічний університет,
м. Львів, вул. Туган-Барановського, 10, 79000, Україна,
тел.: (032)-295-81-17, e-mail.: maksimyuks@ukr.net

ORCID: 0000-0002-2889-2469, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-84-89>

WORLD EXPERIENCE OF IMPLEMENTATION OF MECHANISMS OF GOVERNMENT REGULATION OF THE DIGITAL ECONOMY SECTOR DEVELOPMENT

Shtests T.

post-graduate student, Lviv trade-economic university,
Lviv, st. Tugan-Baranovsky, 10, 79000, Ukraine,
tel.: (032)-295-81-17, e-mail.: maksimyuks@ukr.net

ORCID: 0000-0002-2889-2469, DOI :<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-84-89>

Анотація. Дослідження світового досвіду державного регулювання розвитку сектору цифрової економіки дає можливість зазначити, що держава виступає основним ініціатором та рушійною силою впровадження процесів цифровізації, оскільки їх системність та глобальність передбачає інтегрування у всі сфери не тільки економічного а й суспільного життя і відповідно потребує формування та впровадження цілеспрямованої державної стратегії цифровізації країни а саме комплексу механізмів державного регулювання. Метою статті є вивчення світового досвіду впровадження механізмів державного регулювання розвитку сектору цифрової економіки. У статті доведено, що досвід розвинених країн засвідчує важливість та пріоритетність впровадження державного регулювання розвитку сектору цифрових технологій за такими провідними стратегічними напрямками: створення передумов для кращого доступу до світових технологій; створення інституційних рамок, що гарантували б рівні умови доступу та діяльності на цифровому ринку; та впровадження дій спрямованих на зростання цифрової економіки і забезпечення ефективного, соціально-економічного розвитку. Визначено, що досягнення цих стратегічних завдань забезпечується у світі за допомогою реалізації провідних механізмів: інституційно-правовий механізм, що формує інституційно-правові засади, створює правові рамки впровадження цифровізації економіки; економічний механізм спрямований на економічне стимулювання процесів цифровізації; організаційний механізм дія якого забезпечує впровадження м'якого стимулюючого регулювання та державного адміністрування процесів цифровізації, створює умови для вільного розвитку цифрового ринку; та соціально психологічний механізм, що має важливу роль у впровадженні процесів цифровізації, оскільки спрямований на масове впровадження навичок та цифрових знань та формує соціальне, ринкове середовище розвитку цифрової економіки, а результатом дії зазначених механізмів є розбудова цифрової економіки та цифровізація суспільно-економічного життя країн.

Ключові слова: сектор цифрової економіки, світовий досвід, механізм розвитку, державне регулювання, процеси цифровізації.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.:8

Annotation. The study of the world experience of state regulation of the development of the digital economy sector makes it possible to note that the state is the main initiator and driving force for the introduction of digitalization processes, since their systematic nature and globalization entail integrating into all spheres not only economic but also public life and therefore requires the formation and implementation of a targeted state strategies for the digitization of the country, namely the complex of mechanisms of state regulation. The purpose of the article is to study the global experience of introducing mechanisms of state regulation of the development of the digital economy sector. The article proves that the experience of developed countries demonstrates the importance and priority of introducing state regulation of the development of the digital technology sector in such leading strategic areas: creating prerequisites for better access to world technologies; the creation of an institutional framework that would guarantee equal conditions of access and activities in the digital market; and the introduction of actions aimed at the growth of the digital economy and ensuring effective socio-economic development. It has been determined that the achievement of these strategic objectives is ensured in the world through the implementation of leading mechanisms: the institutional and legal mechanism that forms the institutional and legal framework creates the legal framework for the introduction of

digitalization of the economy; economic mechanism is aimed at economic stimulation of digitalization processes; the organizational mechanism of which ensures the implementation of soft stimulating regulation and state administration of digitalization processes creates the conditions for the free development of the digital market; and the socio-psychological mechanism plays an important role in the introduction of digitalization processes, as it is aimed at the mass introduction of skills and digital knowledge and forms the social, market environment for the development of the digital economy, and the result of these mechanisms is the development of the digital economy and the digitization of the socio-economic life of countries.

Key words: digital economy sector, world experience, development mechanism, government regulation, digitalization processes.

Formulas.: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 8

Постановка проблеми. В сучасному світі розвиток цифрової економіки та формування інформаційного суспільства є провідними глобальними процесами, що значною мірою змінюють та прискорюють економічний розвиток та трансформацію галузей та загалом змінюють структуру економіки. Водночас, ключовими факторами розбудови цифрової економіки виступають інтелектуальні ресурси, технології та нематеріальне виробництво, вони забезпечують еволюціонування, перехід на наступний рівень розвитку економічних систем, й формують нову економічну парадигму. Загалом, цифровізація економіки змінює світ та відкриває нові можливості його всебічного розвитку. Проте впровадження процесів формування та розбудови сектору цифрової економіки пов'язано із впливом, дією численних зовнішніх та внутрішніх факторів, що здійснюють стимулюючий чи навпаки деструктивний вплив на процеси цифровізації, формують, створюють механізми управління здатні забезпечити цілеспрямоване впровадження цифрового розвитку. При цьому, головну роль в реалізації процесів розбудови цифрової економіки відіграє впровадження цілеспрямованої державної політики та реалізація механізмів і інструментів державного управління здатних забезпечити ефективне впровадження процесів цифровізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку цифрової економіки, та зміни що відбуваються в суспільстві під впливом цифровізації, значну увагу приділяли вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: І. Яненко, В. Корнєєва, Л. Жукова, Т. Васильців, О. Данченко, І. Ляшенко та ін.

Незважаючи на численні наукові дослідження щодо розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та цифрової економіки, залишаються недостатньо дослідженими питання механізмів державного регулювання розвитку даної сфери. Що актуалізує потребу проаналізувати досвід впливу держави на цифровізацію економіки в розвинених країнах.

Формування цілей статті. Метою статті є вивчення світового досвіду впровадження механізмів державного регулювання розвитку сектору цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання процесів цифровізації економіки в розвинених країнах здійснювалося по різному, із провадженням відповідної державної політики, із застосуванням широкого кола методів, механізмів та інструментів та із врахуванням техніко-технологічних особливостей рівня розвитку національних економік, стратегічних векторів розвитку національних інноваційних систем, рівня техніко-технологічного розвитку виробничого комплексу й інфраструктури та під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, кон'юнктури ринку, тощо.

Створення інституційно-правових механізмів в кожній країні здійснюється відповідно до соціально-економічних особливостей функціонування її правової системи. Так, першою країною в якій було створено Міністерство цифрової економіки як державний інститут, що відповідає за управління процесами цифровізації країни та впроваджено широке, масштабне використання

«хмарних технологій» зі створенням «Дата центрів» «G. Clouds» стала Великобританія [2]. Зазначимо, що сьогодні ця країна є однією із найбільш розвинених у сфері інноваційних та інформаційних технологій країн світу. Власне, Великобританія ввела у світову наукову термінологію поняття «цифрової економіки» та значно розвинула його методологію та механізми реалізації.

Інституційно-правовий механізм державного регулювання розвитку цифрової економіки в країнах Європейського Союзу забезпечується із прийняттям та реалізацією низки законодавчих актів як на рівні ЄС так і на рівні кожної окремої країни учасниці. Так у 2010р. в Європейському Союзі була затверджена «Цифрова стратегія Європа 2020», дія якої спрямована на розвиток цифрової економіки та масове впровадження Інтернет технологій. У 2015 році в ЄС було представлено цифрову ініціативу «Цифрове перетворення промисловості» дія якої зосереджувалася на шести стратегічних напрямках: логістиці, діяльності ЗМІ, виробництві товарів широкого споживання, галузі виробництва електроенергії, автомобільній промисловості та сфері охорони здоров'я, а у 2016-2017 рр. було ініційовано та прийнято проекти цифровізації ще восьми галузей: хімічної промисловості, добування нафти газу та металів, авіаційній галузі, готельному бізнесі, сфері послуг, страхуванні та сфері телекомунікацій. Оцінюючи потенціал цифрової економіки та фінансову ефективність науковці зазначають, що очікуваний дохід від цифровізації протягом наступних 10 років до 2025 р. може скласти 30 трлн. дол. США [1]. Окрім загальної стратегії цифрового розвитку ЄС країни Європейського Союзу розробили та затвердили окремі Стратегії та програми цифрового розвитку з визначенням мети та стратегічних завдань за напрямками розвитку. Такими документами стали «Індустрія 4.0.» (Industry 4.0.) «Розумне виробництво» (Smart manufacturing), «Інтернет у промисловості» (Internet of manufacturing),

«Цифрове виробництво» (Digital manufacturing) та «Відкрите виробництво» (Open Manufacturing) прийнята в 2011р. в Німеччині. Таким чином, країни світу сформулювали власне бачення та власні ініціативи цифрового розвитку та визначили, конкретизували стратегії і проекти цифрового розвитку та цифровізації економіки відповідно до викликів індустріальної революції 4.0. та визначили стратегічні напрями поетапної цифровізації економіки країни.

Реалізація інституційно-правового механізму державного регулювання в країнах ЄС здійснюється відповідно до прийнятої «Стратегії розбудови єдиного ринку цифрових технологій» основними засадами якої виступають створення передумов для максимально зручного доступу до цифрових товарів та послуг європейських споживачів; забезпечення інституційних умов які гарантували б рівні права для розвитку цифрових мереж та впровадження цифрових технологій для всіх учасників ринку; та максимізація засобів державного регулювання спрямованих на розвиток цифрової економіки як складової суспільно-економічного розвитку. Власне, для ідентифікації та аналізу результатів державного регулювання в сфері впровадження цифрових технологій в Європі введено композитний «Індекс цифрової економіки та суспільства», який узагальнює цифрові показники в Європі та досліджує успішність реалізації Стратегії державного регулювання розвитку сектору цифрової економіки, впровадження процесів цифровізації та процесів еволюціонування економіки [2].

Таким чином, із визначенням керуючого органу, з координації та регулювання процесів цифровізації економіки країн ЄС, із формулюванням концептуального бачення процесів цифровізації та із прийняттям Стратегії цифрового розвитку та відповідних проектів і програм за окремими сферами, напрямками економіки в країнах ЄС поступово створювалися інституційні та нормативно-правові засади необхідні для розбудови цифрової

економіки та впровадження цифровізації всіх сфер суспільно-економічного життя, формувалися механізми та методики дослідження ефективності впровадження процесів цифровізації із точки зору досягнення головної мети зростання цифрової конкурентоспроможності європейських країн порівняно із іншими країнами світу. Водночас, важливим напрямом інституційно-правового механізму є прийняття відповідного законодавства та дотримання норм щодо забезпечення захисту інтелектуальної власності і розвиток та оптимізація систем державного патентування, ліцензування продуктів цифрових технологій дотримання та захисту авторських прав та прав власності.

Розглядаючи особливості застосування організаційного механізму державного регулювання країнами Європейського Союзу, слід зазначити що в питаннях державного регулювання розвитку цифрової економіки та цифровізації визначених сфер та галузей країни Євросоюзу стоять на позиціях максимального зменшення впливу та дії адміністративних методів та механізмів та надають перевагу економічним механізмам та методам. [2]. Таким чином, позиція країн ЄС полягає в максимальному зменшенні дозвільних бар'єрів для розвитку підприємництва та торгівлі в сфері цифровізації; стимулювання інвестиційної активності, впровадження м'якого стимулюючого регулювання в телекомунікаційні галузі, значному зменшенні торгівельних обмежень та знятті внутрішніх бар'єрів і торгових обмежень між країнами ЄС та загалом створенні адміністративних умов максимального сприяння розвитку ринкових механізмів впровадження цифровізації, доступності та спрощення реєстрації бізнесу, зняття значної кількості ліцензійних та дозвільних обмежень у впровадженні електронних бізнес процесів виробництва та реалізації продукції чи просування товарів та послуг засобами електронної торгівлі.

Важливим аспектом функціонування Єдиного цифрового ринку в країнах ЄС та й у всьому світі є цифрове об'єднання а саме сумісність стандартів, протоколів, інтерфейсів. Сьогодні у всьому світі поширені стандарти ЄС та стандарти США. [3]. Відповідно, впровадження єдиних цифрових стандартів є важливою та необхідною умовою успішної інтеграції країн в європейський та світовий економічний простір.

У країнах світу активно поширюються впровадження комунікаційних та інформаційних технологій зі створенням та розвитком електронного урядування необхідного для адміністрування економічних, організаційних, реєстраційних процесів та взаємодії держави і бізнесу та покращення результатів роботи державних органів за рахунок зростання прозорості і публічності здійснених заходів. Так до 2017 р. більш як 90 країн світу вже впровадило державні платформи для надання публічної інформації та послуг а 148 країн запровадило здійснення окремих онлайн-послуг [4]. Таким чином, у цифровому режимі здійснюється державна реєстрація компаній, ведеться документообіг, подається звітність та забезпечується обмін інформацією із використанням прозорих комунікативно-інформаційних онлайн-систем.

Основними інструментами державного регулювання спрямованими на стимулювання притоку інвестицій в економіку стають онлайн-портали та онлайн-вікна із наданням потенційним інвесторам всієї необхідної інформації щодо законодавства в сфері інвестування та інвестиційні процеси [2]. Відповідно, цифровими інструментами спрямованими на стимулювання та розвиток інвестиційних процесів стали впровадження систем електронного регулювання та систем електронної реєстрації. Впровадження цих систем дає можливість органам державного регулювання спрощувати режими адміністрування, реєстрації суб'єктів господарювання чим значною мірою

покращує і забезпечує прозорість надання ліцензій, дозвільних документів та стимулює розвиток нової цифрової інфраструктури необхідної для роботи цих платформ та переходу на новий цифровий обмін інформацією.

В розбудові економічного механізму державного регулювання розвитку цифрової економіки провідними країнами світу ініціюється та здійснюється внесення змін до економічної (інвестиційної, податкової, інноваційної, промислової) політики; впровадження економічного стимулювання процесів цифровізації економіки із застосуванням інструментів фондування, створенням спеціальних фондів спільного венчурного інвестування, із лібералізацією фінансових операцій [5]. Відтак, у країнах ЄС та США, Китаї активно розробляються та реалізуються програми фінансування, кредитування, субсидіювання діяльності із впровадження електронних систем, продуктів.

Досвід успішних країн засвідчує доцільність ініціювання та впровадження спільних державно-приватних інвестиційних проєктів спрямованих на розвиток цифрової економіки, розбудову цифрової інфраструктури та необхідність державного контролю та посилення впливу держави на процеси відбору інвестиційних проєктів, пошуку та залучення інвесторів і відповідно цифровізація цих процесів та зростання їх прозорості та надійності, сприятиме, що заростанню притоку зовнішніх та внутрішніх інвестицій та активуватиме інвестиційні процеси.

На важливості формування та реалізації інвестиційних механізмів та першочерговості формування та реалізації власних національних стратегій цифрового розвитку як комплексного бачення узагальнених концептів цифрового розвитку, методів та шляхів їх досягнення наголошує генеральний секретар ЮНКТАД Мукіса Кітуйош зазначаючи, що діджиталізація економічних процесів має значні переваги які із використанням механізмів стимулювання інвестиційної активності повинні полегшити компаніям доступ на світові економічні ринки [4].

Водночас, наголошується на необхідності активізації інвестиційних, економічних, фінансових механізмів в впровадженні процесів цифровізації економіки, реалізація яких неможлива без розбудови інфраструктури, що має ключове значення в розвитку цифрової економіки.

Формування та розбудова соціально-психологічного механізму державного регулювання процесів впровадження цифровізації в країнах Євросоюзу, Великобританії та США побудовані на усвідомленні необхідності формування у основної частини населення базових знань та навичок, так званих навичок STEM (Science-Technology-Engineering-Mathematics), що перекладається к (Наука-Технології-Інженерія- Математика) [6]. Таким чином, першим кроком у розвитку цифрових технологій та розбудові цифрової економіки є зростання рівня елементарної загальної цифрової грамотності та формування у основної маси населення навичок необхідних для користування пристроями, механізмами і програмами та професійних навичок їх використання у здійсненні виробничих операцій.

Європейська комісія серед основних п'яти напрямів програми цифрового підприємництва відзначає розвиток цифрових знань та ринку; створення цифрового бізнес-середовища; спрощення доступу до фінансів для бізнесу; формування та розвиток цифрових навичок працюючих; та створення підтримуючої культури [7]. Так, важливим аспектом соціально-психологічного механізму впровадження цифрових технологій є формування мотивації суспільства у використанні цифрових технологій, що значною мірою залежить від доступності цифрових технологій, розбудові та функціонуванні інфраструктури, впровадженні державних програм та платформ цифровізації всіх сфер суспільного та економічного життя і відповідно створенні умов для активізації використання цифрових процесів переважною частиною населення. Важливим є фактор формування нових

моделей цифрової культури, моделей поведінки та спілкування людей пов'язаних із змінами та впровадженням цифрових технологій. Користування технікою та технологіями потребує знань та навичок, зростає потреба у фахівцях, що володіють основними знаннями, здатні до виконання складних завдань та мають відповідні компетенції [8, с.138]. Це дає можливість констатувати, що в умовах цифрової економіки якості людського капіталу та розвиненість, доступність інформаційних технологій мають важливе значення для її подальшого розвитку. Таким чином, соціально-психологічний механізм та його інструменти спрямовані на формування та впровадження цифровізації як невід'ємної складової життєдіяльності людини у всіх сферах.

Висновки. Отже, для державного регулювання розвитку сектора цифрової економіки необхідним є формування та дії інституційно-правового, економічного, організаційного, соціально-психологічного та техніко-технологічного механізмів з широким переліком методичного інструментарію за кожним із них, комплексне та системне застосування яких дасть можливість зростання рівня якості, конкурентоспроможності, технологічності продукції, оптимізує процеси виробництва та збуту продукції; активує реалізацію цифрової трансформації існуючих та формування й активний розвиток нових високотехнологічних галузей, що в комплексі забезпечить динамічний ефективний розвиток сектору цифрової економіки.

Література:

1. Яненко І. Г. Цифрова трансформація промисловості України; ключові акценти. *Проблеми економіки*. 2017. № 4. 179-184 с.
2. Корнєєва Ю. В. Роль держави у сприянні інвестиціям у розвиток цифрової економіки. *Економіка прогнозування*. 2018. № 1. 120-134 с.
3. Жукова Л. М. Цифрова економіка як об'єкт державного регулювання. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. № 5 (11). 7-11 с.

4. World Investment Report 2017: Investment and digital economy / UNCTAD.2017. URL: https://unctad.org/en/publicationslibrary/wier2017_en/pdf

5. Васильців Т. Фінансово-економічні інструменти стимулювання розвитку ІТ-сфери України. *Міжнародний науковий журнал "Економічний дискурс"*. 2017. Вип. 4, 128-136 с.

6. Digital Economy and Society Index 2017. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>.

7. Данченко О. Україні варто взяти за озброєння довід Британії щодо впровадження цифрової економіки. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/economy/2017-02-01/danchenko/85328>

8. Ляшенко В. І. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія. НАН України, Інститут економіки промисловості. Київ, 2017. 252 с.

References:

1. Yanenkova, I. H. (2017) "Digital transformation of Ukrainian industry; key accents", *Problemy ekonomiky*. № 4. p. 179-184.
2. Kornieieva, Yu. V. (2018) "The role of the state in promoting investment in the development of the digital economy". *Ekonomika prohnouzuvannia*. № 1. p. 120-134.
3. Zhukova, L. M. (2017) "Digital economy as an object of state regulation", *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*. № 5 (11). p. 7-11.
4. World Investment Report 2017: Investment and digital economy / UNCTAD.2017. Available at : https://unctad.org/en/publicationslibrary/wier2017_en/pdf.
5. Vasylytsiv, T. (2017) "Financial and economic tools for stimulating the development of the IT sphere of Ukraine", *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Ekonomichnyi dyskurs"*. Vol. 4. p. 128-136.
6. Digital Economy and Society Index 2017. Available at : <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>.
7. Danchenko, O. (2015) "Ukraine should take the arms of British evidence of the introduction of the digital economy". Available at : <https://apostrophe.ua/ua/news/economy/2017-02-01/danchenko/85328>.
8. Liashenko, V. I. (2017) *Tsyfrova modernizatsiia ekonomiky Ukrainy yak mozhlyvist proryvnoho rozvytku: monohrafiia* [Digital modernization of the Ukrainian economy as an opportunity for breakthrough development], NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky promyslovosti. Kyiv.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2019 р.

Розділ 6. Менеджмент та адміністрування

УДК 658

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ TQM

Данченко О.Б.¹, Бєлова О.І.², Сафар Х.М.³

¹ д.техн.н., професор кафедри бізнес-адміністрування та управління проектами, завідувач кафедри бізнес-адміністрування та управління проектами, Університет «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-56-90, e-mail.: elenadan@krok.edu.ua, ORCID: 0000-0001-5657-9144

² к.е.н., доцент кафедри управління проектами бізнес-адміністрування,
Університет «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: belovaelenag@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9359-6947,

³ аспірант кафедри бізнес-адміністрування та управління проектами, Університет «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна
тел. (044)-455-57-07, e-mail.: hishamsafar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2492-2815, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-90-96>

ENSURING OF EFFECTIVE QUALITY MANAGEMENT IN TRADING COMPANY THROUGH THE USE OF TQM CONCEPT

Danchenko O.¹, Bielova O.², Safar H.³

¹ doctor of technical sciences, professor of business administration and project management, head of the department of business administration and project management, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine,
tel.: (044)-455-56-90, e-mail.: elenadan@krok.edu.ua, ORCID: 0000-0001-5657-9144

² PhD, associate professor department of project management and business administration, «KROK» University,
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine, tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: belovaelenag@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-9359-6947

³ Ph.D. student, department of business administration and project management, «KROK» University,
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine, tel. (044)-455-57-07, e-mail. hishamsafar@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-2492-2815, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-90-96>

Анотація. У статті визначено та проаналізовано пріоритетні фактори, які заважають управлінню якістю діяльності підприємства, оскільки у будь-якому суспільстві час від часу відбуваються кризові явища, а впродовж останніх років значна кількість підприємств залишається неефективними та фінансово-неспроможними. Встановлено, що управління якістю діяльності підприємства фокусується на створенні системи управління всіма процесами життєдіяльності підприємства, яка б дала змогу робити необхідні висновки і корегувати процеси, реагуючи на стрімкі зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, вимагає впроваджувати внутрішні стандарти, в яких фіксуються вимоги до процесів управління, що дозволяє зробити концепція TQM. Також проаналізовано розвиток концепції TQM, який включає декілька етапів еволюції: Quality Control, тобто індивідуальний контроль якості (QC), Statistical Quality Control, тобто управління якістю з використанням статистичних методів (SQC), Total Quality Control, тобто загальний контроль якості (TQC) та Total Quality Management, тобто загальний менеджмент якості (TQM). В статті представлено універсальну схему управління якістю продукції, яка на відміну від загально відомої, концентрує увагу на ресурсах та потенціалі підприємства. Запропоновано програму вдосконалення управління якістю діяльності підприємства торгівлі, наповнення та терміни якої можуть корегуватися відповідно до потреб та можливостей конкретного підприємства. Також аргументована Блок-схема перевірки функціонування системи якості відповідно до концепції TQM.

Ключові слова: управління якістю, індивідуальний контроль якості, управління якістю з використанням статистичних методів, загальний контроль якості, загальний менеджмент якості

Формули: 0, рис.: 2, табл.: 2, бібл.: 10

Annotation. The article identifies and analyzes the priority factors that hinder the quality management of the enterprise, since in any society occasional crises occur, and in recent years a significant number of enterprises remain

ineffective and financially ineffective. It has been established that the quality management of the enterprise focuses on the establishment of a system for managing all the vital processes of an enterprise that would enable it to make the necessary conclusions and adjust the processes, reacting to the rapid changes in the external and internal environment, requires the introduction of internal standards that fix the requirements for management processes, which allows for the concept of TQM. The development of the TQM concept, which includes several stages of evolution, is analyzed: Quality Control (QC), Statistical Quality Control (SQC), Total Quality Control (TQC), and Total Quality Management (TQM). The article presents a universal scheme for product quality management, which, unlike the generally known, focuses on the resources and potential of the enterprise. A program for improving the quality management of a trading company is proposed, the content and terms of which can be adjusted in accordance with the needs and capabilities of a particular enterprise. Also, the block diagram of checking the functioning of the quality system in accordance with the concept of TQM is also substantiated.

Key words: Quality Management, Quality Control, Statistical Quality Control, Total Quality Control, Total Quality Management.

Formulas: 0, *fig.:* 2, *tabl.:* 2, *bibl.:* 10

Постановка проблеми. Управління якістю передбачає врахування основних аспектів виконання управлінських функцій. Вони визначають окремі цілі, загальну політику, а також відповідальність у сфері якості. Управлінські функції здійснюються за допомогою певних засобів та методів. Таких, наприклад, як планування якості, оперативне управління якістю, забезпечення якості та поліпшення якості в рамках системи якості. Серед основних аспектів управління якістю зазвичай виділяють загальні, технічні, економічні та управлінські. Саме їх баланс та взаємозв'язок можуть бути основою ефективної системи управління якістю.

При побудові даної системи головною метою є гармонійне поєднання загальних функцій управління. Адже саме реалізація цих функцій є запорукою забезпечення та підвищення якості в діяльності підприємства. Мова йде не лише про координування робіт та завдань які сприяють підвищенню продуктивності праці, але про вдосконалення системи управління якістю діяльності підприємства в цілому. Це можливо при спільних зусиллях всього персоналу підприємства, які мають бути спрямовані на підвищення показників результативності та ефективності діяльності підприємства.

Таким чином, процес управління якістю діяльності підприємства на сьогоднішній день є необхідною умовою розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тлумачення дефініції

«управління якістю» виконується в багатьох працях економістів: Амиров Ю., Ансофф І., Армстронг Г., Котлер Ф., Баркан Д., Ходяченко В., Валдайцев С., Валдайцев С., Герасимчук В., Гольдштейн Г., Долинская І., Бобровников Г., Канарева Л., Кібенко О., Кардаш В., Катаев А., Клебанов А., Конарева Л., Котлер Ф., Болт Г., Соловйов І., Даниляк В., Муніпов В., Федоров М., Лук'яненко Д., Данилюк В., Оше В., Назарова Г., Павленко І., Станкевич І., Прахалад К., Крилова Г., Демінг Е., Томлін О., Соловйова В., Кафель П. Вклад вчених у вирішення проблемних питань управління якістю діяльності підприємств є вагомим, а дослідження ґрунтовними, але при цьому слід звернути увагу на об'єктивну необхідність подальшого поглиблення теоретичних засад та практичних аспектів формування ефективної системи управління якістю діяльності підприємств.

Розробки багатьох авторів адаптовані до умов ринкової трансформації економіки України, однак відсутній комплексний підхід до поєднання класичних та сучасних підходів до управління якістю.

Формулювання цілей статті.

Дослідити основні чинники, що сприяють вдосконаленню процесу управління якістю підприємства, розглянути основні елементи управління якістю та виділити ті, що актуальні для застосування підприємствами України на сучасному етапі розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління якістю

представляє собою систему управління, спрямовану на планування, впровадження, удосконалення і контроль якості діяльності підприємства відповідно до встановленої політики та цілей підприємства, за участю усіх його підрозділів.

Лише у другій половині XX століття підходи та методи до управління якістю діяльності підприємства були формалізовані, а наука про управління якістю почала являти собою окрему наукову галузь, яка потребувала досліджень та розробок. Найпоширеніше використання останніми роками здобула концепція загального управління якістю (TQM – Total Quality Management). Дана концепція з'явилася як продовження попередніх концепцій управління якістю. Всі попередники мали спільні риси у поглядах на якість, проте спостерігалися і відмінності. Запропоновані дані концепції були так званими гуру менеджменту якості, твердження яких є актуальними та використовуються і по сьогоднішній день. Світове визнання здобули такі науковці та видатні менеджери як Вільям Демінг, Каору Ісікава, Джозеф Джуран, Філіп Кросбі, Арманд Фейгенбаум та ін. Саме їх дослідження і роботи стали основою для багатьох Стандартів які використовуються і сьогодні, і саме ці представники менеджменту якості сприяли розповсюдженню концепції TQM. Актуальність їх досліджень та запропонованих методів обумовлено тим, що вони носять накопичувальний характер та показали себе ефективними у довгостроковому використанні, що дозволило їм пройти перевірку часом. Важливим є і той факт, що цінний досвід, який здобувають успішні компанії, знаходить своє відображення в нових роботах, основаних на концепції TQM, що дозволяє виявляти та формулювати оптимальну систему управління якістю.

На основі досліджень гуру менеджменту якості сформульовано концепцію загального менеджменту якості, яка є «підходом до управління підприємством, націленим на якість, заснованим на участі всіх його учасників і

спрямованим на досягнення довгострокового успіху шляхом задоволення споживача і вигоди для всіх зацікавлених сторін організації».

Концепція TQM є актуальною для організації будь-якого розміру та будь-якої сфери. Вона сприяє підвищенню ефективності та результативності діяльності підприємства через комплексний характер та позитивно впливає на довгостроковий розвиток підприємства.

В той же час, слід зазначити, що концепція TQM пройшла довгий та важкий шлях у своєму розвитку. Дана концепція пристосовувалась до вимог сучасного бізнесу на кожному етапі свого розвитку, що сприяло її трансформуванню у ефективну систему управління якістю діяльності підприємства (табл. 1.).

На сьогоднішній день подальшому розвитку концепції TQM сприяють формування та використання стандартів якості. найбільшого розповсюдження у світі здобув стандарт якості ISO серії 9000. Вперше він був розроблений в далекому 1987 році міжнародною організацією стандартів ISO, яка з часом тільки вдосконалювала дані стандарти. Таким чином, застосування стандарту якості є основним методом, що сприяє поширенню та розвитку концепції TQM.

На багатьох підприємствах відповідно до концепції TQM та стандарту якості може бути використана універсальна схема управління якістю продукції, яку представлено на рис. 1.

Дана схема складається з шести блоків. І необхідним для її оптимізації є планування та вдосконалення ресурсів, що є на підприємстві та його потенціалу. Також слід зазначити, що на якість діяльності підприємства найбільший вплив здійснюють наявність відповідного до сфери діяльності устаткування, а також знання, професіоналізм та майстерність виконавців, які залучені до діяльності організації.

Таблиця 1

Розвиток концепції TQM

Назва етапу	Період	Сутність
Quality Control індивідуальний контроль якості (QC)	70-ті роки XIX ст.	Кожен робітник (або група робітників) повністю контролює якість результату своєї індивідуальної праці, забезпечує якість виробленого продукту та несе повну особисту відповідальність за його виготовлення.
Statistical Quality Control - управління якістю з використанням статистичних методів (SQC)	20-ті роки XX ст.	Фахівці відокремлених служб якості здійснюють вибірковий контроль параметрів якості з використанням методів математичної статистики для обробки отриманих контрольних даних, призначений не допустити відхилень показників процесу від стандарту та забезпечити їх стабільність.
Total Quality Control – загальний контроль якості (TQC)	50-60-ті роки XX ст.	Керівництво підприємства та його структурні підрозділи взаємодіють в галузі якості, впроваджуючи документовані системи якості з метою максимального задоволення потреб споживачів.
Total Quality Management - загальний менеджмент якості (TQM)	70-ті роки XX ст. по теперішній час	Підприємство здійснює систематичний комплексний аналіз потреб споживачів, встановлює їх вплив на характеристики продукту, що виробляється, з метою забезпечення його максимальної цінності для споживача та постійного поліпшення якості.

Джерело: складено автором

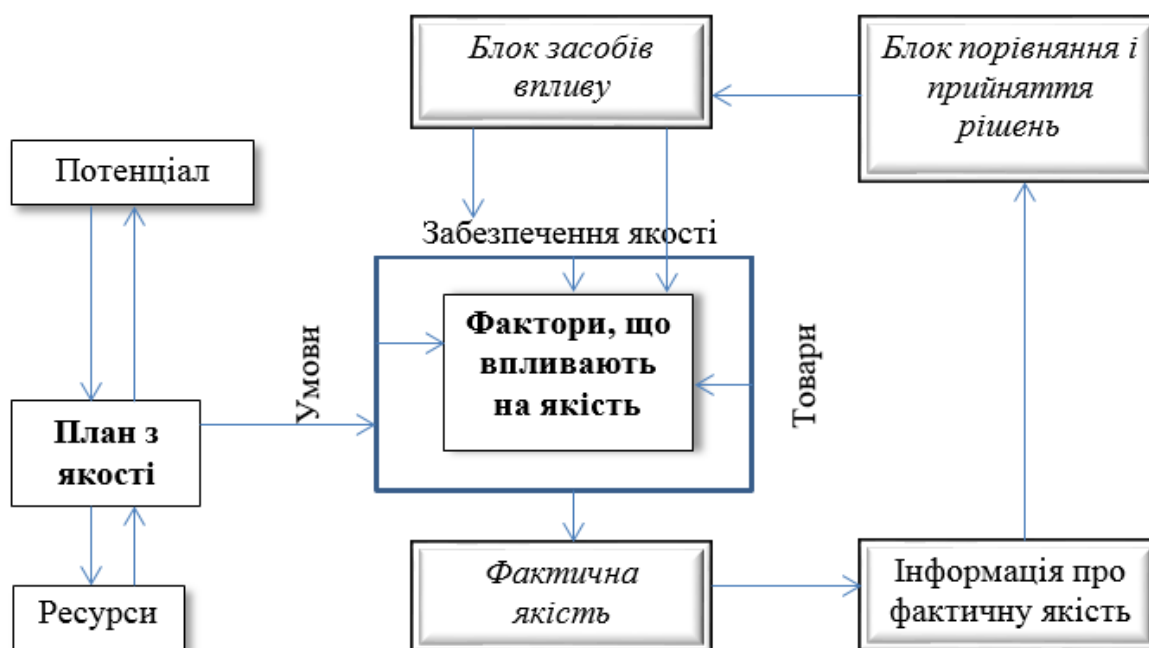

Рис. 1. Управління якістю на підприємстві

Джерело: адаптовано автором

Для будь-якого підприємства управління якістю є безперервним процесом. Саме постійне вдосконалення якості сприятиме його довгостроковому розвитку. Так, для вдосконалення якості діяльності підприємства торгівлі, може бути запропонована програма, наповнення та терміни якої можуть корегуватися

відповідно до потреб та можливостей конкретного підприємства (табл. 2).

Успішність виконання даної програми залежить від спільної діяльності усіх працівників підприємства торгівлі, від досконалості виконання своїх функцій і обов'язків під час реалізації перетворень по оптимізації діяльності на підприємстві.

Перш ніж запропонувати методику вдосконалення управління якістю діяльності підприємства по етапах, необхідно оцінити наявну. Для цього нами

пропонується використання блок-схеми для визначення відповідності системи управління якістю діяльності підприємства потребам підприємства (рис. 2).

Таблиця 2

Програма вдосконалення управління якістю діяльності підприємства торгівлі

Недоліки діяльності	Напрямок дії	Заходи щодо подолання недоліків
<i>Ненадійність деяких постачальників</i>	Заклучення договорів	Зниження витрат на закупівлю товарів, що позитивно відобразатиметься на прибутку підприємства
		Розробка ефективної системи відбору постачальників підприємства, що дозволить і мінімізувати ризики, що виникають в процесі доставки товарів, і знизити витрати на закупівлю товарів для підприємства
<i>Зрив строків поставки товарів</i>	Контроль	Розробка інвестиційних проектів з поліпшення і оновлення основних фондів, розширення номенклатури товарів та послуг із залученням позабюджетних коштів
<i>Відсутність власної доставки</i>	Налагодження процесу	Введення в штатний розклад нових посад
<i>Неможливість гарантувати якість доставки</i>	Налагодження процесу	Вивчення передового досвіду роботи інших підприємств
<i>Розбіжність між очікуванням споживача і товаром при дистанційному замовленні</i>	Консультування	Оновлення сайту з можливістю надання клієнту максимально точної та правдивої інформації
<i>Відсутність чітко налагодженої організаційної структури управління</i>	Реструктуризація та оновлення	Розробка ефективної системи добору, відбору та навчання персоналу підприємства
		Формування сучасного, з новими поглядами, колективу працівників підприємства
		Формування ефективної системи оплати праці працівників підприємства.
<i>Слабкий маркетинг</i>	Дослідження	Вивчення передового досвіду роботи інших підприємств, що дозволить підвищити ефективність змін, що впроваджуються та захистити себе від можливих ризиків
		Розширення каналів збуту товарів та послуг завдяки вдосконаленню роботи з клієнтами, використання можливостей реклами підприємства.
		Створення системи електронних замовлень.

Джерело: складено автором

Задля ефективного втілення запропонованої програми та заходів щодо вдосконалення управління якістю діяльності підприємства, пропонуємо використання наступного інструментарію як миттєве регулювання на відхилення, використання методів спостереження та аналізу, складання контрольних графіків, стандартизація. Застосування даного інструментарію за зазначеними етапами дозволить підприємству значно скоротити та збільшити ефективність від процесу вдосконалення управління якістю діяльності.

Висновки. Таким чином, оскільки комплексна система управління якістю створюється та впроваджується як засіб, що забезпечує здійснення конкретної політики та досягнення визначеної найвищим керівництвом мети стосовно якості, особлива увага повинна приділятися питанням формування та документального оформлення керівництвом підприємства політики щодо якості товарів чи послуг, котрі надаються споживачу.

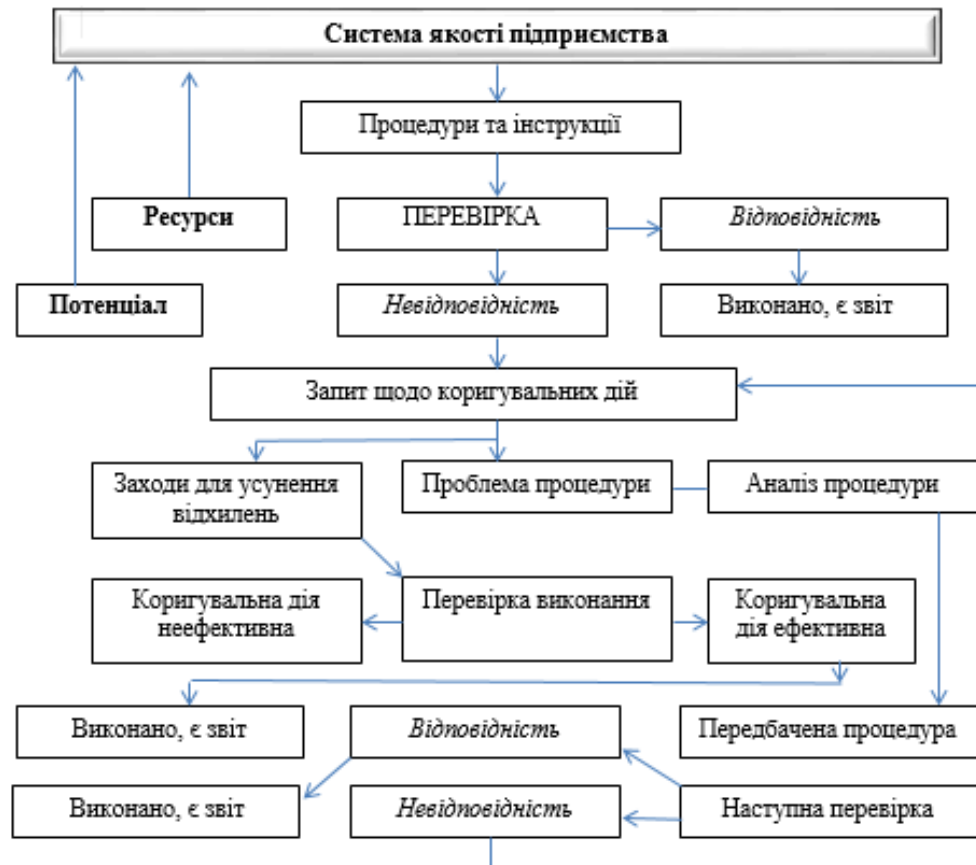

Рис. 2. Блок-схема перевірки функціонування системи якості

Джерело: адаптовано автором

Література:

1. Батенко Л., Твердушка Т. Практические подходы к повышению эффективности организации производственных процессов. *Менеджер по персоналу*. 2009. № 7. С. 59-67.
2. Белова О. І. Теоретичні аспекти формування мотиваційного механізму стратегічного управління торговельними мережами. *Інноваційна економіка*. 2012. №10, С. 109-115.
3. Белова О. І. Методологічний підхід до формування змісту та структури мотиваційного механізму стратегічного управління торговельними мережами. *БІЗНЕС-ІНФОРМ, БИ-2-2013*. С. 155-163.
4. Гордієнко П. Л., Дідківська Л. Г., Яшкіна Н. В. Стратегічний аналіз : навч. посіб. Київ, 2008. 478 с.
5. Довгань Л. Є. Каракай Ю. В., Артеменко Л. П. Стратегічне управління : навч. посіб. 2-ге вид. Київ, 2011. 440 с.
6. Петрова І. Л. Стратегічне управління людськими ресурсами: навч. посіб. Київ, 2013. 466 с.
7. Петрова І. Л. Шпильова Т. І., Сисоліна Н. П. Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди : монографія. Київ, 2010. 320 с.
8. Системи управління якістю. Вимоги (ISO 9001 : 2000, IDT) : нормативно-технічний матеріал.

Вид. офіц. На заміну ДСТУ ISO 9001-95, ДСТУ ISO 9002-95, ДСТУ ISO 9003-95 ; Введ. с 2001-06-27. Київ : Держстандарт України, 2001. 24 с.

9. Хміль Ф. Удосконалення управління вітчизняними організаціями в контексті економічних та суспільних змін. *Вісн. Терноп. нац. екон. ун-ту*. 2009. №1. С. 31-35.

10. Шаповал М. І. Основи стандартизації, управління якістю і сертифікації : підручник. 3-те вид., перероб. і доп. Київ, 2000. 88с.

Reference:

1. Batenko, L. Tverdushka, T. (2009) "Practical approaches to improving the efficiency of the organization of production processes", *Menedzher po personalu*, № 7. p. 59-67.
2. Belova, O. I. (2012) "Theoretical Aspects of the Formation of the Motivated Mechanism of Strategic Management of Trade Networks", *Innovatsiina ekonomika*, №10, p. 109-115.
3. Belova, O. I. (2013) "Methodological approach to the formation of the content and structure of the motivational mechanism of strategic management of trading networks", *BIZNES-INFORM, BY-2-2013*. p. 155-163.
4. Gordianko, P. L. Didkivska, L. G. Yashkina, N. V. (2008) *Stratehichnyi analiz* [Strategic analysis], Kyiv, Ukraine.

5. Dovgan, L. E. Karakai, Y. V. Artemenko, L. P. (2011) *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management], 2nd ed, Kyiv, Ukraine.
6. Petrova, I. L. (2013) *Stratehichne upravlinnia liudskymy resursamy* [Strategic management of human resources], Kyiv, Ukraine.
7. Petrova, I. L. Shpilyova, T. I. Sysolina, N. P. (2010) *Innovatsiina diialnist: stymuly ta pereshkody* [Innovation activity: incentives and obstacles], Kyiv, Ukraine.
8. Quality management systems. Requirements (ISO 9001: 2000, IDT): normative and technical material. Kind. officer To replace DSTU ISO 9001-95, DSTU ISO 9002-95, DSTU ISO 9003-95; Introduction from 2001-06-27. Kyiv: Gosstandard of Ukraine, 2001. 24 p.
9. Humil F. (2009) “Improving the management of domestic organizations in the context of economic and social change”, *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, №1. p. 31-35.
10. Shapoval, M. I. (2000) *Osnovy standartyzatsii, upravlinnia yakistiu i sertyfikatsii* [Fundamentals of Standardization, Quality Management and Certification], 3rd ed, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2019 р.

УДК 658.8

ПРИНЦИПИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ

Васенко В.К.

*д.е.н., професор, професор кафедри соціально-економічних
дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ,
м. Суми, вул. Миру, 24, 40000, Україна тел. (054)-23-30-318, e-mail: vassenko_v.k.@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0660-0037, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-97-104>*

PRINCIPLES OF MANAGEMENT AND THEIR INFLUENCE ON THE FORMATION OF THE CONCEPTUAL APPARATUS

Vasenko V.

*doctor of economics, professor, professor of the department of socio-economic disciplines Sumy branch of Kharkiv
National University of Internal Affairs, Sumy, st. Peace, 24, 40,000, Ukraine
tel. (054) -23-30-318, e-mail: vassenko_v.k@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0660-0037, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-97-104>*

Анотація. Сучасне життя в Україні позначене докорінними політичними, соціально-культурними, економічними сферами. Формується ринкове середовище в якому менеджмент набуває особливого значення для будь-якої організації. Менеджерські функції виконують багато людей, яким необхідні спеціальні знання. І це вимагає від них опанування менеджменту, що є одночасно і наукою, і мистецтвом. Складні умови господарювання, зміни в техніці і технологіях, зростаючі вимоги споживачів вимагають від сучасних менеджерів всіх рівнів управління, нових знань та навичок, які б відповідали вимогам часу. Система управління персоналом повинна бути сформована на базі сучасних принципів, які дадуть змогу досягати як загальних цілей у межах вибраних ринків, так і високого рівня прихильності працівників. У традиційній літературі принципи формування системи управління персоналом перелічують децю узагальнено, без врахування стану справ у відповідній галузі чи особливостей функціонування конкретного підприємства. Також потрібно відзначити, що, незважаючи на численність наведених принципів, їх перелік є неповним, оскільки не враховує реалій часу. Принципи, на яких базується система управління персоналом, потребують постійного оновлення та уточнення, оскільки ринкове середовище функціонування постійно змінюється. З метою побудови високоефективної системи управління персоналом необхідно дослідити суть та значення принципів формування відповідної системи в нових умовах ринку. У статті проаналізовано основні принципи, що визначають понятійний апарат менеджменту. Виокремлена структурно-логічна схема понятійного апарату науки, та основні принципи та їх вплив на формування понятійного апарату. Внесені пропозиції щодо більш поглибленого вивчення менеджменту студентами та основних принципів, що впливають на формування понятійного апарату науки.

Ключові слова: понятійний апарат, структурно-логічний, менеджмент, поняття, судження, положення, закони, аксіоми, постулати, принципи.

Формул: 0, рис.: 1, табл.: 0, бібл.:7

Annotation. Modern life in Ukraine is marked by radical political, socio-cultural, economic spheres. A market environment is formed in which management becomes of particular importance to any organization. Management functions are performed by many people who need special knowledge. And this requires the mastery of management, which is both science and art. Complex business conditions, changes in technology and technologies, growing demands of consumers require modern managers of all levels of management, new knowledge and skills that meet the requirements of the time. The human resources management system should be based on modern principles that will enable both common goals to be achieved within selected markets and a high level of employee commitment. In the traditional literature, the principles of the formation of a system of personnel management are listed in a somewhat generalized way, without taking into account the state of affairs in the relevant field or the peculiarities of the operation of a particular enterprise. It should also be noted that, despite the abundance of the above principles, their list is incomplete, because it does not take into account the realities of time. The principles on which the human resources management system is based need constant updating and refinement, as the market environment of operation is constantly changing. In order to build a highly effective personnel management system, it is necessary to investigate the essence and significance of the principles of the formation of the corresponding system in the new market conditions. The article analyzes the basic principles that define the conceptual apparatus of management. The structural-logical

scheme of the conceptual apparatus of science is singled out, and the basic principles and their influence on the formation of the conceptual apparatus. Proposed proposals for a more in-depth study of student management and the main principles that influence the formation of the conceptual apparatus of science.

Key words: *conceptual apparatus, structural-logical, management, concepts, judgments, positions, laws, axioms, postulates, principles.*

Formulas.: 0; fig.: 1; tabl.: 0, bibl.: 7

Постановка проблеми. Менеджмент єдина наука, котра сьогодні дає конкретну і вичерпну відповідь на найбільш актуальне і злободенне питання сучасності: «Чому одні організації при рівних правових і соціально-економічних умовах процвітають, а другі руйнуються».

Друга, не менш важлива теза менеджменту: «Чим вищий рівень менеджменту в країні, тим вищий рівень життя народу».

Слід підкреслити, що управління, його принципи і методи були предметом дослідження ще за античності. Так, давньогрецький філософ Платон (427-347 рр до н.е.) стверджував, що діяльність в управлінні є важливим засобом забезпечення життя суспільства – особливий вид мистецтва, яке повинен здійснювати політик на основі правильного розуміння і застосування законів. Люди, на його думку, мають виконувати чітко визначені функції, а політик наглядати за їх виконанням, поєднувати ці дії в єдине гармонійне ціле, використовуючи силу (тиранічний метод управління з метою приборкання користолюбства і дотримання належних законів і правил) і м'якість (як вид політичного нагляду) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений нами аналіз літературних джерел щодо менеджменту та його принципів показує, що ця проблема і сьогодні в наукових дослідженнях є актуальною і багато західних і вітчизняних вчених присвятили їй свої праці. Зокрема, М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури [2], П. Друкер [3], А. В. Шегда [4], В. В. Стадник, М. А. Йохна [5], Р. А. Аблязов, Г. І. Пазурець, С. О. Савченко, І. Б. Чудаєва [7] та інші.

Однак, за межами розгляду залишаються питання стосовно впливу

принципів менеджменту на формування понятійного апарату науки та тих хто її вивчає. Цим підтверджується зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями й невирішеними проблемами, котрим присвячується означена стаття.

Формулювання цілей статті.

Основною метою статті є аналіз основних принципів менеджменту та їх вплив на формування понятійного апарату науки. Для досягнення поставленої мети вирішуються такі завдання:

Проаналізувати основні принципи менеджменту, що най більш дієво впливають на формування понятійного апарату.

Виокремити структурно-логічну схему формування понятійного апарату.

Внести пропозиції щодо більш поглибленого вивчення менеджменту студентами та основних принципів, що впливають на формування понятійного апарату.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сучасний менеджмент — це тисячі можливих варіантів і особливостей управлінських рішень, у тому числі й у фінансовій сфері.

Управлінські рішення, що розроблені одним підприємством і добре себе в ньому зарекомендували, можуть виявитися не тільки марними, але навіть небезпечними для іншого. Багатоваріантність рішень і ходів менеджменту, гнучкість і неординарність господарських комбінацій, унікальний характер кожного управлінського рішення в конкретній специфічній ситуації є основою керування.

Тому в діяльності менеджерів натиск доводиться робити не на стандартні рішення, а на здатність швидко й правильно оцінити господарську ситуацію і знайти єдино можливий у даному

положенні підхід, що і є в конкретних умовах оптимальним.

Разом з тим, слід підкреслити, що на сьогодні ні зарубіжні, ні вітчизняні вчені в літературних джерелах не дають усталеного, раз і назавжди даного визначення менеджменту, незважаючи на його важливість для розвитку людського суспільства, а тому різні джерела поняття «менеджмент» трактують неоднозначно, це дає 100 відсоткову впевненість в тому, що наука на місті не стоїть, а постійно розвивається, творчо відкидаючи застарілі поняття та елементи догматизму. Менеджмент як наука пройшов великий шлях еволюції, має свої, притаманні лише йому етапи розвитку і сьогодні стоїть в горнилі інноваційного розвитку науки, процесу управління та керуючої ланки в організації.

Наведемо лише деякі із великої кількості таких визначень:

Американські вчені М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедуори в роботі «Основи менеджменту» визначають «менеджмент» як уміння добиватися поставленої мети, використовуючи працю, інтелект, мотиви поведінки інших людей [2].

П. Друкер під менеджментом розуміє управління як особливу форму людської діяльності, що перетворює неорганізований натовп у ефективну цілеспрямовану і продуктивну групу [3].

В. В. Стадник і М. А. Йохна під менеджментом розуміють – вид діяльності, спрямований на працівників організації з метою координації їх дій для досягнення поставлених перед організацією цілей [4].

С. В. Мочерний і М. В. Довбешко визначають менеджмент як цілеспрямований вплив власників і менеджерів на потреби та інтереси інших працівників для ефективної організації колективної праці у всіх сферах суспільного відтворення, вдосконалення розвитку елементів економічної системи на мікрорівні, охорони довкілля з метою привласнення максимального прибутку [5].

Економічна енциклопедія визначає менеджмент як науку про управління

сучасним підприємством (установою, організацією), основним змістом якої є комплекс наукових принципів, методів стимулювання та організаційних важелів впливу на дії людей, використання різноманітних ресурсів з метою досягнення тактичних і стратегічних цілей організації [7].

У ході своїх досліджень літературних джерел, ми розділяємо точку зору названих авторів, але на сьогодні, на наш погляд, під менеджментом слід розуміти – гармонійно пов'язаний комплекс принципів, функцій, методів та способів управління процесом виробництва, передусім виробничим персоналом з боку керівництва підприємства, компанії з метою ефективного використання ресурсів і стратегічних цілей організації.

Із даного визначення видно, що на першому місті поставлені принципи менеджменту, тобто основні керівні ідеї, правила, положення, норми поведінки, керуючись якими органи управління забезпечують ефективний розвиток організації та в рамках яких реалізуються цілі організації.

Саме принципи науки мають найбільший вплив, але й забезпечують необхідне гармонійне формування понятійного апарату науки, так як первинною ланкою у процесі пізнання є накопичення наукових фактів - знань про об'єкт чи явище, аргументованість яких доведена, які стають складовою наукових знань лише після їх систематизації та узагальнення за допомогою понять, абстракцій, визначень.

Принцип - це головне вихідне положення будь-якої наукової теорії, вчення, науки чи світогляду, виступає як перше і найабстрактніше визначення ідеї, як початкова форма систематизації знань. Під принципом в науковій теорії розуміють саме абстрактне визначення ідеї, що виникла в результаті суб'єктивного вимірювання і аналізу досвіду людей та формує понятійний апарат. Кожна наука має свій предмет дослідження, свою мову, свій понятійний апарат мислення та передачі знань.

Понятійний апарат всякої науки незмірно бідніший від об'єктивної дійсності і відбиває лише певний рівень пізнання цієї дійсності.

Понятійний апарат (поняття) — форма мислення, яка відображає істотні властивості, зв'язки і відношення предметів і явищ в їхній суперечності і розвитку; думка або система думок, що узагальнює, виділяє предмети деякого класу за визначеними загальними і в сукупності специфічними для них ознаками.

Наукове поняття є єдністю загального, особливого та одиничного, тобто конкретно-загальним. При цьому загальне в понятті належить не просто до екземплярів даного класу, що характеризуються загальними властивостями, не тільки до безлічі однорідних предметів і явищ, а до самої

природи змісту поняття, що виражає щось істотне в предметі.

Будучи віддзеркаленням об'єктивної реальності, поняття такі ж пластичні, як і сама дійсність, узагальненням якої вони є. Наукові поняття не є щось закінчене і завершене; навпаки, вони містять в собі можливість подальшого розвитку. Основний зміст поняття змінюється лише на певних етапах розвитку науки, генеруючи зміни її понятійного апарату. Такі зміни поняття є якісними і пов'язані з переходом від одного рівня знання до іншого, до знання глибшої суті мислимих в понятті предметів і явищ. Рух дійсності можна відобразити тільки в поняттях, що діалектично розвиваються.

Структуру понятійного апарату науки формують факти, поняття і судження, положення, закони, аксіоми і постулати, принципи, рис. 1.

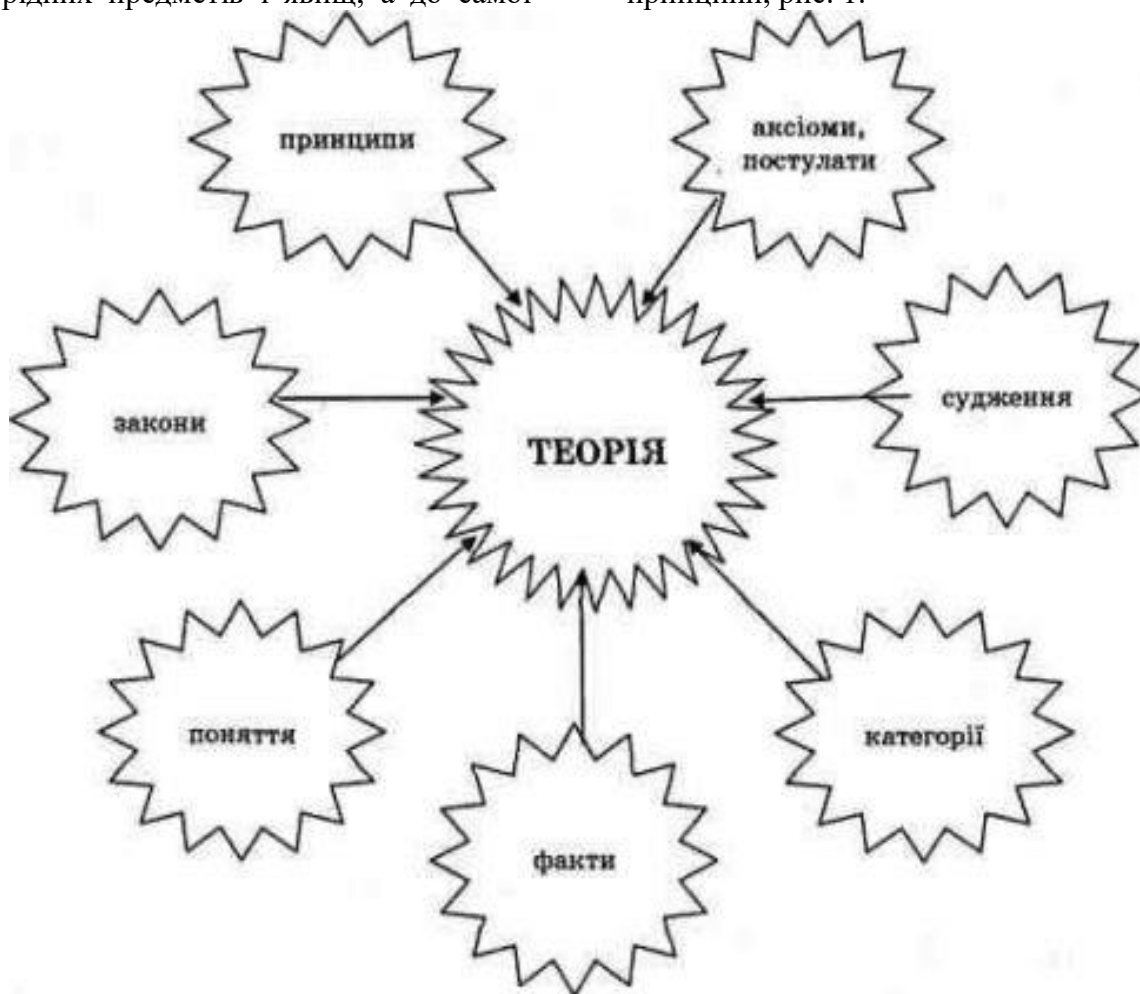

Рис. 1. Структурно-логічна схема формування понятійного апарату науки

Наукові теорії, що ґрунтуються на пізнанні об'єктивних законів природи, дозволяють передбачити явища, які можуть виникнути в майбутньому як результат дії цих законів (наприклад: періодичний закон Д. І. Менделєєва передбачив не існуючі на той час елементи).

Понятійний апарат будь-якої науки має чітко виражений словесний запас, так як будь-яке поняття визначається тим чи іншим словом. Понятійний апарат науки «Менеджмент» складає сотні тисяч якщо не більше різних слів.

Наприклад, за нашими підрахунками лише один підручник М.Х. Мескона, М. Альберта і Ф. Хедоурі містить більше 700 сторінок, або в словесному виразі 284310 слів.

Наші вітчизняні вчені Р.А. Аблязов, Г.І. Пазурець, С.О. Савченко, І.Б. Чудаєва з Черкаського Східноєвропейського університету економіки і менеджменту підготували навчальний посібник «Курс менеджменту для магістрів» (системний підхід), який нараховує 230850 слів.

Один відсоток від словесного запасу цього понятійного апарату - складає 2843 і 2308 слів.

У Сумській філії Харківського національного університету внутрішніх справ навчальна програма із вивчення курсу «Принципи менеджменту» складає 90 годин (30 годин лекційних, 24 – практичних занять і 36 годин самостійної роботи). За такого формального підходу до організації навчального процесу з такої важливої дисципліни, чи можуть студенти запам'ятати хоч 1 відсоток того запасу слів, що визначає понятійний апарат.

Звичайно ні. Їх підрахунок зупиниться не дійшовши й до 100 слів. Чому так? Тому, що реформа вищої школи скасувала написання рефератів, конспектів, курсових і контрольних робіт, студентами не складаються тезауруси нових слів, термінів та понять та ін.

Сьогоднішні студенти – це завтра спеціалісти, які прийдуть на зміну нинішньому поколінню. Покращиться життя після їхнього приходу до

управління, влади за таких умов? Звичайно ні.

Потрібно змінювати систему навчання, щоб навчалися лише ті, хто хоче навчатися, а не заплатив гроші за навчання.

Ситуація ще більш стає складною, якщо ми добавимо те, що сьогодні наші студенти навіть поняття не мають про фінансовий, банківський, інвестиційний, інноваційний, податковий, бюджетний, освітянський, правоохоронний, командний, антикризовий, санаційний, екологічний, кадровий, контрактний, корпоративний, міжнародний, природних ресурсів, природокористування, природоохоронної діяльності та інших типів і видів менеджменту, з якими в тій чи іншій мірі їм, як майбутнім юристам, необхідно буде керуватися й визначатися.

Звичайно понятійний апарат науки «Менеджмент» з урахуванням усіх його типів і видів буде лежати за межами кількох десятків, а то й сотень мільйонів слів.

Керують організаціями і йдуть у владу не лише спеціалісти профільних вузів з дипломами менеджера, але навіть і ті у котрих понятійний апарат менеджменту не перевищує 50-100 слів.

Чому ми погано сьогодні живемо, тому що нами погано керують. А щоб покращити ситуацію необхідно в непрофільних до менеджменту вузах збільшити число годин для вивчення менеджменту.

Принципи менеджменту вперше були визначені Г. Емерсоном в 1912 році у книзі «Дванадцять принципів продуктивності», а саме:

1. Чіткий план та чітко сформульовані цілі або завдання.
2. Здоровий глузд.
3. Компетентна консультація.
4. Дисципліна.
5. Справедливе відношення до персоналу.
6. Швидкий, надійний, точний і постійний облік.
7. Диспетчеризація.
8. Норми і розклад.

9. Нормалізація умов.
10. Нормування операцій.
11. Писані стандартні інструкції.
12. Винагорода за продуктивність.

Я хочу звернути увагу на перший і дванадцятий принципи найбільш актуальні для нашої країни – у суспільстві не має чіткого плану розвитку, а реформи що проводяться лише для отримання чергового траншу МВФ. В Україні винагорода здійснюється не за продуктивність, а за займану посаду – чим вища посада, тим вища зарплата, за кінцевий результат праці ніхто не запитує, а тому, на наш погляд, і нізачо не відповідає. Це понятійний апарат не творчої людини, а пристосування.

У ході історичного розвитку принципи менеджменту узагальнювалися і конкретизувалися і наука визначила такі сучасні принципи:

1. *Принцип поєднання демократизму і доцільного економічного централізму.* Сутність принципу полягає в тому, що працівники зайняті на підприємстві вільно обирають форму власності і форму господарювання.

2. *Принцип досягнення високої економічної ефективності* - передбачає результативність, успіх в досягненні мети, а також економічність, або мінімальні витрати для одержання відповідного результату, що зумовлюється в ринкових умовах високим рівнем конкуренції.

3. *Принцип матеріального і морального стимулювання* - передбачає урахування, потреб та інтересів працюючих, без яких неможливо розв'язувати складні завдання і правильно управляти в організації.

4. *Принцип єдиноначальності і колегіальності* - передбачає уміле використання в управлінському процесі єдиноначальності і колегіальності.

5. *Принцип науковості* - передбачає повне використання у всій системі управління нових концепцій науки, прогресивного досвіду кращих організацій і підприємств. Наукове управління несумісне з суб'єктивізмом.

При запровадженні в життя принципу науковості важливо боротися зі шаблоном,

індивідуально підходити до кожного об'єкту управління.

6. *Принцип підготовки і розстановки кадрів* - передбачає забезпечення стабільності кадрів і професіоналізації управління.

7. *Принцип відповідальності* - означає створення чіткої організаційної структури; розробку положень про підрозділи організації, права і обов'язки керівників, посадові інструкції виконавців; встановлення матеріальної відповідальності госпрозрахункових підрозділів за упушення в роботі; розробку положень про преміювання працівників; чітке прийняття наказів і розпоряджень; проведення інших організаційних заходів.

У розвинених країнах велике визнання здобула соціальна відповідальність підприємництва, виробництва якісної і безпечної для здоров'я споживачів продукції, додержання моральних принципів.

8. *Принцип оптимального сполучення галузевого і територіального управління* - передбачає найбільш раціональне розміщення і розвиток продуктивних сил, вимагає врахування екології, ступеня ефективності використання робочої сили, зайнятості населення, розвитку соціальної інфраструктури, відповідності виробництва етнічним особливостям регіону, задоволенню матеріальних і духовних потреб населення.

Галузеве управління характеризує необхідність розвитку диверсифікації виробництва, поглиблення його спеціалізації і концентрації. Територіальне управління виходить з інших цільових установок.

9. *Принцип спадковості господарських рішень.* В основі цього принципу лежить єдність економічних явищ і процесів, як послідовності кількісних і якісних змін, які здійснюються в часі і просторі, а не починати все робити з чистого листа. Цей принцип має різноманітні форми прояву. Спадковість господарських рішень необхідна при розробці і особливо реалізації планів, для того щоб інформація зберігала порівнюваність. Спадковість

необхідна в організаційних рішеннях, оптимальність яких передбачає аналіз минулого, максимальне збереження позитивного досвіду.

10. Принцип підпорядкування особистих інтересів загальним - передбачає пріоритет загальноколективних інтересів перед індивідуальними, які в менеджменті дуже важко здійснювати. Справа в тому, що з точки зору управління досягти загальних цілей в організації можливо тільки при задоволенні особистих інтересів працюючих. При досягненні працюючими своїх потреб проблема співвідношення між загальними і особистими інтересами не спрощується, а навпаки, має виражену тенденцію до ускладнення. Чим більш різноманітні особисті інтереси працюючих, тим важче пошук мотивації до підвищення ефективності їх праці.

11. Принцип економічності та ефективності. У виробництві необхідно досягати не тільки ефективного сполучення людських і матеріальних ресурсів, але й значної економії сил, найбільш продуктивного пристосування праці. Суспільство зацікавлене в скороченні витрат суспільного виробництва в цілях збільшення об'ємів інвестиційних ресурсів та накопичень.

12. Принцип домінанти розвитку (принцип основної ланки) - міститься в тому, що до прийняття управлінського рішення повинні бути визначені: основні перспективи, а також головний фактор, від якого залежать досягнення поставлених цілей. Цей принцип дозволяє мінімізувати тимчасові і фінансові витрати на дослідження різних напрямків розвитку організації. Виділення головного фактора дозволяє зосередити всі види ресурсів (в основному обмежених) на розробку основної задачі.

У своїх дослідженнях ми вивчали лише деякі основні принципи менеджменту та їх вплив на понятійний апарат науки та студентів. Ми наводили для прикладу принципи менеджменту характерні в основному для систем і підсистем управління в цілому. Разом з тим кожна

структура на рівні організації повинна формуватися на основі ще і специфічних принципів, до яких можна віднести: пріоритет інтересів власників; направленість на демократизацію управлінських структур і управління власністю; рівність прав організацій в економічній сфері ринкових і партнерських взаємовідносин; оптимальність організаційних структур управління; ефективне матеріальне стимулювання управлінської праці; сучасне інформаційне забезпечення апарату управління; наявність кваліфікованих кадрів управління тощо.

Принципи управління повинні мати правове оформлення, закріплене в системі нормативних документів, договірних зобов'язаннях. Дотримання вимог цих принципів є основою для ефективного функціонування апарату управління та формування нового мислення на основі інноваційного понятійного апарату.

Висновки. Проаналізовано основні принципи, що визначають концептуальний засіб управління. Визначена структурно-логічна схема концепції транспортного засобу науки, основні принципи та їх вплив, полягає у формуванні концептуального засобу. Внесені пропозиції щодо більш глибокого вивчення менеджменту студентами та основні принципи, що впливають на формування концептуального засобу науки

Література:

1. Мочерний С. В. Довбешко М. В. Основи економічної теорії : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 856с.
2. Мескон М. Х. Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента : науч. пос. Москва : Дело, 1992. 702 с.
3. Друкер П. Практика менеджмента : учебное пособие. Москва : Издательский дом «Вільямс», 2000. 398с.
4. Шегда А. В. Менеджмент : навчальний посібник. Київ : «Знання», 2002. 583с.
5. Стадник В. В., Йохна М. А. Менеджмент : посібник. Київ : Академвидав, 2003. 464с.
6. Аблязов Р. А. Пазурець Г. І., Савченко С. О. Курс менеджменту для магістрів (системний підхід) : навч. посіб. Черкаси : Видавництво «Маклаут», 2011. 580 с.

7. Мочерний С. В. та ін. Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т.2. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 848с.

Reference:

1. Mocherny, S. V. Davoshko, M. V. (2004) *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Fundamentals of Economic Theory], Vydavnychiy tsentr «Akademiia», Kyiv, Ukraine.
2. Meskon, M. H. Albert, M., Hedouri F. (1992) *Osnovi menedzhmenta* [Fundamentals of Management], Delo, Moscow, Russia.
3. Drucker, P. (2000) *Praktyka menedzhmenta* [Management Practice], Yzdatelskyi dom «Viliams», Moscow, Russia.

4. Shegda, A. V. (2000) *Menedzhment* [Management], Znannia, Kyiv, Ukraine.

5. Stadnik, V. V. Yokhna, M. A. (2003) *Menedzhment* [Management], Akademvydav, Kyiv, Ukraine.

6. Ablyazov, R. A. Pazurets, G. I. Savchenko, S. O. (2011) *Kurs menedzhmentu dlia mahistriv (systemnyi pidkhid)* [Management course for masters (systematic approach)], Maklout, Kyiv, Ukraine.

7. Mocherny, S. V. and others (2001) *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia], T. 2., Akademiia, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2019 р.

УДК 658.5.012.7

ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ КЕРУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ, ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Гаман П.І.¹, Гаман Н.О.²

¹ д.н.держ.упр., доцент, начальник відділу публічного управління цивільним захистом, науково-дослідного центру заходів цивільного захисту, Український науково-дослідний інститут цивільним захистом, м. Київ, вул. Рибальська, 18, 01011, Україна, тел.: (044)-280-18-01, e-mail: haman_p.i@ukr.net, ORCID: 0000-0002-3239-89362

² к.н.держ.упр., старший викладач кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, вул. Садова, 2, 20300, Україна, тел.: (047)-44-34-582, e-mail: haman_n.o@ukr.net, ORCID: 0000-0003-4999-6163, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-105-109>

IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF MANAGEMENT BY THE ENTERPRISE, AS A MEANS OF PROVIDING EFFICIENCY OF ACTIVITY OF ENTERPRISES

Haman P.¹, Haman N.²

¹ doctor of sciences in public administration, associate professor, head of the department of public management of civil protection, scientific research center for civil protection measures, Ukrainian research institute for civil protection, Kyiv, st. Rybalska, 18, 01011, Ukraine, tel.: (044)-280-18-01, e-mail: haman_p.i@ukr.net, ORCID: 0000-0002-3239-89362

² candidate of sciences in public administration, senior lecturer of the department of marketing, management and business management, Uman state pedagogical university Pavlo Tychyna, Uman, st. Sadova, 2, 20300, Ukraine tel.: (047)-44-34-582, e-mail: haman_n.o@ukr.net, ORCID: 0000-0003-4999-6163, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-105-109>

Анотація. В умовах формування ринкових відносин в Україні важливе значення набуває здатність підприємства пристосуватися до нових умов господарювання. Це висуває на перший план рішення завдань по забезпеченню організаційно-економічної стійкості і конкурентоздатності підприємства в умовах зовнішнього середовища, що безперервно змінюється, особливо при проведенні економічних реформ. При знаходженні ефективності потрібно порівнювати очікувану цінність того, що буде отримано, з очікуваною цінністю того, що буде загублено. На даний час на багатьох підприємствах спостерігається неефективне використання виробничого потенціалу, що свідчить про низьку ефективність виробництва практично у всіх галузях економіки України. У свою чергу це є результатом низького попиту на вироблену продукцію, тобто фактично продукція, що виробляється на підприємствах України є неконкурентоспроможною. Висока собівартість, низька якість – от причини відсутності попиту. Ефективність завжди пов'язана з відношенням цінності результату до цінності витрат і може мінятися зі зміною оцінок. Тому для будь-якого підприємства критерієм ефективності служить збільшення всього того, що представляє для нього цінність у сьогоденні або майбутньому, тобто збільшення багатства. Запорука успіху діяльності будь-якого підприємства криється в постійному підвищенні ефективності виробництва, систематичному аналізі виробничої діяльності, розробці й впровадженні заходів, націлених на підвищенні ефективності виробництва. На рівні підприємства формою єдиного критерію ефективності його діяльності може слугувати максимізація прибутку. Ефективність виробництва знаходить конкретний кількісний вираз в взаємопов'язаній системі показників, характеризуючих ефективність використання основних елементів виробничого процесу. Проблема ефективності виробництва завжди посідала важливе місце серед актуальних проблем економічної науки. Зацікавленість нею виникає на різних рівнях управління економікою - від власників приватного підприємства до керівників держави.

Ключові слова: моніторинг, бенчмаркетинг, диверсифікація виробництва, механізм управління, рентабельність виробництва, концепція керування підприємством.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 10

Annotation. In the conditions of formation of market relations in Ukraine, the enterprise's ability to adapt to the new conditions of management becomes of great importance. It puts forward the solution to the tasks of ensuring organizational and economic stability and competitiveness of the enterprise in a constantly changing environment, especially in the course of economic reforms. When you find efficiency, you need to compare the expected value of what

is to be expected, with the expected value of what will be lost. Currently, in many enterprises there is an ineffective use of production potential, which indicates the low efficiency of production in virtually all sectors of the Ukrainian economy. In turn, this is the result of low demand for manufactured products, that is, in fact, production produced in Ukrainian enterprises is uncompetitive. High cost, low quality - from the cause of lack of demand. Efficiency is always associated with the ratio of the value of the result to the value of costs and may change with the change in estimates. Therefore, for any enterprise criterion of efficiency is an increase in all that represents for him the value in the present or future, that is, increase in wealth. The key to the success of any company's activity lies in the continuous increase in the efficiency of production, systematic analysis of production activities, the development and implementation of measures aimed at increasing the efficiency of production. At the enterprise level, the form of a single criterion for the effectiveness of its activities can be maximization of profit. The efficiency of production finds a concrete quantitative expression in the interconnected system of indicators, characterizing the effectiveness of the use of the main elements of the production process. The problem of production efficiency has always been an important part of the actual problems of economic science. Its interest arises at different levels of management of the economy - from the owners of the private enterprise to the leaders of the state.

Key words: monitoring, benchmarking, diversification of production, management mechanism, profitability of production, concept of enterprise management.

Formulas: 0; *fig.:* 0; *tabl.:* 0, *bibl.:* 10

Постановка проблеми. Оцінка ефективності можлива тільки в рамках певної структури, що охоплює всі потоки витрат і випуску даної виробничої системи, а також установлює критерії оцінки альтернативних рішень і результату діяльності, ефективність не можна визначити як якусь абсолютну й абстрактну величину, що не залежить від мети й відповідних обмежень аналізованої системи. Актуальність дослідження аспектів дослідження проблем ефективності діяльності підприємства на сучасному етапі розвитку України, забезпечення стабільної роботи підприємств по випуску конкурентноздатної продукції, є завданням першорядної важливості для керуючих усіх рівнів. Найважливішою якісною характеристикою господарювання на всіх рівнях є – ефективність виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичною основою дослідження господарської діяльності стали праці відомих учених минулого та сьогодення. Вагомий внесок у розроблення даної проблем зробили українські та зарубіжні науковці: Башнянин Г.І., Лазур П.Ю., Медведєв В.С., Бобров В.Я., Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І., Григорук А.А., Палюх М.С та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження процесу впровадження концепції керування

підприємством, як засобу забезпечення ефективності діяльності підприємств

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що безпосередня зміна об'єктивних умов виробництва, яка веде до зростання його ефективності, є фактором, а напрям змін – шляхом цього зростання. Управління факторами сприяє створенню механізму пошуку шляхів, резервів підвищення ефективності діяльності підприємств машинобудування, що потребує у свою чергу визначення їх сукупності та надання характеристик за кожним із них [1]. Вивчення досвіду роботи підприємств та аналіз спеціальної літератури з досліджуваної проблеми надали підставу запропонувати таку сукупність напрямків змін, тобто шляхів забезпечення ефективності діяльності підприємств у сучасних умовах господарювання:

- диверсифікація виробництва, проведення якої знижує ризик банкрутства підприємства в умовах нестабільного зовнішнього середовища;

- забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості підприємства, що створює міцний фінансовий базис для реалізації стратегії розвитку підприємства;

- ефективний маркетинг, котрий забезпечує стабільність ринкових позицій підприємства не тільки у короткостроковій, але й у довгостроковій перспективі;

- стратегічне інвестування, яке має за мету створення цінностей під-приємства на основі ефективних інвестицій;

- діагностика збалансованої системи стратегічних показників діяльності підприємства, регулярне проведення якої забезпечує стійке функціонування підприємства та його розвиток у перспективі;

- ефективне управління активами підприємства, що дозволяє оптимізувати грошові потоки;

- максимальне застосування аутсорсингу, котрий є ефективним управлінським інструментом підвищення ступеня адаптованості підприємства до мінливих умов конкурентного середовища, оптимізації та підвищення ефективності бізнесу [2];

- застосування функціонально-вартісного аналізу – високоефективного методу зниження витрат виробництва і виявлення резервів, який можна успішно застосовувати як на етапі підготовки рішень, так й у процесі виробництва;

- моніторинг фінансового стану підприємства, регулярне проведення якого надає можливості раннього виявлення симптомів кризи, ознак імовірності банкрутства підприємства;

- проведення бенчмаркетингових досліджень, що передбачає планування діяльності підприємства на основі безперервного процесу оцінки рівня своєї продукції, послуг і методів роботи у порівнянні із підприємствами бенчмарк;

- раціональний розподіл та використання ресурсів підприємства у відповідності до завдань його бізнес-плану, що сприятиме стабільної та ефективної діяльності підприємства у мінливому бізнес-середовищі;

- формування та ефективне управління портфоліо стратегічних інвестиційних програм і проєктів, що забезпечує максимальне підвищення вірогідності створення реальної цінності підприємства за допомогою програм і проєктів проведення перетворень;

- аналіз драйверів створення цінності підприємства на фінансовому рівні, що

дозволяє розробити ефективну систему виміру цінності підприємства для власників [3];

- формування та реалізація стратегії брендингу, котра сприяє просуванню товарів та послуг підприємства, формує відданість споживача, створює стійку конкурентоспроможність підприємства;

- формування та реалізація кайдзен стратегії, яка фокусується на безпе-рервному вдосконаленні процесів виробництва, розробки допоміжних бізнес-процесів і управління, а також усіх інших аспектів життєдіяльності підприємства;

- розробка системи антимоббінгу, використання якої забезпечує ефективність праці персоналу за рахунок створення позитивного психологічного клімату у колективі;

- формування та реалізація ефективної стратегії управління персоналом, у тому разі із застосуванням технології коучингу, що сприяє професійному управлінському розвитку, високоякісній продуктивній праці персоналу підприємства на основі ефективної системи мотивації; забезпечує вирішення поставлених задач [4].

Рух до забезпечення максимальної ефективності діяльності вітчизняних промислових підприємств припускає використання усіх факторів і шляхів у їх певному поєднанні. Проблема зводиться за сутністю до пошуку найкращих варіантів таких поєднань та їх здійсненню. При цьому, практична значущість даного науково-методичного підходу збільшується за рахунок сформованого переліку сучасних шляхів забезпечення ефективності діяльності підприємств та запропонованого алгоритму його реалізації.

Таким чином, величина виробничого потенціалу є характеристикою матеріальних умов оновлення продукції і підвищення її якості, а також може бути основою для прогнозування обсягів виробництва. Уявлення про величину виробничого потенціалу підприємства та окремих його елементів дає змогу певною мірою управляти характеристиками потенціалу, в результаті чого виникає

можливість цілеспрямованого впливу на віддачу виробничих ресурсів. Визначення величини потенціалу пов'язано з оцінкою вартості його елементів.

Нова концепція керування підприємствами повинна спиратися на критерії ефективності виробництва, маневреності виробництва, гнучкості стратегії. На основі цих критеріїв повинні формуватися узагальнюючі показники ефективності й ресурсозбереження, що дадуть змогу усувати протиріччя й погоджувати економічні інтереси держави як суб'єкта ринкової економіки й будь-якого суб'єкта ринкової економіки в процесі взаємодії [5-7].

Необхідна інтеграція різних підходів до керування виробництва в єдину нову концепцію, що відповідає вимогам ринку й при цьому визначає стратегічні можливості для успішних внутрішніх і зовнішніх виробничо-фінансових, економічних маневрів як підприємства, так і держави.

Щоб визначити ефективність керування промисловим підприємством в сучасних умовах, необхідно вдосконалити методологію визначення кола показників і критеріїв оцінки взаємодії держави й ринкового механізму з бізнес-моделлю ефективності підприємства. Це повинно бути зроблене в рамках теорії керування. За ступенем того, як ринки стають все більш динамічними, а зміни стають несподіваними, системи керування підприємствами стають відкритими й гнучкими, а на перший план виходить такі загальні критерії, як здатність адаптуватися й вплив на ринки [8].

Саме такий підхід методологічно правильний для оцінки ефективності керування підприємством в сучасній економіці. Він органічно сполучає в собі парадигми традиційної ефективності й рентабельності виробництва, спрямованість на стійке задоволення ресурсних потреб і узгодження економічних інтересів суб'єктів ринкової економіки, динамічність зовнішніх і внутрішніх факторів, а також їх взаємодію.

Доводиться визнати, нині економічний успіх підприємства визначають інновації. Успіх інновацій більш важливий, ніж ефект розміщення ресурсів. Наявні на підприємстві інформація та знання менш важливі, ніж здатність підприємства до генерації важливих знань, що потім матеріалізуються в інновації.

Основними принципами функціонування підприємства повинні стати саморегуляція, саморозвиток. Все це підтверджує обґрунтування стратегічного вибору інноваційного шляху розвитку країни. Основою інноваційного стратегічного курсу має стати спрямовування на структурну перебудову промисловості та розвиток інноваційної моделі економічного зростання, утвердження України як високо-технологічної держави [9-10].

Сьогодні однією із цілей нашої держави є входження до числа провідних технологічно-розвинених країн світу. Це може стати не лише визначальною метою економічної стратегії, але й пріоритетним постулатом національної ідеї, базовою основою політизації суспільства. Роль та значення виробничого потенціалу підприємства в суспільному виробництві не залишаються незмінними. Виробничий потенціал підприємства є матеріальною передумовою прискорення науково-технічного прогресу. Між ними існує такий взаємозв'язок: чим вищими є техніко-економічний рівень елементів потенціалу та ступінь їх використання, тим потужнішою є база (матеріально-технічна) науково-технічного прогресу, тим ширшими є горизонти впровадження його досягнень, можливості для вдосконалення та збільшення розмірів елементів виробничого потенціалу промислового підприємства.

Виробничий потенціал підприємства безпосередньо пов'язаний з темпами соціально-економічного розвитку країни. Поліпшення його використання сприяє зростанню виробництва інвестиційних ресурсів і товарів народного споживання за одних і тих же витрат суспільної праці. А його якісні характеристики визначають

ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб народу і саму якість економічного та соціального зростання.

Висновки. Отже, розвиток виробничого потенціалу та зростання основних макроекономічних показників істотно позначаються рівні диференціації доходів населення. Економічне зростання повинне відбуватися на основі оновлення технологічної та технічної бази, а його результати повинні бути спрямовані на досягнення цілей розвитку.

Дана концепція передбачає керування ефективністю підприємства як продовження вчення про ефективний розвиток економіки промислового виробництва в рамках нової промислової політики, оскільки зовнішнє середовище сьогодні змінюється швидко, що створює більші труднощі для тактичної й стратегічної оцінки політики підприємства.

Література:

1. Тігова Т. М., Селіверстова Л. С., Процюк Т. Б. Аналіз фінансової звітності : навч. посібник. Київ : ЦУЛ, 2012. 267 с.
2. Соколова Л. В. Верясова Г. М., Соколов О. Є. та ін. Управління підприємством в умовах ринку : теоретичні та практичні аспекти : монографія. Харків : ТОВ «Компанія СМІТ», 2012. 312 с.
3. Петровська Т. Е. Альтернативні підходи до споживання вітчизняного вугілля у контексті енергетичної безпеки України. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. Вип. 21. 2010. С. 331–338.
4. Небава М. І., Адлер О. О., Козловський В. О. та ін. Економіка та організація виробничої діяльності підприємства : навч. посібник. Вінниця : ВНТУ, 2011. 232с.
5. Коваль Я. С., Мігус І. П., Андрієнко В. М. Міжнародний досвід формування державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки як складової національної безпеки. *Демократичне врядування*. 2017. Вип. 20. URL : http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk20/index.html.
6. Малюк С. О. Показники та методи оцінки ефективності системи управління підприємствами спиртової промисловості. *Економіка АПК*. 2015. № 6 (3). С. 22–25.
7. Макогон Ю. В., Шпундра М. Г. Криза у світовій економіці: стратегічні пріоритети України. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 1 (10). С. 86–95.
8. Денисенко М. П., Мігус І. П., Коваль Я. С. Формування інноваційної моделі державного

розвитку підприємств України : кол. монографія. Суми, 2018. 10–30 с.

9. Кіндрацька Г. І., Білик М. С., Загородній А. Г. Економічний аналіз: теорія і практика : підруч. Львів : Магнолія Плюс, 2006. 428 с.

10. Касич А. О., Хіміч І. Г. Методичні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства. *Бізнес Інформ*. 2012. № 12. С. 176–179.

Reference:

1. Tigova, T. M. Seliverstova, L. S. Protsyuk, T. B. (2012) *Analiz finansovoi zvitnosti* [Analysis of financial reporting], TsUL, Kyiv, Ukraine.
2. Sokolova, L. V. Veraysova, G. M., Sokolov, O. E. and others (2012) *Upravlinnia pidpriemstvom v umovakh rynku : teoretychni ta praktychni aspekty* [Management of the enterprise in market conditions: theoretical and practical aspects], Kompaniia SMIT, Kharkiv, Ukraine.
3. Petrovskaya, T. E. (2010) “Alternative approaches to the consumption of domestic coal in the context of Ukraine's energy security”, *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, Vol. 21, p. 331–338.
4. Nebava, M. I. Adler, O. O., Kozlovsky, V. O. and others (2011) *Ekonomika ta orhanizatsiia vyrobnychoi diialnosti pidpriemstva* [Economics and organization of production activity of the enterprise], VNTY, Vinnytsia, Ukraine.
5. Mihus, I. P., Koval, Y. S., Andrienko, V. M. (2017) “International experience in formation of the state policy in the field of providing financial security as a component of national security”, *Demokratychnе vriaduvannia*, Vol. 20. Available at : http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk20/index.html.
6. Malyuk, S. O. (2015) “Indicators and methods of assessing the efficiency of the management system of the enterprises of the alcohol industry”, *Ekonomika APK*. № 6 (3). p. 22–25.
7. Makogon, Yu. V., Shpundra, M. G. (2009) “Crisis in the world economy: strategic priorities of Ukraine”, *Stratehichni priorytety*, № 1 (10). p. 86–95.
8. Denusenko, M. P. Mihus, I. P. Koval, Y. S. (2018) *Formuvannia innovatsiinoi modeli derzhavnoho rozvytku pidpriemstv Ukrainy* [Formation of an innovative model of state development of enterprises of Ukraine], Sym, Ukraine.
9. Kindratska, G. I. Bilyk, M. S. Zagorodniy, A. G. (2006) *Ekonomichnyi analiz: teoriia i praktyka* [Economic Analysis: Theory and Practice], Mahnoliia Plus, Lviv, Ukraine.
10. Kasich, A. O. Khimich, I. G. (2012) “Methodical approaches to the assessment of the efficiency of the enterprise”, *Biznes Inform*, № 12. p. 176–179.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2019 р.

УДК 339

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ (MIS) ДЛЯ АДМІНІСТРАЦІЇ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ ІНСТИТУТІВ В ЛІВІЇ

Джалал Е.Е.

аспірант кафедри бізнес-адміністрування та управління проектами, Університет «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, тел. (044)-455-57-57, e-mail: el_j@ukr.net
ORCID: 0000-0008-2242-2115, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-110-115>

IMPLEMENTING MANAGEMENT INFORMATION SYSTEMS (MIS) FOR ADMINISTRATION OF HIGHER TECHNICAL INSTITUTES IN LIBYA

Jalal E.

Ph.D. student, department of business administration and project management, «KROK» University,
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine, tel. (044)-455-57-07, e-mail: el_j@ukr.net
ORCID: 0000-0008-2242-2115, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-110-115>

Анотація. Інформаційні ресурси є одним з найважливіших елементів ресурсного потенціалу підприємства, а інформація виступає ключовим елементом управління підприємством, конкретизує потреби управління ефективністю бізнесу. Управління підприємством – це управління чотирма протилежностями: клієнти, персонал, фінанси і бізнеспроцеси, які є рушійною силою будь-якого розвитку, в тому числі й розвитку бізнесу. Модель управління персоналом, яка відповідає стратегії і цілям бізнесу, також включає чотири компоненти – структурований належним чином функціонал (організаційна структура підприємства, посадові інструкції тощо), системи управління персоналом (підбір, розвиток, мотивація і кар'єрне зростання), компетентності, які потрібні для здійснення діяльності, та соціальна (корпоративна) культура. Інформаційна система управління персоналом (людськими ресурсами) як складова системи управління підприємством у цілому забезпечує автоматизацію управління персоналом підприємства на трьох рівнях: автоматизація розрахунку зарплати, автоматизація кадрового обліку та автоматизація управління трудовими ресурсами. Ці рівні відповідають етапам інформатизації управління персоналом і відображають її хронологічний порядок. За результатами досліджень світового ринку інформаційних технологій сучасні інтегровані системи управління персоналом містять шість основних функціональних блоків: інформаційного самообслуговування, управління процесом навчання, управління процесом найму, обліку праці, обліку кадрових операцій, управління ефективністю і талантами. Впровадження систем управління інформацією (MIS) для управління вищими технічними інститутами в Лівії. Інформаційна система управління є важливим аспектом, який допоможе Технічним інститутам Лівії підвищити якість управління освітою. Метою даного дослідження є аналіз та впровадження інформаційно-управлінської системи (ISU) у вищих навчальних закладах з метою інтеграції різних видів діяльності з різних відомств. Знайти це важко керувати інформацією в ньому через велику кількість студентів і інститутів у Лівії. Підхід логічної рамки (LFA) включає комплексний пакет інструментів для аналізу та вирішення проблем планування, а також для розробки та управління їхніми рішеннями шляхом моніторингу та оцінки ефективності цього проекту. Інформація з різних джерел була зібрана та проаналізована з використанням суб'єктивного підходу. Тому в оцінці буде виявлено фактор ризику виконання проекту.

Ключові слова: управління, інформаційна система управління, MIS, технічні інститути, заклади вищої освіти.

Формули: 0, рис.: 2, табл.: 1, бібл.: 5

Annotation. Information resources are one of the most important elements of enterprise resource potential, namely information on key management elements that require efficient business management. Management is the management of four opposing parties: clients, personnel, finance, and business processes that are the driving force behind any business development. The model of human resources management that meets business strategy and goals also includes four components: structurally proper functioning (organizational structure of the enterprise, job description, etc.), personnel management systems (competence, responses, motivation and career support), competencies that are required for activity, and social (corporate) culture. Information system of human resources management (human resources), consisting of a system of management for the automatic management of personnel at the enterprise level: the automation of salary calculation, automation of personnel accounting and automation of management of labor resources. These levels are the levels of information management personnel and reflects its chronological order.

According to the results of the world market research, information technology modern integrated HR systems provide the main functional blocks: information self-service, process management training, management process management, labor accounting, personnel management accounting, efficiency management and talent. Implementation of System Information Management (MIS) for managing logos of technical institutes in Libya. The information management system is an important aspect that assists the Technical Institutes of Management. The method of this research consists in the analysis and implementation of the information management system (ISU) in the field of educational institutions with the integration of different types of activities from different departments. Find this important for information through a large number of students and institutions in Libya. The Logical Framework Approach (LFA) includes integrated toolkits for analyzing and solving planning problems, as well as for developing and managing their monitoring and project management solutions. Information from various sources has been collected and analyzed using a subjective approach. Therefore, the assessment will identify the risk factor for project implementation.

Key words: management, information management, MIS, technical intuitions, institutions of higher education.

Formulas.: 0; **fig.:** 2; **tabl.:** 1, **bibl.:** 5

Stating the problem. The huge number of students and higher institutes in Libya is one of the main challenges that facing the management team. Lack of mechanism for information retrieval procedures and its integrity reliance on traditional non-retinal systems where remote areas do not rely on technology. On the other hand, mother management system does not support the information system management program.

Analysis of previous research. With the increased capacity of students in a high institution in Libya, the administration team of various Institutes is finding it hard to manage the information therein due to a high number of students in the Institutes. The administration of High education In Libya is realizing the need to establish a system that could help them to manage large volumes of information for fast decision-making (Rhema & Miliszewska, 2014). The institutions need a management information system to integrate the various activities from various departments, improve information retrieval procedures, as well as checking on data safety.

The higher institutions in Libya are facing quite a number of challenges while trying to figure out how to manage and protect institution data. The specific problem facing the institutions include but not limited to reliance on traditional non-retinal systems, lack of communication network to interlink the various institutions, some institutions that are in remote areas do not rely on technology and some areas in Libya have a weak internet connection. Besides, the mother management system does not support the information system management program and large of

coordination for more than 100 institutions to obtain information.

Nowadays the use of management system can't be overlooked because it is the epicenter of coordination not only to the higher institutions of learning but also to other sectors. The management information system provides high-quality information as well as offering the precision needed to manage the volume of details in the various institutions (Rhema, & Miliszewska, 2014). Besides, the management system provides reports for various institutions, and summarizes, and integrates information within the various antinodes. Most importantly, the MIS system can help the institutions to uplift efficiency and transparency of information in the education sector.

The Technical institutes in Libya are willing to adopt the latest development in technology in order to improve the desired goals of the institutions. However, the Institutions are not keen to consider management information system as a vital resource to in enhancing the operations of the high technical institutes of learning in Libya.

Unsolved part of the problem. Lack of real support for mother management to implement the MIS in higher education, therefore, finding ways of convincing the mother management to help supporters to achieve goals for development and enhancement of educational ranks to the levels of their kind in developed countries.

Main research material. This research seeks to offer a descriptive and accurate report about the based on the data collected; the data will demonstrate the basic accuracy of information gathered. Therefore, this

research will attempt to describe the impact of implementing the management information system in Higher Technical institutes of learning in Libya. The qualitative aspect of the phenomenon will demonstrate the underlying motive of implementing the management information system. Thus, the qualitative aspect will examine the factor influencing the effectiveness of the MIS in tandem with how it influences strategic planning in the higher technical institutes of learning.

This research will use the Logical Framework approach methodology to assess, monitor, and evaluate the performance of this program. The Logical Framework Methodology is a methodology will be used to design, monitor, and evaluate the performance of this project.

The Logical Framework Approach

In further details, the Logical Framework Approach involves a systematic framework that helps to design the strategic plan of a project. When using this framework, you need to include the information that will foster monitoring and evaluation.

In a summarized way, a Logical Framework Approach is a diagnostic tool that helps a researcher to understand the reasons why some phenomena happen. In the framework, the core issues of the problem are addressed as well as revealing the options that

can be used to solve the problem(Margarian, 2013).

While undertaking the framework, the log frame matrix helps to compile the key information of the project. The matrix gives a summary of the details of the project and how the objective of the project are achieved (Pezlar, 2017). Moreover, the matrix contains the monitoring and evaluation indicators to estimate the progress and success of the project. Therefore, following all the step of the process of the project design will probably solve the core problem will be solved.

Problem tree

A problem tree highlights the major causes and effect of the problems identified. Therefore, the problem tree explain the context in which the problem should occur. Once the context is understood, strategic planning is easier thus facilitating the achievement of the project objectives. In the problem tree, the causes of the problem are written in negative form. Therefore, when the reversing the problem tree, the outcome I positive because we replace the negative statement with positive statements ultimately generating a solution tree. The solution tree offers all the conventional means available that can solve the problem(Ophoff, 2013).

For this case, the problem tree will entail the following aspects fig. 1.

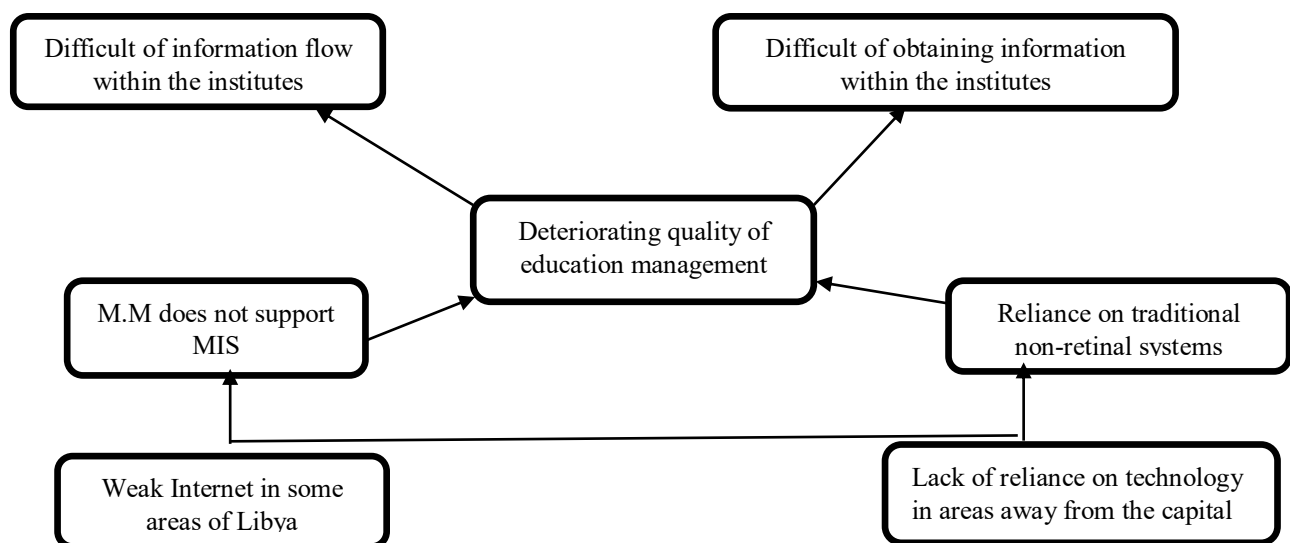

Fig. 1. Problem tree (Immediate effect)

At a glance, the core problem that is identified is deteriorating quality standards of education management. Consequently, there are two primary factors causing deterioration of the quality of education management. The first cause is that mother management lacks the management information system infrastructure. Secondly, there is a lot of reliance on traditional non-retinal systems. Further, the primary cause leads to secondary causes. The secondary causes include weak internet in some areas of Libya as well as lack of reliance on technology in areas away from the capital. On the other hand, the subsequent effects of deteriorating quality education are difficult of information flow within the institutes and difficulty of obtaining information within the institutes.

As observed from the above problem tree, the analysis therein provides a robust

summary of the reality that is prevailing in the higher institutes of Libya. The second, the phase is establishing the objective tree. To establish an objective tree, we follow the following steps:

There is the conversion of all the negative situations in the problem tree into positive situations that are 'SMART'

Besides, the researcher checks the means-ends relationship to check on the validity and correctness of the cause-effect hierarchy.

When we work from the bottom-up, we ensure the cause-effect relationship becomes the means-ends relationship.

Finally, the connecting lines are drawn in the objective tree to indicate the means-ends relationship as shown below fig 2.

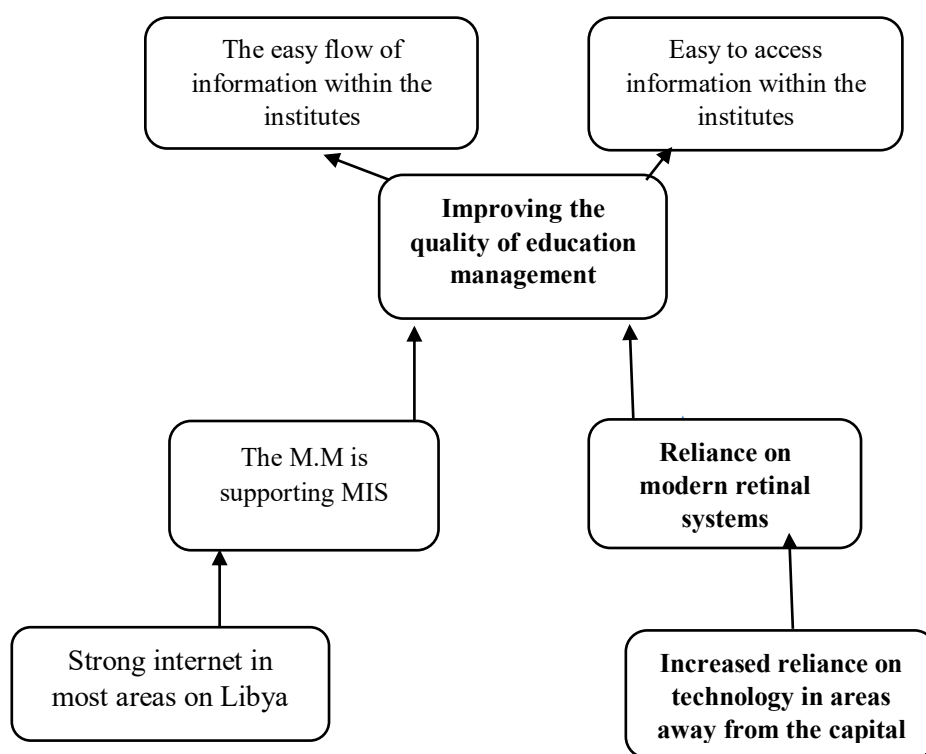

Fig. 2. Improving the quality of education management

When we conduct the objective analysis of the core problem, the objective analysis translates the negative situation into a positive situation. Moving further, the effect of the transition will affect the core problem and yield a positive result changing it to the improvement of the quality of education management in Libya. Consequently, the

primary cause of the positive situation are; the mother management supporting management information systems and there will be increased reliance on modern retinal systems; subsequently, the secondary causes will transition to positive situations. For example, there will be a surge of increased speed on the internet in most areas of Libya as well as

increased reliance on technology in areas away from the capital.

The last step towards achieving these project objectives is selecting an intervention plan. The intervention plan is the final strategy to pin-down the core problem. The intervention plan, in this case, demonstrates

the decision of the project team to focus on a particular strategy. In this case, the preferred intervention strategy is the use of the log frame matrix. Logical Framework Matrix (tabl. 1).

Table 1

Logical Framework Matrix

Intervention logic(This project assessed the impact of implement MIS in technical institutes in Libya)	Objectively variable Indicators(The project indicators will check whether the objectives are met whereas the standards will demonstrate the limit of performance)	Data source(Source and mean of variation) The section will indicate where the source of the information can be retrieved	Assumptions(There are proponents that are not under direct control of the project management however they are conditions that could trigger the progress of the project)
Goal The overall objective of this project is to ensure that the quality of education management in Libya is improved.	• Better quality of education management. • More rational use of technological appliances • Cooperation between higher institutes and its administration	The sources of data are the Technical institutions in Libya	No assumption for this aspect
Purpose(Specific objective) The M.M is supporting MIS. Reliance on modern retinal systems.	To implement management information systems amongst the technical Institutes in Libya	The data sample of students, staff, professors, and trainers will be collected. The procedure will adopt random sampling.	The technical institutes will support the program by engaging their resources, for example, the staff showing the willingness to change the system.
Results/Output The project members are working responsibly with minimal supervision. The members must of computer skills. the institutes' should be willing to finance the project. the project stakeholders should coordinate to achieve the best results.	The mother management is required to adopt the new modern management information system. The institutes should use modern retinal systems.	The reports from the ministry will provide the data.	The prevailing internal and external factors will not hinder the implementation of theproject objectives. All the concerned groups should participate actively to ensure the institutes adopt retinal systems.
Activities 1. Formation of working groups. 2. Training seminars for staff. 3. Formation of Centre for Education Management Development. 4. Election of the Centre management and staff. 5. Creation of the project Website. 6. Installation of purchased software and hardware	Professional skills in computer skills, management skill, and communication skills. The equipment for the project will include a qualified team of computer experts, hardware, software, and financial resources are necessary for this project. These are the inputs of the project.	The project will require 500 billion dollars to implement the MIS system. The cost breakdown entails: Hardware and software resources approximate cost is 200 billion dollars. The workforce will cost 50 billion dollars. Putting in place stable internet infrastructure in most part of Libya will cost 100billion dollars.	The project will work within a budget The project will achieve its objectives The project will be on the schedule.

A log frame matrix is a document that aligns key features in a matrix form in a concise manner to enable the project to achieve its goals (Malloch, 2013). A log frame contains 4 columns and 4 rows. The first column of the matrix contains the hierarchy of activities that should occur in order the project to succeed. The second column contains the indicators of the project. Indicators demonstrate the appropriate measure to rationale whether the project has attained its activities, outcome, and objectives. The third column highlights the data sources or the rationale to verify the indicators. The last column demonstrates the assumptions made to facilitate the occurrence of a project.

After checking on the assumptions, there is the assessment of the probability and significance of the assumptions. For the purpose of accuracy, information from various sources is assembled and analyzed using subjective approach. Therefore, the assessment will reveal the risk factor of undertaking the project.

Conclusions. Management information system is an important aspect that will help the Technical institutes of Libya to improve the quality of education management. To solve the problem, the logical framework methodology is the most appropriate approach to use. The logical framework approaches

splits the activities and organize the activities in a cause-effect order. Therefore, the problem tree, solution tree, objective analysis, and the logframe matrix has facilitated the research to ensure the project attains a solution. After, following the procedure, the Logical framework made it easier to find a solution to the core problem of the research.

References:

1. Malloch, M. (2013). Crime, Critique and Utopian Alternatives. *Crime, Critique and Utopia*, 21-43. doi:10.1057/9781137009807_2
2. Margarian, A. (2013). A Constructive Critique of the Endogenous Development Approach in the European Support of Rural Areas. *Growth and Change*, 44(1), 1-29. doi:10.1111/grow.12000
3. Ophoff, J. (2013). Towards a Method for Mobile Learning Design. *Issues in Informing Science and Information Technology*, 10, 501 - 523. doi:10.28945/1825.
4. Pezlar, I. (2017). Algorithmic Theories of Problems. A Constructive and a Non-Constructive Approach. *Logic and Logical Philosophy*. doi:10.12775/lp.2017.010
5. Rhema, A., & Miliszewska, I. (2014). Analysis of Student Attitudes towards E-learning: The Case of Engineering Students in Libya. *Issues in Informing Science and Information Technology*, 11, 169-190. doi:10.28945/1987

Стаття надійшла до редакції

УДК 331.108.43

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ОЦІНКИ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Жосан Г.В.¹, Кириченко Н.В.²

¹ к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій, ДВНЗ «ХДАУ»,
м. Херсон, вул. Стрітенська, 23, 73006, Україна,
тел.: (055)-241-62-16, email.: office@ksau.kherson.ua, ORCID: 0000-0002-3577-6701

² к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій, ДВНЗ «ХДАУ»,
м. Херсон, вул. Стрітенська, 23, 73006, Україна,
тел.: (055)-241-62-16, email.: office@ksau.kherson.ua,
ORCID: 0000-0003-1721-258X, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-115-125>

MODERN TRENDS IN THE FORMATION OF AN EFFECTIVE SYSTEM OF STAFF ASSESSMENT AT THE ENTERPRISE

Zhosan H.¹, Kyrychenko N.²

¹ PhD, Associate Professor, Department of Management of Organizations, Kherson State Agrarian University,
Kherson, st. Stritens'ka, 23, 73006, Ukraine
tel.: (055)-241-62-16, email.: office@ksau.kherson.ua, ORCID: 0000-0002-3577-6701

² PhD, Associate Professor, Department of Management of Organizations, Kherson State Agrarian University,
Kherson, st. Stritens'ka, 23, 73006, Ukraine
тел.: (055)-241-62-16, email.: office@ksau.kherson.ua,
ORCID: 0000-0003-1721-258X, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-115-125>

Анотація. У статті авторами розглянуто сучасні тенденції формування ефективної системи оцінки персоналу на підприємстві. Встановлено, що для підвищення ефективності діяльності підприємства на сьогоднішній день набуває вивчення співвідношення окремих категорій персоналу, тобто його структури. Відповідність працівника професійним та кваліфікаційним вимогам посади, яку він обіймає, посилює необхідність вивчення професійно-кваліфікаційної структури працюючого персоналу, враховуючи при цьому сучасні аспекти роботи з персоналом підприємства: визначення наявних знань, умінь та навичок; виявлення потенціалу; врахування психологічних та особистісних характеристик кожного співробітника. Це може бути втілене при забезпеченні професійно-кваліфікаційної структури персоналу підприємства. Визначено, що для отримання максимальної інформації про працівників необхідно застосовувати й інші методи оцінювання. Одним із нетрадиційних методів атестації є метод «360° атестація». Сутність цього методу полягає в тому, що співробітник оцінюється своїм керівником, своїми колегами і підлеглими. Конкретні механізми атестації можуть бути різноманітними (всі ті, хто атестує, заповнюють одну й ту саму форму оцінювання, кожна категорія заповнює особливу форму, атестація проводиться за допомогою комп'ютера), проте сутність цього методу – отримання всебічної оцінки того, кого атестують. Доведено, що система оцінки персоналу в умовах певного підприємства матиме низку відмінних особливостей, оскільки вона повинна відображати та враховувати такі фактори, як цілі підприємства, стан навколишнього середовища, організаційну структуру, традиції й культуру підприємства, характеристики персоналу. Авторами розроблено пропозиції щодо поліпшення управління персоналом, серед яких: система медичного страхування, аналіз роботи, нормування праці й оцінка виконання, направлення персоналу на підвищення рівня освіти, покращення системи відбору, оцінки та адаптації нових працівників.

Ключові слова: персонал, підприємство, оцінка персоналу, управління персоналом, система
Формули: 0, рис.: 1, табл.: 7, бібл.: 9

Annotation. In the article the authors consider modern tendencies of forming an effective system of personnel assessment at the enterprise. It has been established that in order to increase the efficiency of the enterprise activity, today the study of the ratio of certain categories of personnel, that is, its structure. The compliance of the employee with the professional and qualification requirements of the position he occupies increases the need to study the professional qualification structure of the personnel, taking into account the current aspects of working with the personnel of the enterprise: the definition of available knowledge, skills and abilities; identification of potential; taking into account the psychological and personality characteristics of each employee. This can be achieved by providing the professional qualification structure of the personnel of the enterprise. It has been determined that other methods of evaluation should be used to obtain maximum information on employees. One of the non-traditional methods of attestation is the

360° certification method. The essence of this method is that an employee is assessed by his supervisor, his colleagues and subordinates. The specific attestation mechanisms can be varied (all those who qualify fill out the same form of evaluation, each category fills in a special form, certification is done with the help of a computer), but the essence of this method is to get a comprehensive assessment of who they are testing. It has been proved that the personnel assessment system in a particular enterprise will have a number of distinctive features, since it should reflect and take into account factors such as enterprise goals, environmental status, organizational structure, traditions and enterprise culture, staff characteristics. The authors developed suggestions for improving the management of personnel, including: medical insurance system, work analysis, labor valuation and performance evaluation, staffing for higher education, improving the selection, evaluation and adaptation of new employees.

Key words: *personnel, enterprise, personnel evaluation, personnel management, system*
Formulas.: 0; **fig.:** 1; **tabl.:** 7; **bibl.:** 9

Постановка проблеми. Сучасні тенденції глобалізації та інтеграції, що стосуються усіх ланок життєдіяльності в Україні, обумовлюють більш прискіпливе вивчення людського капіталу. Обґрунтовуючи його як один із ключових факторів, що безпосередньо визначає ці процеси. Отже на перше місце виходять питання щодо управління персоналом та оцінки його діяльності і кадрового потенціалу. В зв'язку з цим необхідна нова концепція управління персоналом, роль якого суттєво змінюється. Працівники із пасивного виконавця перетворюються на активного учасника виробництва. Людський чинник стає головним фактором виробництва, а витрати на персонал та його розвиток стають основою формування людського капіталу.

Оцінка персоналу є однією з важливих складових системи управління персоналом. Менеджмент персоналу передбачає широке використання результатів оцінки персоналу для збереження конкурентоспроможних працівників, які здатні забезпечити розвиток підприємства. А також звільнення організації від персоналу, що не відповідає вимогам стратегії підприємства. Для працівників об'єктивно проведена оцінка діяльності дасть можливість мати уявлення про те, як було оцінено виконану ними роботу та значною мірою впливає на мотивацію їх подальшої трудової діяльності. Отже, тема даного дослідження є актуальною з точки зору необхідності розроблення комплексного методичного підходу до формування ефективної системи оцінювання персоналу на сучасному підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню системи оцінювання персоналу підприємства присвячено праці зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема це: Балабанова Л. В., Грішнова О. А., Дмитренко Г. А., Завиновська Г. Т., Крушельницька О. В., Стахів О. А., Хруцкий В. Є. та інші, які розглядали такі аспекти: ефективність оцінювання персоналу, принципи, на яких повинен ґрунтуватися цей процес, показники, що визначають систему оцінки та інші. Проте необхідність використання системного підходу до цієї проблеми, потребує подальших досліджень для ефективного використання системи оцінювання персоналу підприємства.

Формулювання цілей статті. Дослідити сучасні тенденції формування ефективної системи оцінки персоналу на підприємстві та розробити пропозиції щодо поліпшення управління персоналом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінювання персоналу розглядається як елемент управління і як система атестації персоналу, що застосовується в організації в тій чи іншій модифікації. У той самий час це необхідний засіб вивчення якісного складу кадрового потенціалу організації [2].

Удосконалювання практики підбору і розміщення кадрів, стимулювання їхньої праці, просування працівників, підвищення їхньої кваліфікації і ряд інших факторів, що входять у концепцію розвитку персоналу, пов'язано з об'єктивною, побудованою на науковій основі діловою оцінкою працівників.

Оцінка персоналу виступає як потужний інструмент мотивації праці. На базі

проведеної оцінки персоналу формується система мотиваційних винагород персоналу. Оцінка працівника являє собою процедуру, проведену з метою виявлення ступеня відповідності особистих якостей працівника, кількісних і якісних результатів його діяльності визначеним вимогам.

Оцінці піддаються не просто потенційні можливості працівника, його професійна компетентність, але і реалізація цих можливостей у ході виконання доручених обов'язків, відповідність процесу виконання цієї роботи деякій ідеальній моделі, конкретним умовам виробництва, а результатів праці – нормативним вимогам, запланованим показникам, поставленим цілям [7].

У практиці господарювання застосовуються зовнішня оцінка та самооцінка. Зовнішньою вважають оцінку діяльності працівника керівником (керівниками) фірми, трудовим колективом безпосередніми споживачами продуктів праці. Самооцінка здійснюється самим працівником і базується на власному уявленні про цілі життя та трудової діяльності, допустимих і заборонених способах їхнього досягнення, про необхідні моральні якості (сумлінність, чесність, відданість ділу тощо).

Зазвичай оцінка персоналу виконує орієнтуючу й стимулюючу функції. Орієнтуюча функція полягає в тім, що кожний працівник за допомогою громадської оцінки та самооцінки усвідомлює свою поведінку, одержує можливість визначати напрями і способи дальшої діяльності. Стимулююча функція виявляється в тім, що вона, породжуючи в працівника переживання успіху чи невдачі і підтверджуючи правильність або помилковість поведінки, спонукає його до діяльності в позитивному напрямку. [5].

Із всієї сукупності цілей і напрямків проведення оцінки персоналу виділяють основну – покращити управління діяльністю організації. Підприємство не може розраховувати на довготривалий розвиток без ефективного управління

персоналом та організації його діяльності. Основою забезпечення цього є оцінка кадрів як відправна позиція для удосконалення управління персоналом, підвищення його мотивації, формування відповідного рівня оплати праці.

Оцінка персоналу пов'язує та об'єднує всі елементи системи управління персоналом в єдине ціле.

Оцінка персоналу має базуватися на загальновизнаних принципах, а саме:

- об'єктивності;
- усебічності;
- обов'язковості;
- систематичності (постійності).

Дотримання цих принципів дає змогу використати оцінку персоналу для:

- підбору й розстановки нових працівників;
- прогнозування просування працівників по службі;
- раціоналізації прийомів і методів роботи (управлінських процедур);
- побудови ефективної системи мотивації праці;
- оцінки ефективності діяльності окремих працівників і трудових колективів.

Процес оцінки персоналу, орієнтований на розвиток організації, повинен сприяти професійному зростанню та розвитку співробітників, а не тільки бути орієнтованим на оцінку роботи персоналу за минулий період. Якщо співробітник розглядається як «людський капітал», то було б неправильно «списувати» ті кошти, які організація вже вклала в нього. Потрібно думати про способи підвищення віддачі на вкладений (створений) людський капітал на підприємстві. Сучасні технології оцінки та атестації персоналу – це, перш за все, способи підвищення віддачі від цього капіталу, пошук шляхів найкращого розпорядження корпоративними ресурсами [3].

Таким чином, у традиційній оцінці персоналу акцент ставиться на констатації того, що сталося, а в сучасній – на те, чому це сталося, та що потрібно виправити.

Конкретний зміст, застосовувані методи й типову процедуру оцінювання персоналу показано на рис. 1.

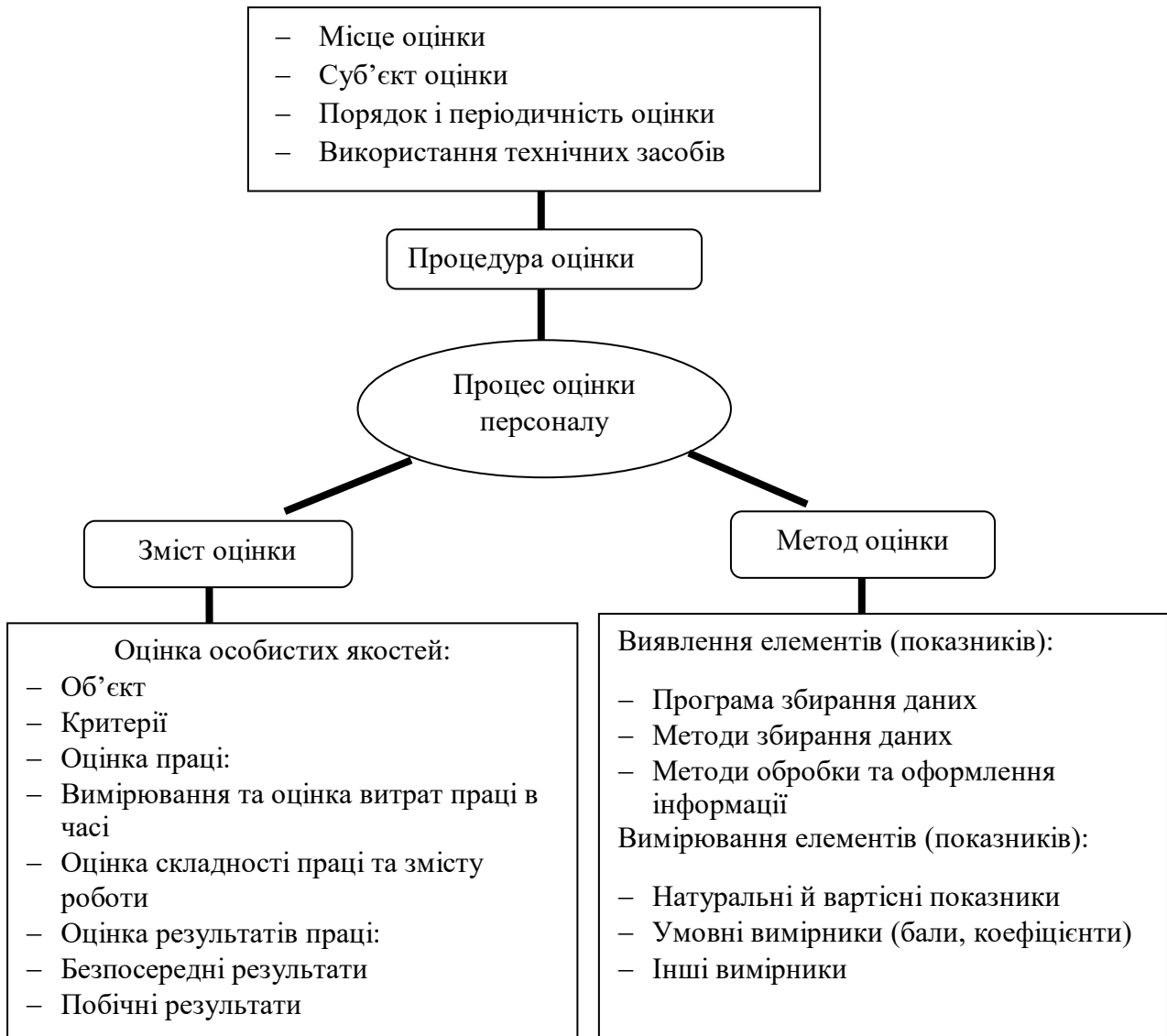

Рис. 1. Складові процесу оцінки персоналу

Найповніше система оцінки персоналу проявляється в комплексній оцінці працівника, яка може розроблятися за всіма категоріями персоналу організації.

Оцінка заради характеристики та порівняння включає в себе аналіз оцінки особистості та оцінку здібностей, пов'язаних з роботою. Такий підхід намагається пов'язати оцінку персоналу виключно з роботою, а також необхідними навичками та можливостями для її ефективного виконання. Крім того, цей підхід зумовлює оцінку навичок та здібностей, що необхідні для освіти, розвитку та удосконалення [5].

В сучасних умовах досить популярним на сьогодні є використання комбінованого

підходу, орієнтованого на результат з системою оцінки, заснованої на компетенціях.

В теорії та на практиці менеджменту трудових ресурсів існує декілька методичних підходів до визначення комплексної оцінки персоналу.

Однією із найбільш розповсюджених є методика, розроблена Науково-дослідним інститутом праці, яка включає в себе сукупність оцінок працівника (робітника, спеціаліста, керівника) з точки зору його професійно-кваліфікаційного рівня, ділових якостей, складності виконуваних функцій та результатів його роботи [4].

Важливим завданням оцінки персоналу підприємства є розроблення комплексу

показників, які можуть достатньо повно оцінювати весь кадровий потенціал окремих працівників та підприємства в цілому. Сьогодні найбільш ефективною є рейтингова оцінка, за допомогою якої кадровий потенціал працівника визначається на підставі оцінювання його істотних трудових якостей за оціночними шкалами, які розробляються оцінювачем за певними критеріями (залежно від мети аналізу) [3].

Робота з кадрами може бути успішною за умови її системності та безперервності у часі. Максимально повне використання кадрового потенціалу працівників підприємства є чинником його успішної діяльності, а його оцінка слугує трьома основними цілям: адміністративній, інформаційній, мотиваційній [2].

Аналіз кадрового потенціалу слугує важливим організаційним фактором задоволення потреб як особистості, так і колективу, а також умовою стимулювання якості праці та особливо професійного розвитку. Компоненти аналізу кадрового потенціалу підприємства (організації) включають оцінку та атестацію кадрів.

Основними завданнями проведення оцінки є:

- соціально-психологічне оцінювання;
- оцінювання за основними параметрами діяльності;
- комплексне оцінювання;
- локальне оцінювання.

Систематичність вивчення та оцінювання особистості виконує особливе завдання – відбір так званого «ключового персоналу», формування «кадрового ядра» підприємства, яке визначає його поточне функціонування та розвиток [4].

В даний час загальні норми відносно проведення атестації працівників усіх категорій незалежно від місця роботи встановлені розділом III «Атестація працівників» Закону України «Про професійний розвиток працівників».

В цілому для отримання максимальної інформації про працівників необхідно застосовувати й інші методи оцінювання. Одним із нетрадиційних методів атестації

є метод «360° атестація». Сутність цього методу полягає в тому, що співробітник оцінюється своїм керівником, своїми колегами і підлеглими. Конкретні механізми атестації можуть бути різноманітними (всі ті, хто атестує, заповнюють одну й ту саму форму оцінювання, кожна категорія заповнює особливу форму, атестація проводиться за допомогою комп'ютера), проте сутність цього методу – отримання всебічної оцінки того, кого атестують.

Використання даного методу іноді може створювати певні проблеми – розширення складу співробітників, які оцінюють атестанта, може стати причиною ряду конфліктів, пов'язаних з об'єктивністю оцінювання [6].

На рівні підприємства мотиваційний механізм повинен гарантувати:

- нормальну зайнятість працівників;
- надання рівних можливостей персоналу для професійного і службового просування;
- узгодженість рівня оплати праці з отриманими результатами;
- створення умов безпеки трудової діяльності;
- підтримку в колективі здорового психологічного клімату та інші [7].

Поточне періодичне оцінювання працівників підприємства складається з таких етапів:

1. Оцінювання результатів роботи і чинників, що визначають ступінь їх досягнення.

2. Аналіз динаміки результативності праці за певний період, а також динаміки стану чинників, що впливають на досягнення результатів.

Оцінка ділових якостей робітників здійснюється за найбільш універсальними ознаками, які істотно впливають на морально-психологічний клімат у колективі та індивідуальну продуктивність праці.

Перелік можливих ознак для оцінки ділових якостей робітників наведено в табл. 1.

Кожна ознака ділових якостей має чотири рівні вияву та оцінюється в балах:

низький – 0,5; середній – 1,0; вищий за середній – 2,0; високий – 3,0.

Оцінка від 0,5 до 3 балів дається робітникові за кожну ознаку з урахуванням її питомої значущості.

Оцінка всієї сукупності ділових якостей проводиться додаванням оцінок рівнів ознак з урахуванням їхньої питомої значущості.

Таблиця 1

Оцінка ознак, що характеризують ділові якості робітників

Ознака	Питома значущість у частках одиниці	Оцінка рівнів ознак з урахуванням їхньої питомої значущості, балів			
		1	2	3	4
		(0,5)	(1,0)	(2,0)	(3,0)
Професійна компетентність	0,17	0,08	0,17	0,34	0,51
Винахідливість та ініціативність у роботі	0,15	0,08	0,15	0,30	0,45
Добра організація роботи (без нагадувань і примусу)	0,14	0,07	0,14	0,28	0,42
Розвинуте почуття відповідальності	0,13	0,06	0,13	0,26	0,39
Добра контактність та вміння ефективно працювати	0,15	0,08	0,15	0,30	0,45
Схильність до нових ідей і неординарних рішень	0,15	0,08	0,15	0,30	0,45
Емоційна витримка	0,11	0,05	0,11	0,22	0,33

Проблеми в області управління персоналом і повсякденною роботою з кадрами постійно знаходяться в центрі уваги керівництва.

Важливою є оцінка складності виконуваних робітником функцій, вона здійснюється за ознаками, урахованими в тарифно-кваліфікаційному довіднику та відображеними в тарифному розряді. Також беруться до уваги й ознаки, які не включені до згаданого довідника, але які впливають на складність праці робітників (різноманітність робіт, керівництво

ланкою чи бригадою, додаткова відповідальність у технологічному процесі, робота із самоконтролем).

Пропонований перелік ознак для оцінки складності виконуваних робітником функцій, питому їхню значущість і оцінку рівнів ознак у балах наведено у табл. 2.

Коефіцієнт складності виконуваних функцій визначається діленням суми оцінок за кожною ознакою з урахуванням питомої значущості на постійну величину 8,3 (максимальну оцінку в балах за всіма ознаками складності функцій робітників).

Таблиця 2

Оцінка ознак, що визначають складність виконуваних робітниками функцій

Ознака	Питома значущість	Оцінка рівня ознак, балів						
		0,50	10	15	27	75	30	
Характер робіт, що їх відображено в тарифно-кваліфікаційному довіднику	0,50	0,50	10	15	27	75	30	
Різноманітність робіт	0,15	0,15	0,30	0,45	-	-	-	
Керівництво ланкою (бригадою)	0,20	0,20	0,40	0,60	0,80	-	-	
Додаткова відповідальність у технологічному процесі й робота із самоконтролем	0,15	0,15	0,30	-	-	-	-	

Оцінка результатів праці робітників має враховувати кількісні та якісні параметри виконаних робіт, а також їхню ритмічність. Ознаки, що характеризують результати праці робітників, та оцінки їхніх рівнів з урахуванням питомої значущості визначені в табл. 3.

Оцінювання працівника після певного періоду роботи відкриває великі можливості у виборі напрямків аналізу, що повинні бути повною мірою реалізовані.

Якщо при прийомі на роботу була проведена досить серйозна перевірка ступеня наявності у працівника тих чи інших якостей, то у даному випадку слід пов'язати оцінювання особистих якостей, ділових якостей і результатів діяльності. Якщо при відборі працівника оцінювався його потенціал, то після певного періоду роботи у посаді варто виявити, як ці можливості були ним реалізовані [1].

Таблиця 3

Оцінки ознак, що характеризують результати праці робітників

Ознака	Питома значущість ознаки, частка одиниці	Оцінка рівнів ознак з урахуванням їхньої питомої значущості, балів		
		1	9	3
Обсяг виконуваних робіт	0,4	0,4	0,8	1,2
Якість виконуваних робіт	0,4	0,4	0,8	1,2
Ритмічність	0,2	0,2	0,4	9,6

Для оцінки ділових якостей керівників і спеціалістів попередньо визначається певна сукупність ознак. Зокрема для спеціалістів можна користуватись такими ознаками:

- компетентність;
- здатність чітко планувати та організовувати свою роботу;
- відповідальність за доручену справу;
- самостійність та ініціативність;
- спроможність оволодіти новими напрямками та методами й використовувати їх у роботі;
- працездатність;

- комунікабельність.

Набір ознак для оцінки ділових якостей керівників має бути дещо іншим, оскільки повинен враховувати їхню спроможність як організаторів і вихователів.

Кожна ознака ділових якостей має чотири рівні прояву та оцінюється в балах:

- низький – 1,
- середній – 2,
- вище за середній – 3,
- високий – 4.

Оцінки в балах ознак, що характеризують ділові якості спеціалістів і керівників, наведено в табл. 4 і 5.

Таблиця 4

Оцінки ознак, що характеризують ділові якості спеціалістів функціональних служб

Ознака	Питома значущість і частка одиниці	Оцінка рівнів ознак, балів			
		0,26	0,52	0,78	1,04
Компетентність	0,26	0,26	0,52	0,78	1,04
Здатність чітко планувати та організовувати свою роботу	0,13	0,13	0,26	0,39	0,52
Відповідальність за доручену справу	0,14	0,14	0,28	0,42	0,56
Самостійність та ініціативність	0,12	0,12	0,24	0,36	0,48
Спроможність оволодіти новими напрямками та методами й використовувати їх у роботі	0,12	0,12	0,24	0,36	0,48
Працездатність	0,13	0,13	0,26	0,39	0,52
Комунікабельність	0,10	0,10	0,20	0,30	0,40

Для оцінювання результатів праці керівників і спеціалістів застосовуються ті самі чотири рівні оцінки, що й для робітників. Конкретні ознаки, що характеризують результати праці керівників і спеціалістів функціональних служб підприємства з оцінкою їхнього рівня, наведено в табл. 6.

Кожне підприємство в змозі обрати будь-який підхід до оцінки персоналом, однак для ефективності оцінки необхідно розуміти переваги та недоліки кожного з існуючих підходів, володіти інструментарієм для здійснення оцінок у рамках обраного підходу тощо.

Таблиця 5

Оцінки ознак, що характеризують ділові якості керівників функціональних служб

Ознака	Питома значущість, частка одиниці	Оцінка рівнів ознак, балів			
		0,18	0,36	0,54	0,72
Компетентність	0,18	0,18	0,36	0,54	0,72
Спроможність організувати працю підлеглих	0,12	0,12	0,24	0,36	0,48
Творча ініціатива стосовно впровадження інновацій	0,13	0,13	0,26	0,39	0,52
Здатність виховувати ділові якості у підлеглих	0,12	0,12	0,24	0,36	0,48
Спроможність швидко й самостійно приймати обґрунтовані рішення	0,14	0,14	0,28	0,42	0,56
Уміле поєднання в роботі інтересів колективу й підприємства в цілому	0,13	0,13	0,26	0,39	0,52
Зібраність і пунктуальність	0,06	0,06	0,12	0,18	0,24
Комунікабельність	0,12	0,12	0,24	0,36	0,48

Таблиця 6

Оцінка ознак, що характеризують результати праці керівників і спеціалістів функціональних служб підприємств (організацій)

Категорії персоналу й назва ознак результатів праці	Питома значущість, частка одиниці	Оцінка рівнів ознак з урахуванням їхньої питомої значущості, балів			
Керівники:					
• кількість виконаних планових і позапланових робіт	0,45	0,45	0,90	1,35	1,80
• якість результатів праці	0,55	0,55	1,10	1,65	2,20
Спеціалісти:					
• кількість виконаних планових і позапланових робіт	0,31	0,31	0,62	0,93	1,24
• якість виконаних робіт	0,39	0,39	0,78	1,17	1,56
• дотримання строків виконання робіт (завдань)	0,30	0,30	0,60	0,90	1,20

Вибір підходу до оцінки персоналу є досить вагомим фактором при побудові сучасної та ефективної системи оцінки персоналу на підприємстві.

Для ефективного стимулювання зацікавленості персоналу в підвищенні результативності функціонування підприємства, необхідно внести в діючу

систему управління персоналом деякі корективи.

Цього можна досягти при впровадженні нових форм морального, соціально-психологічного, творчого та матеріального стимулювання: необхідно, щоб стимули, які використовує підприємство, були доступні для всіх робітників, а умови

стимулювання були демократичними; керівнику слід більше уваги приділяти поєднанню моральних та матеріальних стимулів.

В ході проведеного дослідження нами було запропоновано пропозиції щодо поліпшення управління персоналом, данні наведені у табл. 7.

Таблиця 7

Пропозиції щодо поліпшення управління персоналом*

Пропозиція	Сутність	Ефект
Система медичного страхування	Страхування працівників, підвищення якості медичного обслуговування, оплачуванні лікарняні.	Співробітники будуть зацікавлені у роботі на підприємстві, оскільки можуть безкоштовно, оплачуючи страховкою, лікуватися.
Аналіз роботи, нормування праці й оцінка виконання	Визначення норм праці, аналіз та оцінка роботи кожного співробітника.	Дає можливість визначити чи переробляють співробітники, визначає кількість прогулів, можливість преміювання кращого співробітника місяця.
Направлення персоналу на підвищення рівня освіти	Направлення співробітників на курси підвищення кваліфікації.	Забезпечує високий рівень знань працівників та нововведень у їх діяльності, що в свою чергу призводить до ефективної роботи співробітників та розвиток підприємства.
Покращення системи відбору, оцінки та адаптації нових працівників	Встановлення адаптаційного періоду для нових працівників, призначення куратора для новачка, корпоративи для співробітників.	Зменшує ризики неправильної роботи новачків, скорочує рівень адаптації та допомагає влитися у колектив, що дає змогу новому співробітнику продуктивно працювати не витрачаючи час на непорозуміння у колективі.

*розробка авторів

Таким чином, запропоновані шляхи удосконалення системи управління персоналом підприємства допоможуть покращити не тільки ефективність роботи персоналу, а й вплинуть на ефективність діяльності підприємства в цілому.

Висновки. Отже, для підвищення ефективності діяльності підприємства на сьогоднішній день набуває вивчення співвідношення окремих категорій персоналу, тобто його структури. Відповідність працівника професійним та кваліфікаційним вимогам посади, яку він обіймає, посилює необхідність вивчення професійно-кваліфікаційної структури працюючого персоналу, враховуючи при цьому сучасні аспекти роботи з персоналом підприємства: визначення наявних знань, умінь та навичок; виявлення потенціалу; врахування психологічних та особистісних

характеристик кожного співробітника. Це може бути втілене при забезпеченні професійно-кваліфікаційної структури персоналу підприємства.

Персонал підприємства формується та змінюється під впливом внутрішніх факторів – це характер продукції, яка випускається на підприємстві, технології та організації виробництва; під впливом зовнішніх факторів – це демографічні процеси, юридичні та моральні норми суспільства, характеру ринку праці.

Система оцінки персоналу в умовах певного підприємства матиме низку відмінних особливостей, оскільки вона повинна відображати та враховувати такі фактори, як цілі підприємства, стан навколишнього середовища, організаційну структуру, традиції й культуру підприємства, характеристики персоналу.

Література:

1. Афанасьева В. Я. Теория менеджмента. Москва : Юрайт, 2014. 665 с.
2. Годин В. В., Корнев И. К. Информационное обеспечение управленческой деятельности. Москва : Мастерство: Высшая школа, 2010. 345 с.
3. Кибанов А. Я. Основы управления персоналом: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : НИЦ ИНФРА-М, 2014. 447 с.
4. Сафаров З. Соціокультурні основи управління розвитком кадрового потенціалу. *Управління персоналом*, №15. 2007.
5. Десслер Г. Управление персоналом. Москва : Приор, 2006. 430 с.
6. Травин В. В., Дятлов В. А. Менеджмент персонала предприятия. Москва : Инфра-М, 2000. 260 с.
7. Селютин А. В. Деловая оценка персонала: авторская методика. *Кадровая служба и управление персоналом предприятия*. 2008. № 6. С. 28—34.
8. Воронкова А. Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация. Луганск : Восточно-украинского национального университета, 2000. 316 с.
9. Финцец Як. Рентабельность инвестиций в персонал. Измерение экономической ценности персонала. Вершина, 2006. 320 с.

References:

1. Afanas'ev, V. Ya. (2014), *Teoriya menedzhmenta* [Theory of management], Yurajt, Moscow, Russia.
2. Hodyn, V. V. and Kornev, Y. K. (2010) *Ynformatsionnoye obespecheniye upravlencheskoj deyatelnosti* [Information support for management activities], Masterstvo: Vysshaya shkola, Moscow, Russia.

3. Kybanov, A.Ya. (2014), *Osnovy upravleniya personalom* [Fundamentals of Personnel Management], NYTs YNFRA-M, Moscow, Russia.
4. Safarov, Z. (2007), "Sociocultural basis of human resource development management", *Upravlinnia personalom*, vol. 15.
5. Dessler, H. (2006) *Upravleniye personalom* [Human resource management], Moscow, Russia.
6. Travyn, V. V. and Diatlov, V. A. (2000), *Menedzhment personala predpriyatiya* [Management of the personnel of the enterprise], YnfraM, Moscow, Russia.
7. Seliutyna, A. V. (2008), "Business evaluation of personnel: the author's methodology", *Kadrovaia sluzhba y upravleniye personalom predpriyatiya*, Vol. 6, pp. 28-34.
8. Voronkova, A. E. (2000), *Stratehicheskoe upravleniye konkurentosposobnym potentsyalom predpriyatiya: dyahnostyka y orhanyzatsiya* [Strategic management of the competitive potential of the enterprise: diagnostics and organization], Yzd-vo Vostochno-ukraynskoho natsyonal'noho unyversyteta, Luhansk, Ukraine.
9. Fyntsets, Yak. (2006) *Rentabel'nost' ynvestytsiy v personal. Yzmereniye ekonomicheskoy tsennosti personala* [Profitability of investments in personnel. Measuring the economic value of staff], Vershyna, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2019 р.

УДК 336.1(075.8)

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОГО ВИГЛЯДУ УПАКОВКИ ТОВАРІВ НА ПОВЕДІНКУ ПОКУПЦЯ

Наумова О.О.¹, Бабенко А.В.²

¹ к.е.н., доцент кафедри маркетингу та поведінкової економіки, Університет «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,

тел. (044) 455-57-57, e-mail: Olenan@krok.edu.ua, ORCID: 0000-0002-1237-833X

² бакалавр, факультет міжнародних відносин, Університет «КРОК»,

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,

тел. (063)-952-08-08, e-mail: ania.babenko@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1514-8145, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-126-131>

INFLUENCE OF EXTERNAL VIEW OF PACKAGING GOODS ON PERSONAL BEHAVIOR OF BUYER

Naumova O.¹, Babenko A.²

¹Ph.D., assistant professor of marketing and economic behavior department,

«KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine

tel.: (044)-455-57-57, e-mail: Olenan@krok.edu.ua, ORCID: 0000-0002-1237-833X

² bachelor's degree applicant, Faculty of International Relations,

«KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine

tel.: (063)952-08-08, e-mail: ania.babenko@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1514-8145, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-126-131>

Анотація. Упаковка товару є одним з елементів управління в маркетинговій товарній політиці підприємства. Вона посідає важливе місце в забезпеченні конкурентоспроможності товару. Упаковка товару має вплив на поведінку споживача на всіх етапах прийняття рішення про купівлю товару – від першого погляду, яким привернена увага до яскравої упаковки товару на сайті продавця до її утилізації або повторного використання. Маркетологи на етапі розробки та модифікації упаковки товару приймають низку рішень щодо таких її атрибутів, як колір, форма, естетичність, ергономічність, інформативність, якість сировини для упаковки та її безпечність, тривалість та способи використання упаковки, транспортування, її утилізація тощо. Це зумовлює актуальність проведеного нами наукового дослідження. Метою дослідження було визначення впливу форми упаковки та її кольору на поведінку покупця, обумовлення зміни поведінки внаслідок споживання товару з певною формою і кольором упаковки. На основі узагальнених наукових концепцій впливу упаковки на поведінку споживача, її форми та кольору, на прикладі декількох відомих брендів показано вплив упаковки косметичної продукції на поведінку споживачів, а саме, як упаковка зумовлює попит на продукцію залежно від віку, життєвої позиції споживача. У роботі показано як форма та колір упаковки визначають психоемоційний стан споживача, його прагнення в житті, смаки та вподобання. Така інформація є цінною для маркетологів під час визначення цільової аудиторії бренду, розробки нової упаковки та виявлення джерел підвищення споживчої цінності товару. Не лише високі показники якості упаковки з точки зору зберігання, транспортування, інформування тощо, але насамперед, її привабливість у поєднанні з гармонійними геометричними формами спроможні підвищити конкурентоспроможність товару на ринку.

Ключові слова: маркетинг, товарна політика, упаковка, поведінка споживача, бренд, попит на товари.

Формули: 0, рис.: 0, табл.: 2, бібл.: 10

Annotation. The packaging of goods is one of the elements of management in the marketing product policy of the enterprise. It plays an important role in providing the competitiveness of the product. Packing the product influences on the consumer behavior at all the stages consumer decision-making process – at the first glance, which attracts attention to the vivid packaging of the product from the seller's website to its recycled or reused. Marketers at the stage of product packaging development and modification take various decisions regarding its attributes, such as color, shape, aesthetics, ergonomics, informativeness, quality of raw materials for packaging and its safety, durability and methods of using packaging, transportation, its utilization, etc. This determines the relevance of our research. The purpose of the study was to determine the influence of the shape of the package and its color on the behavior of the buyer, the reason for changing behavior due to consumption of goods with a certain shape and color of the package. Based on the

generalized scientific concepts of packaging influence on consumer behavior, its shape and color, on the example of several well-known brands, the influence of packaging cosmetic products on the behavior of consumers is shown, namely, how packaging determines the demand for products depending on the age, consumer's attitude of life style. The article shows how the shape and color of packaging determine the psycho-emotional state of the consumer, his desire for life, tastes and preferences. Such information is valuable to marketers when defining the target audience of a brand, developing new packaging, and identifying sources for increasing the consumer value of a product. Not only high-quality packaging values in terms of storage, transportation, informing, etc. but above all, its attractiveness combined with harmonious geometric shapes can enhance the competitiveness of the product on the market.

Key words: marketing, product policy, packaging, consumer behavior, brand, demand for goods.

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 2, **bibl.:** 10

Stating the problem. The consumer decision-making process is a multi-stage complex phenomenon, which is affected by numerous factors of the micro and macro environment. Therefore, the consumer tries to optimize such a decision-making process, focuses on perceptions of the brand, the shape and color of the packaging, the experience of the previous consumption of a particular product or service.

It is necessary to take into consideration the significant influence of advertising campaigns, the exchange of information by consumers through social media and online customer feedback, socio-psychological factors, such as the need for positive emotions, aesthetic sensations. But one of the most important visual attributes of goods, such as, for example, perfumes, is packaging of goods. This is an essential factor when it comes to choosing between products and their brands. With the rapid growth of online stores and retailers of self-service, the targeted packaging design plays a primary role in assisting the buyer in the final choice of product. Functional and creative packaging design can greatly increase customer engagement when products have the same utilitarian qualities, but at the same time, and distract the buyer's attention.

For instance, among the marketing strategies of well-known brands of perfumery products, the focus is not only on the limited production of perfumes of a particular collection but also on the packaging marketing. A significant role of the consumer value of perfumes is attributed to the unique, exquisite package, which is the subject of a bright advertising campaign, delight, collecting, and at times even has a higher cost for the perfume itself. Therefore, it is relevant to identify current trends in the development

of packaging as a factor affecting consumer behavior.

Analysis of previous research. Among the scientists who have studied the problems of shapes and colors of packaging for goods, we single out:

Giri P. & Pavan Kumar P. [1], Sulu A. C., Saerang D. P. E. and Massie J. D. D. [2], Deliya M. [3], Silayoi P. and Speece M. [4], Ogba I. E. And Johnson R. [5], Taranenko V. [6], Lusher M. [7], Moon P. and Spencer D. [8], Ou L. C. and Luo M. R. [9], Szabo F., Bodrogi P. and Schanda J. [10] and others.

Unsolved part of the problem. The purpose of the study is to identify the attitude of consumers to the packaging of goods, its shape and color, exploring whether color and shape of the packaging have a significant impact on consumer choice.

Main research material. Giri & Pavan Kumar (2015) [1] in their thesis note a visual link with customers remains the central ideology of perfume packaging. Regarding the ideology, the package should clearly set a total sensory connection between the consumer and the product that covers visual, aromatic and tactile sensations. Scientists have concluded visual components have a primary impact on the decision-making process while purchasing perfumes, and not fragrance.

Sulu, Saerang & Massie (2016) [2] in their scientific paper conducted a study to determine which perfume producing country in the minds of customers is perceived as a country producing high-quality cosmetic products and determined a criterion is the most influential when choosing cosmetic products of the certain country. It was found the price is the most important of the specified criteria for choosing the cosmetic

products, and the buyers have identified USA as the country with the highest level of confidence. Scientists have also come to the conclusion the buyers, among the priority criteria for choosing the cosmetics, pay attention to the country of origin, price and packaging that form for them the criterion for assessing the quality of the goods.

Deliya (2012) [3] underlines the importance of packaging design as a means of communication between the producer and the customer, as well as branding, are growing in the competitively capacious markets of FMCG (fast moving consumer goods). In addition to the regular function, packaging plays an important informational function. When consumers are looking for the desired product, the package helps to quickly obtain relevant and useful information for the consumer about the valuable product features, its expiration date. We believe the shape of the package also plays an informational role, it can be a reflection of the consumer's lifestyle, who choose the good of a particular package. For example, a shape of milk packaging with a content of 0.5L for young active people without a family and a family packaging with a content of 2L. Similarly, consumers of cosmetic products pay attention to the shape of the packaging, in particular, its size and weight of the good. Thus, shampoo producers decide on a marketing product policy in which the product with the largest volume of packaging contains a relative percentage of active substances more than the product with a much smaller volume of packaging. Consumers in this case will use a large portion of the cosmetic product in a package with a small volume that will contribute to the growth of repeat sales.

Product packaging is the end of the "advertising chain" and gives the consumer the final signal for the actual purchase and, therefore, can play an important role in forecasting consumer results.

Silayoi & Speece (2004) [4] in their study used a focus group to understand how packaging and its elements can influence the consumer's buying decision. They ascertained that the visual elements of packaging play a major role in choosing a product of one or

another brand. Such elements play an especially important role with a low involvement of the buyer's attention to the brand, for example, when the consumer is in a hurry and no time to analyze or compare different brands.

It should be paid attention to the fact that not only the packaging of perfumes sometimes has a consumer's value above the fragrance of perfume, and this regularity applies even to food. Ogba & Johnson (2010) [5] conclude, based on the results of their research, that health is becoming an increasingly important issue in the UK, as well as in another part of Europe. The emphasis on the importance of healthy eating is increasing for many reasons, including the growing problem of obesity among children and is leading to banning on junk food advertisements in the UK. Nevertheless, although the restrictions were imposed on junk food advertisements by legislation, such restrictions did not affect children's food packaging, given the impact of packaging on the buyer's decision. The purpose of this paper was to study the impact of packaging on the parents' choice of baby food and health products. The findings of the study showed a packaging affects children's preferences. It turned out that it is a packaging of junk food affects the children's consumer preferences, and not its taste.

We expedient consider for the analysis of packaging, attention has to be focused as a priority on its shape and color, what perceptions they generate, when a consumer makes a purchasing decision.

Taranenko (2018) [6] believed the advantage of a specific symbolism can provide a lot of information about behavior, lifestyle, tastes and preferences of a person. The choice of shape or composition is a projection of internal psychological processes on the environment. Since the function of "transmission" such information is performed by the subconscious, the decoding of such information gives marketers unique information about the consumer, and consequently forms the information base for the forecasting of marketing activities, in

particular the formation (the forming) of a marketing product policy.

For the research of the influence of the shape and color of packaging, we developed appropriate questionnaires, and we surveyed 300 consumers of perfumery products by different age, gender, education level and occupation from October to November 2018. The data analysis is received as a result of processing questionnaires allows us to draw the following conclusions.

Each figure evokes different associations for consumers and each of them has a certain meaning. Thus, the results of the survey confirmed that Taranenko (2018) formulated in the hypothesis as the square is associated with stability and reliability, and the circle - with the self-sufficiency of the buyer. Therefore, we are convinced the shape of packaging has a significant impact on the buyer's subconsciousness when choosing, making a purchase and consume it. We suggest considering the motives for choosing goods through the shape of packaging using the example of perfumes of various brands.

Perfumes by brand "Dior" mainly have the shape of a vertical rectangle. This shape gives the consumer an association of confidence in their actions and a desire to achieve success.

The bottles of the brand "Givenchy" have the shape of a drop. Such packaging is associated with plasticity, softness, the lack of

aggressiveness and purposefulness of an individual. Persons who are chosen such a form are self-sufficient. They are clearly aware of their goals and are rapidly striving to achieve them.

The brand "Chanel" has products in the bottles of square and circle shape. A square is a projection of a reliable, sustainable, systematic way of life. Persons who choose perfumes in this shape of a bottle are self-confident and reliable, hardworking, with good analytical skills and rational thinking. Such people are prudent, they are not sensitive to impulse purchases, and also in every possible way avoid purchases under time trouble, do not pay attention to the deficit of goods are artificially created.

The circle is a completely self-sufficient figure. A circle is associated with a focus on results. Persons who choose the perfume in the shape of a circle are distinguished by easy communication skills and well-developed charisma. But at the same time, they do not particularly need a close relationship with the environment, they are able to freely adapt to any changes.

Each cosmetic or perfume brand has its own age group of buyers. According to the survey, we reach the following conclusions that are shown in Table 1. The various brands are in demand depending on the age of the consumer.

Table 1

The consumers' choice of cosmetic brand by age

Age group	Brand
18-25	MAC, NYX, Inglot, Givenchy, Lancome
25-35	Armani, Make up for ever, Montale, Chanel, Dior, Lancome
35-40	D&G, Chanel, Dior, Lancome
40-50	Oriflame, Faberlic, Yves Rocher, Lancome
50+	Gucci, Lancome, Oriflame, Faberlic, Yves Rocher

Source: created by the authors based on surveys.

But the choice of the consumption of cosmetics is significantly influenced by the income of the buyer, his level of education and culture, besides the criterion of age.

Taranenko (2018) [6] argued colour and shape are closely linked. Substantial impact on the choice of the buyer has not only the shape of the package, but of course its colour.

The greatest contribution to the study of colour impact on person was made by Luscher. Therefore, we consider the characteristic and meaning of colours using the example of Luscher's method. The character traits of buyer who choosing the product in the package of the appropriate colour can find out based on the data in tabl.2.

Table 2

Colour characteristics

Colour	Characteristic
Gray	Neutrality
Blue	Calm
Green	Tension, self-affirmation, persistence
Red	Desire to have influence, impulse
Yellow	Stimulation, change, relaxation
Violet	Identification expression
Brown	Sensitive perception
Black	Concentration, rationality

Source: compiled by the authors based on [7]

In addition, combining the colour and shape of the packaging, are not only to identify the character traits and the preferences of the buyer, but also to assess the direction of the brands to the corresponding group of consumers.

Color is one of the most important elements of any product packaging. It can both attract and divert the attention of the buyer. The colors are successfully combined and complemented can affect the final decision of the consumer at a subconscious level. In packaging design, it is recommended to pay as much attention as possible not only to its shape, but also to color. The successful combination of these two elements can increase the consumer's value of the product, and accordingly the ability to set higher prices for the product. In developing of package, designers trying to create positive associations with their brand.

Using harmonious colors is one of the marketing approaches to create positive associations. This color harmony can be formed using some of the principles of color combinations. Moon & Spencer (1944) [8] suggested the influence of hues differences plays an important role in creating color harmony. Various theories and studies have proposed both the principles of equal-hues and complementary-hues. Some other studies have proposed the principle of equal-colors, that is, when two colors are as close to each other as possible, their combination will look harmonious. Ou & Luo (2006) [9] proposed an analogic principle of color harmony, namely, the principle of equal-hue and equal-color that implies similarity of hue between separate colors, and leads to color harmony.

Furthermore, several research results also offered some principles are related to lightness. These are the principles of equal-lightness, complementarity-lightness and high-lightness are proposed by Szabo, Bodrogi & Schanda (2010) [10].

Hue or color tone is relative darkness or lightness of color, regardless of the local color. The tone is determined by the nature of the distribution of radiation in the spectrum of visible light. Exactly tone determines the names of colors: red, blue, green. The achromatic tones include white, black and all tones of gray. The chromatic tones include all spectral colors: red, orange, yellow, green, blue, light blue, violet, purple with all tones and transitions. So, the right combination of color and hue can stimulate the desired positive emotions on the buyer, attract his attention.

The success of a certain brand depends not only on the perception of its packaging by the buyer, but also on which consumers' target group mainly focuses its products. Regarding the perfumes, an important role is played by the understanding not only of the group, but also of gender, that is reflected in the results of the research by Giri & Pavan Kumar (2015) [1].

Taking into account the above outlined concepts of the influence of packaging, its shape and color on consumer behavior, we use the example of several well-known brands to consider how the packaging of cosmetic products determines the behavior of its consumer.

Products of the Givenchy brand principally have the shape of a drop of light purple, light pink and purple hues. Violet – the color of

identification, stress, desire to self-affirmation. A drop is softness, purposefulness. That is why cosmetics and perfumes of this brand are in demand among the age group of 18-25 years, because these characteristics are most appropriate for people at that age, their desire to have social recognition in society, maximalism.

Chanel has products of pure square or circle shape, mostly white. It is in demand among the age group of 25-35, 35-40 years. It is not surprising, because the white color is characterized by perfection and completeness, demonstrates an absolute and final solution, complete freedom for opportunities and the removal of obstacles [6, 7]. Square – reliability and circle – self-sufficiency. But at the same time, the white square expresses some uncertainty in the accumulated experience [1]. White circle – some uncertainty.

Dior has predominantly the shape of a black rectangle. Rectangle – the figure is aimed at achieving success, a rational figure. Black is also the color of rationality and luxury. According to our survey, the main consumers are 35-40 years. So, rationalism and experience are accumulated and proven by people of this age can be aimed at achieving success in a particular sphere. Dior can be called "the brand of successful people". Lancôme is a brand with products of various shapes, colors and hues. Thus, it is in demand among all age groups. The products of Lancôme are used by both young and successful individuals. Depending on personal preferences. Products of Yves Rocher have packaging usually circle, oval shapes and green and blue hues. Therefore, it expresses calmness, self-affirmation, self-sufficiency and are used mainly by people aged 25-50 years.

Conclusions. The results of our study show the shape of the packaging and its color have a direct and significant influence on the buyer's choice, have a great place in the marketing product policy of the company. Through color and shape, it is possible to assess not only the direction of the respective brand, but also the character of the consumer, his traits and preferences.

The consumer's choice of cosmetic products is based on packaging design and is closely related to his psychology. Sometimes the consumer himself does not realize which specific packaging element influences his final choice. For producers of cosmetics, in particular perfumes, it is important to know exactly the desired psycho-emotional state of your target consumer, his age, lifestyle etc.

References:

1. Giri, P. Pavan Kumar, P. (2015) *Fragrance Perception through Perfume Packaging: A Visual Link with Customers*.
2. Sulu A. C., Saerang D. P. E., Massie J. D. D. (2016) "The analysis of consumer purchase intention towards cosmetic products based on product origin". *Jurnal EMBA: Jurnal Riset Ekonomi, Manajemen, Bisnis dan Akuntansi*. – 2016. – T. 4. – №. 2.
3. Deliya M. (2012) "Consumer behavior towards the new packaging of FMCG products" *National Monthly Refereed Journal of Research in Commerce and Management*. V. 1. №. 11. 199-211.
4. Silayoi, P. Speece, M. (2004) "Packaging and purchase decisions: An exploratory study on the impact of involvement level and time pressure". *British food journal*, V. 106. №. 8. p. 607-628.
5. Ogba, I. E. Johnson, R. (2010) "How packaging affects the product preferences of children and the buyer behaviour of their parents in the food industry", *Young Consumers*. V. 11. №. 1. p. 77-89.
6. Taranenko, V. (2018) *Exposed logo, or Psychogeometry. Multimedia publishing house Strelbitsky*.
7. Lusher, M. (1994) *Typology of psychological properties of a person*.
8. Moon, P. Spencer, D. E. (1944) "Geometric formulation of classical color harmony" *JOSA*. V. 34. №. 1. p. 46-59.
9. Ou L. C., Luo M. R. (2006) "A colour harmony model for two-colour combinations. Color Research & Application: Endorsed by Inter-Society Color Council, The Colour Group (Great Britain), Canadian Society for Color, Color Science Association of Japan, Dutch Society for the Study of Color, The Swedish Colour Centre Foundation, Colour Society of Australia, Centre Français de la Couleur" V. 31. №. 3. C. 191-204.
10. Szabo, F. Bodrogi, P. Schanda, J. (2010) "Experimental modeling of colour harmony. Color Research & Application: Endorsed by Inter-Society Color Council, The Colour Group (Great Britain), Canadian Society for Color, Color Science Association of Japan, Dutch Society for the Study of Color, The Swedish Colour Centre Foundation, Colour Society of Australia, Centre Français de la Couleur". V. 35. №. 1. p. 34-49.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2019 р.

УДК 338.467.6:37.08

КОЛЕДЖІ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ – ШЛЯХ СТАНОВЛЕННЯ ТА РЕФОРМ

Сумбаєва Л.П.

*директор коледжу економіки, права та інформаційних технологій, м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044) 450-14-54, e-mail: ludmilasp@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4514-8327, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-132-138>*

COLLAGATIONS IN THE SYSTEM OF NATIONAL EDUCATION - WAYS OF DEVELOPMENT AND REFORM

Sumbayeva L.

*director of the college of economics, law and information technology, Kyiv, st. Tabirna, 3032, 03113, Ukraine
tel.: (044) 450-14-54, e-mail: ludmilasp@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4514-8327, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-132-138>*

Анотація. У статті аналізується історія реформування системи професійної освіти, прослідковуються етапи її становлення, дається стислий аналіз взаємозв'язку етапів реформ із історичними, соціальними та економічними змінами у суспільстві, аналізується законодавча база, проводяться паралелі із сучасним станом професійної освіти. Висловлено думку, що суперечки, які виникають щодо позиціонування коледжів та технікумів з вищою чи професійною освітою, можуть бути вирішені, якщо уважно дослідити історію виникнення коледжів та сформулювати, яку функцію вони виконують в освітньому просторі. Вже на другому етапі свого становлення відбувся поділ професійних навчальних закладів на два типи: одні готували кадри з елементарним теоретичним знанням, при цьому основний акцент ставився на практичну складову, інші – готували керівників середньої ланки. Така класифікація може відповідати сьогодишньому поділу на професійно-технічні навчальні заклади та коледжі/технікуми. Зазначені навчальні заклади виконують різні функції по наданню освітніх послуг, тому й говорити про віднесення їх до спільної групи буде помилковим. Відзначено, що розбудова нової держави у період після 1917 року і, як наслідок, важливі процеси, що відбувалися в різних сферах діяльності, потребували реформ у системі освіти, направлених на вирішення завдань щодо підготовки спеціалістів для розвитку національної економіки. У статті зазначено, що в основу прийнятого на той час закону про управління освітою ліг принцип децентралізації, за яким управління народною освітою передавалося місцевим органам. Розглядаються подальші реформи, які відбувалися з коледжами та технікумами. Підкреслюється, що саме зміни у суспільстві, пов'язані із державотворенням, підштовхували до різного роду трансформацій у побудові системи освіти та визначення місця коледжів/технікумів у ній.

Ключові слова: вища освіта, професійна освіта, технікум, коледж, навчальні заклади I-II рівнів акредитації, молодший спеціаліст, реформа, система освіти.

Формули: 0, рис.: 0, табл.: 2, бібл.: 8

Annotation. The article analyzes the history of the reform of the system of vocational education, follows the stages of its formation, gives a brief analysis of the relationship between the stages of reforms with historical, social and economic changes in society, analyzes the legislative framework, parallels with the current state of vocational education. The view is expressed that disputes arising from the positioning of colleges and technical schools with higher or vocational education can be solved by carefully examining the history of the emergence of colleges and formulating what function they perform in the educational space. Already at the second stage of its formation there was a division of professional educational institutions into two types: one prepared the staff with elementary theoretical knowledge, with the main emphasis on the practical component, others - prepared middle managers. Such a classification may correspond to today's division into vocational schools and colleges / colleges. These educational institutions perform various functions for the provision of educational services, therefore, it will be erroneous to say that they will be classified into a joint group. It is noted that the development of a new state in the period after 1917 and, as a result, important processes that took place in different spheres of activity, required reforms in the education system aimed at solving the tasks of training specialists for the development of the national economy. The article states that the principle of decentralization that was adopted at that time on the management of education was based on which the management of public education was transferred to local authorities. Considered further reforms that have taken place with colleges and technical schools. It is emphasized that the changes in the society connected with state-building, pushed for various transformations in building a system of education and determining the place of colleges / colleges in it.

Key words: higher education, vocational education, technical school, college, educational institutions of I-II levels of accreditation, junior specialist, reform, education system.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 2, bibl.: 8

Постановка проблеми. Вищі навчальні I-II рівнів акредитації відіграють важливе значення у підготовці якісних фахівців для національної економіки. Але, в силу історичних обставин, які склалися в Україні, сьогодні активно дебатується місце коледжів/технікумів у системі освіти. Тому дослідження історії їх становлення є актуальним завданням і заслуговує на детальне дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науковій спільноті дослідженням розвитку професійної освіти, етапів її становлення, місцем коледжів/технікумів у системі підготовки спеціалістів для національної економіки займалися ряд вчених. Анісімов М. дослідив історичні передумови становлення і розвитку професійної системи освіти, розглянувши період від початку XVIII до першої половини XIX ст. [4]. Розвитку освітніх процесів, які відбувалися у період Української національної революції 1917-1920 років, та становленню професійної освіти як складової загальної програми розбудови державного управління приділив увагу Купрійчук В. [7]. Кузьменко М. розглянув історико-теоретичний аспект системи освіти в УСРР у 1920-их р.р., формування системи професійної освіти на данному етапі, її структуру та особливості [6]. Щодо реорганізації технікумів в УРСР на середні спеціальні навчальні заклади у своїх роботах згадує у своїй «Юридичній енциклопедії» Шемшученко Ю.С.. Проте дослідження носять фрагментарний характер, а сьогодні існує потреба у систематизації матеріалів, яка б давала цілісне уявлення про розвиток системи професійної освіти в цілому та коледжів/технікумів зокрема і допомогла б знайти відповідь на питання щодо місця навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження історичних етапів становлення коледжів/технікумів у системі

освіти, розкриття їх взаємозв'язку з етапами становлення суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вища освіта – тема, яка останнім часом є особливо дискусійною як в середовищі педагогів, науковців, так і пересічних громадян, які є споживачами даних послуг, а тому – основною зацікавленою стороною. Обговорення нового законопроекту було надзвичайно активним, оскільки запропоновані зміни стосувалися багатьох норм, які давно стали класичними для нашої системи освіти. Кардинальні ж зміни торкнулися питань, пов'язаних з діяльністю вищих навчальних закладів – закладів вищої освіти – I-II рівнів акредитації. Скоріш за все тому, що саме вони вже не вперше змінюють своє місце у загальній системі освіти, та й найбільш. І тут важливо систематизувати існуючі дослідження історії професійних навчальних закладів та співставити їх з нашим сьогоденням, що, можливо допоможе знайти відповідь на запитання.

Співставивши показник економічного розвитку провідних країн та якість системи освіти, легко проаналізувати, що соціальний, політичний та економічний розвиток кожної держави залежить від якості освітніх послуг, які отримує населення. А кожний новий етап в еволюції суспільства вимагав перегляду питання освіченості населення.

Саме назрівання у феодальній Росії на початку XVIII століття перших ознак капіталістичних відносин, які спонукали до зростання підприємництва, розширення товарообігу і, як наслідок, розвиток економіки в цілому стало поштовхом до становлення і створення перших професійних навчальних закладів. Зростання промисловості потребувало нових спеціалістів, фахівців у різних галузях, а це було можливим лише за умови реформування освіти. Так почали з'являтися навчальні заклади із загальною та професійною підготовкою, які «дали початок новому напрямку в освіті –

професійному. Спираючись на загальноосвітні і професійні знання, вони повинні були готувати випускників для роботи в різних галузях промислового виробництва» [4].

Цікаво, що наступним етапом стало створення двох типів, так званих, заводських (технічних) шкіл безпосередньо на заводах для забезпечення кадрових потреб: одні організовували практичне навчання, під час якого юнаки отримували прості теоретичні знання, інші готували керівників роботами. Якщо проводити умовну паралель із сучасністю, то зазначеному поділу навчальних закладів сьогодні може відповідати поділ на професійні училища та на коледжі і технікуми. Але потрібно зауважити, що протягом останніх десятиліть між освітніми установами та роботодавцями значно послабшав зв'язок і, як результат, значна частина випускників залишається непрацевлаштованою. Це є суттєвою проблемою, яка, наряду з іншими, дає підстави для якнайшвидшого пошуку відповідей на питання щодо майбутнього вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

У період Української національної революції 1917 -1920 років з'являється необхідність кардинальних змін в системі національної освіти, оскільки відбувалися важливі процеси оновлення в економічних, соціальних, культурних сферах діяльності. Розбудова нової держави потребувала нової освіти, яка б вирішила серйозні проблеми, пов'язані з неосвіченістю молоді та необхідністю розвитку національної економіки. Керівництво Української Народної Республіки усвідомлює, що країна потребує професіоналів, тому освіта стає одним із пріоритетних напрямів державної політики. Професійна освіта стала складовою загальної програми розбудови державного управління та потребувала фактично свого створення, оскільки на початок 1917 року в Україні діяло лише кілька сотень професійних училищ та технікумів [7].

28 січня 1919 року Директорія Української Народної Республіки затвердила закон про управління освітою. В основу закону ліг принцип децентралізації, за яким управління народною освітою передавалося органам, до складу яких входили представники від місцевого самоврядування, вчителів та комісарів народної освіти. Таке управління давало можливість для професійної освіти вирішувати питання як актуальності професій, яким навчали, змістовності програм, так і фінансування професійних навчальних закладів, а отже і питання їх економічної захищеності.

Система середньої професійної освіти успішно функціонує у період з 1917 по 1920 р.р.. Про це свідчать цифри:

- 1917 рік – діє 32 середні технічні навчальні заклади;
- кінець 1918 року – нараховується 47.

Такий розвиток створив можливості для успішних технічних навчальних закладів перейти на інший рівень і бути трансформованими у технікуми. А з 1918 по 1920 р.р. було відкрито 28 технікумів. Професійна освіта стала системною, мала правові основи управління та всі умови для подальшого удосконалення, а теоретичні та методичні надбання, дуальний характер керівництва, автономія і самостійність дали змогу впроваджувати в практику безперервну освіту, розширювати мережу навчальних закладів [7].

З 1921 року впроваджується нова економічна політика, яка прийшла на зміну невдалій спробі більшовиків встановити уклад за допомогою «воєнного комунізму». Політика вимагала від освітніх закладів підготовки спеціалістів різноманітних професій різного рівня. Розпочалося формування системи професійної освіти, яка б змогла вирішити поставлені завдання.

Відносна сформованість системи вималювалася влітку 1925 р. і може бути зображена на рис. 1.

Але принципи функціонування професійної освіти в РСФСР та УСРР мали відмінності (рис. 2).

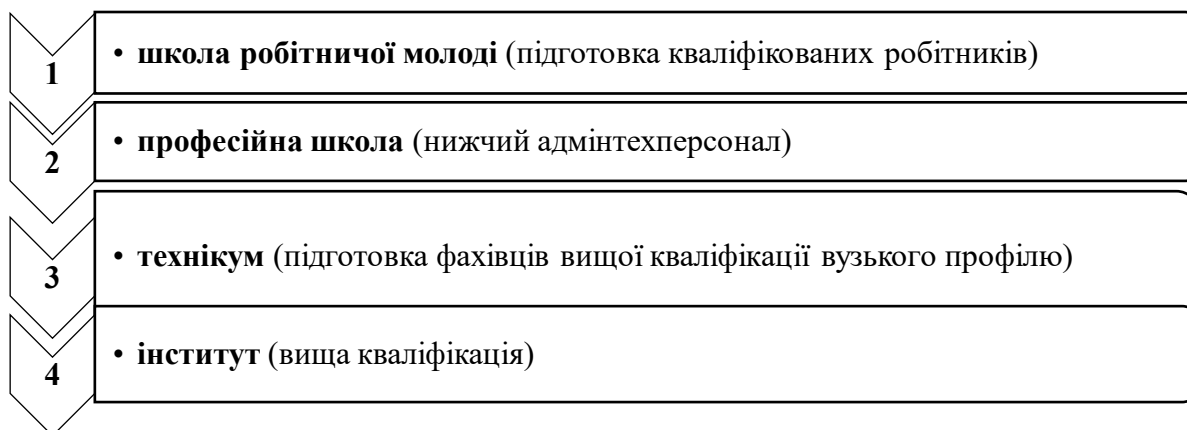

Рис. 1. Сформованість системи вищої освіти

Рис. 2. Відмінності функціонування професійної освіти в РСФСР та УСРР

До семи років трудової школи між російською та українською системами не було розбіжностей, а далі розпочиналися структурно-схематичні відмінності: після семи років навчання в російській системі переважала дев'ятирічка, метою якої була орієнтація на політехнічні знання і підготовку до вузу; за семи класами навчання в українській системі слідувала трьохрічна професійна школа, яка одночасно готувала учнів до «високої школи» та давала фахові знання однієї з професій. Щодо вищих навчальних закладів у Росії – це інститути для

підготовки організаторів виробництва й інженерів та університети з багатьма факультетами по типу дореволюційних. В Україні університети були реформовані в різні інститути, які готували кваліфікованого інженера й організатора виробництва. Особливо цікавим для нас є факт того, що в Україні того часу технікум належав до категорії вищого навчального закладу і випускав фахівців вищої кваліфікації вузького профілю (інститути готували фахівців вищої кваліфікації ширшого профілю), а в Росії був середньотехнічним [6]. Вже тоді виникали

дискусії щодо місця технікумів, частина яких з часом стане коледжами, в структурі освіти та відносно змісту програми підготовки. Тож сьогоднішні дебати щодо вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації – це не новина, це підтвердження того, що дане питання є історичним і не може розглядатися лише з позиції підлаштування під світові стандарти, а його рішення має бути надзвичайно поміркованим.

Результатом підвищення зацікавленості у розвитку професійної освіти стало збільшення кількості навчальних закладів. Станом на 1929 рік в Україні було 106 технікумів, в яких навчалося 26 800 осіб у тому числі: педагогічних – 43, індустріально-технічних – 30, сільського господарства – 13, транспортних – 13, медичних – 3, мистецьких – 2, інших – 2.

У 1930 – 1932 роках, з метою створення уніфікованої системи освіти в СРСР, технікуми в УРСР було реорганізовано на середні спеціальні навчальні заклади, строк навчання в яких для осіб з освітою 10 класів становив 3 роки, а з освітою 8 класів – 4 роки. Навчання проводилося з відривом і без відриву від виробництва (вечірнє та заочне) [8].

З 01 жовтня 1974 року було введено в дію Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про народну освіту» (Згідно з Постановою Верховної Ради Української РСР від 28 червня 1974 року № 2779-VIII), у якому було зазначено, що «невпинне зростання продуктивних сил і науково-технічний прогрес настійно вимагають всебічного розвитку підростаючого покоління, забезпечення народного господарства висококваліфікованими робітниками і спеціалістами, дальшого підвищення рівня загальної і професійної освіти населення» [5]. Профіль середньої спеціальної освіти окреслено в розділі VII: це навчальні заклади - технікуми, училища, які віднесені до даної групи у встановленому порядку. Стаття 50 зазначає, що «спеціальні навчальні заклади здійснюють свою діяльність на основі Положення про середні спеціальні навчальні заклади

СРСР, затвердженого Радою Міністрів СРСР, і статутів» [5]. В статтю, Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 15 травня 1980 року № 243-X, було внесено зміни щодо затвердження статутів навчальних закладів міністерством, державним комітетом і відомством, в підпорядкуванні якого перебуває заклад. Закон також сформулював головні завдання, які держава ставила перед спеціальними навчальними закладами: «підготовка кваліфікованих спеціалістів із середньою спеціальною і загальною середньою освітою, які володіють необхідними теоретичними знаннями і практичними навичками за спеціальністю», «постійне вдосконалення якості підготовки спеціалістів з урахуванням вимог сучасного виробництва, науки, техніки, культури і перспектив їх розвитку» [5]. Значне місце у переліку завдань продовжують займати питання ідеології. Навчатися в таких закладах освіти мали право громадяни, які мали восьмирічну або середню освіту, після закінчення їм присвоювалась кваліфікація відповідно до здобутої спеціальності.

Як виявилось, реформа щодо реорганізації технікумів була не останньою – зміни в суспільстві постійно призводили до чергових переглядів структури освіти та визначення місця технікумів/коледжів в ній. На основі Розпорядження Ради Міністрів СРСР від 01 березня 1990 року № 306 значна частина технікумів перетворилися на коледжі деякі на вищі училища. Метою даного перетворення були вимоги часу щодо збільшення навчальних закладів, створення ступеневої системи підготовки кадрів та скорочення терміну навчання за рахунок впровадження єдиних навчальних планів.

Розпочався новий літопис в історії держави, і через деякий час, згідно з постановою Верховної Ради УРСР від 04 червня 1991 року № 1144-XII, втратив чинність Закон УРСР «Про народну освіту». У травні 1991 р в дію вступає новий Закон України «Про освіту», зміни

до якого вносилися до травня 2017 року. Середню спеціальну освіту приєднали до вищої і створили кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста. Згідно із статтею 34[1] цього Закону: «В Українській РСР вищими навчальними закладами є: технікум (училище), коледж, інститут, консерваторія, академія, університет та інші».

В статті 25 тієї ж редакції Закону було подано структуру освіти, яка включала:

- дошкільне виховання;
- загальну середню освіту;
- професійну освіту;
- вищу освіту;
- післядипломну підготовку (стажування, клінічна ординатура тощо);
- аспірантуру;
- докторантуру;
- підвищення кваліфікації, перепідготовку кадрів;
- позашкільне навчання і виховання;
- самоосвіту.

В редакції Закону про освіту від 06.09.2014 р. [2] формально було об'єднано рівні вищої освіти. Але, згідно із Законом України «Про вищу освіту», прийнятим у тому ж 2014 р., вища освіта поділяється на п'ять окремих рівнів – початковий, бакалаврський, магістерський, освітньо-науковий і науковий [3]. Тому у 2014 р. було встановлено певний перехідний період, під час якого кожен ВНЗ 1-2 рівня акредитації має обрати своє майбутнє – залишатися у системі вищої освіти за правилами і вимогами, які встановлено для вищої освіти, чи переходити до системи професійної освіти. При цьому закон також надає коледжам право перейти від підготовки молодших спеціалістів до підготовки молодших бакалаврів і залишитися в системі вищої освіти, якщо вони будуть здатні виконати відповідні вимоги.

Чергова реформа, чергові виклики, чергові запитання, на які необхідно знайти відповіді. Значний період вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації перебували у системі вищої освіти, виконуючи вимоги, дотримуючись всіх необхідних нормативних документів, щоб відповідати

ланці, до якої їх віднесли у попередньому законі. Деякі аспекти даного питання є дискусійними, але їх необхідно вирішувати шляхом науково-теоретичних пошуків. Уже давно назріла необхідність переосмислення усталених оцінок і підходів до вивчення даного питання.

Наразі, продовжується обговорення в колективах та робочих групах питання щодо підготовки законопроекту, який би гарантував окрему ланку коледжам та технікумам, а це б означало, що освіта збереже національні традиції та надбання, які формувалися десятиліттям, а країна й надалі буде отримувати фахівців вищої кваліфікації, наприклад, вузького профілю.

Література:

1. Про освіту : Закон України. Редакція від 23.05.1991. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/ed19910523>.
2. Про освіту : Закон України. Редакція від 06.09.2014. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/ed20140906>.
3. Про вищу освіту : Закон України. Редакція від 01.07.2014. URL : <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Анісімов М. Історичні передумови становлення і розвитку професійної системи освіти (початок XVIII – перша половина XIX ст.). *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2013. Вип. 4 (1). С. 278-282.
5. Про народну освіту : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки. Редакція від 28 червня 1974 року. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T742778.html.
6. Кузьменко М. Система освіти в УСРР у 1920-их р. р. : історико-теоретичний аспект. *Український історичний журнал*. 2004. № 5. С. 66-80.
7. Купрійчук В. Розвиток освітніх процесів у період Української національної революції 1917-1920 років. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. Вип. 2. С. 237-245.
8. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія : в 6 т. Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана. 2004. Т.6. URL : leksika.com.ua/13190713/legal/koledzh/.

Reference:

1. On Education: The Law of Ukraine. Revision of 23.05.1991. Available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/ed19910523>.
2. About education: Law of Ukraine. Revision from 06.09.2014. Available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/ed20140906>.
3. About Higher Education: The Law of Ukraine. Revision from 01.07.2014. Available at : <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Anisimov, M. (2013) "Historical prerequisites for the formation and development of a professional system of education (beginning of the XVIII - first half of the XIX century.)", *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity*. Vol. 4 (1). p. 278-282.
5. On People's Education: The Law of the Ukrainian Soviet Socialist Republic. Revision of June 28, 1974. Available at : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T742778.html.
6. Kuzmenko, M. (2004) "The system of education in the Ukrainian SSR in the 1920s p. : historical-theoretical aspect", *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, № 5. p. 66-80.
7. Kupriychuk, V. (2011) "Development of educational processes during the period of the Ukrainian national revolution of 1917-1920", *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*, Vol. 2. p. 237-245.
8. Shemshuchenko, Yu. S. (2004) *Yurydychna entsyklopediia* [Legal Encyclopedia], Kyiv, Ukraine. Available at : leksika.com.ua/13190713/legal/koledzh/.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2019 р.

Розділ 7. Маркетинг, підприємництво, торгівля та біржова діяльність

УДК 336.767.2

МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ ВІД НЕДРУЖНЬОГО ПОГЛИНАННЯ ПРИ ПУБЛІЧНІЙ ЕМІСІЇ АКЦІЙ НА ФОНДОВИХ БІРЖАХ

Мігус І.П.

*д.е.н., професор, професор кафедри управління фінансово-економічною безпекою, Університет «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна, тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: irynamp@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0001-6939-9097, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-139-144>*

THE MECHANISM OF PROTECTION OF JOINT STOCK COMPANIES FROM UNFRIENDLY TAKEOVER AT THE PUBLIC ISSUE OF SHARES IN STOCK EXCHANGES

Mihus I.

*doctor of economics, professor, professor of the management of financial and economic security department, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine, tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: irynamp@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0001-6939-9097, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-139-144>*

Анотація. Проблема реформування і трансформації відносин власності залишається актуальною для вітчизняної економіки до цього часу. У той час як завдання демонополізації і роздержавлення економіки вважається виконаним, питання забезпечення ефективної реалізації формами власності своїх соціально-економічних функцій, становлення ефективного індивідуального власника, підвищення ефективності використання об'єктів власності та збільшення доходів від власності залишаються відкритими. На сьогодні в Україні постала гостра необхідність створення та розвитку високорентабельних, великих підприємств, які підвищать конкурентоспроможність національної економіки, забезпечать створення робочих місць і зростання ВВП країни. Боргові джерела фінансування на даний момент є занадто дорогими і тому непривабливими для підприємств. В таких умовах одним із найбільш очевидних шляхів залучення фінансових ресурсів для господарських товариств є емісія і розміщення акцій. Таким чином, в рамках загального процесу антикризового реформування вітчизняної економіки особливе місце належать акціонерній власності. За таких умов дослідження механізм захисту акціонерних товариств від недружнього поглинання при публічній емісії акцій набуває особливої актуальності. Для кожного акціонерного товариства в сучасних економічних умовах досить гостро стоїть питання забезпечення економічної безпеки, особливо актуальним воно є за умови залучення додаткового капіталу шляхом випуску акцій. Саме за цих обставин на акціонерне товариство здійснюють вплив як внутрішні загрози, пов'язані із корпоративним управлінням, так і зовнішні загрози, пов'язані із діями фінансових посередників, органів державного регулювання, змінами кон'юнктури ринку тощо. У статті досліджено поняття «вороже (недружнє) поглинання» у працях зарубіжних та вітчизняних авторів, встановлено їх спільні та відмінні риси. Визначено основні ознаки, притаманні системі захисту від ворожого поглинання. Розроблено авторську систему захисту акціонерних товариств від недружнього поглинання при публічній емісії акцій з урахуванням вимог українського законодавства. Встановлено можливості її використання в діяльності акціонерних товариств України.

Ключові слова: акціонерне товариство, акціонер, акція, емісія, розміщення акцій, поглинання, фінансові посередники

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 0, бібл.: 8

Annotation. The problem of reforming and transforming property relations remains relevant for the domestic economy to this day. While the task of demonopolization and denationalization of the economy is considered to be fulfilled, the issue of ensuring the effective realization of the forms of ownership of their socioeconomic functions, the formation of an effective individual owner, increasing the efficiency of the use of property objects and increasing property income remain open. Today, in Ukraine, there was an urgent need to create and develop highly profitable, large enterprises, which will increase the competitiveness of the national economy, provide job creation and GDP

growth of the country. Debt financing sources are currently too costly and therefore unattractive to businesses. In such conditions, one of the most obvious ways of attracting financial resources for business partnerships is the issue and placement of shares. Thus, in the framework of the general process of anti-crisis reform of the domestic economy, special place belongs to joint-stock ownership. Under such conditions, the mechanism of protection of joint stock companies from hostile takeovers in the public issue of shares becomes particularly relevant. For each joint-stock company, in today's economic environment, the issue of ensuring economic security is very acute, especially if it is subject to the involvement of additional capital through the issue of shares. It is in these circumstances that the joint-stock company is influenced both by internal threats related to corporate governance and external threats related to the actions of financial intermediaries, state regulation bodies, changes in the market situation, etc. The article investigates the concept of "hostile (unfriendly) absorption" in the works of foreign and domestic authors, their common and distinctive features are established. The basic signs inherent to the system of protection against hostile takeovers are determined. An author's system of protection of joint stock companies from unfriendly takeover at the public issue of shares is developed, taking into account the requirements of Ukrainian legislation. Possibilities of its use in activity of joint-stock companies of Ukraine are established.

Key words: stock company, shareholder, share, issue, placement, takeover, financial intermediaries.

Formulas: 0, **fig.:** 1, **tabl.:** 0, **bibl.:** 8

Постановка проблеми. У процесі приватизації, що проходила в Україні переважно у формі акціонування державних і муніципальних підприємств, відбувся перерозподіл власності та сфер управління. Нові власники зіштовхнулися з проблемою формування такої системи управління, яка б ураховувала інтереси акціонерів - власників акцій, управлінського персоналу - менеджерів і працівників акціонерного товариства. На практиці виникла необхідність обирати стратегію розвитку кожного акціонерного товариства й погоджувати інтереси його учасників.

В сучасних економічних умовах, що будь-яке акціонерне товариство в процесі своєї діяльності відчуває на собі загрози недружнього (ворожого) поглинання та/або втягнення у корпоративний конфлікт. Причинами таких конфліктів є боротьба інвесторів за контроль над акціонерним товариством, протиріччя між інтересами великих (мажоритарних) і дрібних (міноритарних) акціонерів, акціонерів і менеджменту товариства тощо.

Останні голосні приклади поглинань чітко показали, що перешкод для використання різноманітних методів та інструментів практично не існує особливо у зв'язку з прийняттям Закону України «Про акціонерне товариство» [1], який зобов'язав всі акціонерні товариства привести свою діяльність у відповідність із цим законом до 30 квітня 2011 року, а також змінити форму випуску вже

існуючих акцій із документарної форми на бездокументарну вже до 29 жовтня 2010 року. Відтепер всі акціонерні товариства, які у відповідно із Законом стали публічними, повинні всі випуски акцій розміщувати публічно через фондові біржі та постійно залишатися у біржовому списку хоча б однієї української біржі.

Саме тому об'єктивно необхідною стає створення системи захисту акціонерних товариств від недружнього поглинання при публічній емісії акцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом темі ворожого поглинання та захоплення посвячено досить велика кількість матеріалів наукового та публіцистичного характеру. Одним із перших дослідників даної проблеми став російський науковець і практик М. Іонцев, який зазначає, що «під недружнім поглинанням компанії чи активу розуміється встановлення над цією компанією чи активом повного контролю як у юридичному, так і у фізичному значенні всупереч бажанню менеджменту та/чи власника» [2].

Плешакова О. визначаючи особливості етимології «вороже поглинання», вказує на те, що найчастіше під цим поняттям розуміють поглинання, що базується на проблемах у законодавстві та жорсткі поглинання із залученням корумпованих чиновників [3]. Рудик Н., в залежності від відношення управлінського персоналу акціонерного товариства до угоди про його поглинання, недружнє поглинання визначає, як поглинання, при якому

керівний склад підприємства – об'єкта поглинання не погоджується з угодою та здійснює ряд протиправних дій [4]. Пилаєв І., Тугихін В. та інші автори [5] визначають «недружнє поглинання», як комплексну сферу діяльності, що має теоретичні та, в певному сенсі, наукові основи, законодавчу та практичну сферу застосування, а також історичні корені.

Електронна інтернет-енциклопедія «Вікіпедія» під поглинанням (англ. Take-Over) розуміє «купівлю однієї компанії іншою компанією або групою інвесторів, яке, як правило, відбувається за ініціативою покупця і без повної згоди компанії, яку хочуть придбати» [6]. На думку редакції журналу «Ворожі поглинання в Україні» під терміном «вороже (недружнє) поглинання слід розуміти встановлення контролю за акціонерним товариством (чи активами товариства) не дивлячись на відсутність згоди власника, або примус останнього на надання такої згоди [7].

Саме розуміння ворожого (недружнього) поглинання, способів та механізмів його здійснення суттєво відрізняється в розумінні зарубіжних та вітчизняних науковців. Якщо у іноземних юрисдикціях недружнє поглинання означає купівлю акцій на біржі, яка здійснюється проти волі менеджменту компанії та/чи власників найбільш великих пакетів акцій, та як у Росії, так і в Україні, недружнє поглинання найчастіше являють собою встановлення контролю над компанією із застосуванням протиправних методів та засобів, які часто супроводжуються отриманням права власності на акції компанії проти волі їх справжніх власників. На думку автора, обидва визначення заслуговують на увагу та в сукупності в повній мірі характеризують зазначені проблему.

Розглянуті наукові праці на достатньо високому рівні вивчають питання ворожого (недружнього) поглинання, проте саме трансформація відкритих і закритих акціонерних товариств у публічні та приватні, відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства», відкриває

ряд недосліджених питань, скориставшись якими зацікавлені особи зможуть здійснити поглинання найближчим часом. Саме тому розробка системи захисту акціонерних товариств від недружнього поглинання при публічній емісії акцій повинна допомогти власникам та керівництву акціонерних товариств налагодити роботу таким чином, щоб запобігти ворожим поглинанням.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є розробка системи захисту акціонерного товариства від недружнього поглинання при публічній емісії акцій.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

дослідити поняття «вороже (недружнє) поглинання» у працях зарубіжних та вітчизняних авторів,

розробити авторську систему захисту акціонерних товариств від недружнього поглинання при публічній емісії акцій з урахуванням вимог українського законодавства,

встановити можливості її використання в діяльності акціонерних товариств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування системи захисту акціонерних товариств від недружнього поглинання при публічній емісії акцій, на нашу думку, повинно відбуватись відповідно до загальної теорії систем, яка передбачає відповідність даної системи наступним ознакам:

- *взаємний зв'язок елементів системи* – акціонерне товариство, акціонерний капітал, акціонери, акція;

- *взаємопов'язані, але незалежні елементи системи* – акціонери, Загальні збори акціонерів, Правління, Наглядова рада, Ревізійна комісія, корпоративний секретар;

- *чітка регламентація взаємовідносин між елементами системи захисту* – Конституція, Закони України, Постанови, Рішення та інші нормативно-правові акти, а також установчі документи АТ (Статут публічного (приватного) АТ; Положення про Наглядову раду;

Положення про Виконавчий орган (правління); Положення про Ревізора/Ревізійну комісію; Положення про Загальні збори акціонерів; Положення про Інформаційну політику; Кодекс корпоративного управління);

- *якісна відмежованість елементів системи від зовнішнього середовища* – виконавчий орган (Правління) акціонерного товариства.

Отже, система захисту акціонерних товариств від недружнього поглинання при публічній емісії акцій має всі ознаки, притаманні будь-якій системі у відповідності із загальною теорією систем [8, С. 25-27].

На думку автора, формування системи захисту акціонерних товариств від недружнього поглинання при публічній емісії акцій повинно відбуватись у такій послідовності (рис. 1).

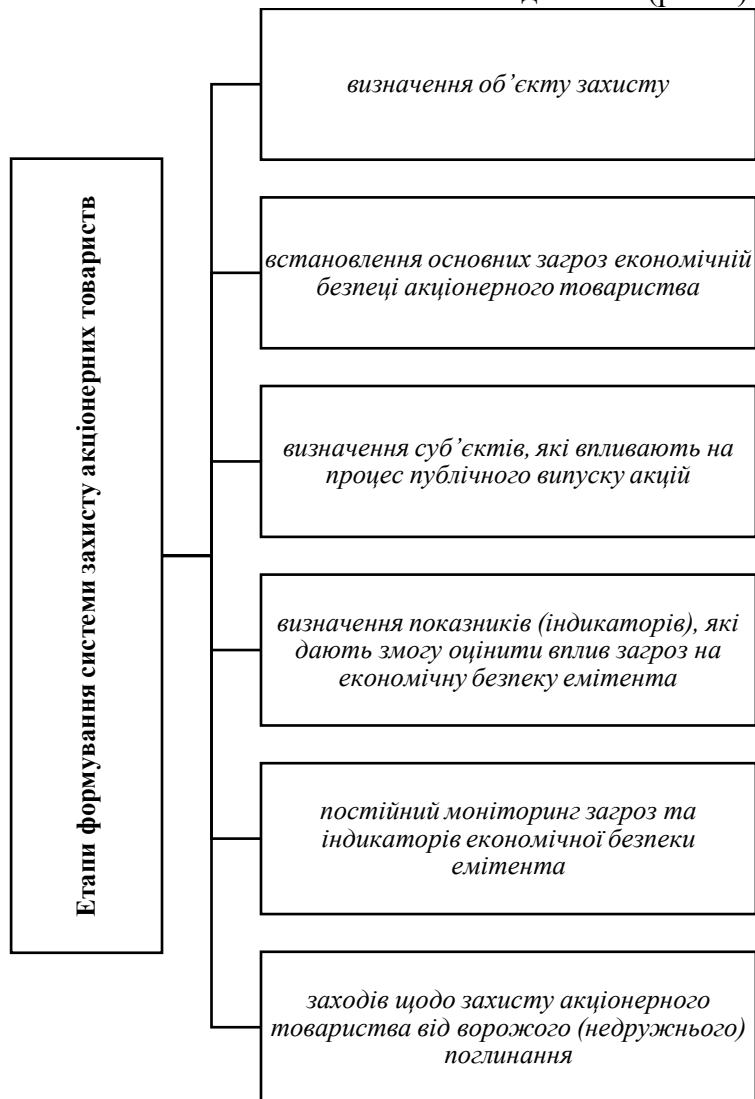

Рис. 1. Етапи формування системи захисту акціонерних товариств від недружнього поглинання при публічній емісії акцій

На *першому етапі* відбувається визначення об'єкту захисту, яким у нашому випадку є акціонерне товариство та його акціонерна власність.

На *другому етапі* встановлюються основні загрози економічній безпеці

акціонерного товариства в процесі публічного випуску акцій на фондовому ринку. Основні загрози, які становлять небезпеку для акціонерного товариства, можна класифікувати на:

- загрози, пов'язані з підготовкою до випуску та розміщення акцій;
- загрози, пов'язані з випуском та публічним розміщенням акцій;
- загрози, пов'язані з отриманням акціонерним товариством статусу публічного.

На *третьому етапі* визначаються суб'єкти, які здійснюють прямий або опосередкований вплив на процес публічного випуску акцій. На нашу думку, такі суб'єкти можна розподілити на:

- *внутрішні* (акціонери, Загальні збори акціонерів, Правління, Наглядова рада, Ревізійна комісія);
- *зовнішні* (реєстратори прав власності на цінні папери, зберігачі цінних паперів, фондова біржа, рейтингові агентства).

На *четвертому етапі*, після встановлення та дослідження основних загроз, визначаються показники (індикатори), які дають змогу в повній мірі оцінити вплив зазначених загроз на економічні безпеку акціонерного товариства. На думку автора, слід використовувати дві основні групи показників:

- показники оцінки фінансового стану акціонерного товариства;
- показники оцінки результатів емісії.

Особливістю використання даних показників є визначення їх у динаміці не менше як за три роки до запланованої публічної емісії акцій та після неї.

Для більш повного уявлення про економічну ситуацію, що склалась на акціонерному товаристві під час проведення публічної емісії та після неї, слід використовувати інтегральні показники, якими, на думку автора, є рейтинг корпоративного управління акціонерного товариства та методика інтегральної оцінки рівня економічної безпеки акціонерного товариства при емісії акцій.

На даному етапі встановлюються граничні значення показників, а також пояснюється методологія присвоєння рейтингу корпоративного управління та

визначення інтегрального показника рівні економічної безпеки.

На *п'ятому етапі* проводиться постійний моніторинг за такими напрямками, як:

- основні загрози, які становлять небезпеку для акціонерного товариства в процесі емісії акцій;
- розкриття інформації про емісійну діяльність акціонерного товариства у законодавчо визначених межах та розголошення інсайдерської інформації;
- коливання ринкової ціни на випущені акції на біржовому та позабіржовому ринках;
- відхилення від граничних значень показників та рейтингів, що дозволяє своєчасно відреагувати на економічну ситуацію, що склалась.

На даному етапі також встановлюються відповідальні особи, що здійснюють моніторинг. Ними можуть бути: фінансово-аналітична служба підприємства, служба внутрішнього аудиту та/або служба економічної безпеки акціонерного товариства.

На *шостому етапі* здійснюється розробка заходів щодо захисту акціонерного товариства від ворожого (недружнього) поглинання шляхом усунення негативного впливу загроз діяльності акціонерного товариства в процесі емісії акцій та набуття статусу публічної компанії.

Основними з таких заходів можуть бути:

- приведення установчих документів акціонерного товариства у відповідність до Закону України «Про акціонерні товариства» та світовому досвіду запобігання ворожих поглинань,
- дотримання нормативних актів Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо реєстрації випуску акцій або визнання його недійсним тощо);
- реалізація переважного права акціонерів товариства на придбання акцій наступної емісії в порівнянні із зовнішніми інвесторами, що дозволить, в деякій мірі, зменшити загрозу поглинання;

- розробка схем руху інформації в межах акціонерного товариства щодо емісії акцій та встановлення відповідальних осіб за її зовнішнє розповсюдження;

- налагодження роботи із депозитарієм та зберігачами цінних паперів, випущених у бездокументарній формі, з метою недопущення захоплення електронного реєстру власників та протиправним діям;

- моніторинг ринкового курсу раніше випущених акцій та встановлення впливу нової емісії на їх курс, а також звернення до брокерських контор для підтримання курсу на необхідному рівні;

- налагодження роботи з рейтинговими агентствами щодо визначення рейтингу корпоративного управління та його підтримку протягом визначеного часу;

- створення та налагодження ефективної роботи служби економічної безпеки в акціонерному товаристві з метою моніторингу рівня економічної безпеки в процесі емісії акцій та після набуття акціонерним товариством статусу публічного тощо.

Висновки. Слід зазначити, що пошук рішень, спрямованих на підвищення рівня захищеності акціонерної форми власності від ворожого (недружнього) поглинання в процесі емісії акцій та їх публічному розміщенні на ринку цінних паперів, є одним із найгостріших завдань. Це обумовлено тим, що незаконні дії, пов'язані з недружніми поглинаннями акціонерних товариств, розкраданням цінних паперів, шахрайськими діями щодо позбавлення акціонерів власності, стали, на жаль, звичайним явищем сучасного економічного життя.

Формування системи захисту акціонерних товариств від недружнього поглинання при публічній емісії акцій, а також методичні рекомендації щодо її впровадження в практику українських акціонерних товариств, сприяють підвищенню керованості й навіть росту ринкової вартості компанії, крім

досягнення основної мети й поліпшення загального економічного стану.

Література:

1. Про акціонерне товариство : Закон України редакція від 17.09.2008 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17>.
2. Ионцев М. Г. Корпоративные захваты: слияния, поглощения, гринмэйл. Москва : Вьсь-89. 2005. 258 с.
3. Плешакова О. А. Затраты на враждебное поглощение в десятки раз ниже стоимости объекта. *Коммерсант*. 2004. №12. С.20.
4. Рудык Н. Захват предприятий и защита от захвата. Москва, 2007. С.47
5. Пылаев И., Тутыхин В. Руководство по враждебным поглощениям или искусство корпоративных воин. Москва, 2004. 215 с.
6. «Вікіпедія»: інтернет-енциклопедія. URL : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Поглинання>
7. Журнал «Ворожі поглинання в Україні»: URL : <http://www.advisers.ru/glossary>
8. Дудник І. М. Вступ до загальної теорії систем. Київ : Кондор, 2009.205 с.

Reference:

1. About Joint-Stock Company: Law of Ukraine edited on September 17, 2008 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17>.
2. Iontsev, M. G. (2005) *Korporativnye zakhvaty: slyianyia, pohloshcheniia, hrynmeil*. [Corporate capture: mergers, acquisitions, greenmail], Vis-89, Moscow, Russia.
3. Pleshakova, O. A. (2004) "The cost of hostile takeover is ten times lower than the value of the object", *Kommersant*, №12. p. 20.
4. Rudyk, N. (2007) *Zakhvat predpriiatiy y zashchita ot zakhvata* [Capture of enterprises and protection from capture], Moscow, Russia.
5. Pylaev, I. Tutykhin, V. (2004) *Rukovodstvo po vrazhdebnym pohloshcheniyam yly ysskustvo korporativnykh voyn* [Manual of hostile takeovers or the art of corporate warriors], Moscow, Russia.
6. «Wikipedia»: Internet Encyclopedia. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Energy>
7. Magazine "Hostile Absorption in Ukraine": URL: <http://www.advisers.ru/glossary>.
8. Dudnik, I. M. (2009) *Vstup do zahalnoi teorii system* [Introduction to the general theory of systems], Kondor, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2019 р.

Розділ 8. Економічна безпека держави та суб'єктів господарської діяльності

УДК 330.341.1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОСИЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Белоусова І.А.

*д.е.н., професор, заслужений економіст України, радник ректора, Університет «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна, тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: ilynab@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9371-0137, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-145-150>*

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ENHANCING ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF FORMATION OF FOOD SAFETY

Belousova I.

*doctor of economics, professor, honored economist of Ukraine, advisor to the rector, «KROK» University,
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine, tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: ilynab@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9371-0137, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-145-150>*

Анотація. На сучасному етапі суспільного розвитку життя людей у цивілізованому світі постійно супроводжується різноманітними викликами, загрозами, що постійно ставить перед людством завдання пошуку надійних та ефективних шляхів і компенсаторів зменшення та пом'якшення їх впливу як на існуючі глобальні конфлікти, катастрофи та катаклізми, так і на їх попередження і превентивне запобігання. Проблемність економічної безпеки в умовах подальшої глобалізації набуває статусу найвищого пріоритету в державній політиці. Виняткове значення вона має при аргументації прийняття політичних рішень. Науково-концептуальні засади про економічну безпеку забезпечують формування відповідної політики на рівні держави чи суб'єктів нижчих організаційних рівнів. Система забезпечення економічної безпеки передбачає здійснення постійного моніторингу соціально-економічних процесів з точки зору їхнього впливу на стан економічної безпеки, оцінку з цих позицій стратегічних програм, нормативно-правових актів, а також аналіз ефективності поточних рішень у сфері економічної політики. Оскільки безпека держави у всіх її формах реалізується через відповідне державне фінансування, основою якого є створений внутрішній валовий продукт, то чи не найважливішою її складовою є саме економічна безпека. Вона характеризується таким станом національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечує конкурентоспроможність держави, її незалежність від зовнішнього середовища та економічний добробут населення. Питання відповідності системи національної безпеки України реаліям ХХІ ст. залишається невирішеним як у науково-теоретичному, так і в практично-політичному аспектах. Продовольча безпека держави є надважливою складовою частиною економічної безпеки, яка в свою чергу є частиною національної безпеки. Історія розвитку людського суспільства свідчить про постійну актуальність проблем продовольчого забезпечення населення. Із часом ці проблеми зазнають трансформації, загострюються ті чи інші суперечності, і, незважаючи на значні глобальні зусилля як з боку окремих держав, так і міжнародних організацій, продовольче забезпечення і надалі має істотне значення як для національної, так і для міжнародної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, продовольча безпека, міжнародні організації, загрози.

Формули: 0, **рис.:** 2, **табл.:** 0, **бібл.:** 6

Annotation. At the present stage of social development, people's life in a civilized world is constantly accompanied by diverse challenges and threats that constantly challenge humanity to find reliable and effective ways and means of reducing and mitigating their impact, both on existing global conflicts, disasters and cataclysms, and on their prevention and preventive prevention. The problem of economic security in the context of further globalization becomes the status of the highest priority in public policy. It has an exceptional significance in the argumentation of political decisions. The scientific and conceptual principles of economic security ensure the formation of appropriate policies at the level of the state or subjects of lower organizational levels. The system of ensuring economic security involves the continuous monitoring of socio-economic processes in terms of their impact on the state of economic security, the

assessment of these positions strategic programs, regulations, as well as an analysis of the effectiveness of current decisions in the field of economic policy. Since the security of the state in all its forms is realized through appropriate state financing, the basis of which is the internal gross product, the most important component of it is economic security. It is characterized by such a state of the national economy, which makes it possible to maintain resilience to internal and external threats, ensures the state's competitiveness, its independence from the external environment and economic welfare of the population. The question of the correspondence of the system of national security of Ukraine to the realities of the XXI century. remains unresolved both in scientific-theoretical and in practical-political aspects. The food security of the state is an overriding component of economic security, which in turn is part of national security. The history of the development of human society shows the constant relevance of food supply to the population. Over time, these problems undergo transformation, exacerbate certain contradictions, and, despite the significant global efforts of both individual states and international organizations, food security continues to be essential for both national and international security.

Key words: economic security, food safety, international organizations, threats

Formulas: 0, **fig.:** 2, **tabl.:** 0, **bibl.:** 6

Постановка проблеми. Історія України свідчить, що безпека в нашій країні асоціюється переважно з безпекою держави, і головною турботою є забезпечення цілісності державної структури, безпеки владних інститутів, стійкості внутрішніх та зовнішніх системних зв'язків. Безпека – це формування необхідних умов збереження існування та розвитку суб'єкта, підтримання цілісності, стійкості системних зв'язків як всередині суб'єкта так і з іншими елементами. Однак ХХІ ст. ми повинні дивитись на державу не тільки як на владний каркас, а маємо сприймати її як складну систему. А найціннішим елементом держави є людина, нормальна життєдіяльність якої і забезпечує стабільну та надійну реалізацію системних зв'язків [1].

Таким чином, безпека – це стан захищеності умов існування суб'єкта та еволюційний процес створення сприятливого середовища для життєдіяльності суб'єкта, процес оволодіння ним необхідними умовами власного існування, за яких реалізуються його інтереси та здійснюються поставлені цілі, що базуються на людських цінностях. Отже, безпека – це умови, які дають змогу суб'єктам зберігати і відтворювати власні цінності.

Через недосконалість державного регулювання безпека постійно зазнає загроз, кризових явищ, невідповідності реальних дій влади декларативним заявам, кризі довіри у відносинах зі стратегічними партнерами тощо..

Аналіз досліджень і публікацій. Сьогодні існує багато досліджень у сфері економічної безпеки та її складових. Вагомий внесок у теорію і практику економічної безпеки зробили такі вчені: Дж. К. Ван Хорн та Й. Шумпетер, Л. Абалкін, О. А. Кириченко, В. С. Сідак, С. М. Лаптев, тощо [2]. Водночас, попри велику кількість публікацій залишається багато невирішених проблем у теорії економічної безпеки. Зокрема сьогодні на перший план виходить проблематика співвідношення економічної безпеки в цілому та її складових елементів. Важливим з наукової точки зору є систематизація та формування методологічного інструментарію у дослідженні такого важливого елементу як продовольча безпека.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати існуючі методологічні підходи стосовно формування продовольчої безпеки та напрацювання відповідних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів посилення економічної безпеки через її окремі елементи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання про адекватність системи національної безпеки України реаліям ХХІ ст. залишається невирішеним як у науково-теоретичному, так і в практично-політичному аспектах. Хоч із історичного погляду 26 років для держави – незначний період, Україна двічі формувала концептуальні засади національної безпеки – у 1997-му та 2003 рр. Однак швидкоплинність подій на

міжнародній арені, а також докорінні зміни в суспільно-політичному та економічному житті всередині Української держави призвели до виникнення нових загроз та необхідності переосмислення концептуальних підходів у сфері безпеки.

У зв'язку із ростом чисельності населення планети кількість людей, що постійно голодують або схильні до недоїдання, є величезним. Наявність великої кількості голодуючих, особливо у країнах, що розвиваються, пов'язано з тим, що агропромисловий комплекс цих країн не може задовольнити потреби в продовольстві за рахунок власного виробництва. Коли в промислово розвинених країнах коефіцієнт

самозабезпеченості харчами піднявся до 113%, то в країнах, що розвиваються він знизився до 98%.

Однак, враховуючи загальну чисельність населення, яке проживає в країнах, що розвиваються, існують досить негативні наслідки та загрози для світової продовольчої безпеки. Тільки в країнах, що розвиваються, від недоїдання щорічно вмирає 20 млн. осіб. Тому зрозуміло, що рішення проблеми світової продовольчої безпеки - вимога світового масштабу (рис. 1).

Продовольча безпека держави є важливою складовою частиною економічної безпеки, яка в свою чергу є частиною національної безпеки.

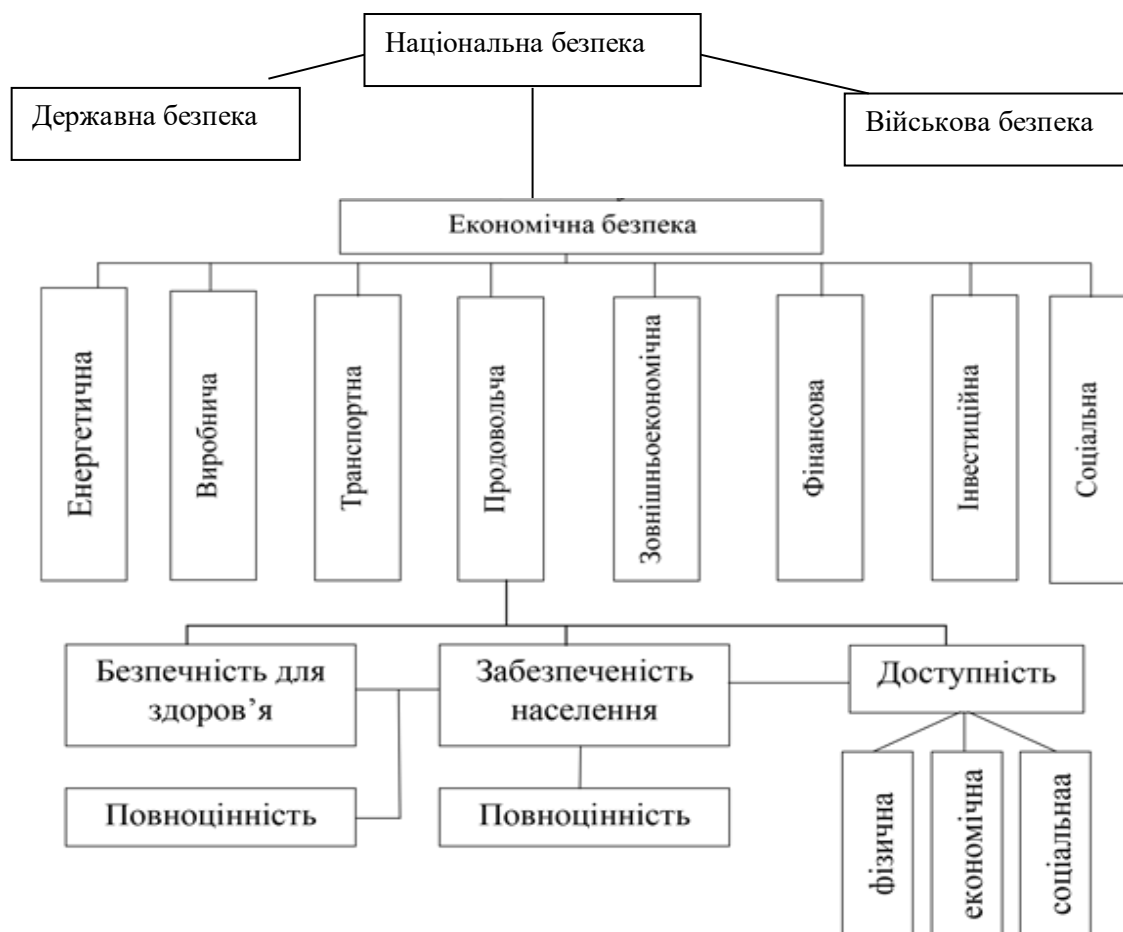

Рис. 1. Продовольча безпека в структурі національної безпеки

Джерело: складено автором на основі [4]

Об'єктивними причинами неможливості скорочення чисельності голодуючих є підвищення цін на ринках агропродукції, яке викликане наступними обставинами:

1. Населення планети збільшується стрімкими темпами. Так, якщо у 1990 р. чисельність населення світу становила 5,26 млрд. осіб, то вже у 2016 р. – 7,43 млрд. При цьому останнім часом 90 % приросту населення припадає на бідні країни. Серед регіонів за народжуваністю лідирує Африка (45 новонароджених на 1 тис. населення), друге місце посідає Латинська Америка – 31, третє – Азія – 29 осіб [3].

2. Триває тенденція зменшення площ, придатних для вирощування сільськогосподарських культур. У сільськогосподарському обробітку у світі перебуває 4810 млн. га земель (у т. ч. рілля – 1340 млн. га, луки і пасовища – 365 млн. га). Найбільшими розмірами ріллі володіють США (185 млн. га), Індія (160 млн. га), РФ (134 млн. га), Китай (95 млн. га), Канада (46 млн. га), Казахстан (36 млн. га) та Україна (32 млн. га). При цьому, Земля щороку втрачає від 5 до 10 млн. га ськогосп угідь через погіршення навколишнього середовища, ще 19,5 млн. га втрачається щороку через стрімкий розвиток промисловості та ринку нерухомості [4].

3. Скорочення пропозиції аграрної сировини, пов'язане з несприятливими погодними умовами у деяких країнах - виробниках. Наприклад, повідомлення про низькі врожаї пшениці в Росії, Україні, Казахстані та Канаді у 2010 р. призвели до стрімкого зростання цін на цей вид продукції, які підвищились більш, ніж на 70 %.

4. Збільшення обсягів вирощування зернових з метою вироблення біопалива. Цей напрям підтримується, наприклад, урядом США, який надає значні субсидії своїм фермерським та сільськогосподарським компаніям для вирощування ними для цієї мети пшениці, кукурудзи, ріпаку. В ЄС передбачається відведення від 4% до 13% площ сільськогосподарських угідь на виробництво сировини для біопалива

згідно Директиви 2003/30/ЄС4, в якій наголошується на необхідності заміни 5,75% дизеля та бензину на транспорті і просування біопалива [5].

5. Зростання споживання продуктів харчування в найбільш населених країнах світу – Індії та Китаї внаслідок стрімкого зростання економік цих країн, що супроводжується збільшенням доходів населення і споживчого попиту. В кризовий період країни, що розвиваються, продемонстрували помірні показники стагнації, або й зовсім уникли кризи.

6. Політична нестабільність і страйки у країнах Північної Африки. Наприклад, заворушення в Єгипті, який є експортером вуглеводнів, а також через Суецький канал забезпечує близько 6 % світового перевезення нафти, можуть спричинити підвищення цін на енергоресурси, що призведе до зростання цін на продовольство у світі.

7 Нестабільність на світових фінансових ринках у зв'язку з накопиченням бюджетних дефіцитів та небезпекою виникнення дефолтів у деяких європейських країнах (Греції, Португалії, Іспанії). Для інвесторів ринки таких країн несуть загрози неповернення вкладених коштів, тому все активнішим стає вкладення спекулятивних ресурсів у продовольство, попит на яке прогнозовано збільшуватиметься.

Зважаючи на вищенаведені об'єктивні причини у наступні 7 років тенденція до зростання цін на продукти харчування збережеться, а як наслідок мета Декларації з всесвітньої продовольчої безпеки може бути не досягнута, і навпаки кількість голодуючих може зрости (рис. 2).

Зростання основних цінових індексів дало підстави для загострення світової продовольчої кризи та формування негативних для споживачів прогнозів щодо подальшої цінової динаміки на ринку агропродукції. А як наслідок бідні країни і у подальшому не зможуть гарантувати своєму населенню належну продовольчу безпеку.

Рис. 2. Прогнозні показники росту цін на сільськогосподарську продукцію до 2021 р.
Джерело: сформовано за даними FAO

У економічній літературі останніх років наголошується на гострій актуальності вирішення проблем забезпечення методологічних основ продовольчої безпеки [6]. Разом із тим, на сьогодні, визначення цього поняття у вітчизняній науці та у нормативно-правових актах дещо відрізняється від міжнародно-правового розуміння. Сьогодні у міжнародних документах наведено більше 200 визначень «продовольчої безпеки».

Міжнародні організації, зокрема Міжнародний економічний форум, щорічно публікують підходи до забезпечення міжнародної продовольчої безпеки. Зазначені документи мають на меті розширити можливості доступу населення до продуктів харчування та забезпечення сталого використання ресурсів. Результат цих заходів покликаний активізувати економіку, забезпечуючи стійкі засоби для існування декількох сотень мільйонів дрібних фермерів і стійке джерело економічного зростання для країн у всьому світі. Так, у 2011 році ця організація затвердила програму «Новий погляд на продовольчу безпеку» в якій світу пропонувалось зосередитись на наступних цілях:

а) значному покращенні продуктивності для дрібних господарств та сталому поліпшенні продуктивності на великих господарствах;

б) скороченні хижацької практики використання ґрунтів, худоби і вирубки лісів для ведення сільського господарства;
в) підвищенні ефективності поливу;
г) зниженні обсягу відходів по всьому ланцюгу харчової цінності.

Такі цілі можуть бути досягнуті шляхом багатостороннього партнерства між країнами, надання правильного імпульсу для бізнесу в частині визначення пріоритетних напрямів перетворень на основі порівняльних переваг країни та доступності ринку інвестицій. Інвестиційні ресурси мають вільно перетікати та управляти конкурентоздатністю фермерів, стимулювати підприємців - інноваторів.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що створення системи гарантування світової продовольчої безпеки має відбуватись через нові моделі співпраці, які мають забезпечити потужну основу для змін в аграрному господарстві, секторі інвестицій, продуктивності і стійкості продовольчих галузей. Такі спільні зусилля для досягнення продовольчої безпеки на національному рівні є основою для забезпечення економічної безпеки та будуть сприяти конкурентоздатності країн що розвиваються, зокрема таких як Україна через її величезний аграрний потенціал.

Для досягнення продовольчої безпеки та продовольчої конкурентоздатності

Україні необхідно на законодавчому рівні імплементувати рекомендації FAO в частині встановлення граничних часток імпорту по основних продуктах харчування та запасів продовольчих ресурсів. Зокрема слід визначити питому вагу вітчизняної сільськогосподарської, рибної продукції та продовольства в загальному обсязі товарних ресурсів (з урахуванням перехідних запасів) внутрішнього ринку відповідних продуктів, у таких значеннях:

- зерна - не менше 85 відсотків;
- цукру - не менше 80 відсотків;
- рослинного масла - не менше 85 відсотків;
- м'яса і м'ясопродуктів (у перерахунку на м'ясо) - не менше 85 відсотків;
- молока і молокопродуктів (у перерахунку на молоко) - не менше 80 відсотків;
- рибної продукції - не менше 80 відсотків;
- картоплі - не менше 85 відсотків;
- солі харчової - не менше 85 відсотків.

Література:

1. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика. Київ : Т-во „Знання”, КОО, 2004. 638 с.
2. Кириченко О. А., Сідак В. С., Лаптев С. М. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : монографія. Київ : «КРОК», 2008. 401 с.

3. Саблук П. Т., Білорус О. Г., Власов В. І. Глобалізація і продовольство : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2008. 632 с.

4. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН. URL : http://www.fao.org/index_ru.

5. Жаліло Я. А., Базилук Я. Б., Белінська Я. В. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації : монографія. Київ : НІСД, 2005. 388 с.

6. Сіваченко І. Ю. Захарченко О. В. Міжнародний агробізнес : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 181 с.

Reference:

1. Kovalchuk, T. T. (2004) *Ekonomichna bezpeka i polityka: iz dosvidu profesiinoho analityka* [Economic security and politics: from the experience of professional analyst], Znannia, Kyiv, Ukraine.
2. Kirichenko, O. A. Sidak, V. S., Laptev, S. M. (2008) *Problemy upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu subiektiv hospodariuvannia* [Problems of management of economic safety of subjects of management], «KROK», Kyiv, Ukraine.
3. Sabluk, P. T. Belarus, A. G., Vlasov, V. I. (2008) *Hlobalizatsiia i prodovolstvo* [Globalization and food], NNCH, Available at : http://www.fao.org/index_ru.
4. UN Food and Agriculture Organization. Available at : http://www.fao.org/index_en.
5. Zhalilo, Y. A. Bazylyuk, Y. A. Belins'ka, Y. V. (2005) *Konkurentospromozhnist' ekonomiky Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi* [Competitiveness of the Ukrainian economy in the conditions of globalization], NISD, Kyiv, Ukraine.
6. Sivachenko, I. Y. Zakharchenko, O. V. (2008) *Mizhnarodnyy ahrobiznes* [International Agribusiness], Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2019 р.

УДК 338.23

ШАХРАЙСТВА У ВІТЧИЗНЯНИХ КОМПАНІЯХ: ВИДИ, ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ, ПРОФЕСІЙНІ СХЕМИ ТА ЗАХОДИ БОРОТЬБИ

Герасименко О.М.

к.е.н., докторант кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, сертифікований провідний менеджер з управління ризиками згідно міжнародного стандарту ISO 31000, м. Черкаси, бул. Шевченка, 81, 18000, Україна
тел. (096)-77-21-020, e-mail: em_gerasimenko@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3144-0709, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-151-160>

FRAUD IN DOMESTIC COMPANIES: TYPES, FACTORS OF ORIGIN, PROFESSIONAL SCHEMES AND MEASURES OF STRUGGLE

Herasymenko O.

candidate of Economic Sciences, doctoral student of the department of management and economic Security, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, PECB Certified ISO 31000 Lead Risk Manager, Cherkasy, blvd. Shevchenko, 81, 18000, Ukraine
tel. (096)-77-21-020, e-mail: em_gerasimenko@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3144-0709, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-149-158>

Анотація. У статті автором розглянуто актуальні питання шахрайства у вітчизняних компаніях різних галузей народного господарства. Метою даного дослідження є ідентифікація та наступний аналіз факторів, джерел, методів та засобів реалізації шахрайських схем на вітчизняних підприємствах із врахуванням зарубіжного досвіду; вироблення механізмів протидії fraud-ризикам із врахуванням специфіки діяльності. Проаналізовано дані міжнародних організацій щодо питань шахрайства, його факторів, джерел, найбільш розповсюджених професійних схем у країнах Східної Європи та Західної/Центральної Азії. У процесі дослідження виявлено несистематичність та не контрольованість процесу управління ризиками на підприємствах, що могло б за умови ефективного ризик-менеджменту бути максимально низьким чи повністю нівельованим, що у подальшому породжує ризики шахрайства. Цікавим прикладом європейського досвіду боротьби із шахрайством, за даними дослідження ACFE, є наявність «гарячої лінії», що практично у 2 рази підвищує ефективність виявлення шахрайських схем через неофіційні джерела інформації. Автором пропонується включення питань управління fraud-ризиками до «Концепції управління ризиками на підприємстві», як основного документу, що регламентує управління ризиками у компанії. Найбільш поширеними факторами виникнення шахрайства у вітчизняних компаніях є несумлінність співробітників та необґрунтовані витрати. Особливої уваги заслуговує невідповідність між реальною практикою та сприйнятою ефективністю, а саме: більш активне використання щорічного аудиту фінансової звітності та залучення власника до операційного управління як засобу боротьби з шахрайством. На основі проведеного дослідження механізмів протидії шахрайству у вітчизняних компаніях, що мають досвід фіксації шахрайства у минулому пропонується проведення щорічної експертизи з врахуванням специфіки функціонування вітчизняних компаній.

Ключові слова: шахрайство, fraud-ризика, управління ризиками, ризик-менеджмент, фальсифікація
Формули: 0, рис.: 8, табл.: 0, бібл.: 10

Annotation. In the article the author considers the actual issues of fraud in domestic companies of various sectors of the national economy. The purpose of this study is identification and subsequent analysis of the factors, sources, methods and means of implementing fraudulent schemes at domestic enterprises, taking into account foreign experience; developing mechanisms for counteracting fraud-risks taking into account the specifics of activities. The data of international organizations on the issues of fraud, its factors, sources, and the most widespread professional schemes in the countries of Eastern Europe and Western / Central Asia are analyzed. In the course of the research, the unsystematic and non-controllable process of risk management at enterprises was identified, which could, if effective risk management is as low as possible or completely leveled, which in future generates fraud risks. According to the ACFE study, an interesting example of European anti-fraud experience is the availability of a hotline, which almost 2 times increases the effectiveness of detecting fraudulent schemes through unofficial sources of information. The author proposes the inclusion of fraud-risk management issues in the "Concept of Enterprise Risk Management" as the main document regulating risk management in the company. The most common causes of fraud in domestic companies are the unconscientiousness of employees and unwarranted costs. Particular attention deserves a discrepancy between real practice and perceived effectiveness, namely: more active use of the annual audit of financial statements and the involvement of the owner in operational management as a means of fighting fraud. Based on the study of mechanisms

for counteracting fraud in domestic companies with experience of fixing fraud in the past, an annual examination is proposed, taking into account the specifics of the functioning of domestic companies.

Key words: *fraud, fraud-risk, risk management, falsification*

Formulas: 0, fig.: 8, tabl.: 0, bibl.: 10

Постановка проблеми. Проблема забезпечення економічної безпеки сучасних підприємств актуалізується з ускладненням економічної та геополітичної ситуації у країні. Одним з найбільших ризиків сучасних підприємств є ризики шахрайства. Саме вони стають щороку причиною втрати значних обсягів активів, хабарництва та корупції, фальсифікації та незаконно отриманих доходів. На сьогодні шахрайські схеми реалізуються завдяки широкому арсеналу засобів та прийомів, користуючись тим, що власники підприємств та топ-менеджмент виділяють катастрофічно мало ресурсів на економічну безпеку власного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз питань шахрайства на вітчизняних підприємствах показує, що дана тема у наукових публікаціях та у практичній діяльності є досить актуальною. Дослідженню питань управління ризиками різних суб'єктів господарської діяльності, в тому числі й вивченню fraud-ризиків присвятили свої праці наступні вітчизняні вчені: Банах С. В. [1], Гречаник Л. [2], Добрик Л. О. [3], Занора В. О. [4], Зачосова Н. В. [5], Кривенко О. І. [6], Пластун В.Л. [7], Фурман В. М. [8].

Формулювання цілей статті. Проблема шахрайства у вітчизняних компаніях є досить актуальною проблемою вже більше 10 років, а особливо загострилася останні роки. Розкрадання майна, необґрунтовані витрати, витік інформації за межі компанії та ще ряд fraud-ризиків набирають значних обертів і стають серйозною загрозою економічній безпеці підприємств. Своєчасне реагування, розробка дієвого механізму протидії реалізації шахрайським схемам зможуть протистояти фродам та забезпечити сталість економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно щорічного

глобального дослідження компанії «Kreston GCG» в Україні - «Шахрайство в українських компаніях» [9] у 2017 році було проведено оцінку думок 536 керівників, відповідальних за корпоративне управління та ризики на своїх підприємствах. Дослідження проводилось компанією Kreston GCG у 2017 році в Україні за допомогою методу онлайн-опитування на основі власної CRM бази. В опитуванні взяли участь 130 компаній всеукраїнського масштабу, що склали 54,3%. Серед компаній-респондентів [9]:

- лідери аграрного ринку;
- найбільші виробники молочної продукції;
- найбільші виробники будівельних матеріалів;
- міжнародні лідери виробництва електроніки;
- найбільші будівельно-девелоперські компанії України;
- лідери українського фармацевтичного бізнесу та фармдистрибуції та ін.

Опитування респондентів здійснювалося в усіх областях України (за виключенням окупованої території). Діяльність більше половини учасників (54,3%) представлено по всій Україні в цілому. Інша частина компаній мають власні представництва та філіали в різних регіонах країни (рис. 1).

Більше 41% компаній-респондентів - це національні – виробництво, торгівля та послуги яких розміщені більше ніж в 10-ти регіонах України. Регіональні – це компанії, виробництво, торгівля та послуги яких знаходяться менш ніж в 3-х регіонах. Слід звернути увагу, що 35,4% компаній-респондентів налічують до 100 осіб персоналу, 12,6% - 101-250 осіб, 18,9% - 251-500 осіб та 33,1% налічують більше 1000 осіб персоналу. Отже, дослідженням охоплено різні за розміром види підприємств та організацій.

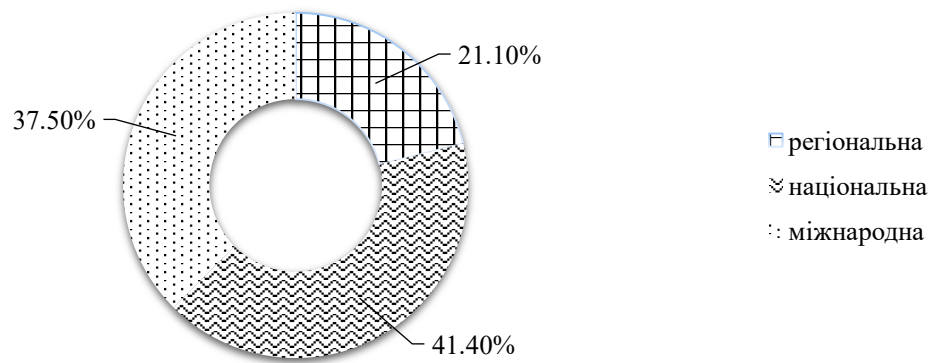

Рис. 1. Профіль компаній – респондентів дослідження 2017 р., %

Джерело: складено автором на основі [9]

Серед галузей-респондентів лідерами стали: торгівля – 28,7%; сільське господарство 23,3%; харчова промисловість – 17,8%; промислове виробництво 12,4%; транспорт та логістика – 10,1%; технології – 10,1%; виробництво товарів народного споживання – 7,8%; нафтогазовий сектор – 7%; по 5,4% - нерухомість та зв'язок й телекомунікація; нижче 4% - хімічна промисловість, фармацевтична галузь, добувна промисловість, будівництво, соціальний сектор, металургійна промисловість та фінансова сфера [9].

Про високий якісний характер статистичних даних свідчить інформація щодо посад респондентів – учасників. Так, 52,8% респондентів – це фінансові директори компаній, що приймають безпосередню участь у процесах управління ризиками. Також серед респондентів були 15,7% - перші керівники (генеральний директор, президент та ін.), 8,7% - власники; 7,1% - внутрішній аудитор / контролер / ревізор; 3,9% - головний бухгалтер; 3,1% - заступник директора, член правління; 1,6% - керівник служби безпеки та ін. Такий кадровий склад респондентів свідчить про повне охоплення топ-менеджменту компаній під час дослідження [9].

Більше ніж 60% українських компаній виявили у себе шахрайські операції. 40% компаній стикнулися з фактами розкрадання активів та фіктивними видатками. 20% оцінили свій збиток від

100 тис. дол. до 5 млн. в рік. 38,2% випадків шахрайства було виявлено із неофіційних внутрішніх джерел [10].

Найчастіше випадки шахрайства зафіксовані в секторах промислового виробництва, торгівлі, харчової промисловості та сільського господарства. Дана ситуація відповідає загальносвітовим тенденціям – за даними глобального дослідження шахрайства в організаціях, згідно звіту ACFE (Association of Certified Fraud Examiners) [10]. Промислове виробництво входить до топ-5 галузей, що схильні до шахрайських схем. Як і в Україні, розкрадання активів є найбільш розповсюдженим видом шахрайства у світовій практиці, що підтверджене даними дослідження ACFE [10], воно фіксується у 83% усіх випадків шахрайства. Як відомо, ризики шахрайства або fraud-ризики є найбільш розповсюдженими на підприємствах в країнах Східної Європи, при цьому Україна не є виключенням. Дане твердження підтверджують дані міжнародних звітів з шахрайства. Так, для країн Східної Європи найхарактернішим видом шахрайства є корупція (рис. 2), що становить 60 % від усіх професійних шахрайських схем. Друге місце (30 %) займають шахрайські дії з безготівковими розрахунками. Майже в рівних частинах далі йдуть – фальсифікація, шахрайство з компенсацією виплат, крадіжками готівки, шахрайства з фінансовою звітністю та готівкою на руках.

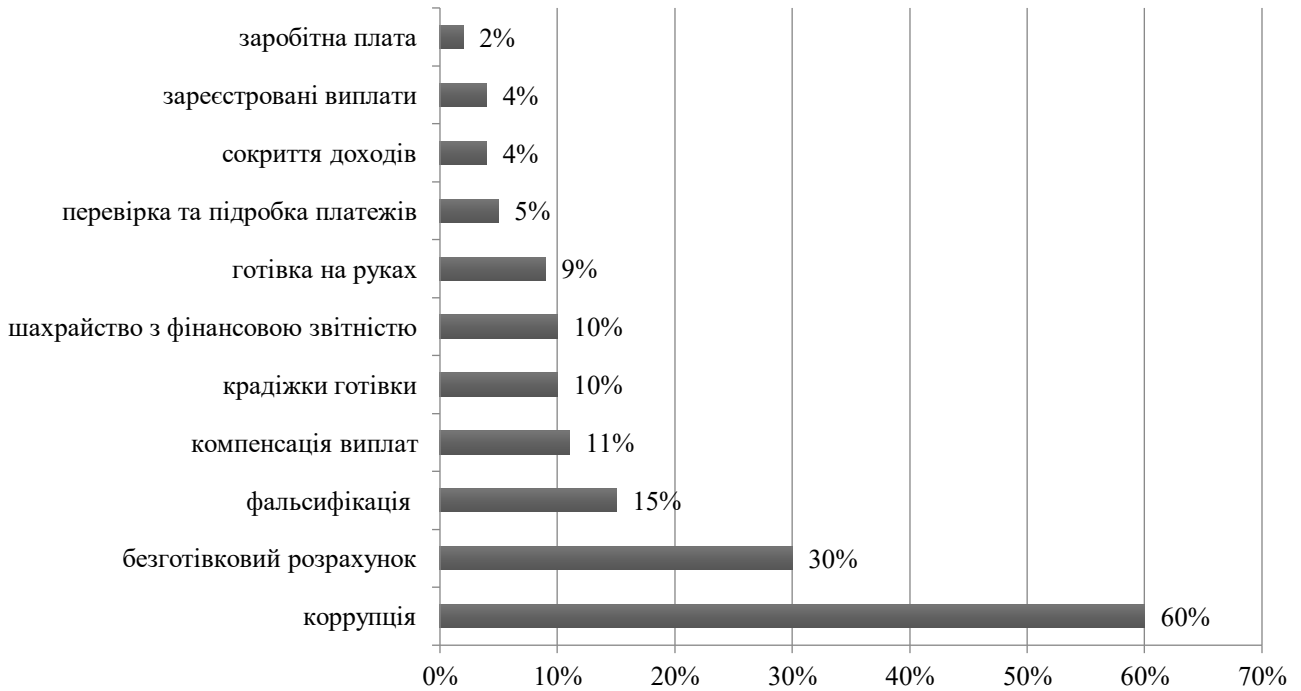

Рис. 2. Найбільш розповсюджені професійні схеми шахрайства у Східній Європі та Західній / Центральній Азії

Джерело: складено автором на основі [10]

За даними звіту ACFE за 2018 рік факт професійного шахрайства виявлено у 40% за повідомленням про даний злочин, у 20%

за результатами внутрішнього аудиту, 16% за перевіркою керівництвом (рис.3).

Рис. 3. Яким чином з'ясовано про факт професійного шахрайства

Джерело: складено автором на основі [10]

Слід звернути увагу на випадкове виявлення фактів шахрайства оскільки воно становить цілих 7%, а отже може наносити підприємству значні збитки та не бути виявленим. Випадкове виявлення свідчить про несистематичність та не контрольованість процесу управління ризиками на підприємстві, що могло б за умови ефективного ризик-менеджменту бути максимально низьким чи повністю

нівельованим. Так, за даними ACFE [10] для країн Східної Європи та Західної / Центральної Азії, так і для України найбільш застосовним методом боротьби проти шахрайства є зовнішній аудит фінансової звітності та проведення перевірок відділом внутрішнього аудиту (рис. 4).

Рис. 4. Які заходи боротьби із шахрайством є найбільш поширеним в країнах Східної Європи та Західної / Центральної Азії

Джерело: складено автором на основі [10]

Мало застосовними методами є: нагороди для інформаторів, ротація робочого місця та активний моніторинг. При цьому для підприємств, що працюють у Західній Європі найбільш популярним методом боротьби із шахрайством є кодекс поведінки (93%). Деякі елементи даного кодексу пропонується включити до «Концепції управління ризиками на підприємстві», як основного документу, що регламентує управління ризиками у компанії. Свою високу превентивну дію у країнах Західної Європи доводить управління сертифікацією фінансової звітності та зовнішній аудит фінансової звітності (по 88%).

Як форма виявлення фактів шахрайства в компаніях, у світі лідируючі позиції займають неофіційні джерела. Причому найбільшою популярністю користується «гаряча лінія», яка у вітчизняних компаніях досі є недооціненою. За даними дослідження ACFE наявність «гарячої лінії» практично у 2 рази підвищує ефективність виявлення шахрайських схем через неофіційні джерела інформації. Відсутність або недосконалість внутрішнього контролю згідно [10], також створює ризик виникнення шахрайства у 41,9% та 36,4% відповідно. Слід зауважити, що сам факт можливості шахрайських дій стимулює їх до реалізації.

Одним із найістотніших факторів скоєння шахрайських дій на вітчизняних підприємствах є незадоволеність співробітників власним матеріальним становищем.

В Україні ж трохи більше 40% респондентів стикнулися з фактами шахрайства у відділах продажів. Іншими підрозділами, в яких фіксовано fraud-ризика є відділ закупівель (35,8%) та виробничий підрозділ (34,3%). При цьому в європейських компаніях ситуація протилежна. Основним підрозділом де виявлено найбільше фактів шахрайства є фінансовий відділ.

Система регуляторного внутрішнього контролю для попередження шахрайства з боку персоналу різного рівня сприймається як найбільш ефективний механізм. На відміну від України, у світовій практиці найбільш ефективним механізмом попередження шахрайства є зовнішній аудит фінансової звітності. За даними дослідження ACFE [10] 82% компаній регулярно використовують даний інструмент. При цьому, регулярне проведення зовнішнього аудиту позитивно

корелює з меншими фінансовими втратами у результаті шахрайства та більш швидким виявленням негативних факторів.

Досліджуючи питання фіксації фактів шахрайства слід звернути увагу на те, що більше 60% стикалися з фактами шахрайства у компанії, притому, що найчастіше дані правопорушення виявлено у наступних сферах: промислове виробництво, торгівля, харчова промисловість та сільське господарство. У більш великих підприємствах факти шахрайства фіксуються частіше. Це передовсім пов'язано з тим, що у великих компаніях ширше діапазон можливостей для реалізації шахрайських схем. Більше половини (60%) вітчизняних підприємств стикалися з випадками шахрайства, та оцінили середній обсяг фінансових втрат від таких дій за рік до 100 тис. дол., а у 20% компаній втрати становили від 100 тис. дол. до 5 млн. дол.

Розкрадання активів та необґрунтовані видатки є найбільш розповсюдженими видами шахрайства, з якими стикаються компанії в Україні (рис. 5).

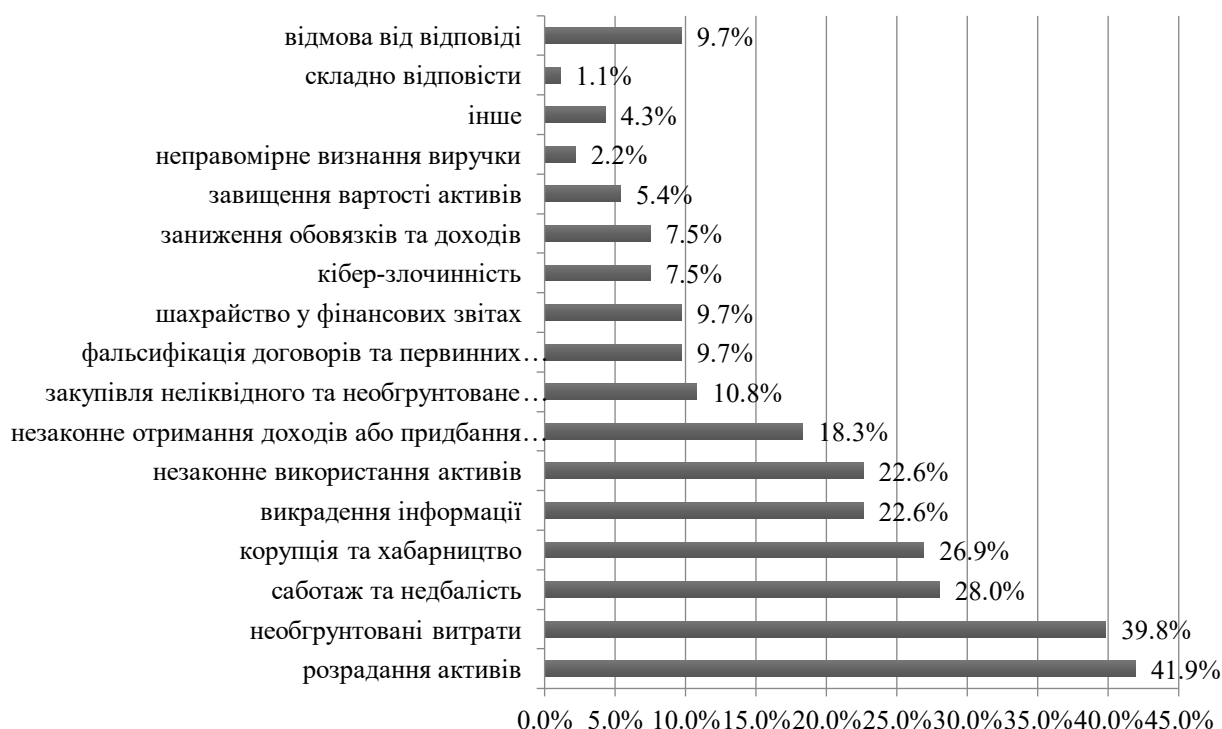

Рис. 5. Види шахрайства із якими стикнулись компанії в Україні, %

Джерело: складено автором на основі [10]

Дещо менше чверті підприємств стикалися з такими проявами шахрайських дій як саботаж, халатність та корупція/хабарництво (28% та 26,9% відповідно). Біля 20% компаній стикалися з розкраданням інформації та незаконним використанням активів. Отже, статистичні дані чітко довели необхідність оцінки

ризиків виникнення шахрайства. Більше третини досліджуваних підприємств (35,6%) [10] підтверджують наявність високих чи помірних ризиків шахрайства у своїх компаніях протягом поточного року (рис. 6).

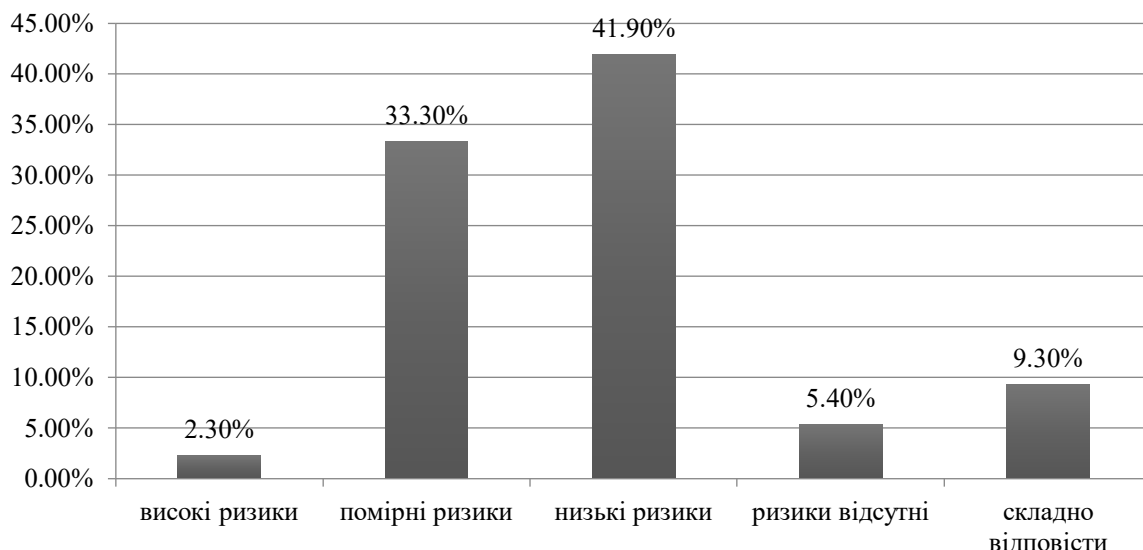

Рис. 6. Оцінка ризиків виникнення фактів шахрайства на поточний рік

Джерело: складено автором на основі [10]

Слід зауважити, що підприємства-респонденти, що раніше не фіксували випадки шахрайства, стверджують про низькі ризики чи їх повну відсутність. Але в той же час більше половини підприємств, що вже стикнулись з фактом шахрайства очікують високу ймовірність повторних випадків або помірний рівень ризику. Найбільші очікування щодо конкретних форм шахрайства стосуються необґрунтованих видатків (31%), розкрадання активів (31%), саботаж та халатність (24%), а корупція та хабарництво (20,9%). Ключовим фактором виникнення шахрайства на вітчизняних підприємствах на думку 51,2% респондентів є несумлінність співробітників [10]. Іншими важливими факторами шахрайства є відсутність або недостатня ефективність процедур внутрішнього контролю та сама можливість шахрайства. Чверть респондентів вважає, що невдоволеність співробітників власним матеріальним

становищем може бути стимулом до реалізації шахрайських дій (рис. 7).

Згідно [10] заслугоує уваги невідповідність між реальною практикою та сприйнятою ефективністю: більш активне використання щорічного аудиту фінансової звітності та залучення власника до операційного управління як засобу боротьби з шахрайством у порівнянні з сприйнятою ефективністю; більш рідке залучення зовнішніх консультантів для проведення незалежних розслідувань на фоні більш високої ефективності сприйняття даного механізму протидії шахрайству. Майже 40% компаній проводять внутрішній контроль 1 раз на квартал та частіше, тоді коли менше 30% проводять його 1-3 рази на рік.

На сьогодні звернення до зовнішніх консультантів для проведення розслідувань щодо фактів/ймовірності шахрайства в компаніях залишається непопулярним заходом – лише 17% учасників дослідження використали даний метод.

Ті, компанії, які звертаються до зовнішнього консультування мають високий рівень впевненості в об'єктивності такого розслідування. При цьому 40% українських компаній не вбачають у даному методі ефективності з попередження шахрайства. Біля 25% респондентів впевнені в ефективності

внутрішнього контролю. Основними причинами, через що українські компанії звертаються до зовнішнього консультування є: необґрунтоване зниження прибутку, анонімне сповіщення, інтуїтивна підозра.

Рис. 7. Фактори виникнення шахрайства у вітчизняних компаніях, %

Джерело: складено автором на основі [10]

Так, задля попередження факту шахрайства з врахуванням специфіки функціонування вітчизняних компаній пропонується проведення щорічної експертизи. Пропонована процедура повинна включати:

- 1) аудиторську перевірку (аудит фінансової звітності, форензик, перехід на МСФЗ, аудит систем та процесів);
- 2) оцінку (оцінка для аудиту та звітності згідно МСФЗ, оцінка ризик-менеджменту згідно міжнародних стандартів, оцінка ефективності економічної безпеки);
- 3) податкову аналітику (виявлення податкових ризиків, аналіз на відповідність податковому законодавству, податковий аудит);
- 4) процедуру Due Diligence для об'єктів інвестування.

Розкриття інформації з управління ризиками для стейкхолдерів є одним із

важливих заходів щодо зниження рівня шахрайств на підприємстві. Зацікавлені особи очікують надання детальної інформації щодо системи управління ризиками на підприємстві та щодо ключових його ризиках, до яких є схильним даний бізнес. Така інформація в першу чергу необхідна для отримання впевненості у тому, що ризик-орієнтований підхід інтегрований в усі бізнес-процеси підприємства, а також здатний своєчасно ідентифікувати та превентивно реагувати на нові ризики, небезпеки та загрози. Зміцненню та росту ділової репутації сприяє розкриття інформації за найбільш вагомими ризиками та даним, що підтверджують ведення підприємством постійної роботи з управління ризиками та їх попередження.

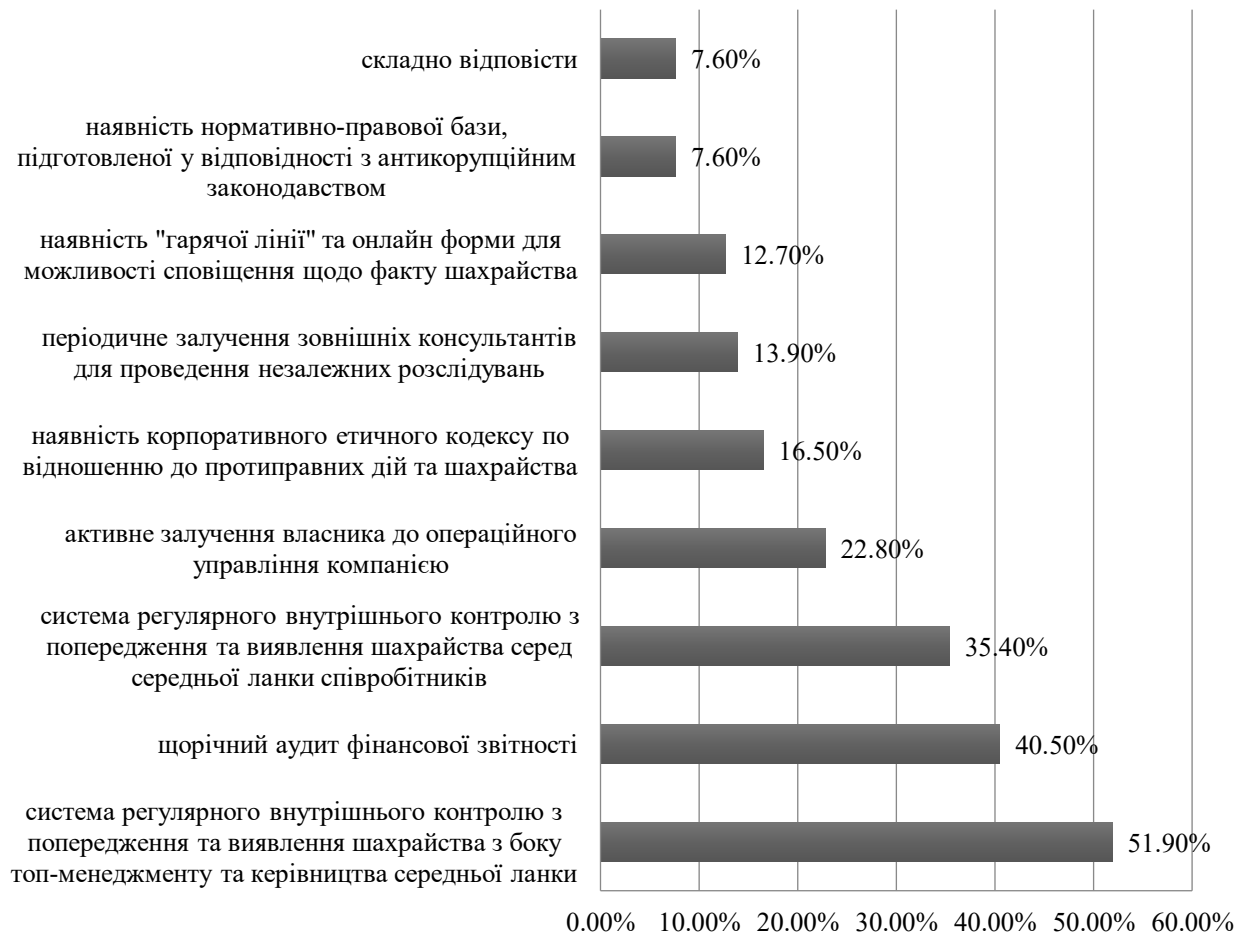

Рис. 8. Механізми протидії шахрайству у вітчизняних компаніях, що мають досвід фіксації шахрайства у минулому, %

Джерело: складено автором на основі [10]

Висновки. В умовах високоризикового ведення бізнесу до питань управління ризиками та забезпечення економічної безпеки вкрай необхідно кожному підприємству підійти досить відповідально. Розробка та застосування ризик-орієнтованого підходу до управління у процесі забезпечення економічної безпеки підприємства ідентифікуючи, враховуючи, аналізуючи та оцінюючи fraud-ризик є на сьогодні складовою успішного, стабільного ведення бізнесу. Управління ризиками шахрайства повинно стати частиною операційної діяльності, складовою кожного бізнес-процесу задля убезпечення підприємства від можливого банкрутства. Ефективність механізмів протидії шахрайським схемам залежить від своєчасності виявлення ризиків, достовірності поточної інформації

та історичних даних, актуалізації засобів протидії і ресурсної бази.

Література:

1. Банах С., Немоскальов А. Шахрайство, вчинене способом фінансової піраміди (українські реалії). *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 3 (7). 2016 р.
2. Гречаник Л. Фінансове шахрайство та протидія йому у компаніях. *Фінансовий ринок України*. 2010. №4. С.24–26.
3. Добрик Л. О. Виявлення і розкриття шахрайських схем у сфері страхування як невід'ємний елемент забезпечення економічної безпеки. *Ефективна економіка*. № 4, 2016 . URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4900>.
4. Занора В. О., Войтко С. Класифікація ризиків виробничо-комерційної діяльності промислового підприємства. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2011. № 21. С. 84 – 89.
5. Зачосова Н. В. Класифікація загроз економічній безпеці компаній з управління

активами. *Науковий журнал «Економіка, фінанси, право»*. 2010. №3. С.7-13.

6. Кривенко О. І. Міжнародний досвід протидії шахрайствам, що вчиняються через мережу Інтернет (на прикладі Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки). *Форум права*. 2017. № 5. С. 208–212. URL : http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2017_5_32.pdf.

7. Пластун В. Л. Проблеми шахрайства та практика його усунення. *Економіка: проблеми та практики*. Випуск 254: В 6 т.-Т.-II, 2009. с. 477-488.

8. Фурман В. М., Зачосова Н. В. Особливості управління економічною безпекою сучасних страхових компаній як одного із видів фінансових установ. *Агросвіт*. 2015. №15. С.20-26.

9. Мошенничество в украинских компаниях. Отчет по результатам исследования 130 компаний в Украине. URL : www.kreston-gcg.com

10. Звіт по шахрайству Report to the nations 2018 global. URL : <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfepublic/2018-report-to-the-nations.pdf>.

References:

1. Banach, S. Nemoskalev, A. (2016) „Fraud, committed by the method of financial pyramid (Ukrainian realities)”, *Aktual'ni problemy pravoznavstva*, Vol. 3 (7).

2. Grechanik, L. (2010) „Financial fraud and counteraction to him in companies”, *Finansovyy rynek Ukrainy*, №4. p. 24–26.

3. Dobrik, L. O. (2016) „Identification and disclosure of fraudulent schemes in the field of insurance as an integral element of economic security”, *Efektivna ekonomika*, № 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4900>.

4. Zanova, V. O. Voitko, S. (2011) „Classification of risks of production and commercial activity of an industrial enterprise. Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property”, *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noyi vlasnosti*, № 21. p. 84 – 89.

5. Zachosova, N. V. (2010) „Classification of Threats to the Economic Security of Asset Management Companies”, *Naukovyy zhurnal «Ekonomika, finansy, pravo»*, №3. p. 7-13.

6. Krivenko, O. I. (2017) „International experience in counteracting fraudulent conduct through the Internet (by the example of the European Union and the United States of America)”, *Forum prava*, № 5. p. 208–212. Available at : http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2017_5_32.pdf

7. Plastun, V. L. (2009) „Problems of fraud and the practice of its elimination”, *Ekonomika: problemy ta praktyky*, V. 254, p. 477-488.

8. Furman, V. M. Zachosova, N. V. (2015) „Features of management of economic safety of modern insurance companies as one of the types of financial institutions”, *Ahrosvit*, №15. p. 20-26.

9. Fraud in Ukrainian companies. Report on the results of a study of 130 companies in Ukraine. Available at : www.kreston-gcg.com.

10. Report on fraud Report to the nations 2018 global. Available at : <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfepublic/2018-report-to-the-nations.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019 р.

УДК 65.012.8

ЗАГРОЗА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ІМПЕРАТИВНЕ ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКОЛОГІЇ МІКРОРІВНЯ

Козаченко Г.В.¹, Погорелов Ю.С.²

¹ д.е.н., професор, професор кафедри фінансів і банківської справи
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка,
м. Полтава, Першотравневий проспект, 24, 36011, Україна,
тел.: (050)-760-19-95, e-mail.: AVKozachenko2016@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8153-771X

² д.е.н., доцент, радник члена Рахункової палати України, Рахункова палата України,
м. Київ, вул. Коцюбинського, 7, 01601, Україна,
тел.: (050)-477-82-13, e-mail.: YSPogorelov@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-1192-874X, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-161-170>

THREAT TO AN ENTERPRISE ACTIVITY AS AN IMPERATIVE NOTION IN ECONOMIC SECURITY STUDIES AT THE MICRO LEVEL

Kozachenko G.¹, Pogorelov Y.²

¹ doctor of sciences, professor, professor of department of finance and banking, Poltava national technical Yuri Kondratyuk University, Poltava, Pershotravnevyy prospekt, 24, 36011, Ukraine,
tel.: (050)-760-19-95, e-mail.: AVKozachenko2016@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8153-771X

² doctor of sciences, assistant professor, adviser of member of Accounting chamber of Ukraine, Accounting chamber of Ukraine, Kyiv, Kotsyubinskogo str., 7, 01601, Ukraine,
tel.: (050)-477-82-13, e-mail.: YSPogorelov@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-1192-874X, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-161-170>

Анотація. В економічній безпекології ключові позиції належать захисному підходу, імперативним поняттям якого у поясненні феномена економічної безпеки на макро-, мезо- та мікрорівні рівні є поняття «загроза». Проаналізовано наявні у вітчизняній науковій літературі визначення змісту поняття «загроза», за результатами чого виявлено їхні обмеження та недоліки. Відсутність чіткого визначення змісту цього поняття «загроза» позбавляє понятійно-категоріальний апарат економічній безпекології необхідної конкретики, звужує предметне поле дослідження, створює перепони у формуванні експлейнарного та методологічного базису економічної безпекології, призводить до помилкового отождошення наслідків реалізації загроз та загроз, коли наслідки розглядаються як загрози діяльності підприємства, що, у свою чергу, зумовлює помилки у визначенні векторів та орієнтирів безпекозабезпечувальної діяльності на підприємстві. Загрозу діяльності підприємства пропонується розглядати як процеси та явища, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі його діяльності (у тому числі поведінка суб'єктів зовнішнього середовища), які за наявності певної комбінації умов та обставин у діяльності підприємства спроможні спричинити в ній зміни негативного характеру, різної локалізації та масштабу, наслідки яких переважною мірою є негативними. Розглянуто елементи поняття «загроза діяльності підприємства»: процеси та явища, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства, поведінка суб'єктів зовнішнього середовища; комбінації умов та обставини в діяльності підприємства (передумови для реалізації загрози, тобто до виникнення негативних змін в його діяльності), за наявності яких можливі актуалізація, розвиток та реалізація загроз діяльності підприємства; наслідки реалізації загрози в діяльності підприємства. Якщо в діяльності підприємства передумови для реалізації загрози відсутні, то процеси або явища у зовнішньому середовищі, як і зміна поведінки його суб'єктів залишаються індиферентними стосовно підприємства. Якщо ж в діяльності підприємства наявні передумови для реалізації загрози (є відповідні умови), то процеси або явища у зовнішньому середовищі, поведінка суб'єктів зовнішнього середовища втрачають індиферентний характер і перетворюються на загрозу. Зміни негативного характеру в діяльності підприємства, що відбулися або відбуваються, тобто є помітними, є наслідками повної або часткової реалізації загрози.

Ключові слова: економічна безпекологія, захисний підхід, загроза, реалізація, визначення поняття, наслідки, зміни.

Формули: 0, рис.: 4, табл.: 1, бібл.: 14

Annotation. Protective approach plays the dominative role in economic security studies. One of imperative notions in such approach is notion of "threat" while considering phenomenon of economic security at macro-, meso- and microlevel. There are existing in domestic science sources definitions of content of "threat" notion analyzed.

Limitations and imperfections of existing definitions are considered because of made analysis. Absence of clear identification of content of notion "threat" cause to some negative consequences. Such consequences are deprivation of thesaurus of economic security studies of the necessary accuracy, narrowing subject field of research, resistance in making explanatory and methodological basis of economic security studies, false consideration of consequences of threats implementation as directly threats when consequences are considered as threats to the enterprise activity that causes to mistakes in defining vectors and benchmarks of security-providing activity at the enterprise. It is suggested to consider threat to the enterprise activity as processes and phenomena in external and internal environment of the such activity (including behavior of subjects of external environment) in case of some combination of conditions and circumstances in the enterprise activity that can stimulate changes with negative character, diverse localization and scale. It is obvious that such negative changes have negative consequences. Elements of notion "threat to the enterprise activity" are considered. Such elements are processes and phenomena in external and internal environment of the enterprise activity; behavior of subjects of external environment; combinations of conditions and circumstances in the enterprise activity (preconditions for implementing the threat namely to occurrence of negative changes in such activity) that cause to actualization, development and implementing threats in the enterprise activity; consequences of implementation of threats in the enterprise activity. In case of absence preconditions of implementing threat in the enterprise activity processes and phenomena in external environment both changing behavior of subjects of external environment remain indifferent concerning the enterprise. If preconditions of implementing threat in the enterprise activity exist then processes and phenomena in external environment both behavior of subjects of external environment lose indifferent character and become a threat for the enterprise activity. Negative changes in the enterprise activity that have taken place or are taking place can be considered as consequences of complete or partial implementation of threats.

Key words: economic security studies, protective approach, threat, implementation, notion definition, consequences, changes.

Formulas: 0; fig.: 4, tabl.: 1, bibl.: 14

Постановка проблеми. Сьогодні в економічній безпекології ключові позиції належать захисному підходу, імперативним поняттям якого у поясненні феномена економічної безпеки на макро-, мезо- та мікрорівні рівні є поняття «загроза». Чітке визначення змісту цього поняття необхідне, перш за все, для уточнення понятійно-категоріального апарату економічній безпекології, адже це поняття є реперним у визначенні інших понять захисного підходу – «захист» та «захищеність».

Дотепер понятійно-категоріальний апарат економічній безпекології остаточно не сформований, що позбавляє його необхідної конкретики, звужує предметне поле дослідження, створює перепони у формуванні експлейнарного та методологічного базису економічної безпекології, перешкоджає становленню та розвитку безпекозабезпечувальної діяльності на підприємстві, в якій мають операціоналізуватися концепти системи знань про його економічну безпеку, ускладнює ідентифікацію загроз діяльності підприємства через відсутність критеріїв їхнього розпізнавання. Відсутність чіткого визначення змісту поняття «загроза» призводить до помилкового ототожнення

наслідків реалізації загроз та загроз, коли наслідки розглядаються як загрози діяльності підприємства, що, у свою чергу, зумовлює помилки у визначенні векторів та орієнтирів безпекозабезпечувальної діяльності на підприємстві. Через це ресурси та час не витрачаються на своєчасне виявлення потенційних загроз, їхнє відвернення, нейтралізацію та попередження їхнього розвитку, а лише на усунення наслідків, що вже настали в результаті реалізації певних загроз. Саме упущений час в ідентифікації загроз є однією з передумов їхньої актуалізації та розвитку, в результаті чого потенційні загрози перетворюються на реальні та реалізуються.

Намагання визначити зміст поняття «загроза» та споріднених з ним понять «ризик» та «небезпека» має місце у численних публікаціях з проблематики економічної безпекології (наприклад, [1, 2, 3]). Проте саме постійна увага до цього питання свідчить про незакінченість спроб визначити з певною мірою точності зміст поняття «загроза» і необхідність продовження уточнення понятійно-категоріального апарату економічної безпекології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі спроби надати визначення змісту поняття «загроза» сьогодні численні. У найтиповіших з них загроза розглядається як:

- найконкретніша і безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку [4];

- чинник, вплив якого може призвести до негативних наслідків (шкоди, небажаних змін у стані об'єкта, неможливості реалізувати інтереси та ін.) [5];

- небезпека на стадії переходу з можливості у дійсність з встановленням причинно-наслідкового ланцюжку, за яким небезпека є джерелом загрози [6];

- наслідок небезпеки у вигляді об'єктивізованого чинника потенційно негативної дії [7];

- реальна можливість впливу дії навмисного чи ненавмисного характеру, що порушує стійкість функціонування підприємства, наносить матеріальну або/та нематеріальну шкоду, яка призводить до відхилень від стратегії [8];

- дія дестабілізуючих природних чинників та/або суб'єктивних, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією та порушенням законів і норм, що може спричинити потенційні або реальні втрати для організації [2];

- певна подія, що впливає на діяльність суб'єктів господарювання [9].

За результатами аналізу наявних у вітчизняній науковій літературі визначень змісту поняття «загроза» доцільні такі висновки.

У наявних визначеннях однозначно визнано її негативний вплив на діяльність підприємства та виникнення в ній через такий вплив негативних наслідків.

Спостерігається спроба пояснити зміст поняття «загроза» з використанням споріднених понять «ризик» або «небезпека» (наприклад, [4,6,7,10,11]). Проте, як зауважено у [1], незважаючи на семантичну схожість та навіть спорідненість понять «ризик», «небезпека» та «загроза», очевидно, що вони

визначають різні характеристики впливу негативних чинників на об'єкт економічної безпеки і заподіяння йому шкоди. Тим більш, що дотепер немає усталеної єдності думок в економічній безпекології щодо змісту понять «ризик» та «небезпека».

Спектр визначень змісту поняття «загроза» різноманітний і залежить від концептуальних і практичних завдань конкретних досліджень, що є виявом епістемологічного контекстуалізму, за яким, як показано у [12], заперечується (або, як мінімум, ставиться під сумнів), наявність якоїсь однієї позиції, одного напрямку, однієї відповіді на традиційні або нові запитання. Проте використання контекстуального підходу доречне у тісному зв'язку з іманентним підходом (або іманентною логікою), яка дозволяє виявити внутрішню суть поняття «загроза», чого поки ще не спостерігається.

Більшості наявних визначень змісту поняття «загроза» бракує переконливого обґрунтування, наслідком чого є розпливчатість формулювання. Звертає на себе увагу загальний характер наявних визначень. Зрозуміло, що для опису предмета дослідження спочатку мають використовуватися поняття у загальному вигляді, які потім мають конкретизуватися стосовно цього предмета. Але, як правило, зміст поняття «загроза» у подальшому не уточнюється (наприклад, стосовно об'єктів економічної безпеки макро-, мезо- та мікрорівня).

Отже, надані висновки свідчать про необхідність подальшого детального вивчення змісту поняття «загроза», зокрема в економічній безпекології мікрорівня.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття змісту поняття «загроза діяльності підприємства» в економічній безпекології мікрорівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами проведених досліджень загрозу діяльності підприємства пропонується розглядати як процеси та явища, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі

його діяльності (у тому числі поведінка суб'єктів зовнішнього середовища), які за наявності певної комбінації умов та обставин у діяльності підприємства спроможні спричинити в ній зміни негативного характеру, різної локалізації та масштабу, наслідки яких переважною мірою є негативними (рис. 1).

У пропонованому визначенні поняття «загроза діяльності підприємства» потребують детальнішого розгляду такі його елементи:

- процеси та явища, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства, поведінка суб'єктів зовнішнього середовища, і розглядаються як потенційні джерела загроз (рис. 2, табл. 1);

комбінації умов та обставини в діяльності підприємства (передумови для реалізації загрози, тобто до виникнення негативних змін в його діяльності), за наявності яких можливі актуалізація, розвиток та реалізація загроз діяльності підприємства;

- наслідки реалізації загрози в діяльності підприємства.

Процеси та явища, що виникають і набувають актуальності у зовнішньому середовищі, загалом за своєю природою стосовно діяльності підприємства є індиферентними та безсуб'єктивними. Але в діяльності підприємства можуть мати місце певні умови, обставини або ситуації, наявність яких спричиняє вплив негативного характеру цих процесів та явищ, тобто створює передумови для перетворення індиферентних за своєю природою процесів та явищ зовнішнього середовища на загрози діяльності підприємства.

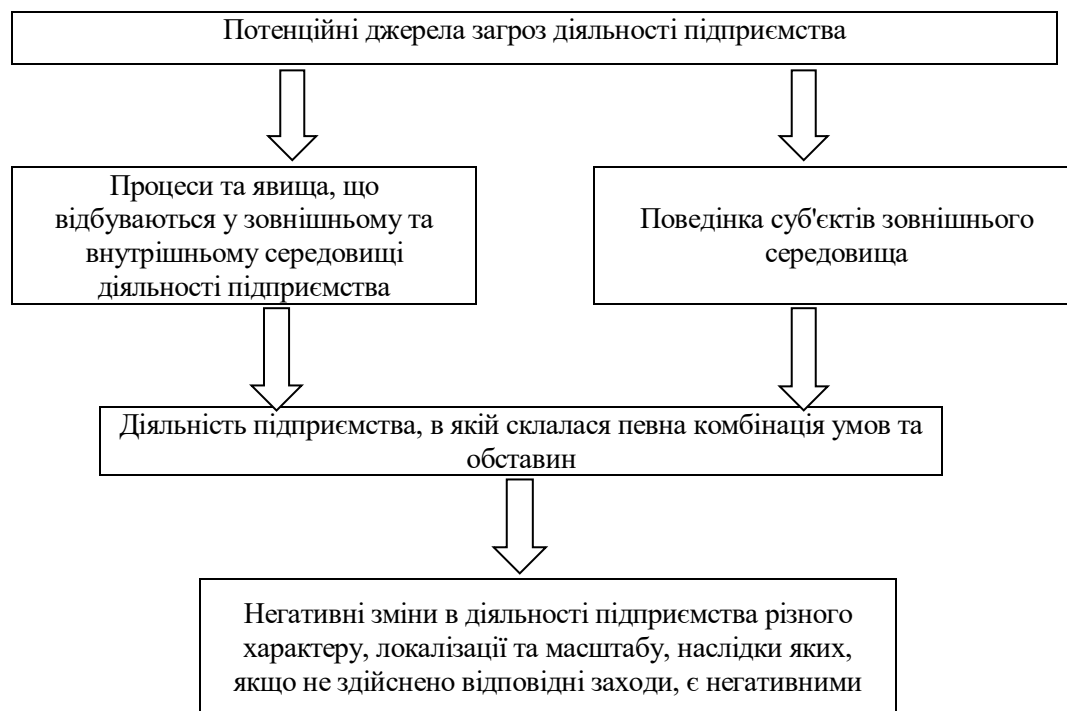

Рис. 1. Складові визначення поняття «загроза діяльності підприємства»

Рис. 2. Джерела потенційних загроз діяльності підприємства

Передумови для реалізації загрози (або загроз) діяльності підприємства утворюються як комбінації умов, процесів та обставин суб'єктивного та об'єктивного характеру у внутрішньому середовищі підприємства. У цих комбінаціях вплив однієї умови (ситуації або процесу) може посилювати (або гальмувати) вплив інших, тобто виступати як їхній каталізатор або інгібітор. Такі комбінації у внутрішньому середовищі підприємства численні і можуть швидко змінюватися завдяки зміні елементів комбінації та їхньої ролі (домінуюча, другорядна та ін.). Якщо б йшлося про одну комбінацію умов, процесів та обставин у внутрішньому середовищі підприємства, то її достатньо легко можна виявити, вивчити її структуру, знайти способи управлінського впливу на її елементи. Але у кожний конкретний момент часу таких комбінацій може бути багато, що, власне, і визначає вимогу оперативності до

безпекозабезпечувальної діяльності підприємства.

Наприклад, здешевлення гривні до долару або євро загалом не є загрозою діяльності підприємства, що поставляє продукцію (роботи, послуги) на національний ринок, не використовує імпортні матеріали, сировину або комплектуючі, як й їхні постачальники, але є безпосередньою загрозою діяльності підприємств-імпортерів. В даному прикладі умовою, наявність якої позбавляє індиферентності зміну курсу гривні, є зовнішньоекономічна діяльність підприємства.

Передумови для реалізації загрози діяльності підприємства можуть формуватися за певними закономірностями (які на перший та невимогливий погляд складно помітити) або мати штучний характер (рис. 3).

Таблиця 1

Процеси та явища, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства і за певних умов можуть становити загрозу діяльності підприємства

Характерні ознаки	Зовнішнє середовище	Внутрішнє середовище
Причини виникнення	Дія ринкових законів та механізмів, глобальні тенденції та процеси у світовій економіці.	Помилковість, неякісна реалізація, неадекватність, принципова невиконаність прийнятих управлінських рішень або дії персоналу підприємства.
Відношення до діяльності підприємства	Індиферентність (нейтральність) процесів та явищ, оскільки вони не переслідують безпосередню мету викликати зміни негативного характеру в діяльності підприємства.	Відносна індиферентність (нейтральність) процесів та явищ, оскільки деякі з них навмисно спрямовані на порушення внутрішнього середовища.
Суб'єктність	Безсуб'єктні, а тому не можуть контролюватися підприємством (часто навіть державою).	Суб'єктні, а тому переважною мірою контролювані менеджментом підприємства. Неконтрольованість має штучний характер і є наслідком неефективного менеджменту.
Приклади	Зміна курсу гривні до іноземних валют, інфляція, виникнення дефіциту ресурсів деяких видів, глобалізаційні процеси, дизруптивні інновації та ін.	Невідповідність стану виробничої бази підприємства наявним технологіям, дезорганізація діяльності та управління підприємством.

Підприємство не завжди може протистояти формуванню таких передумов через відсутність ресурсів або часу, неякісний менеджмент, відсутність безпекозабезпечувальної діяльності.

Крім різноманітних безсуб'єктних процесів та явищ у зовнішньому середовищі діють суб'єкти, що прямо або опосередковано взаємодіють з підприємством, а тому впливають на його діяльність.

Іноді такий вплив є позитивним, тобто викликає в діяльності підприємства зміни позитивного характеру. Але частіше такі зміни мають негативний характер, тобто поведінка суб'єктів зовнішнього середовища (або її зміна) становить загрозу діяльності підприємства.

До суб'єктів зовнішнього середовища діяльності, чиї дії можуть становити загрозу (тобто викликати зміни негативного характеру) діяльності

підприємства, належать споживачі, постачальники, конкуренти, суб'єкти ринкової інфраструктури (банки, біржі, страхові компанії тощо), держава, конкуренти.

Дії суб'єктів зовнішнього середовища підприємства за певним винятком не передбачають нанесення шкоди його діяльності, тобто не переслідують мету викликати в ній зміни негативного характеру, а спрямовані переважною мірою на задоволення власних інтересів або інтересів держави. При цьому суб'єкти зовнішнього середовища іноді усвідомлюють, що інші підприємства внаслідок їхніх дій можуть понести економічні втрати. Проте задоволення власних інтересів переважає, що є природним.

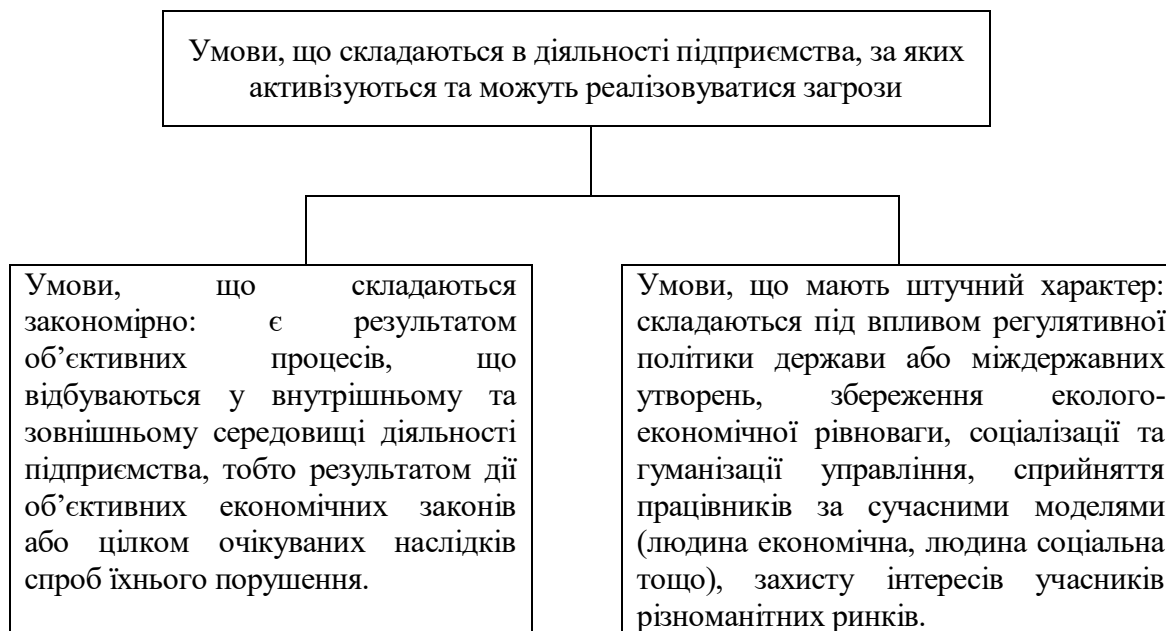

Рис. 3. Умови в діяльності підприємства, за яких активізуються та можуть реалізовуватися загрози

Саме незбіг інтересів підприємства з інтересами суб'єктів його зовнішнього середовища є суттєвою загрозою його діяльності: якщо інтереси підприємства не збігаються з інтересами суб'єктів його зовнішнього середовища, то в діяльності підприємства неминуче виникатимуть зміни негативного характеру, що є виявом реалізації загрози.

Відмітною рисою процесів та явищ, що складаються у зовнішньому середовищі діяльності підприємства, а також поведінки суб'єктів, що з ним взаємодіють, є їхня постійна змінюваність. Через це ті процеси або явища, що ще учора становили серйозну потенційну загрозу діяльності підприємства, сьогодні втрачають своє значення. Останнім часом швидкість змін постійно збільшується, головними характеристиками зовнішнього середовища діяльності підприємства є висока невизначеність, що посилює значення для забезпечення економічної безпеки підприємства його безпекозабезпечувальної діяльності.

Джерелом загроз діяльності підприємства у внутрішньому середовищі переважною мірою є неякісний менеджмент, що призводить до дезорганізації управління та неадекватності і запізнення прийняття та реалізації управлінських рішень процесам та явищам у зовнішньому середовищі, та дії персоналу (рис. 4).

Управлінські рішення, прийняті на підприємстві, можуть: бути помилковими (через брак якісної інформації або низьку кваліфікацію керівників підприємства); несвоєчасно реалізовані через "пориви" комунікацій на підприємстві (прийняті керівництвом рішення не доведені або несвоєчасно доведені до виконавців або прийняті рішення на вищому рівні не трансформовані у конкретні завдання структурних підрозділів підприємства та посадових осіб); бути невиконуваними через неадекватність стану зовнішньому середовища, невідповідність кваліфікації працівників підприємства складності та встановленим термінам виконання рішень або відсутність відповідного ресурсного забезпечення.

Рис. 4. Процеси та явища у внутрішньому середовищі підприємства як загрози його діяльності

У внутрішньому середовищі діяльності підприємства загрози виникають і через дії персоналу, які можуть бути:

- навмисними (наприклад, свідомо передача стороннім особам комерційної таємниці підприємства);
- ненавмисними (наприклад, допущені помилки та прорахунки, невірне оцінювання ситуації через низьку кваліфікацію працівників або вияв особистісних якостей працівників (та ж сама передача стороннім особам комерційної таємниці підприємства може статися через намагання працівника підприємства продемонструвати свою обізнаність у справах підприємства).

Докладніше дії персоналу, що сприяють формуванню та реалізації загрози діяльності підприємства, представлено у [13, 14].

Якщо в діяльності підприємства передумови для реалізації загрози відсутні, то процеси або явища у зовнішньому середовищі, як і зміна поведінки його суб'єктів залишаються індиферентними

стосовно підприємства. Тоді діяльність підприємства є квазі-безпечною, тобто діяльність відбувається за відсутності загроз (точніше, видимих загроз). Хоча очевидно, що абсолютно безпечною діяльність підприємства бути не може. Діяльність підприємства будь-якого виду потенційно небезпечна, оскільки здійснюється у середовищі, в якому відбуваються численні процеси, спостерігаються різноманітні явища, які у будь-який момент часу можуть перетворитися на загрози. Причому, передбачити цей момент часу дуже складно.

Якщо ж в діяльності підприємства наявні передумови для реалізації загрози (є відповідні умови), то процеси або явища у зовнішньому середовищі, поведінка суб'єктів зовнішнього середовища втрачають індиферентний характер і перетворюються на загрозу. Зміни негативного характеру в діяльності підприємства, що відбулися або відбуваються, тобто є помітними, є

наслідками повної або часткової реалізації загроз. Прикладами наслідків реалізації загроз діяльності підприємства є:

- погіршення ринкової позиції підприємства через витіснення підприємства конкурентами, зменшення обсягів реалізації продукції через скорочення поставок сировини та матеріалів постачальниками;
- зменшення поставок продукції на експорт через невчасність або неможливість переходу на стандарти зарубіжних країн;
- зменшення прибутку підприємства через збільшення витрат на виробництво та реалізацію продукції, що зумовлено додатковими вимогами споживачів;
- відтік з підприємства кваліфікованих кадрів через невисоку заробітну плату та відсутність офіційного оформлення;
- погіршення умов діяльності через дії держави (наприклад, підвищення ставки податку на прибуток або уведення нових податків).

Реалізацію загрози можна до деякої міри попередити, якщо своєчасно внести превентивні зміни до діяльності підприємства, тобто своєчасно перешкодити формуванню у внутрішньому середовищі передумов для реалізації загрози. На процеси та явища, що відбуваються у зовнішньому середовищі, на поведінку партнерів та держави підприємство вплинути не може, а ось внесення відповідних змін, які спрямовані на забезпечення адекватності внутрішнього середовища стану зовнішнього, своєчасне розпізнання загроз та оцінювання наявності передумов для їхньої реалізації є головними завданнями безпекозабезпечувальної діяльності підприємства.

Висновки. Абсолютно безпечних умов для діяльності підприємства не існує, завжди є загрози, які або приховані, або фахівці підприємства не спроможні їх ідентифікувати. Загроза діяльності підприємства може набути реального характеру, якщо:

в діяльності підприємства сформувалися умови, за яких процеси та явища у зовнішньому середовищі, поведінка його окремих суб'єктів можуть спричинити зміни негативного характеру;

в підприємства немає дієвих способів захисту від змін негативного характеру або підприємство з якихось причин не використовує такі способи (наприклад, через відсутність кваліфікованих фахівців з економічної безпеки, відсутність необхідних ресурсів або через зневажливе ставлення керівництва та власників підприємства до забезпечення його економічної безпеки) або вибрані способи захисту неефективні через невідповідність масштабу реалізації загрози її наслідкам або невірне застосування.

Загроза діяльності підприємства не виникає зненацька, а негативний вплив її реалізації не є миттєвою подією. Тому доцільно розглянути природу загрози діяльності підприємства, причини її виникнення та розвиток з позицій процесного підходу, що становить новий напрям досліджень загроз в економічній безпекології мікрорівня.

Література:

1. Бойко І. В. Дефініції «ризик», «загроза», «небезпека» як об'єкти наукових досліджень у напрямі економічної безпеки підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Вип. 5(05). С. 94-98.
2. Маркіна І. А., Потапук І. П. Загрози економічній безпеці підприємства: теоретичний аспект. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: економічні науки*. 2017. №33. С. 130-137.
3. Христенко Л. М. Управління витратами на забезпечення економічної безпеки підприємства : кол. монографія; в 3 т. Т. 3. Полтава : ПолтНТУ, 2019. С. 315-359.
4. Олейникова Е. А. Основы экономической безопасности. Государство, регион, предприятие, личность. Москва : «Бизнес-школа «Интел-синтез», 1997. 288 с.
5. Овчаренко Є. І. Система Економічної безпеки підприємства: формування та цілепокладання : монографія. Лисичанськ : ПромЕнерго, 2015. 483 с.
6. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. Луганськ : СНУ ім. В. Даля., 2011. 400 с.
7. Рудніченко Є. М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної

безпеки підприємства. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2013. № 25 (1). С. 188–195.

8. Минаев Г. А. Безопасность организации : учебник. Київ : КНТ, 2009. 440 с.

9. Мігус І. П., Лаптев С. М. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: www.economy.nayka.com.ua/.

10. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. Львів : Арал, 2008. 384 с.

11. Пекін А. В. Економічна безпека підприємств як економіко-правова категорія. *Економіст*. 2007. № 8. С. 23–25.

12. Каримов А. Р. Контекстуализм, скептицизм, прагматика. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. *Вопросы теории и практики*. 2013. № 6 (32). Ч 2. С. 71-76.

13. Черкасова С. О., Суховеева А. С. Методичні засади управління процесом забезпечення інтелектуально-кадрової складової економічної безпеки підприємств. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (53). С. 1016-1021.

14. Мігус І. П. Створення системи управління кадровою безпекою на підприємстві. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2018. № 4 (52). С. 213-221.

Reference:

1. Boyko, I. V. (2017) "Definition of "risk", "threat", "danger" as objects of scientific research in the direction of economic security of the enterprise", *Pryazov's'kyi ekonomichnyy visnyk*, Vol. 5(05). С. 94-98.

2. Markina, I. A. Potapuk, I. P. (2017) "Threats to the economic security of the enterprise: the theoretical aspect", *Visnyk Pryazov's'koho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya: ekonomichni nauky*, №33. p. 130-137.

3. Khristenko, L. M. (2019) *Upravlinnya vytratamy na zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva* [Management of expenses for ensuring economic safety of the enterprise], PoltNTU, Poltava, Ukraine.

4. Oleynikova, E. A. (1997) *Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti. Gosudarstvo, region, predpriyatiye, lichnost'*. [Basics of economic security. State, region, enterprise, person], Moscow, Russia.

5. Ovcharenko, Y. I. (2015) *Systema Ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva: formuvannya ta tsilepokladannya* [The system of economic security of the enterprise: formation and goal-setting], PromEnergo, Lisichansk, Ukraine.

6. Lyashenko, O. M. (2011) *Kontseptualizatsiya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva* [Conceptualization of management of economic safety of the enterprise], SNU im. V. Dalya., Lugansk, Ukraine.

7. Rudinchenko, E. M. (2013) "Threat, risk, danger: the essence and interrelation with the system of

economic security of the enterprise", *Ekonomika. Menedzhment. Pidpryyemnytstvo*, № 25 (1). p. 188–195.

8. Minaev, G. A. (2009) *Bezopasnost' organizatsii* [Security organization], KNT, Kyiv, Ukraine.

9. Mihus, I. P. Laptiev, S. M. (2011) "The need to distinguish the concepts of "threat" and "risk" in the diagnosis of economic security of economic entities", *Efektivna ekonomika*, № 12. Available at : www.economy.nayka.com.ua/.

10. Vasylytsiv, T. H. (2008) *Ekonomichna bezpeka pidpryyemnytstva Ukrayiny: stratehiya ta mekhanizmy zmitsnennya* [Economic Security of Ukraine's Entrepreneurship: Strategy and Strengthening Mechanisms], Aral, Lviv, Ukraine.

11. Pekin, A. V. (2007) "Economic security of enterprises as an economic and legal category", *Ekonomist*, № 8. p. 23–25.

12. Karimov, A. R. (2013) "Contextualism, skepticism, pragmatics. Historical, philosophical, political and legal sciences, cultural studies and art history", *Voprosy teorii i praktiki*, № 6 (32). P. 2. p. 71-76.

13. Cherkasova, S. O. Sukhovyyeva, A. S. (2018) "Methodical principles of management of the process of providing intellectual and personnel components of economic security of enterprises", *Molodyy vchenyy*, № 1 (53). p. 1016-1021.

14. Mihus, I. P. (2018) "Creation of personnel security management system at the enterprise", *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, № 4 (52). p. 213-221.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2019 р.

УДК 338.242

КЛАСИФІКАЦІЯ АКТУАЛЬНИХ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ КРИЗОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Літвін Н.М.¹, Січиокно Г.Б.²

¹ к.е.н., доцент, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальна робота), Університет «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна

тел.: (044)-455-57-57, e-mail.: litvinnm@krok.edu.ua, ORCID: 0000-0004-2541-6874

² аспірант, Університет «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,

тел.: (044)-455-57-57, e-mail.: gbaspp@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1368-5200, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-171-180>

CLASSIFICATION OF ACTUAL THREATS TO THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE IN THE CONTEXT OF CRISIS TRENDS OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

Litvin N.¹, Sichyokno G.²

¹ candidate of sciences (economics), associate professor, vice-rector on scientific and pedagogical work
(educational work), "KROK" University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine,

tel.: (044)-455-57-57, e-mail.: litvinnm@krok.edu.ua, ORCID: 0000-0004-2541-6874

² postgraduate, "KROK" University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine,

tel.: (044)-455-57-57, e-mail.: gbaspp@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1368-5200, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-171-180>

Анотація. У сучасних кризових умовах функціонування економіки України, значної її мінізації, корумпованості влади, надмірної боргової залежності держави, низької інноваційної й інвестиційної активності та негативних демографічних тенденцій, виникла невідповідність між існуючою системою економічної безпеки й її механізмом протидії загрозам, деструктивним чинникам небезпеки та існуючими загрозами, і новими, специфічними, які породжені глобалізованим середовищем і зовнішньою агресією. Постало питання про створення нових моделей національної економічної безпеки, що були б ефективними для вирішення завдань захисту від модифікованих традиційних і нових, специфічних загроз. Незважаючи на значні напрацювання теорії економічної безпеки, залишається невирішеною проблема вчасного виявлення, ідентифікації та нейтралізації загроз економічній безпеці держави, зокрема в зв'язку з відсутністю єдиного підходу до їх класифікації та систематизації, перш за все, стосовно модифікованих традиційних і нових, специфічних загроз. Ефективність і результативність вирішення завдань захисту від традиційних і нових загроз обумовлена, перш за все, правильністю їх систематизації й класифікації. У статті здійснено узагальнення наявних в науковій літературі підходів до класифікації загроз економічній безпеці держави та систематизація й класифікація цих загроз в системі економічної безпеки держави, з урахуванням тенденцій сучасного кризового стану економіки України. Стратегією національної безпеки України, яка затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 визначені, серед іншого, основні актуальні загрози національній безпеці України в економічній сфері. Але така, згідно із законодавством, класифікація загроз економічній безпеці надається тільки в рамках національної безпеки і не враховує, в цілому, всі складові економічної безпеки держави. У той же час, в науковій літературі пропонується достатня кількість різних критеріїв їх класифікації. Здійснивши їх узагальнення можливо надати класифікацію актуальних загроз економічній безпеці держави за багатьма критеріями. Така багатокритеріальна класифікація дає можливість комплексно оцінити різноманітність загроз, масштаби їх прояву та джерела їх виникнення, для прийняття управлінських рішень упередженого впливу на них, а не лише тільки на подолання наслідків прояву цих загроз. Процес виникнення загроз є комплексним і складним. Він відбувається під впливом певних факторів, явищ і подій, що виступають каталізаторами цих загроз у певних умовах, які постійно й динамічно змінюються в зовнішньому та внутрішньому середовищі. При цьому, кожна загроза має свої особливості, як передумови виникнення, так і характер прояву та ступінь впливу на показники економічної безпеки держави. Надана класифікація актуальних загроз економічній безпеці держави, що враховує, як традиційні, відомі загрози, так і нові, специфічні, може бути використана при їх ідентифікації, класифікації, визначенні причинно-наслідкових зв'язків, послідовності та джерел виникнення, оцінки масштабів їх прояву при плануванні й здійсненні

комплексу заходів щодо забезпечення економічної безпеки держави та відповідно при створенні новітніх ефективних моделей національної економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека держави, система економічної безпеки, загроза, агресія, глобалізація, модель, класифікація.

Формули: 0, рис.: 0, табл.: 1, библ.: 14

Annotation. In today's crisis conditions, the functioning of the Ukrainian economy, its significant shadowing, the corruption of power, the excessive indebtedness of the state, low innovation and investment activity and negative demographic trends, there was a discrepancy between the existing system of economic security and its mechanism of counteracting threats, destructive factors of danger and existing threats, and new, specific, generated by a globalized environment and external aggression. The question about the creation of new models of national economic security, that would be effective in solving the problems of protection from modified traditional and new, specific threats, was raised. Despite the significant developments in the theory of economic security, the problem of timely detection, identification and neutralization of threats to the country's economic security remains unresolved, in particular due to the lack of a unified approach to their classification and systematization, especially with regard to modified traditional and new, specific threats. Efficiency and effectiveness of solving problems of protection against traditional and new threats is due, above all, to the correctness of their systematization and classification. In the article the approaches in the scientific literature to the classification of threats to the economic security of the state and systematization and classification of these threats in the system of economic security of the state, taking into account the trends of the current crisis situation in the economy of Ukraine are summarized. The National Security Strategy of Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine dated May 26, 2015, No. 287/2015, identified, among other things, the main topical threats to the national security of Ukraine in the economic sphere. However, according to the legislation, the classification of threats to economic security is provided only within the framework of national security and does not take into account, in general, all components of the economic security of the state. At the same time, the scientific literature offers a sufficient number of different criteria for their classification. Having done their generalization, it is possible to classify the actual threats to the economic security of the state by many criteria. Such a multi-criteria classification makes it possible to comprehensively assess the variety of threats, the scale of their manifestation and the sources of their occurrence, for the adoption of managerial decisions of a biased effect on them, and not only to overcome the consequences of the manifestation of these threats. The process of occurrence of threats is complex and complex. It occurs under the influence of certain factors, phenomena and events that act as catalysts of these threats under certain conditions, which constantly and dynamically change in the external and internal environment. At the same time, each threat has its own special, as a prerequisite for the emergence, and the nature of the manifestation and degree of influence on the indicators of economic security of the state. The classification of actual threats to the economic security of the state, taking into account both traditional, known threats, and new, specific, can be used for their identification, classification, determination of causal relationships, sequence and sources of origin, assessment of the extent of their manifestation in planning and implementation of a set of measures to ensure the country's economic security and, accordingly, in creating the latest effective models of national economic security.

Key words: economic security of the state, system of economic security, threat, aggression, globalization, model, classification.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 14

Постановка проблеми. Неадекватність структури, динаміки та результативності розвитку економіки України сучасним глобалізаційним викликам, загрозам світового господарства та зовнішньої військовій агресії обумовлює необхідність її модернізації. Виникла невідповідність між існуючою системою економічної безпеки й її механізмом протидії загрозам, деструктивним чинникам небезпеки та існуючими загрозами і новими, специфічними, які породжені глобалізованим середовищем і зовнішньою агресією. Постало питання про створення нових моделей національної економічної безпеки, що були б ефективними для вирішення завдань захисту від

модифікованих традиційних і нових, специфічних загроз. Як відомо, процес виникнення загроз є тривалим і складним. Він відбувається під впливом певних факторів, явищ і подій, що виступають каталізаторами цих загроз у певних умовах, що склалися, у зовнішньому та внутрішньому середовищі, зокрема останнім часом. При цьому, кожна загроза має свої особливі, як передумови виникнення, так і характер прояву та ступінь впливу на показники економічної безпеки держави. Але ефективність і результативність вирішення цих завдань обумовлена, перш за все, правильністю систематизації й класифікації цих загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам економічної безпеки держави присвячені роботи багатьох вчених. Зокрема, істотний внесок у розробку цієї проблематики внесли: Варналій З. С. [4], Захаров О. І. [6], Коломієць І. Ф. [7], Комеліна О. В. [8], Макаруч І. М. [9], Мартиненко В. В. [10], Пастернак-Таранушенко Г. А. [11], Петрушевська В. В. [12], Рокоча В. В. [13], Сухоруков А. І. [14] та інші. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць з цих питань, існує проблема, яка висвітлюється недостатньо. Зокрема потребує подальшого розвитку дослідження модифікованих традиційних загроз економічній безпеці держави та нових загроз, породжених глобалізованим середовищем і зовнішньою агресією.

Модифікація традиційних загроз економічній безпеці держави та поява нових загроз, породжених глобалізованим середовищем і зовнішньою військовою агресією, спричинили невідповідність до них усталених систем економічної безпеки, розбудованих в попередні роки. Тому, незважаючи на значні напрацювання теорії економічної безпеки, залишається невирішеною проблема вчасного виявлення, ідентифікації та нейтралізації загроз економічній безпеці держави, зокрема в зв'язку з відсутністю єдиного підходу до їх класифікації та систематизації, перш за все, стосовно модифікованих традиційних і нових, специфічних загроз. Тому питання класифікації й систематизації актуальних загроз економічній безпеці держави сьогодні потребує додаткових досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнення наявних в науковій літературі підходів до класифікації загроз економічній безпеці держави та систематизація й класифікація цих загроз в системі економічної безпеки держави, з урахуванням тенденцій сучасного кризового стану економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні, з метою актуалізації статичного і динамічного аспектів економічної безпеки, побудови

ефективних новітніх моделей національної економічної безпеки, що були б ефективними для вирішення завдань захисту від сучасних загроз, прийняття управлінських рішень впливу на них, необхідно виокремити і систематизувати поле зовнішніх і внутрішніх національних економічних інтересів, ідентифікувати й класифікувати актуальні, зокрема, модифіковані традиційні й нові, специфічні загрози економічній безпеці держави, згрупувати їх за ступенем небезпеки, оцінити їх різноманітність і масштаби прояву, а також джерела їх виникнення.

Законодавством України, а саме Законом України «Про національну безпеку України» 21 червня 2018 року № 2469-VIII та Стратегією національної безпеки України, яка затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 визначені, серед іншого, фундаментальні національні інтереси України та основні актуальні загрози національній безпеці України, у тому числі й, в економічній сфері.

Так, відповідно статті 3 розділу 1 зазначеного Закону фундаментальними національними інтересами України в економічній сфері є [1]:

- сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;
- інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір;
- набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.

Відповідно до пункту 3.4 вказаної Стратегії актуальними загрозами національній безпеці України в економічній сфері є такі [2]:

- монополюльно-олігархічна, низькотехнологічна, ресурсовитратна економічна модель;
- відсутність чітко визначених стратегічних цілей, пріоритетних напрямів

і завдань соціально-економічного, воєнно-економічного та науково-технічного розвитку України;

- високий рівень "тінізації" та криміналізації національної економіки, кримінально-кланова система розподілу суспільних ресурсів;
- деформоване державне регулювання і корупційний тиск на бізнес;
- надмірна залежність національної економіки від зовнішніх ринків;
- неефективне управління державним боргом;
- зменшення добробуту домогосподарств та зростання рівня безробіття;
- активізація міграційних процесів унаслідок бойових дій;
- руйнування економіки та систем життєзабезпечення на тимчасово окупованих територіях.

Але така, згідно із законодавством, класифікація загроз економічній безпеці надається тільки в рамках національної безпеки і лише у деяких сферах економічної безпеки держави, без урахування в цілому решти її складових. Тому доречно здійснити поглиблену систематизацію та класифікацію актуальних загроз економічній безпеці держави з урахуванням усіх основних складових економічної безпеки держави.

На відміну від класифікації загроз економічній безпеці згідно з чинним законодавством у науковій літературі пропонується достатня кількість різних критеріїв їх класифікації. Здійснивши таке узагальнення можливо надати класифікацію актуальних загроз економічній безпеці держави за багатьма критеріями. Така багатокритеріальна класифікація дає можливість комплексно оцінити різноманітність загроз, масштаби їх прояву та джерела їх виникнення, для прийняття управлінських рішень упередженого впливу на них, а не лише тільки на подолання наслідків прояву цих загроз.

Процес класифікації загроз економічній безпеці держави різнобічний, різноманітний і комплексний. Значна

частина загроз економічній безпеці вже відома з історичного досвіду, результатів реалізації державної економічної політики в минулому. Вони вчасно виявлені та узагальнені економічною наукою. Такі загрози виникають за певних умов і за критерієм можливості прогнозування вони передбачувані (прогнозовані). Їх можна передбачити на основі аналізу тенденцій основних макроекономічних показників. Інші, непередбачувані загрози можуть виникати раптово й уперше. Вони, як правило, пов'язані з непередбаченими форс-мажорними обставинами, несподіваними діями третіх сторін, зміною законодавства тощо. За раптовістю настання їх поділяють на раптові, які характеризуються короткотерміновою дією джерела загрози, а також миттєві, які виникають в результаті непрогнозованих явищ і подій. За періодичністю виникнення окремі загрози можуть мати систематичний або періодичний характер, і проявлятися систематично чи періодично через певні проміжки часу. За терміном дії розрізняють тимчасові загрози, які за відсутності ефективної системи економічної безпеки здатні перетворюватися на постійні. Інші загрози можуть бути одноразовими. При цьому, загрози економічній безпеці можуть виникати без участі органів влади, в незалежності від прийнятих ними рішень чи вчинених дій. Відповідно за характером (джерелом) виникнення вони класифікуються як об'єктивні. З іншого боку можливі суб'єктивні загрози, які породжені навмисними або ненавмисними діями різних суб'єктів економічних відносин, органів, організацій або окремих осіб [12].

Та найпоширенішим підходом у науковій літературі є поділ загроз економічній безпеці держави за місцем їх виникнення, а саме на внутрішні та зовнішні. Зовнішні загрози виникають у зовнішньому середовищі об'єкта. Відповідно внутрішні - у внутрішньому середовищі та зумовлені станом самого об'єкта. Існують різні підходи до поділу загроз на внутрішні та зовнішні.

Наприклад, науковець Г.А. Пастернак-Таранушенко до зовнішніх загроз економічній безпеці держави відносить загрози з боку будь якої іншої держави, а до внутрішніх - загрози від будь якого громадянина або об'єднання людей. Зовнішні загрози, як правило, пов'язані з несприятливими процесами у світовій економіці, які обумовлені низьким рівнем економічного потенціалу та конкурентних позицій держави на зовнішньому ринку, геополітичним положенням країни, можливістю військових конфліктів, агресії чи тероризму, економічною експансією домінуючих економік. Внутрішні загрози пов'язані з макро- та мікроекономічною нестабільністю ринкової економіки та безпосередньо з діяльністю державних органів влади. Вони обумовлені саме процесами, що виникають під час реалізації державної економічної політики в країні [11].

У наукових дослідженнях З.С. Варналія, до внутрішніх пропонується відносити такі загрози економічній безпеці держави [4]:

- низький технологічний рівень більшості галузей, високі витрати виробництва, низька якість продукції і, як наслідок, низька конкурентоспроможність національної економіки;
- втрата значної частини науково-технічного потенціалу, позицій на важливих напрямках науково-технічного прогресу деформована структура виробництва;
- руйнування системи відтворення виробничого потенціалу;
- енергетична криза;
- неефективність державного управління соціально-економічними процесами;
- недосконалість національного законодавства;
- зростання масштабів тіньової економіки;
- високий рівень монополізації економіки, посилення сировинної спрямованості;
- низька інвестиційна активність та вкладення капіталів переважно в

посередницьку та фінансову діяльність за рахунок виробничої;

- скорочення виробничої сфери;
- низький платоспроможний споживчий попит населення;
- посилення майнового розшарування населення;
- криміналізація економіки, зростання корупції та організованої злочинності, її проникнення в базові галузі української економіки внаслідок послаблення системи державного контролю;
- слабкість інститутів влади, яка у поєднанні з недосконалою законодавчою базою призводить до низької правової, фінансової, договірної дисципліни, масового приховування доходів та ухиляння від сплати податків;
- брак адекватного законодавства та судової системи, затримка і відста-вання у створенні найважливіших інститутів ринкової економіки.

До зовнішніх загроз економічній безпеці держави український науковець З.С. Варналій, відносить такі [4]:

- імпортна залежність України з багатьох видів продукції, у тому числі стратегічні товари, енергоносії, комплектуючі вироби для машинобудування, продовольчі товари;
- нераціональна структура експорту;
- перебування в зародковому стані фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктури підтримки конкурентоспроможності українського експорту;
- некерований вплив за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів;
- недостатній експортний та валютний контроль і недосконалість митної політики;
- слабка розвиненість транспортної інфраструктури зовнішньоекономічних відносин та ін.

Внутрішні та зовнішні загрози тісно взаємопов'язані між собою та підсилюють одна одну. Крім того, їх комплексний вплив, зазвичай, призводить до посилення загальної загрози. У сучасних умовах кризових тенденцій розвитку економіки України, внутрішні загрози економічній

безпеці держави, підсилені зовнішніми загрозами, можуть призвести до дезінтеграції України, до загальнонаціональних техногенних і екологічних катастроф, соціального вибуху або істотного обмеження можливостей керівництва держави щодо вирішення внутрішніх економічних проблем і дій на міжнародній арені. Вважається, що вирішальний вплив на стан економічної безпеки держави справляють внутрішні загрози [8].

Але, враховуючи наявність динамічних змін у суспільстві, національній економіці та світовій економічній системі ступінь впливу внутрішніх і зовнішніх загроз на стан економічної безпеки України постійно змінюється. Тому, на нашу думку, в сучасних умовах існування зовнішньої агресії деструктивний вплив зовнішніх загроз значно перевищує небезпеку від внутрішніх загроз.

Як зазначає науковець І.М. Макарчук, такі загрози як міжнародний тероризм, транснаціональна організована злочинність, піратство, ескалація міждержавних і громадянських конфліктів, поширення зброї масового ураження, нелегальна міграція, стають дедалі інтенсивнішими та охоплюють все більше нових регіонів і держав. Спостерігається негативна тенденція зростання регіональних загроз міжнародній безпеці, перегляду національних кордонів поза нормами міжнародного права, застосування сили або погрози силою в міжнародних відносинах. В економічній сфері стала частіше відбуватися цілеспрямована дезорганізація фінансово-кредитної системи країни шляхом проведення організованих економічних атак з боку інших держав або недержавних суб'єктів. За критерієм прояву джерела загрози вищезазначене, що стосується економічної сфери, можна класифікувати як загрози з нетрадиційною формою реалізації. На відміну від них, загрози з традиційною формою реалізації вже відомі, й пов'язані з дією різного роду економічних інструментів в умовах ринкових відносин, які можуть

використовуватися для завдання збитку конкурентам економічними методами. При цьому варто зазначити, що класифікація загроз за формою прояву їх джерел дозволяє здійснювати попередження їх виникнення [9].

Крім цього, зовнішні загрози економічній безпеці держави, також, значно зросли в умовах глобалізації світової економіки. Український науковець д.е.н., професор В.В. Рокоча зазначає, що існуючі системи економічної безпеки, які були розбудовані в попереднє століття, стали виявляти дисфункцію, оскільки, з одного боку, почали модифікуватися традиційні загрози, а з іншого – з'явилися нові загрози, породжені безпосередньо глобалізованим середовищем. Виникла невідповідність усталених систем національної економічної безпеки загрозам, що їх визначали. Постало питання про створення нових моделей національної економічної безпеки, що були б похідними від модифікованих традиційних і специфічних (нових) глобалізаційних загроз. Ефективність його вирішення залежить від правильності ідентифікації нових загроз і перетворення, відповідно до останньої, моделей національної економічної безпеки [13].

Вітчизняний науковець В.В. Мартиненко визначає такі найбільш актуальні виклики глобалізації, що створюють численні загрози економічній безпеці держави [10]:

- нестабільність світової фінансової системи, яка супроводжується незбалансованістю світової торгівлі та інвестиційних потоків між найбільшими економічними центрами світу;
- розширення світових ринків для певних видів продукції, товарів і послуг викликає гостру проблему забезпечення достатнього простору для розвитку ресурсів національних ринків;
- поширення кризових явищ у світовій економіці, які мали переважно національні витоки, міжнародні наслідки і потенційно глобальний характер;
- експансія передових країн світу, що супроводжується безперешкодним

потраплянням високорозвинутих країн на ринки найбільш слабких країн, руйнуванням місцевої промисловості та експортуванням чужих соціокультурних цінностей;

- дефіцит ресурсів для розширеного розвитку, зокрема енергетичних, що провокує зростання цін на паливо та викликає істоті зміни у структурі споживання населення.

Актуальності, також, набуває класифікація загроз за характером небезпеки, ступенем ризику виникнення умов, за яких настає небезпека реалізації національних економічних інтересів. Даний поділ здійснюється на реальні загрози, що вже виникли, та потенційні - ті, які можуть відбутися. У разі відсутності своєчасного й адекватного реагування на потенційні загрози вони здатні швидко трансформуватися в реальні, які цілком небезпечні чи особливо небезпечні для економічної безпеки держави. Тому, загрози розрізняють і за ступенем імовірності на: малоімовірні, ймовірні та цілком імовірні. Крім того, загрози також поділяють за: можливістю впливу на них (керовані, які піддаються впливу, та некеровані, що не піддаються впливу), принципом їх впливу (прямі чи безпосередні, які прямо викликають негативні процеси за будь-яких умов, та опосередковані чи непрямі, що виникають при наявності додаткових дій чи певних умов, що склалися у зовнішньому та внутрішньому середовищі об'єкта безпеки), за часом прояву деструктивного впливу (поточні, що породжують небажані зміни одразу чи протягом короткого часу, та перспективні, які можуть викликати небажані наслідки через тривалий проміжок часу) [12].

У системі економічної безпеки держави важливе значення має класифікація загроз за масштабами їх поширення, вияву негативних чинників безпеки, що перешкоджають реалізації національних економічних інтересів. У цьому разі їх пропонується поділяти на глобальні, макрорегіональні, загальнонаціональні, регіональні, локальні, та індивідуальні.

Вони, відповідно, проявляються й зачіпають інтереси суб'єктів економічної безпеки на одному з перелічених рівнів [7].

У сучасних кризових умовах функціонування економіки України, значної її «тінізації», корумпованості влади, надмірної боргової залежності держави, низької інноваційної та інвестиційної активності, демографічних кризових явищ тощо, внаслідок відсутності адекватних своєчасних заходів з реагування на загрози, окремі з них набувають системного характеру дії. Це значно підсилює їх негативний вплив і створює кризові ситуації. З огляду на системний характер актуальних загроз владі та бізнесу необхідно займати консолідовану позицію в питаннях забезпечення економічної безпеки на макро- і мікрорівнях. На думку професора Захарова О.І., це можна зробити, створивши в системі економічної безпеки відповідний механізм узгодження інтересів усіх суб'єктів, які можуть бути задіяні владою і бізнесом для протидії загрозам у сфері економіки [6]. Доктор економічних наук Сухоруков А. І. також робить висновок, що механізми залучення та акумуляції інвестиційних ресурсів мають бути об'єднані в рамках державно-приватного партнерства і забезпечувати синергетичний ефект у процесі структурної перебудови національної економіки та зміцненні економічної безпеки держави [14].

Беручи до уваги сучасні концепції економічної безпеки держави, основною складовою діагностики та моніторингу в системі забезпечення економічної безпеки держави є визначення ступеня небезпеки та рівня впливу загроз на інтегральний показник (індекс) економічної безпеки держави, з урахуванням середньозважених субіндексів (складових) економічної безпеки, класифікація їх за ступенем небезпеки та сферою спрямування, а також прогнозування тенденцій розвитку потенційних і можливих наслідків реальних загроз. За ступенем небезпеки та рівнем впливу на інтегральний показник економічної безпеки держави загрози

поділяють на особливо небезпечні, що мають максимальний рівень впливу, небезпечні, - з середнім рівнем впливу, та потенційно небезпечні, - з невеликим, мінімальним рівнем впливу. У науковій літературі зустрічаються різні підходи класифікації загроз за спрямуванням до тієї чи іншої сфери чи об'єкту. Зокрема, Ю.П. Дудка, за сферою спрямування поділяє їх на: виробничі, фінансові, експортно-імпортні, технологічні, інституційні, військово-економічні, соціально-економічні, демографо-економічні та еколого-економічні [5].

На наш погляд, за сферою спрямування більш змістовною буде класифікація загроз за складовими економічної безпеки (середньозваженими субіндексами інтегрального показника (індекса)

економічної безпеки держави), які визначені в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, що затверджені наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. А саме, на: фінансові, макроекономічні, виробничі, енергетичні, зовнішньоекономічні, інвестиційно-інноваційні, соціальні, продовольчі, демографічні [3].

За результатами вивчення різноманітних підходів до класифікації загроз економічній безпеці держави в табл. 1 представлений авторський погляд на узагальнену класифікацію актуальних загроз економічній безпеці України за факторами ризику.

Таблиця 1

Класифікація актуальних загроз економічній безпеці України

Критерій, ознака	Загрози економічній безпеці					
Місце (середовище) виникнення	Зовнішні (екзогенні)			Внутрішні (ендогенні)		
Характер (джерело) виникнення	Об'єктивні			Суб'єктивні		
Принцип впливу	Безпосередні (прямі)			Опосередковані (непрямі)		
Можливість впливу	Керовані			Некеровані		
Значення	Першочергові			Другорядні		
Характер (ступінь) небезпеки	Реальні			Потенційні		
Форма прояву	Явні			Приховані		
Можливість прогнозування	Передбачувані			Непередбачувані		
Час прояву	Перспективні			Поточні		
Термін (тривалість) дії	Постійні	Тривалі	Коротко-термінові	Періодичні	Тимчасові	Миттєві
Ступінь імовірності	Цілком імовірні		Імовірні		Малоймовірні	
Ступінь небезпеки	Особливо небезпечні		Небезпечні		Потенційно небезпечні	
Інтенсивність впливу	Великі		Середні		Невеликі (мінімальні)	
Величина втрат (наслідки)	Катастрофічні		Критичні		Незначні	
Масштаб поширення (вияву)	Глобальні		Макрорегіональні		Локальні	
	Загальнонаціональні		Регіональні		Індивідуальні	
Природа виникнення	Політичні		Конкурентні		Кримінальні	
Зміст наслідків	Соціально-економічні		Демографічні		Військово-економічні	
	Науково-технічні		Техногенні		Екологічні	
Об'єкт спрямування	Держбюджет		Держвласність		Податкова система	
	Природні ресурси		Трудові ресурси		Внутрішній ринок	
Сфера спрямування	Фінансові		Виробничі		Енергетичні	
	Макроекономічні		Зовнішньоекономічні		Інвестиційно-інноваційні	
	Соціальні		Продовольчі		Демографічні	

Джерело: складено автором на основі [4 - 12]

Слід зауважити, що оскільки загрози постійно динамічно трансформуються й змінюють характер прояву та впливу на рівень економічної безпеки держави, то, на практиці, досить складно віднести ту чи іншу загрозу за відповідною ознакою до певної групи. Тому, наведена автором класифікація актуальних загроз економічній безпеці держави має умовний характер. Проте, вона може використовуватися при ідентифікації загроз, класифікації їх за наведеними ознаками, визначенні причинно-наслідкових зв'язків, послідовності та джерел виникнення загроз, оцінки масштабів їх прояву для планування та здійснення комплексу заходів щодо забезпечення економічної безпеки держави.

Висновки. У сучасних умовах кризових тенденцій розвитку економіки України під тиском, як внутрішніх, так і зовнішніх деструктивних чинників, підсилені глобалізаційними викликами і загрозами світового господарства та зовнішньою агресією, існуюча система економічної безпеки повинна бути модернізована. Ефективність нових моделей національної економічної безпеки залежить від адекватності вирішення завдань захисту від модифікованих традиційних і нових, специфічних загроз економічній безпеці держави. Результативність вирішення цих завдань обумовлена правильністю й своєчасністю ідентифікації цих загроз.

Таким чином, наведена класифікація актуальних загроз економічній безпеці держави, що враховує, як традиційні, відомі загрози, так і нові, специфічні, може бути використана при їх ідентифікації, класифікації, визначенні причинно-наслідкових зв'язків, послідовності та джерел виникнення, оцінки масштабів їх прояву для планування й здійснення комплексу заходів щодо забезпечення економічної безпеки держави та в підсумку при створенні новітніх ефективних моделей національної економічної безпеки.

Література:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws>.
2. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
3. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства розвитку України від 29.10.2013 р. № 1277. URL : доступу : <http://me.kmu.gov.ua/>.
4. Варналії З. С., Буркальцева Д. Д., Саєнко О. С. Економічна безпека України : проблеми та пріоритети зміцнення : монографія. Київ : Знання України, 2011. 299 с.
5. Дудка Ю. П. Стратегія подолання ризиків та загроз економічній безпеці України в глобалізованій економіці. *Економіка та держава*. 2009. № 3. С. 23-27.
6. Захаров О. І. Глобалізація та її вплив на економічну безпеку. *Вчені записки університету «КРОК»*, 2016. № 43. С. 80- 88.
7. Коломієць І. Ф., Пабат О. В. Загрози та виклики економічній безпеці держави: синергетичний аспект. *Економіка*. 2011. № 1. С. 7-12.
8. Комеліна О. В., Онищенко С. В., Матковський А. В. Економічна безпека держави: оцінювання та стратегічні орієнтири забезпечення : монографія. Полтава : ПолтНТУ, 2013. 202 с.
9. Макачук І. М. Оцінка сучасного стану та актуальні загрози економічній безпеці в Україні. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 21. №. 1. С. 83-89.
10. Мартиненко В. В. Загрози економічній безпеці України в контексті викликів глобалізації. *Економічний часопис - XXI*. 2011. № 7-8. С. 40-43.
11. Пастернак-Таранушенко Г. А. Філософські засади забезпечення економічної безпеки держави. URL : <http://www.niisp.gov.ua/vydanna>.
12. Петрушевська В. В. Економічна безпека держави: зміст і класифікація загроз. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 32. С. 441-448.
13. Рокоча В. В. Трансформація системи національної економічної безпеки в умовах глобалізації світової економіки. *Економічна безпека*, 2014. № 10. С. 71–78.
14. Сухоруков А. І. Синергетичний механізм формування системи економічної безпеки держави. *Економічний часопис – XXI. Економічна безпека*. 2014. № 1-2 (1). С. 19-22.

References:

1. On National Security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2018, No. 2469-VIII. Available at : <http://zakon.rada.gov.ua/laws>.
2. Strategy of National Security of Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated May 26, 2015, № 287/2015. Available at :: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
3. Methodical recommendations for calculating the level of economic security in Ukraine: Order of the

Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated October 29, 2013 № 1277. Available at : access : <http://me.kmu.gov.ua/>.

4. Varnaliy, Z. S. Burkal'tseva, D. D. Sayenko, O. S. (2011) *Ekonomichna bezpeka Ukrayiny : problemy ta priorytety zmitsnennya* [The Economic Security of Ukraine: Problems and Priorities of Strengthening], Znannya, Kyiv, Ukraine.

5. Dudka, Y. P. (2009) "Strategy to overcome the risks and threats to the economic security of Ukraine in the globalized economy", *Ekonomika ta derzhava*, № 3. p. 23-27.

6. Zakharov, O. I. (2016) "Globalization and its impact on economic security", *Vcheni zapysky universytetu «KROK»*, №43. p. 80- 88.

7. Kolomiyets', I. F. Pabat, O. V. (2011) "Threats and Challenges to the Economic Security of the State: Synergetic Aspect", *Ekonomika*, № 1. p. 7-12.

8. Komelina, O. V. Onyshchenko, S. V. Matkovs'kyy, A. V. (2013) *Ekonomichna bezpeka derzhavy: otsinyuvannya ta stratehichni oriyentyry zabezpechennya* [Economic security of the state: assessment and strategic guidelines for providing], PoltNTU, Poltava, Ukraine.

9. Makarchuk, I. M. (2015) "Assessment of the current state and actual threats to economic security in Ukraine", *Ekonomichnyy analiz*, P. 21. №. 1. p. 83-89.

10. Martynenko, V. V. (2011) "Threats to Ukraine's economic security in the context of the challenges of globalization", *Ekonomichnyy chasopys – XXI*, № 7-8. C. 40-43.

11. Pasternak-Taranushenko, H. A. *Filosofs'ki zasady zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky derzhavy* [Philosophical fundamentals of economic security of the state]. Available at : <http://www.niisp.gov.ua/vydanna>.

12. Petrushevs'ka, V. V. (2012) "Economic security of the state: the content and classification of threats", *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnya*, Vol. 32. p. 441-448.

13. Rokocha, V. V. (2014) "Transformation of the system of national economic security in the conditions of globalization of the world economy", *Ekonomichna bezpeka*, № 10. p. 71–78.

14. Sukhorukov, A. I. (2014) "Synergetic mechanism of formation of the system of economic security of the state", *Ekonomichnyy chasopys – XXI. Ekonomichna bezpeka*. № 1-2 (1). p. 19-22.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2019 р.

УДК 330.322:33-049.5

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙ В РОЗВИТОК СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Слатвінський М.А.

к.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки, Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини, м. Умань, вул. Садова, 2, 20300, Україна,
тел. (04744) 4-02-70, e-mail: ms@udpu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4096-2901, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-181-188>

EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF INVESTMENTS IN THE INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT FOR FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY

Slatvinskyi M.

candidate of sciences (economics), associate professor, head of the department of finance, accounting and economic
security, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, st. Sadova, 2, 20300, Ukraine
tel.: (04744) 4-02-70, e-mail: ms@udpu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4096-2901, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-181-188>

Анотація. Важливою сферою застосування інформаційних технологій є надання аналітичної інформації про наслідки регулятивного впливу в системі фінансово-економічної безпеки. В ринкових умовах розвинена інформаційно-аналітична інфраструктура забезпечує обґрунтованість та адекватність економічної політики, тоді як її відсутність створює загрози фінансово-економічній безпеці країни. Значний передбачуваний розвиток інвестування в розвиток системи інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки обумовлює завдання оцінювання їх ефективності. Для обґрунтування інвестицій в розвиток системи інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки необхідне вироблення відповідного якісного інструментарію оцінювання, що обумовлює практичне значення результатів цього дослідження. Водночас це визначає потребу в розвитку наукової бази розробки інструментарію оцінювання економічної ефективності інвестиційних рішень щодо впровадження інформаційно-аналітичних систем та визначає теоретичне значення проведених досліджень. Попри значні наукові напрацювання в цій сфері, які в більшій мірі стосуються організаційних та технічних питань впровадження інформаційних технологій, недостатньо вивченими та розробленими залишаються питання наукової основи оцінювання ефективності функціонування системи фінансово-економічної безпеки за рахунок інвестування в розвиток її інформаційно-аналітичного забезпечення, що й обумовило доцільність його розробки. Запропонований підхід до оцінювання обґрунтованості інвестицій у впровадження та розбудову системи інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки надає оцінку інвестиційних ризиків у вигляді розрахунку суми ризиків, властивих певній інформаційно-аналітичній системі та системі фінансово-економічної безпеки, з обліком не тільки екзогенних та ендогенних чинників, а й певних умов, властивих цим системам. Основною перевагою запропонованого підходу є передбачена можливість інтеграції інвестиційного планування та заходів з формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки, що дозволяє застосувати комбінований підхід до управління безпекою та фінансуванню заходів з її зміцнення.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, національна безпека, інформаційні технології, інвестиції, ризик, інвестиційне планування.

Формул: 0; рис.: 3, табл.: 0, бібл.: 13

Annotation. An important area of information technologies usage is providing analytical information on the consequences of regulatory influence in the system of financial and economic security. In market, the developed information and analytical infrastructure provides the reasonableness and adequacy of economic policy, while its absence creates threats to the country's financial and economic security. Significant predicted development of investment in the development of the information and analytical framework for financial and economic security determines the task of evaluating their effectiveness. In order to evaluate the investments in the system of information and analytical support for financial and economic security, it is necessary to develop appropriate qualitative evaluation tools, what determines the practical significance of this study results. At the same time, it is necessary to develop scientific base for the development of evaluation tools for efficiency of investments in informat-ion and analytical

systems, what determines the theoretical significance of this study. Despite significant results in this research area, which are more related to the organizational and technical issues of the information technologies, the issue of scientific framework of evaluation of the effectiveness of financial and economic security system by investing in its information and analytical support is not sufficiently studied, which has made the expediency of studying this issue. The approach to evaluating the investments in the development of information and analytical support for financial and economic security provides an assessment of investment risk in the form of amount of risks inherent in a particular information and analytical system and financial and economic security system, taking into account the exogenous, endogenous factors, and also certain conditions of these systems. The proposed scientific approach has provided the ability to integrate investment planning and measures to form a system of information and analytical support for financial and economic security, that allows applying a combined approach to security management and financing measures to strengthen it.

Key words: financial and economic security, national security, information technology, investments, risk, investment planning.

Formulas: 0; fig.: 3, tabl.: 0, bibl.: 13

Постановка проблеми. Важливою сферою застосування інформаційних технологій є надання аналітичної інформації про наслідки регуляторного впливу в системі фінансово-економічної безпеки. В ринкових умовах розвинена інформаційно-аналітична інфраструктура забезпечує обґрунтованість та адекватність економічної політики, тоді як її відсутність створює загрози фінансово-економічній безпеці країни. Значний передбачуваний розвиток інвестування в розвиток системи інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки обумовлює завдання оцінювання їх ефективності.

Водночас, проблема недооцінки потреби у фінансуванні формування належного інформаційно-аналітичного забезпечення та підтримки відповідного рівня фінансово-економічної безпеки є актуальною і для корпоративного сектора економічно розвинених країн [1], адже з погляду значної частки його менеджменту воно напряду не формує додану вартість і не завжди відображається в класичних показниках ефективності діяльності компаній. Це разом, з неготовністю інвестувати в інформаційне забезпечення фінансово-економічної безпеки та наймати відповідних фахівців обумовлює недооцінку потреби у витратах на безпеку у бюджеті компаній на впровадження інформаційних технологій. Для виправдання інвестицій в розвиток системи інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки необхідне вироблення відповідного якісного інструментарію

оцінювання, що обумовлює практичне значення результатів цього дослідження.

Проведені наукові дослідження підтверджують пріоритетність в системі фінансово-економічної безпеки інформаційно-аналітичного забезпечення, зокрема про це стверджують 22 % респондентів [2]. Фундаментальною проблемою залишається відсутність методологічної основи якісного аналізу неочевидних вигід, отримуваних від впровадження інформаційних рішень в систему інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки, що дозволить отримати числові значення впливу аналітичного забезпечення на систему фінансово-економічної безпеки. Водночас, це обумовлює потребу в розвитку наукової бази розробки інструментарію оцінювання економічної ефективності інвестиційних рішень щодо впровадження інформаційно-аналітичних систем, оскільки прослідкувати вигоди за допомогою класичних методів оцінювання не завжди можливо, та визначає теоретичне значення проведених досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний науковий доробок з питань впровадження інформаційних технологій в сферу фінансово-економічної безпеки мають Дегтяр А., Діденко Н., Древицька І., Карпенко О., Коваль Р., Крюков Р., Машкаров Ю., Мороз В., Нижник Н., Телешун С., Тронь В. та інші. Попри значні наукові напрацювання в цій сфері, які в більшій мірі стосуються організаційних та технічних питань впровадження інформаційних технологій,

недостатньо вивченими та розробленими залишаються питання наукової основи оцінювання ефективності функціонування системи фінансово-економічної безпеки за рахунок інвестування в розвиток її інформаційно-аналітичного забезпечення.

З останніх вітчизняних розробок з предмету дослідження найбільш близькими за спрямованістю є проведений Бегуном В. аналіз впровадження інформаційних технологій у сферу безпеки та сформовані ним відповідні зміни парадигми безпеки [3], які, водночас, за своїм характером є концептуально віддаленими від поняття інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки.

Основну увагу серед іноземних дослідників привертають питання розробки інструментарію оцінювання ефективності інвестицій у впровадження систем захисту інформації, що методологічно є дуже близькими до предмету цього дослідження. Так, Л. Гордон та М. Лоеб проаналізували застосування одного із найпопулярніших показників для отримання інформації про економічну вигоду від інвестицій в інформаційну безпеку – прибуток від інвестицій в інформаційну безпеку (ROSI) [4] та представили економічну модель, що визначає оптимальний обсяг інвестицій в системи безпеки інформаційного забезпечення та їх дохідність, яка є однією із найбільш відомих і популярних в цій сфері [5]. Базуючись на їх дослідженнях, К. Хаускен [6] та Дж. Віллемсон [7], як і ряд інших науковців, модифікували цю модель, запропонувавши альтернативні пропозиції щодо визначення обсягів інвестицій в безпеку застосування інформаційних технологій. Окреме місце займають ризик-орієнтовані підходи до оцінювання інвестицій (наприклад, Р. Боянча і Б. Герман-Блажича [8], Дж. Вонга та ін. [9]), що дозволяють при прийнятті управлінських рішень щодо інвестування здійснювати вибір інвестицій на основі власних переваг щодо рівня ризику. Водночас залишається відкритим питання щодо формування наукових основ оцінювання економічної ефективності

інвестиційних рішень щодо впровадження інформаційно-аналітичних систем забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Формулювання цілей статті.

Основною метою статті є розробка наукового підходу до оцінювання економічної ефективності інвестицій у впровадження інформаційних технологій з врахуванням різноманіття вихідних даних щодо інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки на основі використання загальноприйнятих фінансових показників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вважається, що витрати на впровадження та розбудову інформаційно-аналітичних систем обґрунтовані, якщо ці системи відповідають вимогам нормативних документів, а також концепції фінансово-економічної безпеки. Обумовлено це тим, що на даний час відсутні усталені універсальні методи оцінювання економічної ефективності впровадження інформаційно-аналітичних систем.

Відповідно до теорії оцінки ефективності систем, якість будь-якого об'єкта, в тому числі і систем інформаційного забезпечення, проявляється лише в процесі його цільового функціонування, тому об'єктивною є оцінка за ефективністю використання [10]. Прийняття інвестиційних рішень почасти пов'язане з невизначеністю у майбутньому, насамперед, внаслідок мінливості економічних умов зовнішнього та внутрішнього середовища, що ускладнює передбачення результатів застосовуваних заходів.

Сертифікація, ліцензування та відповідність умовам безпеки не можуть повністю усунути невизначеність характеристик систем інформаційно-аналітичного забезпечення та їх окремих елементів, а також не дозволяють врахувати елементи випадковості в результатах ухвалення рішень. Відповідно до цього, об'єктивною характеристикою економічної ефективності інвестицій у

впровадження та розбудову систем інформаційно-аналітичного забезпечення, ступеня їх пристосованості до досягнення бажаного рівня фінансово-економічної безпеки за умов дії випадкових чинників, можуть виступати лише ймовірнісні показники. Можливість досягнення цілей фінансово-економічної безпеки, наприклад, за використання системи інформаційно-аналітичного забезпечення, математично характеризується певним ступенем ймовірності. Ймовірнісні оцінки, таким чином, мають бути покладені і в основу методики оцінювання ефективності інвестицій в інформаційно-аналітичне забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Зазвичай при розробці систем інформаційно-аналітичного забезпечення виникає багатокритеріальна задача порівняння різних варіантів структур цих систем. У число розглядуваних в задачі показників входять і показники ефективності, які мають ймовірнісно-часовий характер функцій розподілу. Зокрема, до них відносяться ймовірність подолання системи захисту інформації за певний час [11].

Таким чином, для оцінювання економічної ефективності інвестицій у впровадження систем інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки найбільш застосовні ймовірнісні методи, відповідно до яких рівні безпеки трансформуються в довірчі інтервали ймовірностей відповідних значень показників. Оцінка оптимального рівня фінансово-економічної безпеки в значній мірі залежить від запобігання негативним наслідкам загроз. Для отримання множини значень ризику необхідно знати розподіл випадкових величин збитку. В більшості такі оцінки можна отримати, наприклад, за допомогою імітаційного моделювання або за результатами активного аудиту [12].

Отже, по-перше, визначення ефективності інвестицій у впровадження систем інформаційного забезпечення не може базуватися на детермінованих оцінках. По-друге, для визначення

ефективності цих інвестицій більш доцільно використовувати ймовірнісні характеристики – функції розподілу ймовірностей виникнення загроз безпеці.

При прийнятті інвестиційних рішень в системі фінансово-економічної безпеки необхідно використовувати, зокрема, окрему методологію, що дозволяє здійснити ефективні витрати на реалізацію відповідного інформаційно-аналітичного забезпечення. Однак, не всі підходи до оцінки витрат на інформаційно-аналітичне забезпечення дозволяють розподілити грошові кошти таким чином, щоб інвестування стало ефективним. Згідно зі статистичними даними витрати на інформаційно-аналітичне забезпечення фінансово-економічної безпеки становлять 30% від усіх витрат на інформаційні системи, а вартість захисту інформаційних систем повинна становити приблизно 20% від вартості інформаційного ресурсу [13].

Отже, основними пріоритетом при оцінюванні ефективності інвестицій у впровадження інформаційних технологій в системі інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки, насамперед, є врахування рівня ризиків, що передбачає визначення вразливостей та можливих загроз для баз даних та інформаційної інфраструктури шляхом проведення оцінки чи аудиту безпеки, на основі чого передбачається вивчення ризиків невідповідності нормам безпеки та конфіденційності. Окремим пріоритетом постає обґрунтоване та детальне визначення витрат: альтернативних витрат, пов'язаних з впливом вразливостей, включно з імідажевими втратами та втратами від зупинки функціонування інформаційних систем; прямих витрат на придбання інформаційних рішень в системі фінансово-економічної безпеки; непрямих витрат, включно з витратами на підготовку та перепідготовку відповідного персоналу. Крім того, оцінювання має спрямовуватись на відображення проблем інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки та вартості відмови від фінансування заходів інформаційної

безпеки. Важливим пріоритетом є контроль та оцінка досягнення цілей безпеки, що передбачає проведення періодичної оцінки та регулярного аудиту безпеки з порівнянням його з базовим звітом для виявлення невідповідностей та позитивних зрушень.

Невирішеними остаточно залишаються питання, як адаптувати оцінку ефективності інвестицій в інформаційно-аналітичне забезпечення фінансово-

економічної безпеки до поточного моменту часу, забезпечити прийняття ефективних управлінсько-організаційних рішень щодо фінансово-економічної безпеки в умовах нестачі необхідних статистичних даних і параметричних оцінок, реалізувати співставлення оцінок можливих ризиків новим загрозам фінансово-економічній безпеці.

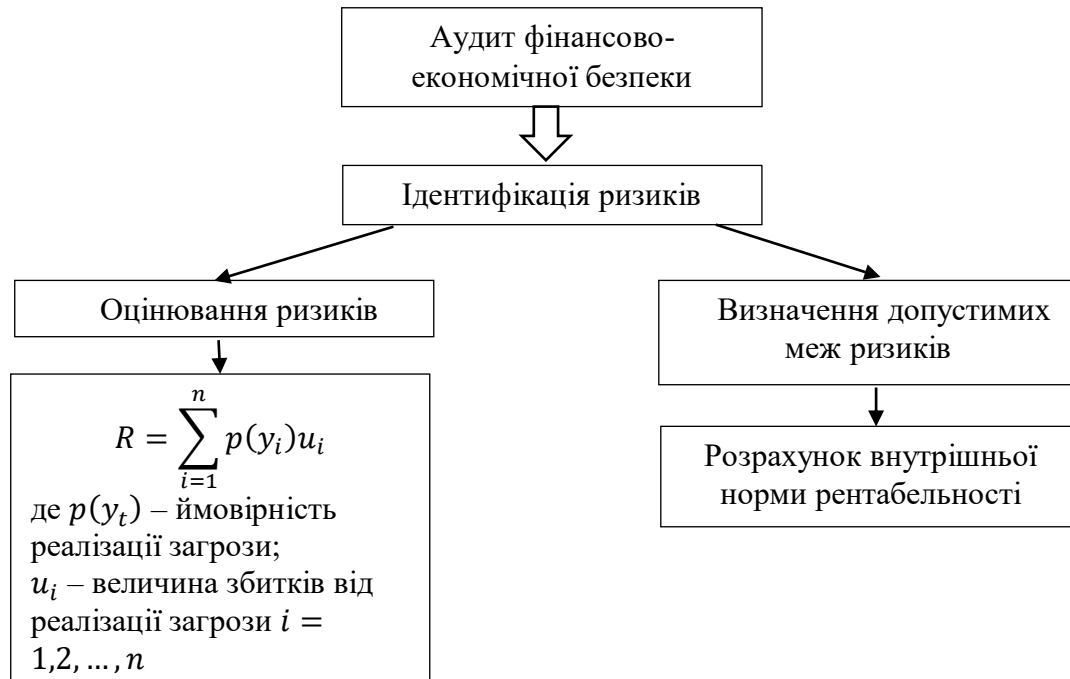

Рис. 1. Особливості оцінювання ефективності інвестицій у впровадження систем інформаційно-аналітичного забезпечення в слаборозвинених економіках

Джерело: сформовано автором

Більшість існуючих підходів до оцінювання орієнтовані на умови економічно розвинених країн, тоді як особливості національних економік з низьким рівнем фінансово-економічної безпеки (слаборозвинених економік) (рис. 1) мають передбачати розрахунок ризиків порушення фінансово-економічної безпеки, на основі чого дається оцінка про

безперервність функціонування інформаційних процесів.

Відповідно до встановлених пріоритетів та особливостей оцінювання ефективності інвестицій у впровадження систем інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки важливо визначити етапи реалізації методичного підходу до оцінювання. Їх відображено на рис. 2.

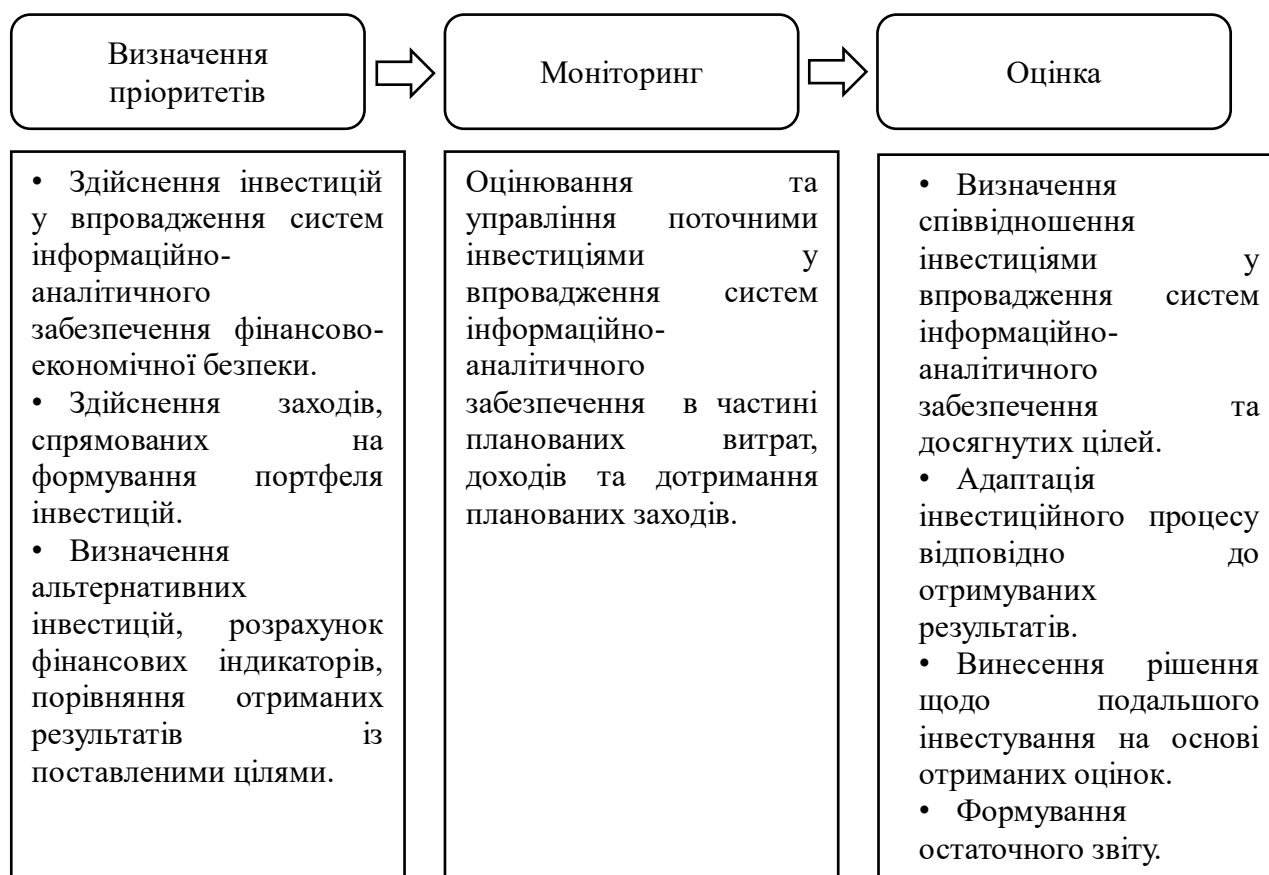

Рис. 2. Етапи застосування підходу до оцінювання інвестицій у впровадження систем інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки

Джерело: сформовано автором

Ключовим компонентом оцінювання ефективності інвестування в розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки є інтеграція інвестиційного планування та заходів з формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення (рис. 3).

Реалізація зазначених інтеграційних процесів на методологічному рівні передбачає категоризацію системи, дотримання вимог безпеки, визначення вартості коригувальних дій:

Визначення загроз фінансово-економічній безпеці.

Оцінку потенційного впливу загроз відповідно до вимог безпеки.

Визначення на рівні компанії пріоритетів потенційних інвестицій в безпеку відповідно до цілей та фінансових наслідків заходів.

Визначення на системному рівні пріоритетів можливих коригуючих дій

щодо категорій системи та її впливу на коригувальні дії.

Поєднання пріоритетів на системному рівні на основі однієї системи визначення пріоритетів для створення стратегії фінансово-економічної безпеки.

Розробку допоміжних матеріалів: концепції інвестування, аналізу інвестиційних ситуацій.

Забезпечення управління інвестиціями на всіх стадіях їх життєвого циклу.

Висновки. Отже, запропонований підхід до оцінювання обґрунтованості інвестицій у впровадження та розбудову системи інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки надає оцінку інвестиційних ризиків у вигляді розрахунку суми ризиків, властивих певній інформаційно-аналітичній системі та системі фінансово-економічної безпеки, з обліком не тільки екзогенних та ендогенних чинників, а й певних умов, властивих цим системам.

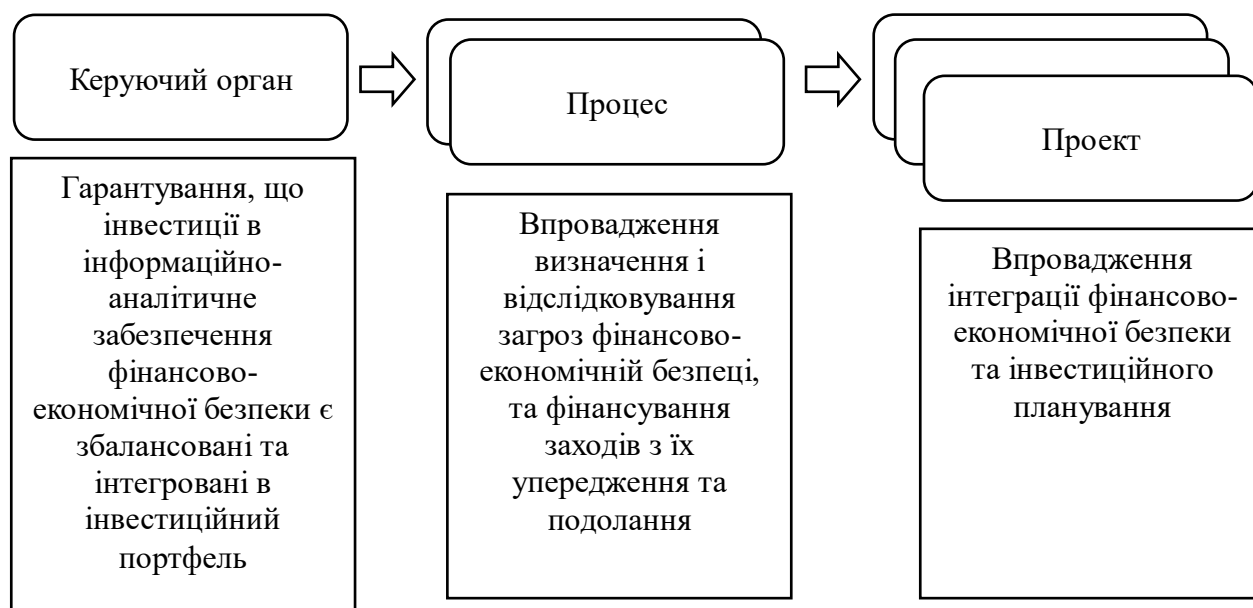

Рис. 3. Інтеграція інвестиційного планування та заходів з формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки

Джерело: сформовано автором

Основною перевагою пропонованого підходу є передбачена можливість інтеграції інвестиційного планування та заходів з формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки, що дозволяє застосувати комбінований підхід до управління безпекою та фінансуванням заходів з її зміцнення.

На цьому етапі достовірність отриманих результатів забезпечується використанням несуперечливих теоретичних положень та загальновизнаних методів оцінювання інвестицій та ризиків.

В подальшій перспективі пріоритетною є розробка методичних рекомендацій оцінювання інвестицій у створення і розвиток систем інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки та впровадження їх за реальних економічних умов. Важливою є подальша адаптація, відповідно до встановленого підходу, систематизованих уявлень щодо побудови і функціонування системи інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Література:

1. Bernhard F. J. Intrusion to Integrity: Putting Productivity Back into the Network. Broadband Services, Applications, and Networks: Enabling Technologies and Business Models. Intl. Engineering Consortium, 2002. pp. 513–519.
2. Яремик М. І., Яремик Х. Я. Інформаційно-аналітичне забезпечення в системі управління фінансово-економічною безпекою підприємств. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2016. № 2. С. 173–180.
3. Бегун В. В. Огляд стану та можливостей впровадження ІТ у сферу безпеки. *Математичні машини і системи*. 2017. № 4. С. 67–77.
4. Gordon L. A., Loeb M. P. Return on Information Security Investments: Myths vs. Reality. *Strategic Finance*. 2002. vol. 84(5). pp. 26–31.
5. Gordon L. A., Loeb M. P. The economics of information security investment. *ACM Transactions on Information and System Security*. 2002. vol. 5. pp. 438–457.
6. Hausken K. Returns to information security investment: The effect of alternative information security breach functions on optimal investment and sensitivity to vulnerability. *Information Systems Frontiers*. 2006. vol. 8(5), pp. 338–349.
7. Willemson J. On the Gordon & Loeb Model for Information Security Investment. The Fifth Workshop on the Economics of Information Security (WEIS), University of Cambridge, 26-28 June 2006. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.60.9931&rep=rep1&type=pdf>.
8. Bojanc R., Jerman-Blažič B. A Quantitative Model for Information-Security Risk Management. *Engineering Management Journal*. 2013. vol. 25(2). pp. 25–37.

9. Wang J., Chaudhury A. and Rao H. R. Research Note – A Value-at-Risk Approach to Information Security Investment. *Information Systems Research*. 2008. vol. 19(1). pp. 106-120.

10. Петухов Г. Б., Якунин В. И. Методологические основы внешнего проектирования целенаправленных процессов и целеустремленных систем. Москва : АСТ, 2006. 504 с.

11. Горбунов А., Чуменко В. Выбор рациональной структуры средств защиты информации в АСУ. URL: <http://kiev-security.org.ua/box/2/26.shtml>.

12. Баутов А. Эффективность защиты информации. *Открытые системы*: журнал 2003. № 07-08. URL: <http://www.osp.ru/os/2003/07-08/183282/>.

13. Петренко С. А., Симонов С. В., Кислов Р. И. Информационная безопасность: экономические аспекты. *Jet Info*, 2003. № 10 (125). URL: http://masters.donntu.org/2009/fvti/khimka/library/2003_10.pdf.

References:

1. Bernhard, F. J. (2002) Intrusion to Integrity: Putting Productivity Back into the Network. Broadband Services, Applications, and Networks: Enabling Technologies and Business Models. Intl. Engineering Consortiu, pp. 513–519.

2. Yaremyk, M. I., Yaremyk, Kh. Ya. (2016) “Information and analytical support in the system of financial and economic security management of enterprises”. *Naukovi zapysky [Ukrainskoi akademii drukarstva]*, №. 2, pp. 173–180.

3. Bichun, V. V. (2017) “Review of the state and capabilities for implementing IT in the security field”. *Matematychni mashyny i systemy*, №. 4, pp. 67–77.

4. Gordon, L. A. Loeb, M. P. (2002) “Return on Information Security Investments: Myths vs. Reality”, *Strategic Finance*, vol. 84(5), pp. 26–31.

5. Gordon, L. A., Loeb, M. P. (2002) “The economics of information security investment. *ACM*”, *Transactions on Information and System Security*, Vol. 5, pp. 438–457.

6. Hausken, K. (2006) “Returns to information security investment: The effect of alternative information security breach functions on optimal investment and sensitivity to vulnerability”, *Information Systems Frontiers*, Vol. 8(5), pp. 338–349.

7. Willemson, J. (2006) “On the Gordon & Loeb Model for Information Security Investment. The Fifth Workshop on the Economics of Information Security (WEIS), University of Cambridge”, 26-28 June. Available at: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.60.9931&rep=rep1&type=pdf>.

8. Bojanc, R. Jerman-Blažič, B. (2013) “A Quantitative Model for Information-Security Risk Management”, *Engineering Management Journal*, Vol. 25(2), pp. 25–37.

9. Wang, J. Chaudhury, A. Rao, H. R. (2008) “Research Note – A Value-at-Risk Approach to Information Security Investment”. *Information Systems Research*, vol. 19(1), pp. 106-120.

10. Petuhov, G. B. Jakunin, V. I. (2006) *Metodologicheskie osnovy vneshnego proektirovaniya celenapravlennykh processov i celeustremlennykh system* [Methodological bases of external designing of purposeful processes and purposeful systems], AST, Moscow, Russia.

11. Gorbunov, A. Chumenko, V. (2019) *Vybor racional'noj struktury sredstv zashchity informacii v ASU* [The choice of a rational structure of information security tools in the ACS]. Available at : <http://kiev-security.org.ua/box/2/26.shtml>.

12. Bautov A. (2003) “The effectiveness of information security”, *Otkrytye sistemy*. Available at : <http://www.osp.ru/os/2003/07-08/183282/>

13. Petrenko, S. A. Simonov, S. V. Kislov, R. I. (2003) “Information security: economic aspects”, *Jet Info*, 2003, №. 10 (125). Available at : http://masters.donntu.org/2009/fvti/khimka/library/2003_10.pdf.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019 р.

УДК 336.77.067.22

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ЛІЗИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Терехов В.І.

д.е.н., професор, професор кафедри управлінських технологій, Університет «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: victort@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5701-9787, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-189-196>

ECONOMIC SECURITY IN THE LEASING OPERATIONS SYSTEM

Terekhov V.

doctor of economics sciences, professor, professor of managerial technologies department, "KROK" University,
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: victort@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5701-9787, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-189-196>

Анотація. Базові засади державної політики в умовах євроінтеграції України до Європейського співтовариства забезпечуються розробкою і впровадженням стимулюючих заходів з підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. У діючих економічних умовах підвищення конкурентоспроможності формується за рахунок інвестиційних механізмів, насамперед лізингу. У статті досліджуються особливості механізму впровадження лізингових операцій в народногосподарську діяльність держави та роль економічної безпеки у цьому процесі. Визначено основні етапи впровадження лізингу, його обсяги, вплив на показники ефективності діяльності виробництва та необхідності вдосконалення загальної системи цих операцій. На сучасному етапі розвитку економіки активно встановлюються лізингові відносини і відбуваються лізингові операції, що обумовлюється необхідністю постійного технічного переоснащення вітчизняних організацій. Лізинг дає можливість лізингоодержувачам уникнути великих одноразових витрат і дозволяє направити їх власні фінансові ресурси на вирішення організаційних і управлінських завдань. Як показує практика, відносини між лізингодавцем і лізингоодержувачем вимагають підвищеної уваги до вдосконалення системи внутрішнього контролю в обох сторін. Для ефективного функціонування системи внутрішнього контролю у лізингодавців необхідна розробка спеціального методичного інструментарію організації, планування та проведення контрольних процедур до, під час здійснення і після завершення лізингових операцій. Проведення якісного внутрішнього контролю сприяє підвищенню ефективності управління, забезпечуючи динамічний розвиток лізингових організацій зміцненню їх фінансової стійкості та надійності. Актуальність дослідження обумовлена значною практичною значущістю і недостатньою розробленістю теоретичних питань в області внутрішнього контролю та економічної безпеки лізингових організацій у сучасних умовах.

Ключеві слова: економічна безпека, лізингові операції, ефективність управління, фінансова стійкість, надійність, кредитування, ефективність форм інвестиційних вкладень.

Формул: 0; рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 8

Annotation. The basic principles of state policy in the conditions of European integration of Ukraine to the European Community are provided by the development and implementation of incentive measures to improve the competitiveness of economic entities. In the current economic conditions, increasing competitiveness is shaped by investment mechanisms, primarily leasing. The article deals with the features of the mechanism of implementation of leasing operations in the national economic activity of the state and the role of economic security in this process. The basic stages of leasing implementation, its volume, influence on performance indicators of production activity and necessity of improvement of the general system of these operations are determined. At the present stage of the development of the economy, leasing relations are actively established and leasing operations are taking place, which is conditioned by the necessity of constant technical re-equipment of domestic organizations. Leasing enables lessees to avoid large one-off costs and to direct their own financial resources to address organizational and managerial tasks. As practice shows, the relationship between the lessor and the lessee requires increased attention to improving the internal control system on both sides. For the effective functioning of the internal control system, lessors need to develop a special methodological tool for organizing, planning and conducting control procedures before, during and after the completion of leasing operations. Carrying out qualitative internal control helps to increase the efficiency of management, ensuring the dynamic development of leasing organizations to strengthen their financial stability and reliability. The urgency of the study is due to the considerable practical importance and insufficient development of theoretical issues in the field of internal control and economic security of leasing organizations in modern conditions.

Key words: *economic security, leasing operations, management efficiency, financial stability, reliability, lending, efficiency of forms of investment investments.*

Formulas: 0; fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 8

Постановка проблеми. Постає проблема: визначити та дослідити механізми впливу держави на лізинговий процес та його економічну безпеку, обґрунтувати вдосконалення державного регулювання лізингових відносин із метою забезпечення стійкого підвищення ефективності застосування цих дій як інструменту інвестиційної політики держави.

При вирішенні питань структурної перебудови основних засобів, їх кількісного та якісного оновлення, впровадження нових технологій необхідно використовувати різні методи фінансування і кредитування, в тому числі й лізинг, обсяги якого в Україні порівняно з іншими розвинутими країнами невеликі. У світовій практиці лізинг – це одна з найбільш економічно ефективних форм кредитування капіталовкладень, і на сучасному етапі він займає друге місце за обсягом інвестицій після банківського кредиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти багатогранної проблеми, що розглядаються, є предметом наукових досліджень вітчизняних вчених – економістів та практиків. Зокрема, питання економічного розвитку в Україні, інвестиційної політики, джерел і структури капіталовкладень, становлення та функціонування фінансового ринку опрацьовували О.В.Васлик, В.М.Геєць, А.М.Мороз, А.А.Пересада. Проблеми конкретного застосування лізингу в нашій державі проаналізовані в роботах Н.М.Внукової, І.В.Зятковського, В.М.Кочеткова, Б.Л.Луціва, О.І.Лях, В.І.Мищенко, Я.Б.Усенка та ряду інших науковців.

Автори розглядають проблеми лізингу, певною мірою розроблені питання його застосування щодо кредитування капіталовкладень. Водночас трансформаційні процеси, що відбуваються в економіці України, потребують подальшого розкриття та

поглиблення економічного змісту і суті лізингу, його економічної безпеки та функцій в ринковій економіці.

Формування цілей статті. Метою статті є: визначити економічну суть лізингу та економічну безпеку в системі лізингових операцій; узагальнити та систематизувати підходи до класифікації лізингових операцій; основні напрямки лізингової діяльності; виявити фактори, що стримують розвиток лізингу в народному господарстві країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні єдиного міжнародного визначення поняття «лізинг» не існує. Це зумовлено як складним змістом, що відображається цим терміном, так і розходженнями у законодавстві, системі звітності й оподатковування в різних країнах.

У цілому лізинг слід розглядати як операцію з розміщення рухомого і нерухомого майна, що спеціально закуповується лізинговою компанією, стає її власністю, але здається в оренду підприємцям з ініціативи лізингоотримувача, тобто після його пропозиції лізинговій компанії придбати у власність визначене майно з метою передачі цього майна йому в оренду. При цьому лізинг має ряд специфічних рис:

- а) необхідність для лізингодавця компенсувати усі витрати, пов'язані з придбанням майна у власність;
- б) забезпечення інвесторові норми прибутку не нижче ніж за звичайними банківськими кредитами;
- в) наявність угоди про умови використання майна на весь термін його перебування у власності лізингоотримувача.

Лізинг виконує декілька функцій: фінансову як форму забезпечення вкладень в основні фонди;

На сьогодні в економіці західних країн лізинг став ефективним фактором інвестиційного розвитку, забезпечуючи їх

конкурентоздатність на світовому ринку. Його обсяг складає 20 % усієї світової інвестиційної діяльності.

На сьогоднішній день найбільш популярним є лізинг промислового устаткування, літаків, судів, обчислювальної техніки, приладів. У структурі лізингу промислово розвинутих країн верстати з числовим програмним управлінням, конвеєрні, роботизовані лінії та інше промислове устаткування становить близько 15-30 %, будівельні і транспортні машини — 20-25 %, значна частка приходить на обчислювальну техніку, устаткування для інформаційних мереж, копіювальну конторську техніку — 30-35 %. Продаж легкових і вантажних автомобілів у Західній Європі склав половину всіх угод. Простежується тенденція до росту в лізингових угодах товарів сервісної групи. Особливо це стосується короткострокових видів лізингу. Друга за значенням — оптова торгівля (у Франції ця сфера є лідером за рівнем лізингування). Велике значення має лізинг для діяльності транспортних підприємств — у середньому 5-10 % лізингових контрактів.

Лізинг має подвійну природу. З одного боку, його можна охарактеризувати як вкладення ресурсів на зворотній основі в основний капітал, що відповідає кредитним відносинам і зберігає сутність кредитних операцій. З іншого боку, оскільки лізингодавець і лізингоотримувач оперують капіталом не у грошових одиницях, а у натуральних, то за формою лізинг подібний інвестиційному фінансуванню. Таким чином, в економічному значенні лізинг можна розглядати як форму кредиту, що надається лізингодавцем лізингоотримувачу у вигляді майна, що передано у використання, або формою інвестування в економіку, альтернативною банківській позиції.

Аналізуючи лізинг з різних точок зору, слід зауважити, що в даній формі економічних відносин спостерігається суперечлива, подвійна природа лізингу. Ця двоїстість проявляється в тому, що з

одного боку, лізинг являє собою вкладення коштів в основний капітал на зворотній основі. Надаючи майно на визначений термін у тимчасове користування, власник у встановлений строк отримує власність у зворотному порядку, за надані послуги він отримує винагороду у вигляді комісійних. Цим забезпечується реалізація принципів: терміновості, зворотності та платності. Отже, за своїм змістом лізинг відповідає кредитним відносинам і зберігає сутність кредитної операції. З другого боку, за формою лізинг також схожий з інвестиціями капіталу, оскільки лізингодавець і лізингоодержувач оперують капіталом не тільки в грошовій формі, а й в формі основних виробничих фондів, що зближує лізинг з інвестуванням і суттєво підвищує його народногосподарське значення.

У формі лізингу здійснюється значна частка капітальних затрат у багатьох розвинутих, перехідних економіках, що розвиваються. За даними Міжнародної фінансової корпорації, у 2009 році частка основних засобів, придбаних через лізинг, у Чеській Республіці становила 28 відсотків, в Естонії – 25, Німеччині – 19,7, Франції – 12,6, Італії – 12,3, у Польщі – 8,8 відсотка. Як свідчить світова практика, своїм розквітом багато відомих фірм та компаній зобов'язані лізингу.

Привабливість лізингу полягає ось у чому:

— по-перше, лізинг дає можливість отримати додаткові інвестиції від іноземних партнерів, причому не в грошовому вигляді, що викликає певні ускладнення, а в машинах та устаткуванні, які потрібні для виробничої діяльності;

— по-друге, до лізингових операцій залучаються великі фінансові кошти банківських установ, страхових, акціонерних та інших товариств, що знаходяться безпосередньо в Україні;

— по-третє, лізинг більш привабливий для українських споживачів і дає можливість підприємствам, господарським товариствам, що не мають достатнього капіталу для купівлі обладнання, отримати його шляхом оренди (на вигідніших

умовах, ніж за контрактами купівлі-продажу).

Для порівняння: якщо підприємство закуповує необхідне устаткування за рахунок власних коштів та довгострокових банківських кредитів, то фінансує це із фонду розвитку, що формується з прибутку після його оподаткування у встановленому законодавством порядку; крім того, сплачує податок на додану вартість і купівлі-продажу.

Лізинг як галузь економіки (лізингова індустрія) являє собою сукупність: функціонуючих на ринку лізингових компаній. Таким ринком в Україні є ринок небанківських фінансових послуг, який представлений наступними установами: лізингові компанії, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, фінансові компанії, ломбарди, кредитні спілки. Ряд з названих суб'єктів можуть також приймати участь в лізинговій угоді (страхові, фінансові компанії, кредитні спілки).

Розвиток лізингової індустрії вимагає удосконалення системи управління діяльністю лізингової компанії та її інформаційних підсистем. Напрями удосконалення вимагають розробки теоретичних положень лізингу, які полягають у визначення економічного змісту поняття “лізинг”, обґрунтування міжпредметних зв'язків, визначення сучасних концепцій його розвитку, з'ясування складу та сутності функцій даного виду сучасних фінансових інструментів.

Виходячи з зазначеного пропонуємо розглядати лізинг з різних точок зору, зокрема: як економічний процес (явище), як вид договору, договірних (цивільно-правових відносин), вид господарської діяльності, галузь економіки (ринок небанківських фінансових установ), галузь знань (місце лізингу в системі економічних наук). Кожен з зазначених напрямів лізингу буде регулюватися відповідними нормативно-правовими актами (табл.1) [2]

Таблиця 1

Нормативно-правове забезпечення лізингу в різних сферах його прояву

Прояв лізингу	Галузь права
Як економічний процес (явище, операція)	Податкове законодавство: ПКУ
Як вид договору	Цивільне законодавство: ЦКУ; Господарське законодавство: ЗУ Про фінансовий лізинг
Як господарська діяльність	Господарське законодавство: ГКУ
Як галузь економіки	Господарське законодавство: ГКУ, ЗУ Про фінансовий лізинг
Як галузь знань	Освітнє законодавство

У даному випадку майно, яке стає предметом угоди, знаходиться у власності орендодавця та лізингодавця. Інше питання стосується обсягу використання майна. У зв'язку з цим у відносинах лізингу майнові права лізингодавця набувають досить умовне значення, так як практично повним економічним власником його є лізингоодержувач, так як саме він отримує прибуток від використання майна.

Важливо відзначити відмінності лізингу і оренди:

- оформлення лізингу предмет угоди і його продавець вибираються лізингоотримувачем-

- лізинг передбачає кілька варіантів подальшого використання майна, в тому числі і викуп його лізингоотримувачем, що не передбачено умовами оренди. При оренді можливо тільки повернення майна власнику.

Здійснюючи вибір між орендою і лізингом, важливо пам'ятати про ряд

факторів, які можуть впливати на вибір споживача:

1. Особливості та технології оформлення угоди. В даному випадку техне використання оренди може бути простіше. Не вимагається надання жодних фінансових документів та звітності, як це передбачається при оформленні лізингу, коли платоспроможність лізингоодержувача ретельно перевіряється на підставі вивчення фінансових документів.

2. Предмет угоди. Варто звернути увагу, що предметом лізингу може стати значно більше число видів майна, ніж при оформленні оренди. Як правило, в оренду пропонується універсальне і затребуване на ринку майно, тоді як в лізинг оформляється і досить унікальне обладнання, яке не має широкого використання на ринку. Крім того, в лізинг найчастіше можна придбати нове майно, тоді як оренда передбачає передачу майна.

3 Вартість угоди. Як показує практика, вартість відносин оренди буде істотно вище, ніж лізингових відносин. Схема нарахувань виплат у даних угодах відрізняється, але за умовами лізингу клієнт може розраховувати на додаткові пільги.

4. Термін використання майна. Термін договору лізингу може становити до 5 років і навіть більше, в залежності від предмета угоди, тоді як тривалі орендні відносини — досить рідкісне явище. Як правило, оренда оформляється терміном до 1 року. У деяких випадках можливе продовження угоди.

Вибираючи з двох альтернатив, необхідно пам'ятати, що права власника предмета договору лізингу (оренди) протягом терміну дії залишаються за лізингодавцем (орендодавцем). Це з одного боку. З іншого - якщо лізинг розглядається як інвестиційна діяльність, варто відзначити, що право власності, яке зберігається за лізингодавцем, стає досить умовним, тому що предмет лізингу протягом усього терміну корисної експлуатації практично знаходиться у володінні лізингоодержувача.

Всупереч певної схожості оренди та лізингу, є ряд характерних ознак, які властиво обом інструментам. По-перше, при лізинговій схемі лізингоодержувач сам вибирає предмет лізингу. Більш того, купується нове майно, яке раніше не було в експлуатації. З точки зору технічної справності та якості предмета лізингу даний фактор дає можливість звести ризик лізингоодержувача до мінімуму. По-друге, по закінченню терміну, зазначеного в договорі, інтерес представляє подальша доля предмета лізингу.

З точки зору експертів при виборі між орендою і лізингом, потрібно мати на увазі кілька аспектів:

1. Порядок отримання. За даним аспекту оренда випереджає лізинг завдяки ряду переваг. При оренді не потрібно надавати жодних документів, що стосуються фінансів. При отриманні ж лізингу, проводиться комплексний аналіз бізнесу одержувача, на що йде багато часу.

2. Предмет оренди або лізингу. Предмети оренди майже завжди характеризують максимальна ліквідність на ринку вторинного житла і попит на операції, призначені для них (наприклад, перевіз вантажу і т.д.). Предметами лізингу можуть бути всі засоби, які були придбані для підприємницької діяльності.

3. Ціна. Лізингові платежі нижче орендних. Компанія з оренди враховує у вартості можливі в техніці простої, приватні ремонти у разі жорсткої експлуатації. Графік орендних платежів менш гнучкий, ніж графік лізингових. У відмінності від лізингу, у разі оренди орендодавець може диктувати свої вимоги орендарю.

4. Терміни. У той час як лізинг необхідно використати протягом 1-5 і більше років, то термін оренди - не більше півроку-рік.

Згідно з оцінками експертів, оренда все-таки переважніше лізингу, тому що:

1. Компанія з якого-небудь проекту не встигає виконати план, і техніка потрібна «вчора». Тут оренда буде дуже доречною через більш простої процедури оформлення.

2. Молодим початківцям бізнесам буде досить важко отримати право на лізинг зважаючи на слабкість своїх фінансових можливостей.

3. Оренда незамінна, якщо компанії разово потрібно виконати нетипові роботи.

Однак, компанії, які представляють своє існування в майбутньому, віддадуть перевагу лізингу, в якому привертає інвестиційна складова.

Можна виділити основні переваги лізингу. Побудована на поділі права власності на актив і права ім використання цього активу, що відноситься до правової сфері діяльності, лізингова операція, як економічна форма діяльності, несе в собі елементи кредиту, оренди та інвестицій. Вважається, що лізинг має ряд переваг у порівнянні з іншими формами фінансування. Перераховуються в літературі переваги лізингу багато в чому спірні і тому вимагають докладних пояснень з метою їх обґрунтування, чого в більшості випадків авторами не робиться.

Ось перелік тих видимих переваг, описаних в літературі, які можуть отримати суб'єкти лізингових відносин.

Переваги лізингу для орендарів:

1. Лізинг передбачає 100 - відсоткове фінансування і не вимагає швидкого повернення всієї суми боргу.

2. Оренда забезпечує фінансування орендаря в точній відповідності з потребами у фінансованих активах. Це особливо вигідно дрібним позичальникам, для яких просто неможливо настільки зручне і гнучке фінансування за допомогою позики або поновлюваного кредиту, яке отримують більш солідні компанії. Лізингова угода може бути розроблено з урахуванням специфічних особливостей орендарів.

3. Багато орендарів мають довгострокові фінансові плани.

Протягом реалізації яких їхні фінансові можливості значною мірою обмежені. Лізинг дозволяє подолати такі обмеження і тим самим сприяє більшій мобільності при інвестиційному та фінансовому плануванні.

4. При лізингу питання придбання і фінансування активів вирішують одно - часно.

5. Придбання активів за допомогою лізингу відповідає «золотому правилу фінансування» згідно з яким фінансування має здійснюватися протягом усього терміну використання активу. Якщо при купівлі активу використовується позиковий капітал, то звичайно потрібно більш швидке погашення позики, ніж термін експлуатації активу.

6. Лізинг підвищує ступінь гнучкості орендаря у прийнятті рішень. У той час як при покупці існує тільки альтернатива «не купувати», при лізингу орендар має більш широкі вибір варіантів. З лізингових контрактів з різними умовами орендар може вибрати той, який найбільш точно відповідає його потребам і можливостям.

7. Оскільки лізингові платежі здійснюються за фіксованим графіком, орендар має більше можливості координувати витрати на фінансування капітальних вкладень і надходження від реалізації продукції, забезпечуючи тим самим більшу стабільність фінансових планів, ніж це має місце при купівлі обладнання.

8. З огляду на те що частиною забезпечення повернення інвестованих коштів вважається предмет лізингу, який є власністю лізингодавця, простіше отримати контракт по лізингу, ніж альтернативну йому позику на придбання тих же активів.

9. Застосовуючи лізинг, орендар може використовувати більше вироб-

вальних потужностей, ніж при покупці того ж активу. Тимчасово вивільнені фінансові ресурси орендар може використовувати на інші цілі.

10. Так як лізинг довгий час служить засобом реалізації продукції виробництва, то державна політика, як правило, спрямована на заохочення і розширення лізингових операцій.

11. У випадку низької прибутковості орендаря останній може воспористовувати зворотнім лізингом, що дає можливість

накопичення пільгового оподаткування прибутку.

12. Лізинг дозволяє орендарю, який не має значних фінансових ресурсів, почати великий проект.

13. Можливість отримання високої ліквідаційної вартості предмета лізингу в кінці контракту є в багатьох випадках визначальним для прийняття лізингу орендарями.

Але також лізинг має свої і недоліки одні з яких разом з перерахованими вище перевагами лізинг має значні недоліки, які проявляються у фінансово-кредитній сфері та невирішених бухгалтерських проблемах. Від довгострокового кредиту лізинг відрізняється підвищеною складністю організації, яка полягає в більшій кількості учасників.

Для орендаря лізинг може нести в собі ряд недоліків, таких як:

1. При фінансовому лізингу орендні платежі не припиняються до кінця контракту, навіть якщо науково-технічний прогрес робить лізингове майно застарілим;

2. Орендар не виграє на підвищенні залишкової вартості обладнання;

3. Поворотний міжнародний лізинг, побудований на податковій

основі, обертається збитками для країни лізингодавця;

4. При міжнародних мультивалютних лізингових угодах відсутні повні гарантії від валютних ризиків (проблема переноситься з одного учасника на іншого).

Простого перерахування видимих переваг і недоліків лізингу досить для припущення про те, що лізинг може бути ефективною формою інвестицій.

Оцінка обсягів ринку лізингу може базуватися на кількох показниках:

- по – перше, загальній вартості активів, що були надані в лізинг упродовж року;

- по – друге, загальній вартості лізингових угод, укладених упродовж року;

- по – третє, обсязі портфеля лізингових угод станом на певну дату (як правило, на кінець року).

Під портфелем розуміємо загальну суму зобов'язань за лізинговими угодами, що не завершені на певну дату.

В Україні станом на 1 січня 2018 року сума діючих договорів фінансового лізингу всіх типів становила 41122, 92 млн.грн. (1465,2 млн.дол. США) [8]

Ринок лізингових послуг в Україні відновлюється після різкого зменшення кількості лізингових угод на 42% у 2015 році. По відношенню 2013р. Упродовж останніх двох років усі перелічені показники ринку лізингу в Україні демонстрували позитивну динаміку. На початок 2017 р. кількість нових укладених угод зросла у 2,2 рази, а обсяг всіх укладених угод зріс до 12,8 млрд.грн. станом на 1 січня 2018р. 10,6 млрд.грн. складала вартість договорів лізингу, укладених лізингодавцями небанківськими установами в першому півріччі 2018 році. Це 80% від всього минулорічного об'єму. При цьому за 6 місяців загальний портфель договорів лізингу вже зріс на 3,3 млрд. грн. і склав 26 млрд. грн. [8]

Майже за всіма лізинговими угодами передбачається сплата лізингоодержувачем авансового внеску. Розмір авансового внеску різниться. За результатами опитування, середній розмір авансового внеску за лізинговими угодами складає 20,16% вартості предмета лізингу. Спостерігається зменшення розміру середнього авансового платежу порівняно з попередніми роками.

Висновки. У статті узагальнено та опрацьовано організаційно – методичні засади щодо можливості використання лізингових операцій та їх економічній безпеці для фінансування процесу оновлення основних засобів у народному господарстві держави.

Важливого значення в сучасних економічних умовах набуває визначення сутності процесу оновлення основного капіталу, яке б відповідало не умовам адміністративно – командної системи, а потребам ринкової економіки. В поточний час необхідно враховувати ті вимоги, які ставить перед народним господарством

ринкова система - здійснення оновлення матеріально-технічної бази з метою підвищення ефективності виробництва та забезпечення конкурентоспроможності виробника.

На основі аналізу існуючих поглядів, нормативно – правових актів, які регулюють сферу лізингової діяльності, виявлено, що економічна лізингу розглядається переважно з точки зору лізингодавця, не завжди враховуючи економічну безпеку цих операцій, та організаційних форм реалізації лізингових відносин.

З метою створення сприятливого правового поля лізингу в Україні вважаємо доцільним внести до Закону України «Про лізинг» такі пропозиції:

- усунути невідповідність між змістом операцій лізингу та лізингових платежів, що є в окремих статтях закону;

- ввести механізм реєстрації майна, переданого (прийнятого) в лізинг із метою запобігання його незаконного продажу або іншого нецільового використання;

- законодавчо передбачити встановлення в договорах лізингу простіших та прозорих процедур повернення чи викупу майна, що передане в лізинг.

Література:

1. Про лізинг : Закон України №723/97 від 16.12.1997 р. //Урядовий кур'єр -10 січня 1998. С. 11-13.
2. Терехов В. І. Економіко правове забезпечення лізингових операцій в Україні. *Проблеми науки*. 2001. С.27 – 34.
3. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 14 «Оренда» МФУ Наказ №181 від 28.07.2000р. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 10 серпня 2000р. за №487/4708.

4. Дорофєєва О. В. Фінансові ризики лізингових компаній України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Тернопіль, 2004. С.19.

5. Все про лізинг в Україні. URL : //www. leasing. org. Ua

6. Eguipment leasing. URL : //www. leasing . net.

7. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг в Україні. URL : // www. dfp. gov. ua.

8. Конференція Асоціації «Українське об'єднання лізингодавців» 27 вересня 2018р. «Фінансовий лізинг в Україні: поточний стан та перспективи розвитку».

Reference:

1. On Leasing: Law of Ukraine №723/97 dated 16.12.1997 // Uriadovy Courier-January 10, 1998. pp. 11-13.
2. Terekhov, V. I. (2001) "The economic and legal support of leasing operations in Ukraine", *Problemy nauky*, p. 27 – 34.
3. On Approval of the Regulation (Standard) of Accounting 14 "Lease" MFU Order No. 181 dated 28.07.2000. Registered with the Ministry of Justice of Ukraine on 10th of September 2000. for the number 487/4708.
4. Dorofeeva, O. V. "Financial risks of leasing companies of Ukraine", Ph.D. Thesis, Global economy, Ternopil's'kyu ekonomichnyy universytet, Ternopil, Ukraine.
5. All about leasing in Ukraine. Available at: // www. leasing org Ua
6. Eguipment leasing. Available at: // www. leasing even
7. State Commission for Regulation of Financial Services Markets in Ukraine. Available at: // www. dfp gov ua
8. Conference of the Association "Ukrainian Association of Lessors" September 27, 2018. "Financial leasing in Ukraine: current state and prospects of development".

Стаття надійшла до редакції 17.03.2019 р.

УДК 339.9 + 338.22:330.34.014

ІНВЕСТИЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Токар В.В.¹, Ткаленко С.І.²

¹ д.е.н., професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ, просп. Перемоги, 54/1, 03057, Україна
тел.: (044)- 458-02-03, e-mail.: tokarww@ukr.net, ORCID: 0000-0002-1879-5855

² к.е.н., доцент, доцент кафедри європейської економіки і бізнесу, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, 03057, Україна
тел.: (044)-455-69-17, e-mail.: office@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-0385-846X, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-197-205>

INVESTMENT SECURITY WITHIN THE FRAMEWORK OF FINANCIAL GLOBALIZATION

Tokar V.¹, Tkalenko S.²

¹ doctor of economics, professor department of international finance, Kyiv national economic university named after Vadym Hetman, Kyiv, prospekt Peremohy, 54/1, 03057, Ukraine,
tel.: (044)- 458-02-03, e-mail.: tokarww@ukr.net, ORCID: 0000-0002-1879-5855

² candidate of sciences (economics), associate professor department of european economy and business, Kyiv national economic university named after Vadym Hetman, Kyiv, prospekt Peremohy, 54/1, 03057, Ukraine,
tel.: (044)-455-69-17, e-mail.: office@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-0385-846X, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-197-205>

Анотація. У статті досліджено сучасні тенденції розвитку світового фінансового ринку. Охарактеризовано фінансові потоки та визначено сучасні тенденції розвитку світової економіки. Розкрито засади глобалізації фінансових ринків та показано вплив глобалізації на сфери суспільного життя, зокрема й фінансові ринки. Авторами сконцентровано увагу на розкритті сутності понять «безпека», «національна економічна безпека» та «інвестиційна безпека». Констатовано наявність широкого кола підходів до трактування поняття «інвестиційна безпека», яка в розвинених країнах розглядається через призму інвестиційної політики в межах національної економічної безпеки, у той час як на пострадянського просторі превалює її тлумачення як складової економічної безпеки держави. Розкрито кількісні та якісні характеристики інвестиційного бізнесу, які впливають на обсяги залучення іноземного капіталу, який у свою чергу стимулює соціально-економічний розвиток приймаючої країни. Досліджено умови за яких досягається інвестиційна безпека держави. Проаналізовані й розраховані основні індикатори інвестиційної безпеки з урахуванням позицій України за міжнародними рейтинговими оцінками. Проаналізовано основні загрози інвестиційній безпеці України, що є найбільшими перепонами в процесі реалізації національних інтересів, зокрема стосовно прискореного економічного зростання. Окреслено пропозиції стосовно підвищення привабливості інвестиційного середовища України. Зазначено, що значний тіньовий сектор обмежує можливості держави щодо проведення ефективної інвестиційної політики, негативно впливає на політичний імідж країни, заважає розвитку легальної економіки та її ринковому реформуванню. Запропоновано шляхи збільшення прямих іноземних інвестицій в Україну в умовах негативної політико-економічної ситуації та геополітичних викликів.

Ключові слова: фінансовий ринок, економічна безпека, інвестиційна безпека, індикатори інвестиційної безпеки, пряме інвестування, портфельне інвестування.

Формул: 2; рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 15

Annotation. The article reveals modern tendencies of development of the global financial market. The authors disclose the key features of financial flows and determine modern trends of the world economy. The article points out fundamentals of globalization of financial markets and shows the impact of globalization on different aspects of social life, including financial markets. The authors concentrate on revealing the essence of such notions, as “security”, “national economic security” and “investment security”. The article notes the variety of approaches to interpreting the term “investment security”, which is viewed via investment policy within the framework of national economic security in developed, while the majority of researchers in post-Soviet countries consider it a component of the state economic security. The authors disclose quantitative and qualitative features of investment business affecting the volumes of attracted foreign capital, which, in its turn, stimulates the social and economic development of a receiving country. The article sets out conditions of reaching the investment security of the state. The authors have analyzed and calculated the

key indicators of investment security considering positions of Ukraine in international ranking. The article sheds light on the key threats to the investment security of Ukraine, which are the main hazards preventing the realization of national interests, in particular, the accelerated economic growth. The article indicates suggestions aimed at amending the attractiveness of investment environment of Ukraine. The authors mention that the significant shadow economic sectors limits the ability of the state to implement the effective investment policy and negatively impact the political image of a country, as well as complicates the development of legal economy and its market reforming. The authors have elaborated the recommendations aimed at increasing the bulk of investments to Ukraine in conditions of hostile political and economic situation, and geopolitical challenges.

Key words: financial market, economic security, investment security, indicators of investment security, direct investment, portfolio investment.

Formulas: 2; fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 15

Постановка проблеми. Результати фундаментальних досліджень вчених різних країн світу однозначно свідчать про те, що процеси економічного оновлення і росту економік країн світу визначаються розмірами і структурою інвестицій, якістю і швидкістю їх здійснення. Зрушення в економічному розвитку відбуваються за допомогою інвестиційних накопичень, матеріальних ресурсів. Без інвестицій неможливе на сучасному етапі економічне зростання, й загалом ведення і розширення міжнародного бізнесу. Розвиток ринкової інфраструктури у світовому економічному середовищі, перш за все, відбувається за допомогою інвестицій: чим інтенсивніше відбувається це, тим швидше проходить відтворювальний процес, й тим активніше відбуваються ефективні ринкові перетворення.

Кінець XX століття – початок XXI століття характеризується глобалізаційними перетвореннями, активізацією процесів трансформації світового фінансового середовища, зокрема новим стрімким розвитком світового фінансового ринку, збільшенням світових фінансових потоків. Відображенням цих процесів стало виникнення єдиного інформаційного простору, глобалізація світових фінансових ринків. Такі тенденції характеризується поглибленням концентрації капіталу, появою нових суб'єктів на фінансовому ринку та залучення нових фінансових інструментів. Це у свою чергу супроводжується як загрозами для національних економік різних країн світу, так і певними перевагами для окремих країн (у першу чергу для країн-центру).

Відмова впродовж тривалого часу в Україні від розв'язання проблем економічної, зокрема її складової – інвестиційної, безпеки призвела до зниження рівня інвестування економіки, посилення залежності нашої країни від зовнішньої допомоги, тінізація багатьох сфер економіки тощо. Отже, питання інвестиційної безпеки як складової економічної в умовах глобалізації фінансових потоків призводить до актуальності зазначеної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем та питань, які пов'язані з економічною, інвестиційною безпекою в умовах фінансової глобалізації є предметом дослідження як зарубіжних вчених і практиків, так і вітчизняних фахівців. Серед останніх слід виокремити наукові праці О. Власюка, О. Барановського, В. Кириленка, В. Мунтіяна, С. Пиріжкова та інших.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження інвестиційної безпеки в сучасних умовах економічного росту України. Для досягнення мети використані історико-логічний метод, аналізу і синтезу, структурно-компаративного аналізу, абстрагування та узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізація здійснює вплив на усі сфери суспільного життя, а також впливає на фінансовий сектор, зокрема фінансові ринки, й означає інтеграцію фінансових ринків всього світу у єдиний світовий фінансовий ринок. Глобалізація фінансових ринків – це найскладніший процес, який є результатом поглиблення фінансових зв'язків країн завдяки фінансовій лібералізації, основою якої є

концепція ефективності: досконала конкуренція на фінансових ринках та заходи з лібералізації руху капіталів сприяють підвищенню фінансової ефективності, що автоматично сприяє росту ефективності й в інших секторах світової економіки, зменшуючи витрати виробництва і споживання. Отже, фінансова ефективність слугує фінансовим джерелом реального економічного багатства, а фінансова глобалізація несе суттєву вигоду світовій економіці.

Фінансова глобалізація, як якісно нова тенденція розвитку, мала прояв ще у 1970-х рр., коли обсяг міжнародної ліквідності та незбалансованості поточних платежів різко збільшилися. Сьогодні фінансова глобалізація стала головною рушійною силою світової економіки, рівень якої досяг певного ступеня зрілості, про що свідчать останні світові економічні й фінансові кризи, що охоплюють майже усі країни світу, або країни того чи іншого регіону, й засвідчують високий рівень фінансової взаємозалежності. Ознакою прискореного розвитку фінансової глобалізації є висока динаміка і зростаючий обсяг валютних, євровалютних ринків і ринку прямих іноземних інвестицій, банківських депозитів, залучених коштів з міжнародних фінансових ринків, сукупних ресурсів інституційних інвесторів, збільшення питомої ваги іноземних ресурсів в соціально-економічному розвитку окремих країн (як правило країн, які належать до периферії чи напівпериферії) тощо. Масштаби міжнародних фінансових потоків в умовах глобалізації свідчать про стрімке формування глобального фінансового ринку, особливо ринку фінансових деривативів, розвиток якого можна охарактеризувати поглибленням концентрації ринку, появою нових суб'єктів на ринку та залучення нових фінансових інструментів.

Розвиток фінансової глобалізації забезпечується розширенням і диверсифікацією діяльності транснаціональних корпорацій, банків, особливо у сфері кредитно-інвестиційної

діяльності, діяльністю міжнародних організацій, а також новими механізмами міжнародних фінансових ринків. Фінансова глобалізація, на сьогоднішній день характеризується високою мобільністю, швидким зростанням масштабності, диверсифікацією, інтеграцією міжнародних фінансових ресурсів і потоків.

Отже, у сучасну епоху подальшого становлення і розвитку інформаційного суспільства, розгортання глобалізаційних процесів більшість країн світу стикаються з об'єктивною необхідністю активізації інвестиційної діяльності для створення конкурентоспроможних господарських систем, модернізації, удосконалення діючих структур, застосування нових методів ведення бізнесу, забезпечення диверсифікації капіталу в напрямку соціально орієнтованих структурних перетворень. Іноземні інвестиції, інвестиційний бізнес стають важливим чинником для економічної політики більшості країн світу.

Сучасні тенденції розвитку інвестиційного, фінансового бізнесу дозволяють акцентувати увагу на кількісних і якісних характеристиках. Кількісні зміни щодо особливості сучасного інвестиційно-фінансового бізнесу мають прояв у наступному:

- по-перше, сьогодення характеризується величезними масштабами та зростаючими темпами міжнародного ринку капіталу;
- по-друге, відбувається постійне зростання кількості інвестиційно-фінансових установ, інституційних інвесторів, які обслуговують міжнародні операції, й ті, які виходять на міжнародні ринки;
- по-третє, зростання диверсифікації діяльності інвестиційно-фінансових установ, вихід їх на різні регіональні ринки;
- по-четверте, зростання обсягів міжнародних операцій у суб'єктів ринку, а також й міжнародних організацій.

Разом з тим, слід зазначити, що рух капіталу відбувається досить не

рівномірно, що й призводить до нерівномірного економічного розвитку. Як правило, капітал переміщується до країн, які мають попит на нього й які мають високі макроекономічні показники.

Якісні характеристики мають прояв у такому:

- по-перше, проникнення інвестиційно-фінансових структур в усі сфери економіки;
- по-друге, формування багатофункціональних, диверсифікованих структур, фінансових конгломератів, супермаркетів «фінансових послуг»;
- по-третє, урізноманітнення та виникнення новітніх фінансових послуг та надання різноманітних видів операцій.

З одного боку, фінансові, інвестиційні суб'єкти готові здійснювати капіталовкладення в суб'єкти різних країн світу, а з іншого боку відбувається гостра конкурентна боротьба у світі за залучення іноземних інвестицій, змінюється співвідношення між прямими та портфельними іноземними інвестиціями, а також між довготерміновими та короткотерміновими інвестиціями. Тому в процесі інтеграції до глобального економічного середовища питання інвестиційної безпеки все більше актуалізується. Й перш за все, звернемо увагу на сам термін «безпека».

Безпеку у своїх працях досліджували ще древньогрецькі філософи. Сьогодні поняття «безпеки», «національної безпеки», «економічної безпеки» та «інвестиційної безпеки» розглядає велика кількість іноземних та вітчизняних вчених, економістів й інших фахівців.

Так, у словнику В. Даля «безпека» визначається «як відсутність небезпеки, схоронність, надійність» [10]. Подібне трактування за змістом у С. Ожегова, в якого «безпека» визначається «як стан, за якого не загрожує небезпека, є захист від небезпеки» [11]. Тобто безпека визначається через формулу: відсутність будь-яких загроз та небезпек. Досліджуючи поняття «безпека» увага найбільше зосереджена на стані безпеки, її властивостей, цілей, рівнів. Багато

дослідників дотримуються думки, що безпека – явище відносне, яке перебуває в постійному розвитку.

Ще в минулому столітті тлумачення поняття «безпеки» відносилось до військової сфери і обмежувалося розкриттям сутності через військову силу. З минулого століття поняття «безпека» увійшла в усі сфери життя суб'єктів (світ, регіон, держава, людина). Цінність безпеки має прояв в політичній, економічній, культурно-цивілізаційній сферах.

Термін «національна безпека» розглядається, як правило, в межах країн внутрішньо та зовнішньої її політик. У США, наприклад, розглядають концепцію національної безпеки як стан країни за умов яких відбувається протистояння внутрішніх і зовнішніх загроз. Особливе місце приділяється питанням економічної безпеки, оскільки економіка є основою існування держави, що забезпечує її конкурентоспроможність. У США створена Рада національної безпеки при президенті, яка й розробляє концепцію, доктрину національної безпеки.

Окремо фахівці досліджують й зовнішню і внутрішню безпеку з метою усунення відповідних загроз.

Складовою частиною національної безпеки виокремлюють економічну безпеку, яка з'явилася відносно й не так давно. Офіційно термін «економічна безпека» було визначено наприкінці минулого століття. На сучасному етапі проблема економічної безпеки набула нового значення. «Економічна безпека» являє собою «сукупність умов, за яких зберігається спроможність країни ефективно захищати свої економічні інтереси; задовольняти у довгостроковому режимі потреби суспільства і держави; генерувати інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку; протистояти зовнішнім економічним загрозам та повністю використовувати національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці» [8]. Загалом проблеми національної економічної безпеки висвітлені в багатьох західних

працях, таких відомих дослідників як К. Доддс [14], Д. Сноу [115], Дж. Енгн'ю [13] та багатьох інших.

Однією зі складових економічної безпеки є інвестиційна безпека. Однозначного визначення інвестиційної безпеки на сьогоднішній день не існує. Так, інвестиційна безпека являє собою такий рівень інвестування економіки, який забезпечував би її розширене відтворення, раціональну реструктуризацію та її технологічне переозброєння. Найчастіше інвестиційна безпека в економічно розвинутих країнах розглядається як гарантія для інвесторів, й сам термін розкривають через інвестиційну політику і національну економічну безпеку.

Міністерство економіки в «Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України» зазначає, що інвестиційна безпека - це такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів.

Держава, шляхом регулятивних заходів, здійснює вплив на інвестиційну складову економічної безпеки. Державне регулювання інвестиційної складової економічної безпеки, являє собою сукупність форм і способів, що забезпечують: об'єднання державних і приватних інтересів; формування в економіці раціональних пропорцій між споживанням, нагромадженням і інвестуванням; сполучення прогнозування, індикативного регулювання і заходів державного впливу на інвестиційний ринок [5, С.5]. Таким чином, інвестиційна складова економічної безпеки визначає стартові умови для розробки інвестиційної політики, з одного боку, і є її результатом – з іншого.

Зазначимо, що інвестиційна безпека держави досягається за умов:

дотримання граничної норми інвестування, що дає можливість

відтворювати науково-технічний та інтелектуальний потенціал;

здійснення розширеного відтворення основного капіталу;

підтримання конкурентоспроможності економіки;

гарантування зростання ВВП;

створення стратегічних резервів;

відновлення природних ресурсів тощо.

Таким чином, інвестиційна безпека має як якісні, так й кількісні критерії. Кількісні критерії безпечного стану економічної сфери не можуть перевищувати (бути меншими) порогових значень індикаторів цієї сфери: так обсяг вітчизняних та іноземних інвестицій має бути достатнім не тільки для самовідтворення економіки, але й забезпечення економічного зростання країни. За світовим виміром такий обсяг вітчизняних інвестицій має перевищувати 17% ВВП [1].

Визначення індикатору інвестиційної безпеки здійснюється завдяки світовому досвіду, який свідчить, що для стабільного економічного зростання країни залучення річних прямих інвестицій повинен бути на рівні 6% до ВВП. Тобто для підтримання інвестиційної безпеки залучення прямих інвестицій в економіку країни по відношенню до ВВП має бути на рівні:

$$L_{is1} = \frac{FI}{GDP} \times 100 \geq 6\% \quad (1)$$

де, L_{is1} – рівень інвестиційної безпеки у відсотках;

FI – приток іноземних інвестицій в економіку країни за період, який розглядається, у грошовому вимірі.

GDP – валовий внутрішній продукт за період, який розглядається (у грошовому вимірі).

Величина FI / GDP має утримуватися на рівні 6%, а величина FDI / GDP (FDI – обсяг прямих іноземних інвестицій) повинна утримуватися на рівні 25%, що є пороговим значенням інвестиційної безпеки [8].

Також, індикатор інвестиційної безпеки можна обчислити як відношення притоку річних прямих іноземних інвестицій до

кількості мешканців країни. Його порогове значення повинно бути на рівні не менше 500 дол. США на одну особу (тобто для підтримання інвестиційної безпеки приток прямих інвестицій в економіку країни по відношенню до кількості населення має бути на рівні 500 дол. США):

$$L_{is2} = \frac{FDI}{K_p} \times 100 \geq 500\$ \quad (2)$$

де K_p – чисельність населення країни.

Максимальні порогові значення інвестиційної безпеки відповідають етапу, коли економіка перебуває на стадії реформування і потребує значних інвестицій. Коли економіка перебуває на етапі стабільного розвитку, порогові значення інвестиційної безпеки можуть бути меншими.

В таблиці 1 представлена динаміка показників інвестиційної безпеки України.

Таблиця 1

Динаміка показників інвестиційної безпеки

Показники	Порогові значення	Фактичні значення							Динаміка нормалізованих значень
		2005	2008	2010	2012	2014	2016	2017	
L_{is1} , приток ПІ до ВВП, %	5-10*	9,2	5,3	2,3	1,5	1,5	-4,9	2,7	безпечна зона
Обсяг інвестицій, % до ВВП	25**	19,8	20,1	32,1	28,3	30,5	41,9	3,7	безпечна зона
L_{is2} , приток ПІ на 1 особу, дол.	Не менше 500	360,1	769,9	988,5	1133,89	897	916,7	964,9	небезпечна зона
Довідково									
ВВП, млн. грн	-	441452	949864	1120585	1459096	1586915	2385367	2983882	-
Приток ПІ за рік, млн. дол.	-	7843	7935,4	3269,5	2827,6	1998,7	-4570,9	2989,8	-
ПІ, млн. дол. (на кінець року)	-	16890	35723,4	45370,0	51705,3	40725,4	39144,0	41104,6	-
Кількість населення, млн. осіб	-	46,9	46,4	45,9	45,6	45,4	42,7	42,6	-
Середньорічний курс валют	-	5,18	6,35	7,93	7,99	11,88	25,55	26,60	-

Розраховано на основі даних: [2, 6, 7].

* - за даними Міністерства економіки України

** - за даними РНБО Національного інституту проблем міжнародної безпеки

Проаналізувавши дані розрахунки в таблиці 1 можемо зазначити, що показники інвестиційної безпеки є далекими від порогових значень. У 2005 році показник L_{is1} , був в межах порогового значення, але це пов'язано з приватизаційними процесами в цьому періоді та з проникненням на ринок України потужних іноземних банківських структур (тому вважаємо що це був виняток). За останній десять років цей показник нижче нижнього порогового значення, що й свідчить про

інвестиційну непривабливість. Показник L_{is2} в період 2010-2016 роки знаходиться в межах порогового значення, але це пов'язано зі скороченням кількості населення в Україні. Таким чином, вважаємо, що динаміка показників інвестиційної безпеки знаходиться в небезпечній зоні. Для покращення таких показників необхідно створити привабливе інвестиційне середовище та інвестиційний клімат, почати нарешті боротьбу з

корупції та заохочувати як іноземних, так й вітчизняних інвесторів.

За міжнародними рейтинговими оцінками, позиції України змінювалися таким чином: за рейтингом ЮНКТАД щодо індексу залучення ПІІ Україна піднялася ; за індексом економічної свободи країна відноситься до групи країн з невиліною економікою; за індексом людського розвитку показники трохи вищі за середні світові; за індексом корупції займаємо в середньому 130-142 місце серед 175 країн світу. Моніторинг геоекономічних змін та індикаторів зовнішньоекономічної, фінансової, інвестиційної безпеки свідчить про актуалізацію окремих загроз у всіх основних сферах економічної безпеки.

Загрозами економічній безпеці України слід вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи.

До загроз інвестиційній безпеці віднесемо:

- недостатнє використання можливостей виходу українських компаній на міжнародні ринки капіталу;
- невідповідність інвестування економіки України потребам структурної перебудови;
- монополізація іноземним капіталом стратегічних галузей економіки України через приватизацію стратегічних підприємств;
- регіональні та галузеві диспропорції у надходженні ПІІ.

Також проведений нами аналіз показує, що практично всі ПІІ виробничого спрямування вкладаються у виробництва, які належать до четвертого (автомобілебудування, органічна хімія, переробка нафти та ін.), третього (електротехнічне та важке машинобудування, неорганічна хімія та ін.) та другого (чорна металургія, вугільна промисловість тощо) технологічних укладів, а не на підтримку

високотехнологічних галузей, наукомісткого виробництва.

Величезний тіньовий сектор обмежує можливості держави щодо проведення ефективної інвестиційної політики, негативно впливає на політичний імідж країни, заважає розвитку легальної економіки та її ринковому реформуванню. Як показує аналіз, частка ПІІ з офшорних зон становить більшу частину в економіці країни від загального обсягу іноземного капіталу. Найвірогідніше, цей потік іноземних інвестицій має українське походження: раніше через різні причини (з метою ухилення від сплати податків, для відмивання коштів кримінального походження тощо) його було вивезено за межі держави і тепер він повертається уже як іноземний інвестиційний ресурс.

Зазначимо й те, що важливим джерелом прямих іноземних інвестицій є ТНК розвинутих країн світу. Їх питома вага в загальному обсязі вивезення прямих іноземних інвестицій становить 84% [9]. Це свідчить про розгортання свого бізнесу транснаціональними компаніями, так останні розширюють свої міжнародні операції. Не винятком є й ринок України, що й призведе до збільшення прямих іноземних інвестицій.

Загалом реалізації інвестицій та збільшенні фінансових потоків в умовах глобалізації в усьому світі сприяла перш за все лібералізація законодавства окремих країн за такими галузями, як, наприклад, телекомунікації, банківської справи, енергетики тощо. Але разом з тим, в деяких галузях з'явилися нові обмеження по відношенню до іноземної власності або застосовувалися заходи з метою фіксації більш високої частки доходів, що належить державі. Перш за все це стосується галузей, які мають стратегічне значення для тієї чи іншої країни. Так, в деякі галузі іноземні інвестори не допускаються або допускається лише їх міноритарна участь.

Кількість міжнародних інвестицій угод за останні роки зростає. За останні роки кількість угод, що стосуються положень про інвестиції, інвестиційну діяльність

збільшилася вдвічі, що говорить про активізацію і пом'якшення умов щодо міжнародного інвестиційного бізнесу.

Загалом руху світових прямих іноземних інвестицій буде сприяти тенденція, яка зберігається в динаміці прямих іноземних інвестицій, й відображає загальносвітовий економічний ріст, й збільшенням трансграничних злиттів і поглинань.

Варто зазначити, що крім прямого іноземного інвестування для інвесторів на сьогоднішній день досить привабливим залишається портфельне інвестування. Розквіт фондового ринку як сегменту фінансового ринку припадає на дев'яності роки, коли економіка більшості розвинутих країн, і особливо США, зростала. Значна частина заощаджень йшла на купівлю акцій (як високо дохідний і відносно надійний об'єкт накопичення). У 1995 році в обігу з'явилися акції високотехнологічних компаній (hi-tech), що призвело до подальшого розвитку фондового ринку. Ще більшого прискорення американський ринок таких акцій набрав наприкінці ХХ ст., коли почався перелив капіталів зі «старих» акцій у «нові». Цьому сприяла «нова економіка», представниками економіки якої й є акції hi-tech; «старими» називають акції провідних галузей традиційної економіки (наприклад, автомобільної промисловості).

Таким чином, ще однією причиною зростання фінансових потоків в Україну (за умов приборкання наслідків політико-економічної ситуації на сучасному етапі) є інтерес іноземних інвесторів до України – очікування стрімкого зростання ІРО (публічне розміщення акцій) вітчизняних компаній. Інвестори очікують досить успішних ІРО серед вітчизняних компаній. ІРО є альтернативним джерелом залучення капіталу. На успіх розміщення ІРО впливатимуть такі фактори як: поточний стан національної економіки, галузі, в якій діє компанія; поточний стан фондового ринку, на якому планується розміщення, ліквідність ринку, наявність інфраструктури і широкого кола

потенційних інвесторів; інвестиційна привабливість компанії (стан на ринку, перспективи розвитку, корпоративне управління, прозорість тощо).

Висновки. Розглянувши проблеми інвестиційної безпеки в умовах фінансової глобалізації ми прийшли до наступних висновків.

Однозначного визначення інвестиційної безпеки сьогодні не існує ні у вітчизняній науці, ані в іноземній, що обумовлено урізноманітненням підходів до його тлумачення. Безпосередньо держава здійснює вплив на інвестиційну складову економічної безпеки. Держава об'єктивно змушена активніше впроваджувати механізм інвестиційного гарантування економічної безпеки, спрямовувати його на взаємоузгоджену реалізацію національних економічних інтересів, формувати необхідні, в тому числі ринкові, умови саморозвитку інвестиційних процесів відповідно до внутрішніх та міжнародних викликів. Інвестиційна складова економічної безпеки визначає стартові умови для розробки інвестиційної політики, і одночасно є її результатом.

Значення інвестиційного процесу в умовах глобалізації фінансових потоків посилюється ще й тим, що розширення сфер інвестування, ускладнення його структури в умовах ринкової трансформації економіки України супроводжується виникненням загроз, що не мають відповідних та одночасно дієвих механізмів їх нейтралізації. Тому, як зазначають ряд вітчизняних фахівців, сучасний інвестиційний процес передбачає перехід до якісно нової системи регулювання, яка має функціонувати на основі принципів та критеріїв економічної безпеки.

У статті розраховані індикатори інвестиційної безпеки. Варто акцентувати увагу на тому, що вони знаходяться у безпечній зоні, що у свою чергу призводить до загроз економічної безпеки України. На підставі проведеного аналізу, в тому числі щодо загроз інвестиційної безпеки, зазначимо, що збільшення

фінансових потоків та покращення показників інвестиційної безпеки можливе за рахунок прямих іноземних інвестицій транснаціональних корпорацій, лібералізації законодавства, збільшення кількості інвестиційних угод, розвитку фінансового ринку в Україні.

Також зазначено, що сьогодні світові фінансові ринки, рух фінансових потоків знаходяться під впливом сучасних тенденцій, а періодично – й сучасних світових криз, але вони піддаються корекції і зіштовхуються з переоцінкою ризику. Розбалансованість світового фінансового ринку звичайно відобразиться і на Україні. Зазначимо, що на сьогодні в Україні спостерігається ріст боргової корпоративної піраміди (коли необхідно брати нові борги, щоб погасити старі), що викликає певну небезпеку у іноземних інвесторів. Крім цього певні ризики несе й негативна політико-економічна ситуація в Україні.

Література:

1. Білорус О. Глобалізація і національна стратегія України. Київ : Броди – Просвіта, 2001. 304 с.
2. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua/.
3. Про основи національної безпеки України : Закон України. URL: www.rada.gov.ua.
4. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки : монографія Київ : КНЕУ, 2005. 232 с.
5. Кириленко В. І., Кириленко Л. М. Управління інвестиційними процесами в контексті економічної безпеки. *Науковий часопис, НПУ імені М.П.Драгоманова*. 2009. Випуск 7. Серія 18: Економіка і право. С. 3-8.
6. Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України URL: www.me.gov.ua.
7. Національний банк України URL: www.bank.gov.ua.
8. Пирожков С. І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України. Київ : НІПМБ, 2003. 42 с.
9. Сайт ООН, ЮНКТАД URL: www.unctad.org.
10. Словник В. Даля. URL: www.vidahl.agava.ru
11. Словник С.Ожегова URL: www.ozhegov.org
12. Україна в системі міжнародної безпеки: кол. моногр. Київ : ПЦ «Фоліант» ВД «Стилос», 2009. 572 с.
13. Angnew J. Geopolitics: ReVisioning World Politics. – New York: Routledge, 1998. 154 p.
14. Geopolitical traditions. A century of geopolitical thought / Edited by Klaus Dodds and David Atkinson – London and New York, 2003 – 408 p.
15. Snow D. National Security for a New Era: Globalization and Geopolitics. – New York: Longman, 2003. 416 p.

Reference:

1. Bilorus, O. (2001) *Hlobalizatsiya i natsional'na stratehiya Ukrainy* [Hlobalizatsiia i natsionalna stratehiia Ukrainy], Kuiv, Ukraine.
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at : www.ukrstat.gov.ua/.
3. Zakon «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy» Available at : www.rada.gov.ua.
4. Kyrylenko, V. I. (2005) *Investytsiina skladova ekonomichnoi bezpeky* [Investment component of economic security], Kuiv, Ukraine.
5. Kyrylenko, V. I. Kyrylenko, L. M. (2009). “Investment Process Management in the Context of Economic Security”, *Naukovyi chasopys, NPU imeni M.P.Drahomanova*. Vyp 7. Serii 18: p. 3-8.
6. Ministry of Economy and European Integration of Ukraine. Available at : www.me.gov.ua.
7. National Bank of Ukraine. Available at : www.bank.gov.ua.
8. Pyrozhkov, S. I. (2003) *Metodychni rekomendatsiyi shchodo otsinky rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy* [Methodical recommendations for assessing the level of economic security in Ukraine], NIPMB, Kyiv, Ukraine.
9. UN website, UNCTAD. Available at : www.unctad.org.
10. Dictionary of V. Dal. Available at : www.vidahl.agava.ru.
11. Dictionary of S. Ozhegov. Available at : www.ozhegov.org.
12. [Ukraine in the system of international security], Kyiv, Ukraine.
13. Angnew J. Geopolitics: ReVisioning World Politics. – New York: Routledge, 1998. 154 p.
14. Geopolitical traditions. A century of geopolitical thought / Edited by Klaus Dodds and David Atkinson – London and New York, 2003 – 408 p.
15. Snow D. National Security for a New Era: Globalization and Geopolitics. – New York: Longman, 2003. 416 p.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2019 р.

Розділ 9. Інноваційна діяльність

УДК 338.45.01

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРІОРИТЕТНИХ ГАЛУЗЕЙ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Бойко О.М.

*к.е.н., с.н.с., пров.н.с. відділу інноваційної політики, економіки і організації високих технологій,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
м. Київ, вулиця Панаса Мирного, 26, 01011, Україна
тел.: (044)-280-12-34, e-mail.: bhelena@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6567-1679, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-206-220>*

THE BASIC PRINCIPLES OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF PRIORITY SECTORS OF THE PROCESSING INDUSTRY OF UKRAINE

Boiko O.

*PhD of Economic, senior researcher, leading researcher of the Department of innovation policy, economy and organization of high technologies, State Organization "Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences", Kyiv, st. Panasa Myrnoho, 26, 01011, Україна
tel.: (044)-280-12-34, e-mail.: bhelena@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6567-1679, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-206-220>*

Анотація. Економічний розвиток промислового сектору в Україні в умовах сьогодення формує новий погляд на інноваційний розвиток. Тому, в статті особливу увагу надається моніторингу промислової діяльності, який здійснено на прикладі галузей переробної промисловості. Для цього було проаналізовано функціонування галузей переробної промисловості України у 2017 р. Визначено не лише основні тенденції розвитку, а й існуючі проблеми та подальші перспективи. У статті автором зроблена спроба визначити основні засади інноваційного розвитку переробної промисловості України у таких сферах, як легка та хімічна промисловість з метою пріоритетного розвитку виробничих потужностей підприємств різних за формами власності. Зокрема, це таке підприємство легкої промисловості як "Олтекс", а також підприємства хімічної промисловості "Чинбар" та "Борщагівський хіміко-фармацевтичний завод". В роботі здійснено моніторинг діяльності означених промислових підприємств переробної сфери, розташованих на території міста Києва. Визначено сильні і слабкі сторони їхньої діяльності, а також можливості та загрози. Розроблено заходи з впровадження Концепції нарощування промисловими підприємствами міста Києва експортного потенціалу, в тому числі в країни ЄС. Особливу увагу автором статті сконцентровано на функціонуванні спеціальних форм організації інноваційної діяльності, які спроможні сприяти розвитку галузей переробної промисловості в Україні. Зокрема, це стосується розвитку технополісів та індустріальних парків. Визначено їх основні тенденції розвитку, проблеми та запропоновано шляхи подальшого функціонування. Особливо це стосується питання нормативно-правового забезпечення. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань діяльності технополісів та індустріальних парків на території України.

Ключові слова: інноваційний розвиток, промислові підприємства, галузі переробної промисловості, організаційні форми інноваційної діяльності, технополіс, індустріальний парк.

Формули: 0, рис.: 0, табл.: 6, бібл.: 10

Annotation. The economic development of the industrial sector in Ukraine today creates a new perspective on innovative development. Therefore, in the article special attention is given to the monitoring of industrial activity, which is carried out on the example of industries of the processing industry. For this purpose, the functioning of the industries of the Ukrainian processing industry in 2017 was analyzed. Not only the main trends of development, but also existing problems and further perspectives were determined. In the article the author attempts to determine the basic principles of innovative development of the Ukrainian processing industry in such areas as light and chemical industry with the purpose of priority development of production capacities of enterprises of different types of ownership. In particular, it is such an enterprise of light industry as "Oltex", as well as enterprises of the chemical industry "Chinbar" and "Borshchagovsky chemical and pharmaceutical factory". The work of monitoring the activities of the industrial enterprises of the processing industry, located in the city of Kiev. The strengths and weaknesses of their activities, as

well as opportunities and threats have been identified. Measures have been developed to implement the Concept of building up export potential of industrial enterprises in Kyiv, including the EU countries. The author's attention is focused on the functioning of special forms of organization of innovation activity, which can contribute to the development of industries in the processing industry in Ukraine. In particular, it concerns the development of technopolises and industrial parks. Their main tendencies of development, problems and their ways of further functioning are offered. This is especially true of the legal and regulatory framework. Proposals for the improvement of legislative and other legal acts on the issues of technopolis activity and industrial parks on the territory of Ukraine are developed.

Key words: innovation development, industrial enterprises, industries of processing industry, organizational forms of innovation activity, technopolis, industrial park.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 6, bibl.: 10

Stating the problem. According to the State Statistical Service, most sectors of the processing industry have gone through a difficult period of the economic crisis and have not yet reached the pre-crisis level of production. In today's conditions, Ukraine has an urgent issue on the development of the industries of the processing industry on an innovative basis (innovation activity of industrial enterprises of Ukraine in 2017 – 16,2%). The volume of financing of innovation activity of the processing industry in 2017 – 86,1% to the total amount of financing of innovative activity of the industrial sector of the Ukrainian economy. The financing of innovative activities of the processing industry sectors was mainly carried out at the expense of own funds – 83,5% to the amount of financing of innovative activity of the processing industry of Ukraine [1-6]. Minor was the amount of financing at the expense of loans – 7,6% and funds of domestic investors -3,5% to the amount of financing innovative activity of the processing industry.

In 2017, enterprises of the processing industry that were engaged in innovation activity were spending money on the purchase of equipment, machinery and software - 434 units (89,0% in total expenditures of industrial enterprises of Ukraine). In 2017, industrial enterprises of Ukraine (88,5% of industrial enterprises), which introduced innovations, produced 2387 innovative types of products, of which 477 new ones for the market. Also, cars, equipment, apparatus, devices - 751 units, of which 229 units are new for the market. Enterprises of the processing industry introduced 2366 units innovative types, of which new for the market - 475 units, and machines, equipment,

devices, devices - 745 units. New to the market were 229 units [1-4].

The number of new technological processes implemented at industrial enterprises of Ukraine in 2017 amounted to 3489 units. The number of low-waste, resource-saving new technologies - 748 units, and the number of new technological processes introduced in the industrial enterprises of the processing industry - 1804 units, including low-resource, resource-saving - 643 units.

Among the domestic industrial enterprises that implemented innovative products, almost every fourth enterprise implemented a new product for the market, the volume of which amounted to 44,8 million UAH. In order to innovate, 170 domestic industrial enterprises have acquired 832 new technologies in Ukraine, while outside Ukraine - 80 enterprises have acquired 129 new technologies. In the processing industry in 2017, the indicator was respectively 689 new technologies in Ukraine and 123 - new technologies outside Ukraine.

Analysis of previous research. The features of the innovation activity of the industries of the processing industry, including the development of technopolises and industrial parks, were covered in their scientific works by such outstanding specialists as Andrianov V., Andrusov U., Asaul A., Baronov V., Bovin A., Boiko O., Brushko Y., Halchinsky N., Goncharov A., Dmitriev D., Evtushin V., Egorov I., Zagvoyskaya L., Zubarevich N., Ivanov S., Kostjunin G., Lyashenko V., Prikhodko S., Rudyi K., Sanatov D., Selivanov A., Sokolenko S. and others.

Unsolved part of the problem. The task is to determine the main principles for the development of innovation activities of the

processing industry in the context of European integration of Ukraine; the study of the main trends in the innovative development of the processing industry in Ukraine in recent years, as well as the development of proposals for the improvement of legislative and other regulatory legal acts on the activities of technopolises, industrial parks.

The purpose of the research is to determine the innovative aspects of the activity of industrial enterprises of the industries of the Ukrainian processing industry, which we consider by example of the branches of the light and chemical industry.

The main methods used in the process of conducting the study are analysis, statistical, comparisons, research papers, regulatory legal regulation.

Main research material. At the same time, it can be stated that some sectors show relatively good recovery rates. In particular, it concerns the light industry and the production of chemical products.

Light industry of Ukraine remains a diversified complex that produces consumer goods, including fabrics, clothing, footwear, articles of haberdashery and perfumery, etc. Among them, the most developed in the country are textile, sewing, knitting, leather and haberdashery, footwear, fur and other industries. In addition, enterprises of light industry also produce goods of industrial purpose - cord, ropes, artificial leather, etc.

Light industry of Ukraine remains a diversified complex that produces consumer goods. In 2017, industrial enterprises of the light industry sold goods worth more than 23 billion UAH, which is twice as much as in 2014. Exports of them, which took place in 150 countries of the world, were distributed as follows: textiles – 32,0% (1,94 billion UAH), clothing – 47,6% (3,36 billion UAH), footwear – 57,1% (2,26 billion UAH). In recent years, light industry has reached pre-crisis levels, recovering output by 99,4% from the 2013 level. These products, which have high value added, are about 50,0% [1-6].

Modern formation of the mechanism of innovative development of light industry enterprises involves the integrated implementation of scientific and

technological achievements in the production process. The main conceptual provisions are:

- balance (balanced system of quantitative and qualitative assessment of financial and economic activity of enterprises; assessment of the effectiveness of innovation);
- efficiency (dynamic reduction of unproductive costs, increase of income from sales of products for the manufacture of which used new technologies, expansion of production and strengthening of competitive positions of enterprises in the market);
- manageability (compliance with the actual state of the innovation process for the project, planned after the implementation of the changes in the management system);
- resource support (material, labor, technical, application, infrastructure of enterprises, necessary for the introduction of innovations);
- consistency (time synchronization, terms, resources, introduction of innovative processes, technologies with the necessary organizational perspectives).

The basis of the formation of the mechanism of innovation development of light industry enterprises is the following principles: systematic (the formation of a dynamic management system for innovation development); adaptability (external and internal capabilities of enterprise development); self-organization (support for the exchange of different types of resources between the structural components of the enterprise, as well as between the enterprise and the external environment); dynamism (matching goals and motives of the enterprise); efficiency (increase of profit, expansion of scale of production, increase of competitiveness of the enterprise); manageability; balance (innovative processes and project implementation of system transformations must be coordinated in time, in terms of implementation); measurability (a system of quantitative and qualitative indicators for the assessment of the effectiveness of the strategy of innovation growth); self-development (independent provision of conditions for the operation of the enterprise in accordance with the adopted development strategy), etc.

Considering the light industry, we will focus on innovation in textile manufacturing, clothing, leather, leather goods and other materials.

In 2017, according to the State Statistics Service of Ukraine, the number of industrial enterprises engaged in textile production, clothing, leather, leather goods and other materials amounted to 323 units. Compared to 2014, the number of enterprises has halved (in 2014 - 622 units). Including innovation activities in 2014 were 28 enterprises, while in 2014 - 82 enterprises. Of these, in 2017, funds were most spent on the purchase of equipment, machinery and software - 21 units, in textile manufacturing, clothing, leather, leather goods and other materials (in 2014 - 56 units, total expenditures which amounted to 84555.4 thousand UAH), as well as another - 9 units (in 2014 - 5 units). It should be noted that one enterprise spends money on research work, the amount of which in the direction of innovation in textile manufacturing, clothing, leather, leather goods and other materials in 2014 amounted to 33528,1 thousand UAH or 35,4% to the total amount of innovation expenditures in this area [1-8]. In 2014, 12 enterprises in the textile, clothing, leather, leather goods and other materials industries spends money on training and staff training, and only 3 enterprises market innovations..

According to the State Statistics Committee of Ukraine, the volume of financing of innovative activity of light industry in the field of textile production, production of clothing, leather, leather goods and other materials in 2017 amounted to 96825,3 thousand UAH (in 2014 - 94637,4 thousand UAH). The loans amounted to 113290,7 thousand UAH, while in 2014 their level reached 403218,3 thousand UAH.

The number of enterprises in the textile industry, clothing, leather, leather goods and other materials production for the period from 2014-2017 was reduced by 36 units, reaching 24 units in 2017. Including the largest enterprises - 22 units implemented innovation processes (in 2014 - 42 units.), of which low-waste, resource-saving - 6 units (in 2014 - 34 units). As we see, there was a significant

reduction - by 28 units. The introduction of innovative types of products involved only 6 enterprises in 2017, while in 2014 the figure was 20 units above. Of these new ones for the market were 1 unit (in 2014 - 3 units). Also, in 2014, 3 enterprises implemented organizational innovations and 7 enterprises - marketing innovations. In the period from 2014 to 2017, the number of new technological processes introduced in the industrial enterprises of the branch has slightly decreased, reaching 62 units in 2017 (in 2014 - 59 units). Including low-waste, resource-saving for the analyzed period, on the contrary, increased by 2 units (in 2017 - 21 units) [4].

If we analyze the indicator of the number of introduced innovative products at light industry enterprises in the field of textile production, production of clothing, leather, leather goods and other materials, then we will see the phenomenon of a sharp decrease from 106 units (2014) to 30 units (2017), of which 30 were the new ones for the market (2014;) machines, equipment, devices, devices - 6 units. (2014). Of these, in 2014, only 5 units were new to the market.

During the analyzed period, the number of industrial enterprises that sold industrial products decreased by 299 units, reaching 323 units in 2017. Also, the index of enterprises that sold innovative products with 34 units decreased. (2014) to 11 units (2017), including: new products for the market - with 4 units. (2014) up to 3 units (2017), as well as products that were new only for a company with 34 units (2014) up to 10 units (2017). It should be noted that in 2017 the volume of realized innovative products in the field of textile production, production of clothing, leather, leather goods and other materials reached a level of 344203,2 thousand UAH (in 2014 - 283843,2 thousand UAH). Of the total volume of sales of innovative products, the volume of products new to the market, which is produced by enterprises in this sphere, is 15625,8 thousand UAH (in 2014 - UAH 29723,0 thousand UAH), and the new product only for the enterprise was 328577,4 thousand UAH (in 2014 - 254120,2 thousand UAH) [1-8].

Implementation of innovative products beyond Ukraine in 2017 was carried out by only 4 enterprises working in the field of textile production, clothing, leather, leather goods and other materials (in 2016 - 24, in 2015 - 21 units, in 2014 - 6 units). They realized innovative products, the total cost of which amounted to 86010,3 thousand UAH, while in 2014 – 20423,7 thousand UAH.

The enterprises of textile production, production of clothes, leather, leather goods and other materials in 2017 acquired 8 new technologies in Ukraine and 6 new technologies outside its borders. The first indicator increased by 7 units compared with 2014, and the second - remained unchanged. Only in 2015, according to the State Statistics Service of Ukraine, a significant number of new technologies were purchased - 74 units in Ukraine. In the same period, only 8 new technologies were acquired by the industrial enterprises of the region outside Ukraine.

As it was noted, light industry enterprises are oriented on the consumer, labor resources and sources of raw materials, therefore they are distributed on the territory of all Ukraine. However, light industry has always lagged behind the needs of society in terms of assortment, quality and production volumes. At this time, it is in deep crisis, and its share in industrial production has decreased. The leading role in the conquest of foreign markets for several years is owned by light industry enterprises, in particular: "Textile-Contact", "Ukraine", "Cherkassy Silk Factory", "Ternopil Association" Texterno", "Rivnelon" , "Lubava-Gracia", "Knitwear Firm "Rosa", "Sofia", "Olteks", "Chinbar", etc. Let's consider the peculiarities of the activity of some light industry enterprises located in the city of Kyiv.

"Olteks" company is a powerful domestic manufacturer of sewing products. The company includes two sewing factories. The full cycle of the production process is characteristic of the enterprise. There is a design and design department, sewing and embroidery production, equipped with modern equipment. Thanks to the complete technical re-equipment of the cutting-edge "Autex" (Spain), dubbing "Kannegissere"

(Germany), sewing "Durkopp-Adler", "PFAFF" (Germany), "Juki" (Japan); humidity and heat equipment "Veit" (Germany), "Rotondi" (Italy), and qualified specialists, the products are of high quality and competitively priced. The technical performance of the garment, its suture connection, materials used and the components provide enhanced strength and performance. Due to the timely modernization and acquisition of new modern equipment, the manufactured products are of a high quality and are constantly competitive in the market.

"Olteks" company produces: winter form, summer shape, demi-season shape, winter overalls, summer overalls, demi-season overalls, hats. The main customers of LLC "OLTEKS" are the Ministry of Defense of Ukraine, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the Ministry of Emergencies, the State Committee for Civil Cases, the enterprises of Ukrzaliznytsia, State Enterprise "Borispol International Airport", "Ukrposhta" and others.

The enterprise has implemented a quality management system ISO 9001: 2009 (ISO 9001: 2008; ISO 9001-2015). Strict quality control is carried out at every stage of the production of garments: from the purchase of fabrics and fittings to the testing of finished samples and their launch in batch production, which allows maintaining the highest standard of manufactured products.

The proof of the recognition of the quality of the products of the company "Oltex" abroad is more than fifteen years of successful cooperation with the well-known companies in Western Europe. The company manufactures and exports products for well-known European and American firms such as "Ukrakov-West" (Belgium), "Eurotex, Lener Cardier" (France), "Polaris" (Austria), "Kaizer", "Valker", "Kirsten" (Germany). The company is a member of two professional business associations - the Ukrainian Association of Light Industry Enterprises and the Association "Ukrainian Defense and Security Industry". Table 1 provides a SWOT analysis of one of the light industry enterprises of the "Oltex" company.

On the basis of the analysis of activity of the light industry enterprise of the "Olteks" company, measures have been developed to implement the Concept of building up the

export potential of the industrial enterprise in Kyiv, including to the EU countries (Table 2).

Table 1

SWOT analysis of light industry enterprises - "Olteks" company

<i>Strengths</i>	<i>Weaknesses</i>
The company consists of two sewing factories with a full cycle of the production process. The production process uses new technology and technology. The ISO 9001: 2009 quality management system (ISO 9001: 2008; ISO 9001-2015) has been introduced. The company manufactures and exports products for well-known European and American firms such as "Ukrakov-West" (Belgium), "Eurotex", "Lener Cardier" (France), "Polaris" (Austria), "Kaizer", "Valker", "Kirsten" (Germany). The enterprise is a member of the "Ukrainian Association of Light Industry Enterprises", "Ukrainian Defense and Security Industry".	Insufficient nomenclature of product types. The main customers of "OLTEKS" company are the Ministry of Defense of Ukraine, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the Ministry of Emergencies, the State Committee for Civil Cases, the enterprises of Ukrzaliznytsia, State Enterprise "Borispol International Airport", "Ukrposhta" and others. Absence of own retail sales network of goods.
<i>Opportunities</i>	<i>Threats</i>
Expansion of assortment of let out production. New types of products are being actively developed. Raising the skill level of highly skilled specialists. Expansion of geography of exports with the further opening of representations in new countries, as well as participation in international industry exhibitions, contests, grants.	Significant level of competition from Ukrainian and international manufacturers. Significant influence on the formation of the value of products are made by such factors as the rate of the national currency, the level of inflation, changes in the taxation system, the introduction of additional import duties. Barriers to entry to foreign markets.

Source: compiled by the author

Table 2

Measures to implement the Concept of Expansion of the export potential of the industrial company of the "Olteks" of Kyiv, including the EU countries

<i>№</i>	<i>Areas of implementation of the Concept</i>	<i>Event name</i>
1	Improving the quality and competitiveness of products	Certification for compliance with international quality and product safety standards.
2	Increase in the share of added value of products	Modernization of production capacities and increase of export volumes of products; expanding the range of products exported; import substitution of raw materials, components, equipment domestic analogues.
3	Increasing the innovation and knowledge-based products	Technological renewal of production to improve the quality and competitiveness of products.
4	Organizational-administrative measures	Development of the plan of foreign economic activity as an integral part of the business plan of enterprise development; establishment of a sales office abroad; participation in foreign government procurement, tenders, auctions. The participation of business managers in seminars, trainings in Ukraine and abroad on the direction of granting preferential terms of international trade is required.
5	Information and advertising measures	Order marketing research on external markets to determine the demand for products; participation in international specialized exhibitions; representation in catalogs and other promotional products that are issued in Ukraine and abroad.
6	Financial measures	Attracting targeted investments (preferential lending) aimed at increasing exports; insurance of financial risks of export contracts.
7	Institutional measures	Support from the authorities to realize the export potential in terms of providing free of charge in the country or compensation for the cost of the exhibition space abroad; partial compensation for participation in foreign business visits; conducting free of charge for the enterprise consultations, seminars, trainings on the territory of Ukraine and abroad; Improvement of currency regulation in Ukraine.

Source: compiled by the author

“Chinbar” Private Joint-Stock Company is a modern enterprise, the only producer of genuine leather in Kyiv. The enterprise was founded in 1845.

The enterprise is characterized by the presence of a full cycle of processing hides of cattle, swine and horsehair to semi-finished and finished leather: a leather semi-finished chrome tanning Wet-blue, a leather semi-finished product without chrome tanning Wet-white, a leather, natural for modern shoes, hydrophobic leather for military footwear, leather vegetable tanning for leather goods, leather belt, leather lining. At its own production facilities, 500 tons of raw materials are processed monthly to semi-finished products and finished leather of chrome and vegetable tanning for military, orthopedic, casual, VIP-haberdashery, ammunition, clothes, belts.

The enterprise is certified to comply with the international standard ISO 9001: 2000 and the current normative document National Standards of Ukraine ISO 9001-2001 in Ukraine, and the integrated system of ecological management of National Standards of Ukraine 140001:2006 "environmental management system" is introduced, indicating a high technical, technological and organizational level that guarantees about the possibilities of the enterprise to stable production. Technical re-equipment was carried out. The equipment of leading world firms is installed: “DOSE”, “OLSINA”, “RIZZI”, “QVICK”, “INCOMA”, “MOLLISA”, “ROLLMAC”. Introduced new technologies using chemical materials produced in Ukraine, Italy, Spain, Russia.

In 2017, the company participated in 12 procurements, as well as the winner in 11 purchases, signed 11 contracts. The enterprise carries out export of semi-finished chrome tanning and vegetable tanning from raw materials of cattle, pigs, horses, krasts and ready-made garments in an assortment: a natural leather for modern footwear; Hydrophobic skin for special footwear; the skin of vegetable tanning for leather goods, intestine, lining; special purpose skin for the prosthetic and orthopedic industry. Exports are to Portugal, Italy, Czech Republic,

Poland, Bulgaria, Russia, Moldova, to the Baltic states. In 2017, the company was nominated for Best Exporter of the Year as the best exporter in the textile industry, clothing, leather, leather goods and other materials industry among medium-sized enterprises in Kyiv.

Private Joint-Stock Company “Chinbar” offers its goods and services on Allbiz (52556-ua.all.biz). The enterprise is a member of the Kyiv Chamber of Commerce and Industry, takes part in economic and scientific events, willingly presents our country on international markets. Table 3 presents the peculiarities of an enterprise's SWOT analysis “Chinbar” Private Joint-Stock Company.

According to the results of the monitoring, the functioning of the industrial enterprise, the Private Joint-Stock Company “Chinbar”, proposed further measures to implement the Concept of increasing the export potential of the industrial enterprise in Kyiv, including to the EU countries (Table 4).

In the period from 2014 to 2017, a small number of new technologies were purchased in Ukraine - 170 units (in 2017 - 42 units), and outside Ukraine - 15 units. In 2015, 1 new technology was transferred to Ukraine, and in 2014 - 1 new technology outside Ukraine [1-8].

Production of chemical products in 2017 according to the State Statistics Service of Ukraine involved 168 industrial enterprises. Compared to 2014, their number has decreased by 144 units. It is necessary to highlight the fact that only 42 enterprises from the total number of industrial enterprises of the industry engaged in innovation activity, and their number in comparison with 2014 has decreased by 34 units.

Industrial enterprises of the industry engaged in innovative activities spent on: internal research - 8 enterprises (174997,1 thousand UAH), external research - 2 enterprises; purchase of equipment, machines and software - 2 enterprises (58724,3 thousand UAH); acquisition of other external knowledge - 2 enterprises, as well as other - 15 enterprises (39714,1 thousand UAH).

Table 3

SWOT analysis of “Chinbar” Private Joint-Stock Company

<i>Strengths</i>	<i>Weak sides</i>
At its own production facilities, the company processes 500 tons of raw materials monthly to semi-finished and finished leather. The enterprise is characterized by the presence of a full cycle of processing skins of cattle, pork and horsehair to semi-finished products and finished leather. The equipment of the leading world firms installed at the enterprise: “DOSE”, “OLSINA”, “RIZZI”, “QVICK”, “INCOMA”, “MOLLISA”, “ROLLMAC”. Introduced new technologies using chemical materials produced in Ukraine, Italy, Spain, Russia. The enterprise is a member of the Kyiv Chamber of Commerce and Industry. The enterprise is certified to comply with the international standard ISO 9001:2000 and the current normative document National Standards of Ukraine ISO 9001-2001 in Ukraine, and the integrated system of ecological management National Standards of Ukraine 140001:2006 "ecological management system" is implemented.	Absence of own retail sales network. The ecological state of the enterprise has slightly increased. The shortage of highly skilled experts in the field of glass (in one year three teams working on high-tech equipment have changed at the factory).
<i>Opportunities</i>	<i>Threats</i>
Long-term experience, advanced technologies and high qualification of employees, the company produces a wide range of products, which corresponds to the needs of consumers as much as possible. Private Joint-Stock Company "Chinbar" offers its goods and services on Allbiz. Expansion of geography of exports with the further opening of representations in new countries, as well as participation in international industry exhibitions. Raising the skill level of highly skilled specialists. New equipment made it possible to improve the technology of high-quality leather production. Developed the technology of hydrophobic skin "Vodograi", which is capable of not allowing water for three hours. Practically waste-free production.	Significant level of competition from Ukrainian and international manufacturers of leather products (platform ALL.biz). Modern equipment for leather enterprises can be purchased only abroad. Ukrainian legislation provides for the payment of value added tax at the full cost of equipment. Many domestic raw materials are exported abroad. The raw materials should be processed at domestic enterprises, the level of which is already high-tech.

Source: compiled by the author

The total amount of financing of innovation activity in the field of production of chemicals, chemical products in 2017 compared to 2014 has increased slightly, only by 51474,0 thousand UAH. Including financing of innovative activity of enterprises of the branch was carried out at the expense of own funds of enterprises - 106479,6 thousand UAH. Compared to 2014, the amount of financing under this article has decreased by 36056,6 thousand UAH. Financing of innovation activity of industrial enterprises of the sector at the expense of the state budget was carried out in 2015 – 15750,4 thousand UAH, and funds from foreign investors - 15353,1 thousand UAH, others – 40566,3 thousand UAH [1-5].

The introduction of innovations in 2017 was carried out by 33 enterprises of the chemical industry, chemical industry. Their number has decreased by 25 units as compared to 2014. Also, the number of

enterprises that introduced innovative processes by 10 units decreased (in 2014 - 26 units), of which low-waste, resource-saving - by 15 units (in 2017 - 6 units). In 2017 23 industrial enterprises of the industry were engaged in the introduction of innovative types of products, which is 41 units less than in 2014, of which 2 companies introduced new types of products for the market, which is 3 units less compared to 2014. In 2014, 6 industrial enterprises of the industry implemented organizational innovations and 9 enterprises - marketing innovations.

During the period from 2014 to 2017, 235 new technological processes were introduced at industrial enterprises engaged in the production of chemicals, chemical products, in particular in 2017 - 56 units. Of these, 100 low-waste, resource-saving for the period from 2014 to 2017, including 35 units in 2017.

Table 4

Measures to implement the Concept of Expansion of the “Chinbar” Private Limited Liability Company (Kyiv) to export potential, including to EU countries

№	<i>Areas of implementation of the Concept</i>	<i>Event name</i>
1	Improving the quality and competitiveness of products	Certification for compliance with international quality and product safety standards.
2	Increase in the share of added value of products	Modernization of production capacities and increase of export volumes of products; reduction of the cost of production due to optimization of the enterprise's production program, energy saving, energy efficiency, material consumption, labor costs, transport costs; increase activity of promotional activity.
3	Increasing the innovation and knowledge-based products	Protection of intellectual property rights for technological inventions and finished products.
4	Organizational-administrative measures	Establishment of a sales office abroad; optimization of sales logistics to foreign markets; participation in public procurement, tenders, auctions; development of the plan of foreign economic activity as an integral part of the business plan of enterprise development.
5	Information and advertising measures	Order marketing research on external markets to determine the demand for products; Participation in international specialized exhibitions.
6	Financial measures	Attraction of targeted investments (preferential lending) aimed at increasing exports. The features of financial risk insurance are related to risk insurance against non-return of foreign exchange earnings.
7	Institutional measures	Conducting free of charge for the enterprise consultations, seminars, trainings on the territory of Ukraine and abroad; Improvement of currency regulation in Ukraine. Support from the authorities to realize the export potential in terms of providing free of charge in the country or compensation for the cost of the exhibition space abroad; granting of subsidies and export credits on concessional terms.

Source: compiled by the author

The number of enterprises that sold innovative products in the chemical manufacturing industry, chemical products for the period from 2014 to 2017 decreased by 144 units. In 2017, reaching 168 units. The number of industry enterprises that sold innovative products also decreased by 27 units, reaching 25 units in 2017. Including the number of enterprises that sold products that were new for the market decreased by 9 units (in 2017 - 3 units), as well as products that were new for the enterprise only - 19 units (in 2017 - 24 units) [3-8].

During the analyzed period, the volumes of realized innovative products decreased by 0.3 times. In 2017, the volume of sales of innovative products by enterprises engaged in the production of chemicals, chemical products amounted to 502246,4 thousand UAH. Of the total volume of sales of innovative products, new products for the market were 43747,8 thousand UAH and

products that were new only for the enterprise – 458498,6 thousand UAH.

In the period from 2014 to 2017, the number of enterprises that sold innovation products beyond Ukraine was slightly reduced from 16 units up to 13 units. The volumes of realized innovation products beyond Ukraine in 2017 amounted to 61599,4 thousand UAH, while in 2014 – 351162,1 thousand UAH. The number of new technologies acquired in Ukraine by industrial enterprises in the industry in 2017 - 28 units (in 2014 - 21 units), and outside Ukraine in 2015 - 13 units, (in 2014 - 2 units) [4-7].

One of the promising industrial enterprises for the production of chemicals, chemical products is a Public Joint Stock Company Scientific and Production Center "Borshchagov Chemical and Pharmaceutical Plant". It represents an innovative pharmaceutical company of European level, which synergises the scientific potential and high-tech modern production and produces

products according to world standards of quality.

Unlike other pharmaceutical companies, a Public Joint Stock Company Scientific and Production Center "Borshchagov Chemical and Pharmaceutical Plant", has 20 years of experience in the field of drug development. Has its own research center for the development and introduction of new drugs, highly skilled personnel and highly equipped laboratories. More than 10,0% of scientists and specialists of the company work in the field of scientific research and development. The enterprise cooperates with more than 50 leading institutes, laboratories and research facilities (Kharkiv National Pharmaceutical University, O. Bogomolets National Medical University, O. Bogomolets Institute of Physiology, National Academy of Sciences of Ukraine, State Institution "Chetatoryov Institute of Gerontology, National Academy of Medical Sciences of Ukraine", National Scientific Center" Institute of Cardiology named after Academician M. Strazhesko "of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine, Kyiv National T. Shevchenko University, State institution "Dnipropetrovsk Medical Academy of the Ministry of Health of Ukraine", D. Zabolotny Institute of Microbiology and Virology of the National Academy of Sciences of Ukraine named after D. Zabolotnyi). In Ukraine, the own developments of the "Corvitin", "Kratinal", "Kvertin", "Altan", "Altabor", "Venohepanol", etc. During the 2016-2017 period, 12 new drugs were withdrawn into the market. It should be noted that 25 drugs are under development.

The enterprise has a balanced product portfolio, represented by the following items: medicines (more than 100 names), veterinary medicine products, dietary / nutritional supplements (BAAs), disinfectants. The production capacity of the 5 main shops is 1,8 billion pills and capsules; 73,08 million bottles of sterile antibiotics, syrups, suspensions, powders for external use, aqueous alcohol solutions and lyophilizates for injectable solutions; 7,4 million ampoule solutions for injections and concentrates for infusion solutions preparation; 5 million tubes

of ointments, gels, creams, liniments; 1,2 million packs of granules and 11 386 kg of substances, extracts, active substances in the composition of medicines.

The enterprise significantly reduced the volume of natural gas consumption for the main production and switched to the use of alternative energy sources.

Public Joint Stock Company Scientific and Production Center "Borshchagov Chemical and Pharmaceutical Plant" is one of the leading places in the volume of production and sale of finished medicines among Ukrainian manufacturers; it produces products of various price groups and is socially oriented.

Public Joint Stock Company Scientific and Production Center "Borshchagov Chemical and Pharmaceutical Plant" is the first pharmaceutical production in Ukraine that has implemented European quality standards (GMP, ISO 9001), distribution (GDP), environmental management at its own enterprise (ISO 14001), energy management (ISO 50001), health and safety at work (OHSAS 18001), and social responsibility (SA 8000).

Public Joint Stock Company Scientific and Production Center "Borshchagov Chemical and Pharmaceutical Plant" is a member of the European Business Association, which was founded in 1999 with the support of the European Commission in Ukraine. The enterprise regularly joins the CPHI activities, which enables to not only present their products to the international community, but also to track new trends and latest technologies of world pharmacy, as well as to shape the image of Ukraine as a modern pharmaceutical country.

Public Joint Stock Company Scientific and Production Center "Borshchagov Chemical and Pharmaceutical Plant" exports products to such countries as: Azerbaijan, Albania, Armenia, Belarus, Bulgaria, Bosnia and Herzegovina, Vietnam, Georgia, Iraq, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Latvia, Lithuania, Macedonia, Moldova, Russia, Serbia, Slovenia, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Croatia, Montenegro.

Table 5 provides a SWOT analysis of the Public Joint Stock Company Scientific and Production Center "Borshchagov Chemical and Pharmaceutical Plant", which highlights the strengths, weaknesses, and opportunities and threats.

On the basis of the analysis of the activity of the industrial enterprise Public Joint Stock

Company Scientific and Production Center "Borshchagov Chemical and Pharmaceutical Plant", located on the territory of the city of Kiev developed measures for the implementation of the Concept of building an industrial enterprise of export potential, including to EU countries.

Table 5

SWOT Analysis Public Joint Stock Company Scientific and Production Center "Borshchagov Chemical and Pharmaceutical Plant"

<i>Strengths</i>	<i>Weak sides</i>
The company is a member of the European Business Association, develops, transfers and introduces over 130 names of original and generic medicines (9 pharmacotherapeutic groups). European standards in quality, distribution, environmental management, energy management, health and safety of personnel and social responsibility have been introduced. The products are manufactured in accordance with the requirements of the international GMP standard. Public Joint Stock Company Scientific and Production Center "Borshchagov Chemical and Pharmaceutical Plant" the second year in a row wins the tender of the Ministry of Health of Ukraine through the United Nations Development Program in Ukraine for the supply of anti-TB drugs (will provide the needs of Rifampicin for a total of about 6 million UAH) The enterprise uses alternative energy sources. The plant's products are shipped in over 20 countries (sterile antibiotics are among the leading drug manufacturers in the EU). Major generic drugs are recorded, which are in high demand from Europeans, due to high quality but lower prices than the original medicines.	Insufficient nomenclature of veterinary drugs. Only certain medicines produced by the enterprise are participating in the "Available drugs" program (7 names of medicines). Absence of own retail sales network of medicines. Domestic products are mostly manufactured from foreign substances.
<i>Opportunities</i>	<i>Threats</i>
In 2019, it is planned to launch a new production site with a capacity of 500 million tablets and capsules (+ 30% of the total capacity of production of these dosage forms), as well as the establishment of product composition for 5000 pallet-places. The enterprise is gradually reducing the production of new batches of outdated medicines and is actively developing new drugs (primarily to deal with those diseases that are most threatening the population, in particular cardiovascular diseases). Expansion of geography of exports with the further opening of representations in new countries, as well as participation in international industry exhibitions.	Significant level of competition from Ukrainian and international pharmaceutical manufacturers (ALL.biz platform). Impact of manufacturers/importers, distributors on pricing of medicines in Ukraine. Such objective factors as the exchange rate of the national currency, the level of inflation, changes in the taxation system, and the introduction of an additional import duty have a significant impact on the formation of the cost of medicines. Further increase in the cost price, the increase in the production process in general; the need for significant investment; unstable work of major distribution companies; increase in tax burden, problems related to timely reimbursement of value added tax, and so on. The dependence of the pharmaceutical market on state regulation. Barriers to entry to foreign markets.

Source: compiled by the author

The basic problems of the development of analyzed industries of the processing industry of Ukraine on innovative grounds include the

following: high degree of deterioration of fixed assets (up to 60,0%); the dependence of financial results of enterprises on the external

markets; high degree of resource and energy intensity of the domestic industry; absence of an effective connection between domestic scientific institutes and production; reduction of foreign investment due to adverse economic and political circumstances; insufficient financial support for development of industries by the state; low level of development of the domestic market and decrease of purchasing power of Ukrainian consumers; military actions in the zone in the east of Ukraine, etc.

In spite of the existing problems of the development of the industries of the

Ukrainian processing industry, in our opinion, it is necessary to pay attention to the functioning of special forms of organization of innovation activity. The most common among them are technopolises, industrial parks, industrial (industrial) parks, clusters, and others. An important issue related to the activities of technopolis is the system of privileges. In particular, the compensation of losses to foreign investors in accordance with the current legislation; system of accelerated depreciation; preferential lending to small and medium enterprises; providing large loans to small research and venture companies.

Table 6

Measures to implement the Concept of Industrial Expansion Public Joint Stock Company Scientific and Production Center "Borshchagov Chemical and Pharmaceutical Plant" (Kiev) of export potential, including to EU countries

№	<i>Areas of implementation of the Concept</i>	<i>Event name</i>
1	Improving the quality and competitiveness of products	Certification for compliance with international quality and product safety standards; ensuring the registration of medicines in the countries of export; Certification is required for compliance with international standards for product quality and safety (Good Manufacturing Practice (GMP) EU).
2	Increase in the share of added value of products	Modernization of production capacities and increase of export volumes of production (modernization of solid dosage forms and equipment for the production of sterilized freeze-dried preparations); expanding the range of products exported; reduction of the cost of production due to optimization of the enterprise's production program, energy saving, energy efficiency, material consumption, labor costs, transport costs; increase activity of promotional activity.
3	Increasing the innovation and knowledge-based products	Registration of new patents for the protection of intellectual property rights (design and technological inventions). In order to increase the innovation and knowledge intensity of the products exported, the technological renewal of production is planned, as well as the protection of intellectual property rights for technological inventions and finished products.
4	Organizational-administrative measures	Development of the plan of foreign economic activity as an integral part of the business plan of enterprise development; establishment of a sales office abroad; Optimization of sales logistics to foreign markets; participation in public procurement, tenders, auctions.
5	Information and advertising measures	Order marketing research on external markets to determine the demand for products; participation in international specialized exhibitions, in particular CPHI.
6	Financial measures	Attracting targeted investments (preferential lending) aimed at increasing exports; Participation in EBRD Business Advisory Services (BAS) and Enterprise Development (EGP). An enterprise benefits from such a trade finance instrument as a documentary letter of credit and overdraft. The features of financial risk insurance are related to risk insurance against non-return of foreign exchange earnings.
7	Institutional measures	Support from the authorities to realize the export potential in terms of providing free of charge in the country or compensation for the cost of the exhibition space abroad; provision of subsidies and export credits on preferential terms; conducting free of charge for the enterprise consultations, seminars, trainings on the territory of Ukraine and abroad; Improvement of currency regulation in Ukraine.

Source: compiled by the author

An important task for Ukraine is the creation of the Pyatykhatki Technopolis (Kharkiv). The purpose of the activity is the formation of market mechanisms, the corresponding innovation infrastructure, capable of transforming the scientific and technical potential of the region into the main resource of social production. Within the territory is the largest center of nuclear physics and solid state physics in the country - the National Scientific Center "Kharkiv Physical-Technical Institute". Its activities will promote the creation of new types of products, increase the competitiveness of products in the world market, reorganization of labor resources in production, increase of welfare and standard of living of the population.

Another form of development of innovative activity of industrial enterprises is industrial parks. Their development in Ukraine is connected with existing barriers. Therefore, it is necessary to foresee the implementation of a set of measures. This is an improvement of the regulatory framework in the field of functioning of industrial parks in accordance with the European model of development. In particular, in connection with the introduction into the Draft Law "On Amendments to Section XX" Transitional Changes" of the Tax Code of Ukraine regarding the development of domestic production by stimulating the attraction of investments into the real sector of the economy through industrial parks" (registration number 2554 a-d from May, 25, 2016) [9-10]. Also concerns the introduction of amendments to the Draft Law "On Amendments to the Customs Code of Ukraine on Production Development by Stimulating the Attraction of Investments into the Real Economic Sector through Industrial Parks" (registration number 2555 a-d from April 25, 2016). It is a question of establishing effective tax and customs incentives for residents of the industrial park (exemption for the first 5 years from the income tax, for the next 5 years - the rate is twice less than the basic (today 9,0%); exemption from import value added tax, import duty on equipment and equipment for business activity within the industrial park

(restrictions on its alienation for 5 years); release for 3 years from the tax on immovable property, land tax and rent for the use of a land plot of state, communal property, in which the industrial park was created). It should be noted that benefits are provided only by industrial parks like Greenfield Park. Industrial parks created on the basis of existing or suspended production facilities are not eligible for tax benefits. Only residents of the industrial park can receive tax benefits, 70,0% of which is carried out in the processing industry.

Creation and development of industrial parks on the territory of Ukraine will intensify investment activity, increase the volume of direct investments, stimulate the development of the real sector of the economy, promote the creation of new high-tech industries and jobs, increase the volumes and range of production of export-oriented products.

In Ukraine, there are separate legislative acts that determine the legal, economic and organizational principles of the operation of technological parks (Law of Ukraine "On the special regime of investment and innovation activity of technological parks" No. 991-XI of 16.07.1999).

In 2005, some of the most important articles of laws regulating the activity of industrial parks were abolished [8-10]. Therefore, it is necessary to take urgent measures: to improve the effective Law of Ukraine "On the special regime of innovative technology parks" and the introduction of state support for the development of industrial parks (exemption from income tax and value added from the circulation of goods, exemption from import duties, exemption from payment value added tax when importing goods; accelerated depreciation of fixed assets); strengthening the personnel potential (increasing the number of trained technology managers, preparing specialized techno parks for highly qualified specialists, improving the skills of those employed in the field of production of high-tech products and high technologies, etc.); providing state financial support for the development of industrial parks and updating the material and technical base; development of an effective

mechanism for interaction of science-business-authorities, including through the system of e-governance and the creation of an online service; internationalization of domestic technology parks and their inclusion in global innovation networks, by attracting foreign direct investment, technology transfer and development of cooperation with foreign technology parks; carrying out research on the prospects of the development of industrial parks, developing on their basis programs and systems for evaluating the results of their functioning, etc.

The implementation of the proposed measures will not only save the technology parks in Ukraine, but will also contribute to the growth of their number. They can act as an instrument of decentralization of decision-making in the sphere of scientific and technical policy; intensify risk activities "from below", providing support for the development of small, high-tech firms and venture businesses; to promote the professional development of specialists in the field of production of high-tech products and high technologies; to assess conformity of the level of production in breakthrough areas with the level of qualification employed in the economy of any region of the country.

Conclusions. Thus, the state of innovation activity in any state is the most important indicator of the development of society and its economy. As shown by the analysis of innovation activity, Ukraine has a significant innovation potential. At the same time, there are a number of problems constraining the development of innovation activities in the country. To eliminate them you need: providing favorable conditions for investors (ensuring the stability of legislation, reducing the tax burden, etc.) to attract investments in the scientific and technical sphere; formation of a functioning venture financing mechanism, as well as the implementation of further support of venture capital firms; the creation of banks with a specialization in credit support for innovative activities; creation of patent courts to improve the system of protection of intellectual property rights; provision of financial assistance

(grants and subsidies) for commercialization and covering part of management expenses.

Література:

1. Статистичний щорічник України за 2017 рік. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.
2. Наукова та інноваційна діяльність. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_nauka_2017.pdf.
3. Україна у цифрах 2017. Статистичний збірник. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.
4. Промисловість України у 2011-2015 роках. Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2017. С.179, 182.
5. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України у 2010-2017 роках. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Точиліна В. О. Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ: кон'юнктура та інтеграція. Київ : НАН України; Ін-т екон. та прогноз. 2012. С.486-492.
7. Лебедева Л. В. Сучасна інноваційна політика держави в Україні: проблеми та перспективи реформування. *Ефективна економіка*. № 1, 2014. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2664>
8. Про інноваційну діяльність : Закон України URL : <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
9. Бойко О. М. Транскордонна конвергенція індустріальних парків в рамках реалізації концепції "розумної спеціалізації" в Україні. *Вісник ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України»*. URL : <http://ief.org.ua/docs/scc/4.pdf>.
10. Бойко О. М. Розвиток інноваційного середовища України в європейському науково-технологічному просторі. *Економічний вісник університету*, 2017. С. 243-251.

References:

1. Statistical Yearbook of Ukraine for 2017. Available at : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.
2. Scientific and innovative activities. Available at : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_nauka_2017.pdf.
3. Ukraine in figures 2017. Statistical collection. Available at : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.
4. Industry of Ukraine in 2011-2015. *Statistical Collection*. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2017. p. 179, 182.

5. Investments of Ukraine's foreign economic activity in 2010-2017. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Tochylyna, V. O. (2012) *Rynky real'noho sektora ekonomiky Ukrayiny v instytutsional'nomu seredovyshchi SOT: kon'yunktura ta intehratsiya* [Markets of the real sector of Ukraine's economy in the WTO institutional environment: state of affairs and integration], Institute of Economics and Forecasting, Kyiv, Ukraine.

7. Lebedyeva, L. V. (2014) “Modern Innovation Policy of the State in Ukraine: Problems and Prospects for Reform”, *Efektivna ekonomika*, Available at : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2664>.

8. On Innovative Activities: The Law of Ukraine Available at : <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

9. Boyko, O. M. (2014) “Transboundary convergence of industrial parks in the framework of the implementation of the concept of "reasonable specialization" in Ukraine”, *Visnyk DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrayiny»*, Available at : <http://ief.org.ua/docs/scc/4.pdf>.

10. Boyko O. M. (2017) Development of the innovative environment of Ukraine in the European scientific and technological space, *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, p. 243-251.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2019 р.

УДК 338.246:339.137.2

ВПЛИВ КОНКУРЕНЦІЇ НА ІННОВАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

Цюцюпа С.В.

к.е.н., доцент кафедри обліку і загальноекономічних дисциплін, Відкритий міжнародний Університет розвитку людини «Україна» Інститут економіки та менеджменту, м. Київ, вул. Львівська 23, 03115, Україна,
тел.: (044)-409-27-62, e-mail.: s98754321@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7069-4154, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-221-229>

INFLUENCE OF COMPETITION ON INNOVATIVE ACTIVITY OF ENTERPRISE

Tsiutsiupa S.

candidate of economics, associate professor of the department of accounting and general economic disciplines, Open International University of Human Development "Ukraine" Institute of Economics and Management,
Kyiv, st. Lviv 23, 03115, Ukraine
tel.: (044)-455-57-57, e-mail.: s98754321@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7069-4154, DOI : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-221-229>

Анотація. У статті розглянуто особливості конкуренції в сучасних умовах ринкового середовища, відзначено її важливий вплив на діяльність підприємства, узагальнено ключові умови забезпечення вищої конкурентоспроможності підприємства, визначена необхідність впровадження інновацій для досягнення кращих результатів у конкурентній боротьбі, наведено характеристику основних моделей інноваційного розвитку підприємств. Встановлено, що проблема активізації інноваційної активності українських підприємств набуває принципового значення в контексті проведення ринкових реформ в Україні та підвищення ефективності господарювання. Переваги інноваційного фактора в забезпеченні конкурентоспроможності підприємств сьогодні є очевидними. У статті зазначається, що головним фактором успішної діяльності підприємства на ринку є постійні нововведення. У зв'язку з підвищенням вимог споживачів, скорочення життєвого циклу товарів чи послуг і загострювання конкуренції на ринку підприємства вимушені постійно покращувати свої товари і послуги, а також розробляти нові. Тому підприємство повинно мати сукупність різних інноваційних проектів, який необхідно безперервно поповнювати. Важливим аспектом дослідження є думка про те, що застосування інновацій у своїй діяльності допоможе вітчизняним підприємствам не лише налагодити внутрішні процеси з виробництва продукції за рахунок прогресивних технологій, а й сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності та збереженні конкурентних переваг у часі. Розглядаючи конкурентоспроможність підприємства чи галузі, не можна оминати увагою її дуалістичний характер. Адже існує два полюси «привабливості» ринкових пропозицій: за ціною та за якісно-технічними характеристиками продукції. Відповідно, підприємство може бути конкурентоспроможним за ціною, за якісно-технічними характеристиками продукції та одночасно і за ціною і за якісно-технічними характеристиками продукції. Підприємство, яке використовує інноваційні процеси у своїй діяльності володіє конкурентоспроможною перевагою до тих пір, поки зберігається конфіденційність впроваджених на ньому інновацій. Це аргументується тим, що практично будь-яке досягнення можна повторити.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, підприємство, інновації, інноваційна діяльність, інноваційний процес, ринкова економіка.

Формули: 0, рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 8

Annotation. In the article the features of competition are considered in the modern terms of market environment, its important influence is marked on activity of enterprise, the key terms of providing of higher competitiveness of enterprise are generalized, certain necessity of introduction of innovations for achievement of the best results in competitive activity, description of basic models of innovative development of enterprises is resulted. It is set, that the problem of activation of innovative activity of the Ukrainian enterprises gets the value of principle in the context of carrying out market reform in Ukraine and increase of efficiency of manage. Advantages of innovative factor in providing of competitiveness of enterprises today are obvious. In the article is marked, that the permanent innovations are the main factor of successful activity of enterprise at the market. In connection with the increase of requirements of users, abbreviations of life cycle of commodities or services and sharpening of competition at the market of enterprise are forced constantly to improve the goods and services, and also to develop new. Therefore an enterprise must have the aggregate of different innovative projects, which it is necessary continuously to fill up. Thought about that

application of innovations in the activity will help domestic enterprises not only to put right internal processes from production of goods due to progressive technologies, but also will be instrumental in the increase of level of competitiveness and saving of competitive edges in time is the important aspect of research. Considering the competitiveness of the enterprise or industry, it can not be ignored its dualistic nature. After all, there are two poles of "attractiveness" of market proposals: for the price and for the qualitative and technical characteristics of products. Accordingly, an enterprise can be competitive at the price, for the qualitative and technical characteristics of the products, and at the same time both for the price and for the qualitative and technical characteristics of the products. Enterprise which uses innovative processes in the activity owns competitive advantage until confidentiality of innovations inculcated on him is saved. It is argued to those, that practically any achievement can be repeated.

Keywords: competition, competitiveness, enterprise, innovations, innovative activity, innovative process, market economy.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 8

Постановка проблеми. Останнє десятиліття для підприємств України характеризувалось значною кількістю можливостей та викликів, які потрібно було долати для підтримання стабільності розвитку. Кризові явища в економіці супроводжувались поширенням досягнень науково-технічного прогресу, без яких забезпечити міцні конкурентні позиції досить складно. Переважна більшість підприємств, що прагнуть задовольняти потреби споживачів на інноваційній основі, шукають різні джерела залучення інвестицій, за рахунок яких можна адаптувати виробничо-господарські процеси для забезпечення їх відповідності зростаючим умовам конкуренції. Залучення інвестицій разом із активним формуванням власного капіталу для фінансування проектів довгострокового розвитку є запорукою успіху у конкурентній боротьбі, отримання прибутків та ефективної діяльності.

Конкуренція вимагає впровадження в діяльності підприємств відповідних інноваційних досягнень, що стосуються оновлення виробничого обладнання, техніки та технологій, виробничих будівель та приміщень, інформаційних ресурсів, управління персоналом та підприємством в цілому. Значна їх кількість надходить із-за кордону, оскільки українські потужності неспроможні в повній мірі задовольнити потреби бізнесу у новітніх засобах для виробництва продукції чи створення послуг, здатних забезпечити міцні конкурентні позиції. Для всіх підприємств важливо розробляти проекти інноваційного розвитку, оскільки в умовах міжнародного конкурентного

середовища, навіть у короткостроковій перспективі, не можна отримати бажаних доходів і прибутку без залучення інновацій. Зважаючи на означене, існує потреба у науковому та практичному обґрунтуванні взаємозв'язку між конкуренцією та інноваційною діяльністю підприємства, тому тема статті є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних, методичних і методологічних аспектів взаємозв'язку конкуренції з інноваційною активністю підприємств останніми роками приділяється значна увага з боку багатьох авторів, серед яких: Р.П. Грецький, В.В. Джеджула, І.Ю. Єпіфанова, О.Г. Цвик, В.В. Зянько, І.Ю. Єпіфанова, О.В. Клепікова, Д.М. Куніна, Д.А. Панасенко, С. В. Позняк, О.М. Романюк, Н.П. Шведа та інші. Зазначені вчені сформуливали значний доробок у сфері формування теорії управління інноваційною діяльністю підприємств в умовах конкурентного середовища.

Незважаючи на велику зацікавленість вчених до вивчення питання впливу конкуренції на інноваційну активність підприємств, можна говорити про відсутність системних досліджень, що дозволять зрозуміти детальні зв'язки між інноваційною діяльністю підприємств та умовами конкуренції на ринку. Зазначене негативно впливає на результативність впровадження нововведень і обумовлює необхідність подальших досліджень особливостей інноваційної активності підприємств під впливом конкуренції, а тому обрана тематика статті дозволить

розширити існуючі напрацювання у зазначеному напрямку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є характеристика особливостей конкуренції в сучасному ринковому середовищі, визначення її особливостей та значення інновацій у здобутті підприємствами кращих конкурентних позицій і вищої конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкуренція є основним інструментом регулювання ринкової економіки і важливою частиною ринкового середовища діяльності промислового підприємства. Наслідком конкуренції є, з одного боку, загострення виробничих і ринкових відносин, а з іншого - підвищення ефективності господарської діяльності, прискорення НТП. Конкуренція відноситься до неконтрольованих факторів, які впливають на діяльність організацій і які не можуть управлятися організацією. Ринковий механізм конкуренції має основостворююче значення для підприємницької діяльності, що визначає як неминуче системне значення умов конкуренції для концептуального обґрунтування підприємницької етики. Поняття «конкуренція» пов'язане з такими поняттями як «ринок» і «товарне виробництво». Конкурентні відносини виникли одночасно з ринковими, проте перші теоретичні положення конкурентної боротьби були сформульовані лише в XVIII ст. прихильниками класичної політичної економії [1].

Конкуренція є необхідною і найважливішим елементом ринкового механізму господарювання, але характер і форми її на різних ринках і в різних ринкових ситуаціях неоднакові. В умовах ринкової економіки конкуренція є важливим механізмом економічних зв'язків між виробниками та споживачами. Хоча конкуренція і пов'язана з певними витратами (зокрема, з посиленням соціально-економічної диференціації в суспільстві), вона забезпечує чималий економічний ефект, стимулюючи зниження цін, підвищення якості та

асортименту випускаємої продукції, впровадження науково-технічних досягнень [6].

Економічна конкуренція є одним з регуляторів пропорцій суспільного виробництва, що стимулює його ефективність, фактором утворення середньої норми прибутку, формування ринкової вартості товару, диференціації товаровиробників за доходами, реалізації матеріального інтересу товаровиробників. Конкуренція як засіб успішного функціонування ринкової економіки в усіх своїх конкретних проявах спирається на об'єктивні процеси й закономірності, не вступає в суперечності з основними тенденціями прогресу продуктивних сил. Конкуренція - економічний процес взаємодії, взаємозв'язку і боротьби між підприємствами, що виступають на ринку з метою забезпечення кращих можливостей збуту своєї продукції, задоволення різноманітних потреб покупців і одержання найбільшого прибутку.

Об'єктивною необхідністю, що на практиці виступає як наслідок економічної конкуренції товаровиробників, є постійне прискорення процесів оновлення виробництва й продукції. Отже, конкуренція диктує жорстку технологічну дисципліну, вимагає високої якості виробів, сучасного дизайну, здатності передбачати перспективні потреби, а не лише торгувати тим, що виробляється і поки що знаходить попит.

Проблема активізації інноваційної активності українських підприємств набуває принципового значення в контексті проведення ринкових реформ в Україні та підвищення ефективності господарювання. Переваги інноваційного фактора в забезпеченні конкурентоспроможності підприємств сьогодні є очевидними, а його вплив на виробництво – радикальним і комплексним. Варто наголосити, що володіння інноваціями, які є стимуляторами розвитку підприємства, забезпечує перемогу в конкурентній боротьбі. Інноваційні проблеми набувають

специфічного характеру в період ринкової трансформації. Світовий досвід показує, що вихід з економічної кризи неможливий без активізації інноваційної діяльності [2]. Для більшості підприємств інновації стають головним фактором розвитку. У науковій думці Заходу акцент роблять не на ціновому механізмі конкуренції, а на інноваційних процесах, пов'язаних з поліпшенням усього виробничо-господарського потенціалу підприємства. Вітчизняні науковці також намагаються обґрунтувати національні інноваційні пріоритети, знайти дійові механізми залучення та ефективного використання інновацій.

Конкуренція – це рушійна сила ринкової економіки, яка спонукає до створення нових видів товарів та послуг, підвищення якості існуючих, зниження цін, економії обмежених ресурсів і підвищення соціально-економічного розвитку. Головною стратегічною метою є отримання та закріплення конкурентних переваг, які забезпечують лідерство на ринку. Конкуренція через реалізацію концепції лідерства призводить до появи все більш передових технологій, нових видів бізнесу і досягнення унікальних конкурентних переваг.

За сучасних умов перед керівництвом будь якого підприємства постають наступні основні завдання [3]:

- забезпечити життєздатність свого підприємства в умовах конкуренції;
- максимізувати прибуток в конкретних умовах господарювання;
- розробити і послідовно реалізувати програму розвитку колективу;
- постійно удосконалювати всю діяльність підприємства на основі застосування найбільш сучасних методів управління;
- систематично розроблювати і впроваджувати в практику підприємства більш прибуткові форми бізнесу тощо.

Слід зазначити, що в сучасних умовах в стратегії багатьох підприємств відбувається переорієнтація, тобто перехід від використання економічного ефекту крупномасштабного виробництва до більш

ціленаправленої інноваційної стратегії. Таким чином, нововведення (інновації) являють собою важливіший засіб забезпеченості стабільності господарського функціонування економічного зростання і конкурентоспроможності в наукоємних галузях.

Сучасні ринкові умови вимагають від вітчизняних підприємств рішучих механізмів реагування на стрімкий темп змін, які диктує зовнішнє середовище. Такий механізм реагування передбачає ефективну масштабну боротьбу за конкурентні позиції підприємства. Здатність підприємства адаптуватися до змін зовнішнього середовища і забезпечувати при цьому належний рівень конкурентних переваг інтерпретують як конкурентоспроможність підприємства.

Для забезпечення стабільної можливості постійно конкурувати з іншими з метою охоплення лідируючих позицій на ринку, підприємству потрібно постійно вдосконалюватись та розширювати перелік власних переваг над конкурентами, що неможливо без впровадження інновацій. Дуже часто конкурентну перевагу визначають як здатність фірми стабільно отримувати більш високі прибутки, ніж конкуренти в галузі. Проте головна мета підприємства - не просто отримати прибуток, а закріпити її конкурентну перевагу. Тому дуже часто керівники можуть відмовитись від отримання прибутку сьогодні з метою інвестицій в частку ринку, технології, лояльність клієнтів або додаткові виплати персоналу для зміцнення конкурентної переваги в майбутньому.

Ключовими умовами досягнення вищого рівня конкурентоспроможності є [7]:

- оволодіння новими знаннями ефективної конкурентної боротьби;
- створення конкурентних переваг шляхом застосування інновацій, нових технологій, здобутих знань та інформації;
- адаптувати інновації до існуючих на підприємстві процесів;

- утримувати власні конкурентні переваги, оскільки будь-яке досягнення конкуренти можуть повторити.

Євразійська рада зі стандартизації, метрології та сертифікації визначає інновації як нові або вдосконалені технології, види продукції або послуг, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що сприяють забезпеченню конкурентоспроможності технологій, продукції та послуг на ринку [4]. Саме інновації сприяють модернізації всього підприємства, що сприяє його організаційному розвитку.

Інновації та конкуренція взаємопов'язані. Перевагу в конкурентній боротьбі отримують саме ті учасники ринку, які займають активну позицію у використанні інновацій. Як зазначають вчені, конкуренція не дістається у спадок, не є наслідком наявних ресурсів або робочої сили, а ґрунтується на постійному використанні інновацій [5]. Конкуренція і конкурентоспроможність залежить від здатності підприємств швидко застосовувати інновації, модернізуючи своє функціонування. Утримання конкурентних переваг стає можливим завдяки постійній спрямованості на пошук, здійснення і впровадження інновацій. Таким чином, фундаментом конкурентних переваг є процес безперервного стимулювання оновлення і вдосконалення, рушійною силою якого виступають інновації.

Існує чітка залежність між конкурентними позиціями підприємства та її інноваційним потенціалом, можливостями здійснювати нововведення. При цьому, слід підкреслити і соціальну значущість нововведення: інноваційний процес забезпечує зайнятість безпосереднім його учасникам, а також нові продукти більш повно задовольняють потреби населення і стимулюють підвищення рівня життя.

Процес нововведень охоплює практично всі сторони виробничо-господарської діяльності підприємства.

Управління інноваційною діяльністю є, таким чином, комплексною проблемою, що пронизує всі функціональні сфери – планування, наукові дослідження і розробки, виробництво, маркетинг, збут тощо. Разом із тим, і нововведення носять різний характер, відрізняються за масштабами, сфері застосування, глибині впливу на виробництво і економічними наслідками.

Кінцева мета інновацій – збільшення маси і норми прибутку за рахунок підвищення конкурентоспроможності товару, розширення ринку збуту і забезпечення стійкості роботи підприємства. Іншими словами, покращення фінансового стану підприємства може бути досягнуто за рахунок підвищення якості, реалізації політики ресурсозбереження, збільшення програми випуску конкурентоспроможного товару, організаційно-технічного і соціального розвитку підприємства [8].

Нововведення виступають, як правило в формі інноваційних проектів. Інноваційний проект охоплює весь цикл від виникнення ідеї новини до її практичної реалізації підприємством на ринку. Таким чином, інноваційний проект орієнтований на споживанні ринку, на конкретних споживачів.

Головним фактором успішної діяльності підприємства на ринку є постійні нововведення. У зв'язку з підвищенням вимог споживачів, скорочення життєвого циклу товарів (послуг) і загострювання конкуренції на ринку підприємства вимушені постійно покращувати свої товари і послуги, а також розробляти нові. Тому підприємство повинно мати сукупність різних інноваційних проектів, який необхідно безперервно поповнювати.

Реалізація цих проектів є умовою виживання підприємства в ситуації, що склалася. Велике значення має здатність підприємства ефективно управляти реалізацією відібраного інноваційного проекту.

Враховуючи вплив інновацій на конкурентоспроможність, доцільно виділити два їх основних види [3]:

1. Зростаючі інновації (incremental innovation) - це інновації з метою удосконалення існуючої продукції та наявних на підприємстві технологій і процесів. Вони забезпечують послідовний, лінійний вплив на зростання конкурентоспроможності підприємства.

2. Радикальні інновації (radical innovation). Цей вид інновації передбачає появу нового способу виробництва чи раніше невідомого продукту, які започатковують або дають імпульс розвитку нової галузі, нової концепції бізнесу. Їх стрибкоподібний, загалом революційний характер викликає те, що вони забезпечують часто порівняно тривалу конкурентну перевагу, створюючи нові умови конкуренції.

Як свідчить світова практика, ефект інноваційної діяльності підприємства з точки зору його конкурентоспроможності має три складові [4]:

1. Підвищення конкурентоспроможності продукції, що створює конкурентні переваги на найближчу і середньострокову перспективу.

2. Поява нових споживчих потреб, що створює конкурентні переваги на віддалену перспективу.

3. Підвищення ефективності виробництва, яка своїм впливом трансформує конкурентоспроможність продукції в конкурентоспроможність підприємства.

Відповідно до цього, застосування інновацій у своїй діяльності допоможе вітчизняним підприємствам не лише налагодити внутрішні процеси з виробництва продукції за рахунок прогресивних технологій, а й сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності та збереженні конкурентних переваг у часі. Підприємство, яке використовує інноваційні процеси у своїй діяльності володіє конкурентоспроможною перевагою до тих пір, поки зберігається

конфіденційність впроваджених на ньому інновацій.

Більшість вітчизняних підприємств розуміють значимість інновацій у контексті підвищення конкурентоспроможності, але проявляють це лише у заміні морально застарілого обладнання більш новим. Враховуючи стрімке «старіння» існуючих та розвиток нових технологій у більшості галузей, цього не достатньо. Задля підвищення рівня конкурентоспроможності підприємствам необхідно постійно слідкувати за інноваційним розвитком та впроваджувати інновації, випереджаючи конкурентів.

Управління інноваційним процесом має бути зорієнтоване на створення умов для активного пошуку перспективних розробок та забезпечення їх фінансової підтримки у процесі комерціалізації. Це передбачає здійснення маркетингових досліджень з метою встановлення доцільності освоєння нововведень, а також визначення ринкової стратегії, часу виходу на ринок, масштабності входження, застосування тих чи інших інструментів маркетингу тощо.

Вибір напрямків інноваційного розвитку підприємства передбачає постановку цілей і завдань інноваційного розвитку в межах обраної місії (конкретних інноваційних орієнтирів), аналіз внутрішніх та зовнішніх умов господарювання, пошук ресурсів для інноваційної діяльності та їх ефективний розподіл, генерування альтернативних варіантів, їх оцінювання, ранжування за пріоритетністю впровадження та остаточний вибір ефективних напрямків інноваційного розвитку.

Модель інноваційного розвитку при цьому повинна відображати не лише сильні та слабкі сторони підприємства, його можливості та загрози успішній діяльності, але насамперед тенденції ринку, що стосуються очікувань споживача та пріоритети соціально-економічного розвитку, які все більше відображають вимоги до

ресурсозбереження й ефективного обміну результатами діяльності [3].

Для ефективної інноваційної діяльності велике значення має вибір її моделі. Наприклад, у підприємств існує можливість використання декількох типів інноваційного розвитку, що зумовлюється специфікою різних моделей, особливостями галузі, неоднорідністю науково-технічного потенціалу підприємств, їх територіальним

розташуванням та географією збуту продукції, характером реагування на потреби і умови суспільного розвитку та залежить від конкретних проблем, що стоять перед підприємствами.

Можливі моделі інноваційного розвитку підприємств та їх характеристика узагальнено відображена в табл. 1, в якій також наведено мету і результати обраної моделі розвитку.

Таблиця 1

Характеристика основних моделей інноваційного розвитку підприємств

№	Модель	Характеристика	Мета	Результат
1	Державної підтримки	Виконання держзамовлень за рахунок коштів державного бюджету	Вирівнювання науково-технічного потенціалу України і розвинених країн світу; забезпечення продовольчої безпеки держави	Забезпечення населення продуктами; розроблення і виробництво конкурентноздатної продукції для задоволення внутрішніх потреб та виходу на світовий ринок
2	Локального інноваційного середовища	Концентрація наукового, виробничого та фінансового потенціалу, об'єднаних єдиним процесом інноваційного розвитку підприємства	Розроблення нових продуктів, техніки, технологій	Стратегічні випереджаючі інновації з метою одержання вирішальних конкурентних переваг на ринку в перспективі
3	Внутрігалузові кластери	Поєднання галузевої науки, досліджень, розробки і виробництва у єдиний інноваційний ланцюг	Концентрація матеріально-технічних і фінансових ресурсів на вирішенні проблем розвитку промисловості	Вивчення конкурентних переваг; розроблення і трансфер нових технологій та продуктів
4	Розвиток міжгалузевих науково-технічних комплексів	Створення інноваційної системи за умови інтеграції всіх характерних чинників впливу на виробничу діяльність. Тісна взаємодія підприємства з науковими установами, вузами, іншими підприємствами та організаціями	Підвищення якості науково-технічного потенціалу при мінімальних витратах ресурсів; трансфер технологій; ефективність науково-технічного потенціалу за умови задіяння міжгалузевих відносин	Реакція на зміни у зовнішньому середовищі та нові перетворення, здійснювані конкурентами; дифузія інновацій, розвиток взаємозв'язків та співпраці з машинобудівним сектором та АПК
5	Світове співробітництво	Міжнародне науково-технічне співробітництво	Підвищення якості вітчизняного наукового потенціалу; Впровадження передових світових досягнень; допомога материнських компаній	Широкий обмін науковими результатами і технологіями; використання передового світового досвіду
6	Змішана модель	Узгоджене поєднання елементів попередніх моделей	Задоволення різнобічних інноваційних інтересів підприємств	Гармонійний інноваційний розвиток підприємства

Джерело: узагальнено автором на основі даних [2; 3; 7]

Слід зазначити, що жодна із перших п'яти запропонованих моделей не існує самостійно, оскільки на практиці інноваційна діяльність будь-якого підприємства базується на прагненні досягнути максимально оптимального поєднання різних елементів розглянутих моделей. Крім того, будь-яке підприємство намагається диверсифікувати джерела фінансування інноваційної діяльності з метою зниження рівня ризику.

Таким чином можна стверджувати, що найбільш поширеним варіантом є змішана модель інноваційного розвитку підприємств. Водночас кожне підприємство визначає для себе провідну модель, орієнтуючись переважно на її основні можливості.

Вихідними принципами обрання певної моделі інноваційного розвитку мають бути: чітка цільова орієнтація підприємства на швидке й ефективне впровадження сучасних науково-технічних досягнень; множинність джерел фінансування; можливість охоплення максимально широкого кола технічних і технологічних новацій та можливостей їх практичного використання; адаптивність і гнучкість, що обумовлюють швидку адаптацію до динамічних змін умов зовнішнього середовища з метою підтримки максимально ефективної діяльності у майбутньому.

У сучасних умовах все актуальнішим стає завдання переходу на нову філософію ведення бізнесу, зорієнтовану на людину, її відносини у колективі та забезпечення охорони довкілля. Перспективні потреби суспільства потребують встановлення тісного взаємозв'язку науково-технічного, соціально-економічного і духовного прогресу. У процесі інноваційної діяльності важливо створити сприятливі умови для вивільнення ініціативи працівників, налагодити ефективні зворотні зв'язки як всередині підприємства, так і з його партнерами на ринку.

Вивільнений потенціал творчості працівників повинен спрямовуватися на створення унікальних якостей товарів,

тобто нової цінності для споживача із врахуванням потенціалу підприємства. Це передбачає концентрацію зусиль та творчих ініціатив колективу на потребах та очікуваннях конкретних споживачів і шляхах їх максимального задоволення. Умовами успішного розв'язання завдань є переорієнтація та перерозподіл ресурсної бази, а також мереж комунікацій і логістики для забезпечення переходу на нові товари чи послуги.

Висновки. Таким чином, конкуренція відіграє важливу роль у інноваційній активності підприємств, оскільки стимулює до впровадження у їх діяльності новітнього обладнання та технологій, здатних підвищити ефективність господарювання та зміцнити конкурентні позиції на ринку. За рахунок впровадження інновацій існує можливість підвищення конкурентоспроможності за рахунок науково-технічних, технологічних, економічних та організаційних змін у виробництві, відмінних від існуючої практики і направлених на удосконалення виробничого процесу. Характеризуючи значення конкуренції у інноваційній діяльності підприємств у контексті зміцнення конкурентних переваг, варто відзначити, що інноваційні процеси забезпечують оптимізацію організаційних форм взаємозв'язків, сприяють розвитку інфраструктури та стають підґрунтям формування ефективних мотиваційних механізмів щодо їх подальшого функціонування на ринку. Зважаючи на важливість досліджуваної проблематики потребують подальшого вивчення питання ефективності інноваційних змін у діяльності підприємства під впливом конкурентного середовища.

Література:

1. Грецький Р. Теоретичні підходи до визначення природи та сутності конкуренції. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2017. № 2. С. 35-38.
2. Джеджула В. В., Єпіфанова І. Ю., Цвик О. Г. Інноваційна діяльність як чинник конкурентоспроможності підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. №4. 2017. С. 5-8.
3. Зянько В. В., Єпіфанова І. Ю. Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення

в умовах трансформаційних змін економіки України: монографія. Вінниця : ВНТУ, 2015. 168 с.

4. Клепікова О. В. Інноваційна діяльність на підприємстві як об'єкт управління. *Економіка транспортного комплексу*. 2017. Вип. 14. С. 71-76.

5. Куніна Д. М. Аналіз стану інноваційного розвитку промислових підприємств України. *Ефективна економіка*. 2014. №12. С. 14 – 18.

6. Панасенко Д. А. Конкурентоспроможність підприємства: сутнісна та функціональна характеристики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 2017. № 727. С. 270-276.

7. Позняк С. В. Інновації як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємств. *Ефективна економіка*. №10. 2015. С. 2-5.

8. Романюк О. М., Шведа Н. П. Інновації як рушійна сила конкурентоспроможності підприємства. Матеріали Шостої Всеукраїнської науково-практичної конференції пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича «Інноваційний розвиток: стратегічний погляд у майбутнє» ТНТУ імені Івана Пулюя, (Тернопіль, 6 квітня 2017 року). 2017. С. 51-52.

Reference:

1. Hrets'kyu, R. (2017) "Theoretical approaches to the definition of the nature and essence of competition", *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*. № 2. p. 35-38.

2. Dzhezdzhula, V. V. Yepifanova, I. Y., Tsvyk O. H. (2017) Innovation activity as a factor of competitiveness of enterprises, *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, №4, p. 5-8.

3. Zyan'ko, V. V. Yepifanova, I. Y. (2015) Innovatsiyna diyal'nist' pidpryemstv ta yiyi finansove

zabezpechennya v umovakh transformatsiynykh zmin ekonomiky Ukrainy [Innovative activity of enterprises and its financial support in the conditions of the transformational changes of the Ukrainian economy], VNTU, Vinnytsya, Ukraine.

4. Klepikova, O. V. (2017) "Innovative activity at the enterprise as an object of management", *Ekonomika transportnoho kompleksu*, №12. p. 14 – 18.

5. Kunina, D. M. (2014) "The analysis of the state of innovation development of industrial enterprises of Ukraine", *Efektivna ekonomika*, №12. p. 14 – 18.

6. Panasenko, D. A. (2017) "The Competitiveness of the Enterprise: Essential and Functional Characteristics", *Visnyk Natsional'noho universytetu «Lvivs'ka politekhnika»*, № 727. p. 270-276.

7. Poznyak, S. V. (2015) "Innovations as a factor for increasing the competitiveness of enterprises", *Efektivna ekonomika*, №10. p. 2-5.

8. Romanyuk, O. M. Shveda, N. P. (2017) Innovations as a driving force of enterprise competitiveness. Materials of the Sixth All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of the Memory of Honorary Professor TNTU, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Chumachenko Nikolai Grigorovich "Innovative Development: Strategic View to the Future" Ivan Puluj Ivanov State Technical University (Ternopil, April 6, 2017). p. 51-52.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2019 р.

Збірник наукових праць

Вчені записки Університету «КРОК»

Фахове видання

Випуск №1 (53)

Підписано до друку 26.04.2019 р. Формат 60х84/8. Папір офсетний.

Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Ум. друк. арк. 20. Наклад 200 прим.

Зам. 197

Університет економіки та права «КРОК»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 613 від 25.09.2001 р.

Надруковано департаментом поліграфії

Університет економіки та права «КРОК»

місто Київ, вулиця Табірна, 30-32

тел.: (044) 455-69-80

e-mail: polygraphi.a.krok@gmail.com